

IRMA HIRSJÄRVI
**FANIUDEN
SIIRTYMIÄ**
SUOMALAISEN SCIENCE
FICTION-FANDOMIN
VERKOSTOT

FANIUDEN SIIRTYMIÄ

IRMA HIRSJÄRVI
**FANIUDEN
SIIRTYMIÄ**
SUOMALAISEN SCIENCE
FICTION-FANDOMIN
VERKOSTOT

NYKYKULTTUURIN TUTKIMUSKESKUKSEN JULKAISUJA 98
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO 2009

Copyright © kirjoittajat ja Nykykulttuurin tutkimuskeskus

Julkaisusarjan toimitus:

Erkki Vainikkala, vastaava toimittaja
Irma Hirsjärvi, toimitussihteeri
Pekka Hassinen, toimitussihteeri
Kimmo Jokinen
Raine Koskimaa
Sirkku Kotilainen
Urpo Kovala
Tuija Modinos
Tarja Pääjoki
Tuija Saresma

Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja -sarja on perustettu vuonna 1986. Sarja on monitieteinen ja tieteidenvälinen. Siinä julkaistaan tutkimuksia nykykulttuurista ja kulttuuriteoriasta. Myös kulttuuri- ja sosiaalihistorialliset tutkimukset tulevat kysymykseen sikäli kuin ne liittyvät modernin kulttuurin syntyyn tai vaiheisiin.

Julkaistavat käsikirjoitukset valitaan asiantuntija-arvioiden perusteella (refereemenettely).

Julkaisuja voi tilata osoitteesta Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos, Nykykulttuurin tutkimuskeskus, PL 35 (JT), 40014 Jyväskylän yliopisto. Puh. (014) 260 1310, fax (014) 260 1311. E-mail: leila.aho@jyu.fi, www.jyu.fi/nykykulttuuri. Julkaisuja voi ostaa myös Kampus Kirjasta ja Kirjavitriinistä (Jyväskylä) sekä muista hyvin varustetuista kirjakaupoista.

Julkaisun taitto: Sari Taimela
Painoasun suunnittelu: Sami Saresma
Kansi: Sami Saresma

Gummerus Kirjapaino Oy
Jyväskylä 2009

ISBN 978-951-39-3489-7 (nid.)
ISSN 1457-6899

ISBN 978-951-39-4238-0 (PDF)
URN:ISBN:978-951-39-4238-0

ABSTRACT

Irma Hirsjärvi

Mediations of fandom.

The networking of Finnish science fiction fans.

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2009.

Summary.

Diss.

This doctoral thesis deals with the Finnish science fiction fandom, conceptualizing it as a network type of entity. The study scrutinizes the organizational practices and the productivity of the fans, as well as the utopian spaces of the fandom. The complex relationship between sf fans and media, and between literary critics and marketing, are studied through the cultural debates in Finnish media from the 1950s till the present. In addition the study sheds light on the personal experiences of fans, thus highlighting the individual meaning making processes.

The study approaches the Finnish science fiction fandom through multi sited ethnography (George E. Marcus), using different corpuses (focused interviews, fan publications, media texts, discussions in internet, fandom histories) and paying attention to different 'scapes', positions and spaces. The theoretical framework lies in cultural studies, more precisely in fandom studies. The goal of the study is to construct a flexible model to enlighten both fandom practices and the subjective experiences of fans by critically analyzing and testing the existing models of fandom.

Keywords: Fandom, community, organization, science fiction, fantasy, cultural studies, reception

Author M. A. Irma Hirsjärvi
Email ipanema@jyu.fi

- Supervisors** Senior Assistant, Ph.D. Urpo Kovala
Department of Art and Culture Studies
University of Jyväskylä
Coordinator, MA Tuija Modinos
Kristina Institute for Women's Studies
Faculty of Arts
University of Helsinki
- Reviewers** Adjunct Professor, Ph.D. Kaarina Nikunen
Department of Journalism and Mass
Communication
University of Tampere
Professor Emerita, Ph.D. Liisa Rantalaiho
Tampere School of Public Health
University of Tampere
- Opponent** Professor Emerita, Ph.D. Liisa Rantalaiho
Tampere School of Public Health
University of Tampere

SISÄLLYS

ALKUSANAT 9

JOHDANTO 11

TUTKIMUS JA SEN KONTEKSTIT 16

Käsityksiä faniudesta 16

Faniuden kohde: tieteisfiktion ominaisuuksista 20

Tutkimuksen aineisto ja metodi 30

Fani tutkijana – tutkija fanina 41

Teoreettiset lähtökohdat 44

Arviointia ja näkökulmia 47

MÄÄRITTYNEITÄ FANIUKSIA 53

Fanius: oireen täsmätermistä moninaisiksi tutkimusalueiksi 53

Fandomit ja yhteisöllisyys 76

Kulttisuhte ja tähtipalvonta 86

Markkinat ja fanius 106

SF-GENREN JA FANDOMIN HISTORIAA 124

Kansainväliset vaikutteet 124

Suomi- fandom – seurat, lehdet ja tapahtumat 158

SUOMALAISTEN FANIEN POSITIOITA 178

Kirjojen ja median suurkuluttajat 178

Lukijoiden lajityyppiodotukset 183

Lukemisen muutoksia 184

Mediankäytön sukupolvia 187

Fandomin aktiivisuuden aaltoja ja paikallisia eroja 191
Risingshadow – Internet-sukupolvi 195
Faniuden kuluttajuuden ja tuottajuuden sukupolvia 199
Sukupuoliajattelun sukupolvimurrokset 201

SUOMALAISEN FANDOMIN KULTTUURISIA VIRTOJA 221

Artikulaatioiden jäljillä 221
Kiinnittymisiä fandomiin 223
Fandom yhteisöllisyytenä 227
Paikallisuuksia ja eroja 235
Kielimuureja 241

VASTARINTAA JA MAKUJEN MÄÄRITTELYÄ 249

Lajityypin määrittämistä 249
Yhteiskuntakriittisyys makuna 254
Markkinoinnin suuntaviivoja 267
Makunormien murtumia 275

PÄÄTÄNTÖ: FANIUDEN SIIRTYMIÄ 287

VIITTEET 293

LÄHTEET 310

LIITTEET 347

SUMMARY 359

ALKUSANAT

Tutkimuksen suomalaisesta tieteisfiktio faniudesta teki mahdolliseksi Suomen Kulttuurirahaston kolmivuotinen apuraha. Työn viimeistelylle tuli tuki Jenny ja Antti Wihurin säätiöltä. Työskentely sai vuoden verran tukea myös Suomen Akatemian Cult, Community, Identity -projektista, jonka tutkijoiden keskustelut tukivat työn etenemistä. Professori emerita Katarina Eskolan perustaman Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen tiistaiseminaarit ja keskustelut ovat olleet ylellinen tutkijakoulu, jossa monet ajatuksen raakileet ovat saaneet kannustavaa kritiikkiä. Työni ohjaajat, Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen yliassistentti Urpo Kovala ja Kristina-instituutin koordinaattori Tuija Modinos ovat kärsivällisesti ohjanneet työtä niin, että työn tekemisen ilo on säilynyt läpi koko matkan.

Suomalaiset tieteisfiktio harrastajat ottivat aikanaan ennakkoluulottomasti vastaan ajatukseni suomalaisesta sf-fandomista tehtävästä tutkimuksesta. Matkan varrella olen saanut käyttööni julkaisuja, arkistoja, historioita, muisteluja ja kommentteja työn eri vaiheissa. Haastattelemieni fandomin jäsenten lisäksi erityisesti seuraavat henkilöt antoivat tutkimukselle auliisti konkreettia apua: Juhani Hinkkanen, Jyrki Ijäs, Anne Leinonen, Leena Peltonen, Ben Roimola, Jussi Vainikainen ja Tero Ykspetäjä, sekä Risingshadow-sivuston tekijäjoukko.

Professori Saara L. Taalaksen kanssa tehty yhteistyö oli keskeinen lähde työssä käytetyille fandomin tarkastelulle talouden ja organisoitumisen tutkimuksen kautta, ja professori Outi Merisalon kannustavat kommentit pitivät silmät avoinna kirjahistorian merkitykselle genren ja sen lukijoiden tarkastelussa. Professori Leena Kirstinän kanssa tehty yhteistyö on avannut tutkimukselleni uusia suuntia. Kaikille edellä mainituille haluan lausua erityisen lämpimän kiitokseni näiden vuosien aikana saamastani pitkäaikaisesta tuesta.

Tutkimuksen osia olen työstänyt lukuisissa konferensseissa ja seminaareissa, ja osia on ilmestynyt artikkeleina. Julkaisujen toi-

mittajia ja tutkijatapaamisten keskustelijoita on kiittäminen kommenteista, jotka ovat vieneet työtä eteenpäin.

Esitarkastajat, dosentti Kaarina Nikunen ja professori, emerita Liisa Rantalaiho, antoivat tarkkaa, rakentavaa ja taitavasti ohjeistavaa palautetta esitarkastuslausuntojen yhteydessä. Ne veivät kirjan viimeistelyä nopeasti eteenpäin.

Työn viimeistelyvaiheessa työtä lukivat tarkoin silmin Urpo Kovalan lisäksi Erkki Vainikkala, Sirkka Hirsjärvi ja Marja-Liisa Kokko. Pertti Kukkola avusti kuvioiden ja kuvien viimeistelyssä. Kiitän heitä kaikkia lämpimästi. Olen iloinen siitä, että työni hyväksyttiin Nykykulttuurin julkaisusarjaan. Kiitos toimituskunnalle, sen jäsenistä työtä kommentoivat huolellisesti Tuija Saresma ja Tarja Pääjoki. Viimeisiä tarkistuksia teki myös sarjan pitkäaikainen toimitussihteeri Sari Taimela.

Kiitos laajalle perheelleni joka ymmärsi ja tuki tätäkin vaihetta. Viimeiseksi kiitän uudestaan Jussi Vainikaista, joka ilmaisun kaikissa merkityksissä piti minut hengissä näiden vuosien aikana.

Tekijä

JOHDANTO

Tutkimukseni käsittelee tieteisfiktioon (science fiction) kohdistuvaa faniutta Suomessa. Tarkastelun kohteena ovat suomalaiset sf-fanit ja heidän muodostamansa verkosto eli fandom. Työn tausta on lähinnä yleisö- ja vastaanottotutkimuksessa ja laajemmin kulttuurintutkimuksessa. Fanius on viime vuosikymmeninä alkanut kiinnostaa tutkijoita erityisesti siksi, että sen kautta on mahdollista tarkastella sekä mikro- että makrotason ilmiöitä samoin kuin henkilökohtaisia merkityksenmuodostumisen prosesseja ja laajempia konteksteja (Kovala 2003, 188). Tutkimukseni liittyy myös median ja kirjallisuuden käytänteitä tarkastelemaan tutkimukseen, jossa fanit nähdään toimijoina. (Ks. Jenkins 2006a, 206–239.)

Tieteisfiktion faniuden valinta tutkimuskohteeksi lähti liikkeelle ensisijaisesti omasta kiinnostuksestani genreen. Aikanaan gradua tehdessäni jouduin perustelemaan erityisesti, miksi juuri tieteiskirjallisuus olisi tutkimuksen arvoista. Harrastajana jouduin tekemisiin fandomin kotimaisten ja ulkomaisten verkostojen ja tapahtumien kanssa. Tapahtumien järjestäjänä jouduin perustelemaan genreen harrastusta sitä tuntemattomille, myös kulttuurin rahoittajille. Tällä tavoin genre merkitykset faneille ja muille sekä fanien organisoitumisen tasot ja kansainvälisyys avautuivat kiinnostavalla tavalla myös ulkopuolisen näkökulman kautta. Samaan aikaan fani-tutkimuksessa juuri tieteisfiktio pitkäaikaisena ja monimuotoisena faniuden kohteena tuntui herättäneen monen ulkomaisen tutkijan kiinnostuksen.

Tutkimuskohteiksi muodostuivat suomalaiseen faniuteen liittyvät kulttuuriset prosessit ja operoinnin tavat sekä subjektien kokemuksessa että sosiaalisen todellisuuden järjestäjänä. Teemahaastattelujen (ks. Liite 1) myötä keskeisiksi teemoiksi tutkimuksessani nousivatkin a) fanien oma kokemus, b) jaettu asiantuntijuus sekä fandomin sisällä että kulttuurin kentässä ja c) faniuden merkitys genrevaikutteiden liikkumiselle kulttuurialueen yli ja maamme sisällä.

Tutkimuskysymyksiä ovat tämän perusteella seuraavat:

1. millaisia ovat faniksi tulemisen ja faniuden kokemuksen yksilölliset ja yhteisölliset prosessit,
2. kuinka oma fanius ja sen kohde määrittyvät,
3. miten fanit kokevat fandomissa mukanaolon ja toiminnan merkitykset, sekä
4. miten fandomin paikalliset ja toisaalta sen kansainväliset verkostot rakentuvat.

Ensimmäinen tutkimuskysymys kohdistuu suomalaisten sf-fanien fanisuhteen syntymiseen, fandomiin liittymiseen sekä fandomin sisäisiin eroihin esimerkiksi sukupuolen ja sukupolvien osalta. Toiseksi mainittu tutkimuskysymys fokusoii tarkastelua sekä sf-fandomin sisäisiin että yleisjulkisuudessa käytäviin neuvotteluihin ja rajanvetoihin. Kolmannen tutkimuskysymyksen kautta pyrin selvittämään suomalaisen sf-faniuden henkilökohtaisen merkityksen tasoja ja faniuden moninaisuutta suhteessa aikaisempaan fanitutkimukseen. Neljänneksi fokuksessa on globaalien vaikutteiden ja traditioiden siirtyminen maahamme ja niiden muotoutuminen paikallisesti. Tavoitteena on tarkastella kulttuuristen prosessien ja käytänteiden kohtauspaikkoja, merkitysten niveltyymiä, materiaallisen kulttuurin ja immateriaalisten ideoiden ja toimintojen ilmiöitä sekä kulttuuristen vaikutteiden siirtymiä eri muodoissaan.

Edellä sanotun voi tiivistää yhdeksi tutkimuskysymykseksi: kuinka maahamme kansainvälisenä vaikutteena tullut tieteisfiktio fanius rakentuu Suomessa verkostoksi, fandomiksi, ja millaisia henkilökohtaisia ja laajempia merkityksiä tähän liittyy?

Tutkimukseni keskustelee kansainvälisen fanitutkimuksen sen tutkimushaaran kanssa, joka on pyrkinyt määrittelemään faniutta pääasiallisesti suhteena mediatuotteisiin ja usein ensisijaisesti kuluttamisen ja tuottamisen kautta. Tarkastelen tieteisfiktioon kohdistuvan kiinnostuksen heräämistä ja kiinnostuksen kohteeseen liittyvää ryhmäytymistä. Tarkastelen myös sitä, missä iässä lajityyppi tunnustetaan ja kuinka siihen kiinnitytään, ja tuon esiin fandomiin liittymistä edeltäviä prosesseja. Tarkasteluni taustalla on lajityypin

tutkimuksessa vallitseva näkemys, että sf-faniuden kohteena on monikasvoinen marginaaliseksi määritelty genre, jonka tarkastelun keskiössä on kysymys ”mitä on olla ihminen” ja keskeisenä tavoitteena vallitsevien yhteiskunnallisten olosuhteiden ja ilmiöiden kyseenalaistaminen erityisin kerronnallisista keinoin.

Tutkimukseni ei ole suomalaisen sf-fandomin historiikki, vaikka tarkastelussani viittaa kirjoitettuihin ja puhuttuihin fanihistoriikkeihin ja valotan myös suomalaisen sf-fandomin historiaa fanien henkilökohtaisten kertomusten kautta. Niin kuin fanitutkimus yleensäkin, suomalainen tieteisfiktioon liittyvän faniuden tutkimus edellyttää vahvaa kontekstualisointia myös kansainvälisessä ja historiallisessa mielessä. Monenlaisten aineistojen käyttö nousi tutkimuksen kuluessa välttämättömäksi, samoin historiallinen ja monipaikkainen tutkimusote. Aineistoni koostuukin haastattelujen ja niiden täydennysten lisäksi julkisista mediakeskusteluista, fandomhistorioista ja -dokumenteista sekä fandomin keskinäisistä keskusteluista sekä netissä että paperilla. Näitä tutkimukselliset ratkaisut, aineiston ja metodit käsittelen luvun ”Tutkimus ja sen konteksti” alaluvussa ”Aineisto ja metodi”.

Luvussa ”Tutkimus ja sen kontekstit” selvitän tutkimuksen lähtökohtia ja teoreettista viitekehystä sekä käytetyt aineistot ja metodit. Pohdin tässä luvussa myös omaa positiotani tutkijana ja avaatan tutkittavana olevan genren taustaa. Tarkastelen niin ikään valintojani ja keskeisiä kipupisteitä, jotka koskevat sekä fanitutkijan positiota että fanitutkimuksen ja akateemisen tutkimuksen välistä suhdetta yleensä.

Luvussa ”Määrittäneitä faniuksia” käsittelen faniuden määritelmien muuttumista läpi vuosikymmenten. Fani-termin määritelmien kautta näkyviin tulee tutkimuksen ja median näkökulmien muutoksia, joihin suhteutan omaa tutkimustani. Lavean fandom-tutkimuksen historian esittelyn sijaan (sellaisia ovat tehneet mm. Harris ja Alexander 1998, Hills 2002 ja Sandvoss 2005, ks. myös Hirsjärvi & Kovala 2008) käsittelen tässä luvussa lähinnä faniuteen ja siihen läheisesti liittyvään tähteyteen kohdistuvan tarkastelun muutoksia.

Luvussa ”Sf-genren ja fandomin historiaa” johdattelen lukijaa lajityypin taustaan ja suomalaisen fandomin syntyyn. Fanius ja fandom ovat ajallisia ja paikallisia ilmiöitä. Kyseessä on pääosin ulkomailta Suomeen siirtynyt kirjallisuuden lajityyppi. Samoin fandomin vaikutteet tulivat maahamme muualta ja siksi tarkastelen myös siihen liittyviä prosesseja.

Luvussa ”Suomalaisten faniien positioita” käsittelen henkilökohtaisen faniuden kokemusta yksilöllisten kokemusten ja merkitysten tasolla. Analysoin sellaisia faniuden kertomuksia, jotka valottavat syvemmin faniien henkilökohtaisia, maailmankuvaan ja identiteettiin liittyviä kokemuksia.

Faniuden moniäänisyyttä avaan luvussa ”Suomalaisen fandomin kulttuurisia virtoja”. Puran siinä edellisessä luvussa yhtenäisenä esittämäni kuvaa suomalaisesta sf-fandomista, tuon esille halkeamia ja toiseuksia ja käsittelen faniuden moninaista ja muuntuvaa kiinnittymistä kulttuuriin, alueellisuuteen, kieleen, lajityyppisiin, mediaan ja sukupolviin. Kyseessä on siis monitahoinen, tiettyihin (loputtoman) kontekstuaalisiin prosesseihin kohdistuva tarkastelu.

Faniuden moniäänistä kokemusta käsittelen toisenlaisesta näkökulmasta luvussa ”Vastarintaa ja makujen määrittelyä”. Analyysin kohteena ovat keskustelut professionaalisuuden, kritiikin ja maun kentillä. Katse kohdistuu sekä harrastajiin että ammattilaisiin eri toimijoiden ristiriitaisessa kentässä.

Päätännössä vedän yhteen koko tutkimuksen läpi kulkevaa pohdintaa faniuden kategorisointien luonteesta ja suomalaisen fandomin tutkimuksen resonanssia muualla tehtyyn tutkimukseen. Loppussa esitän ehdotukseni faniutta kuvaavan mallin kehittämiseksi. Sen pohjana käytän työssäni koko ajan mukana kulkevaa yleisöyden tyypittelyä kuvaavaa janaa, jonka ovat kehittäneet sosiologit Nicholas Abercrombie & Brian Longhurst (1998). Omassa työssäni kuljetan sen kanssa rinnan kuvataiteilija ja taiteentutkija Suzanne Lacyn (1995) janaa, jossa tarkastellaan julkisen tilan taiteilijan suhdetta ympäröivään yhteiskuntaan.

Käytän termejä *tieteisfiktio* ja *science fiction* toistensa synonyymeina sekä niiden lyhenteitä *sf* tai *scifi* merkitsemään tieteen

sovelluksiin vahvasti yhteydessä olevaa fiktiota. Tieteiskirjallisuus-termiä käytän kun puhun tiettyyn kirjalliseen genreen kuuluvista ilmiöistä, termiä *tieteisteos* silloin kun puhun tietystä romaanista, elokuvasta tms. teoksesta. Kun käytän termiä ”fantasia”, tarkoitan sekä aikuisille että nuorille tarkoitettua genreä, joka käyttää *konsensustodellisuuden*¹ kanssa ristiriidassa olevia aineksia, kuten magiaa ja myyttisiä olentoja. Käytän termiä ”fantastinen”, kun puhun kaikenlaisia yliluonnollisiksi määriteltäviä aineksia sisältävästä kerronnasta, oli teoksen syntyäika, muoto tai lajityyppi mikä tahansa.

TUTKIMUS JA SEN KONTEKSTIT

Käsityksiä faniudesta

Käsitykset faniudesta ovat vajaassa sadassa vuodessa muuttuneet yhteiskunnallisesta ja psykologisesta häiriötilasta monimutkaiseksi, merkityksen muodostamiseen ja identiteettityöhön liittyväksi ilmiöksi. Mukaan analyysiin ovat tulleet muun muassa sellaiset käsitteet kuin *vastarinta*, jolla kuvataan faniuteen liittyvää aktiivisuutta, *yhteisöllisyys*, joka kuvaa faniuden sosiaalista luonnetta ja *affekti*, affektiivinen panostus henkilökohtaiseen merkitysten karttaan.² Tämänhetkisen näkemyksen mukaan fanius on kompleksinen ilmiö, joka – kuten Urpo Kovala (2003, 190–191) toteaa – ylittää monella tapaa ja joustavasti ”yksityisen ja yleisen, tekstin ja kontekstin, merkityksen ja kulttuurisen merkityksen tai tulkinnan ja käytänteiden eron”. Fanitutkimuksen kautta näkyy se, kuinka käsitys tekstin *yleisöstä, vastaanotosta ja vastaanottajasta* on viime vuosikymmenien aikana problematisoitunut. Yksittäiseen ilmiöön kohdentuvan faniuden tarkastelu laajemmassa kontekstissa on välttämätöntä erityisesti siksi, että fanius kertoo monin tavoin *merkitysten* monitahoisesta kiinnittymisestä kulttuurisiin kohteisiin. (Emt, 2003, 190–191.)

Tiettyyn kohteeseen, kuten rockmusiikkiin, sarjakuvaan, elokuvaan, poppiin tai fantasiaan, kohdentuvaa faniutta on tarkasteltu esimerkiksi luokan, sukupuolen, mediankäytön ja vastarinnan näkökulmista ja merkityksenmuodostumisen prosessien kautta. Faniuden kohteeksi määrittyvä genre mielletään arkikäytössä yleensä tietyn musiikillisen, kirjallisen tai draamallisen ilmaisun muodoksi. Vaikka teoksessa on usein teemoja ja tyylikeinoja yhdestä tai useammasta lajityypistä, rahatalouden määrittämät markkinat yleensä edellyttävät, että teos määritetään tiettyyn genreen kuuluvaksi, jotta tarvittavat markkinoinnin kohderyhmät saadaan tehokkaimmin tavoitettua. Toisaalta asia voidaan nähdä niin, että kulttuuriset ilmiöt

rakentuvat merkitsevien symbolien verkoista ja että genret ovat tässä prosessissa tarvittavia kulttuurin tuotannon ja vastaanoton säännöstöjä (Fornäs 1998, 179).

Tässä mielessä on kiinnostavaa pohtia, kuka kulloinkin määrittelee erot ja genreominaisuudet. Fanit nähdään nykyään yhä enenevässä määrin genrejen määrittelijöinä. Genreominaisuuksien määrittely tapahtuu tällöin eron tekemisenä läheisiin genreihin, ja se tapahtuu subjektiivisten, sosiaalisten ja objektiivisten panostusten kautta (Fornäs 1998, 214). Juuri fanit näkyvät genremäärittelyn kentällä paitsi valikoivina kuluttajina, myös lajityyppiin liittyvän toiminnan ylläpitäjinä, sekä lajityypin määrittelijöinä.

Historiallisuuden näkökulmasta tarkasteltuna faniutta on paikannettu paikallisiin ja yhteisöllisiin traditioihin (jalkapallo, teatteri) ja mediatuotteisiin (elokuva ja TV-sarjat), osittain myös kohteisiin jotka ylittävät lineaarisen aikalinjan (retro-ilmiöiden fanius: Elvis, filmitähdet, keskiaika). Faniuden tarkastelu on kohdentunut pääosin nykyfaniuteen, eikä tällöin välttämättä juurikaan saada esiin faniuden prosessiluonnetta. Aikaisempi fanitutkimus on keskittynyt näkyvän fandomin tai fanisuhteen tutkimiseen ohittaen alkuvaiheet: fanius on jotain joka vain on, ilman että sen syntymistä olisi pidetty kiinnostavana, kuten Matt Hills (2002, xiv) huomauttaa. Esimerkiksi varhaisten, tiettyä faniutta ennakoivien kokemusten kartoittaminen on ollut hyvin vähäistä. Fanius on yhä ikään kuin tila, joka jossakin fanin elämänvaiheessa vain ilmestyy ja affektien kautta niveltyy subjektin olemismaailmaan rakentaen identiteettiä ja merkityskenttiä. (Hills 2002, vi, xv.)

Poikkeuksiakin siis on. Harri Heinonen (2005) kuvaa suomalaisten brittijalkapallon fanien ja oman fanisuhteen syntymisen hetkeä. Myös Henry Jenkins (1992, 4) kuvaa lapsuuden mediafaniutta, ja esimerkiksi turkulaisen tutkijaryhmän kokoama *Batman aukene* (Bat-instituutti 1988) rekonstruoi 60-luvun batmaniaa lapsuuden kokemuksia kuvaillessaan. Nämä esimerkit kuvaavat myös sitä, kuinka tutkijan oman subjektiivisen kokemuksen kautta tulee esiin tutkimusta rikastuttavia näkökulmia.

Aikuisiän faniuden suhde jo lapsuudessa tapahtuvaan arvo- maailman ja maailmankuvan muotoutumiseen on saanut yllättävän vähän huomiota eri tutkimuksissa. Alle murrosikäisten fanisuhteita kuvaa kuitenkin esimerkiksi Jaana Lähteenmaa (1992, 219–220) tarkastellessaan tyttöjen rock-kulttuuria 1970–1980 -luvulla ja Helena Saarikoski (2008, 72–94) nuorten tyttöjen Spice Girls -faniuden kautta. Hän on esimerkiksi havainnut, että naispuolisten idoleiden puute vaikuttaa siihen, että tytöt eivät helposti näe itseään bändin potentiaalisina jäseninä. Annikka Suoninen (1992, 226–227, 234) puolestaan havaitsi viisi-kuusivuotiaiden televisionkatselua tarkastellessaan, että lapset ovat vahvasti sukupuolierytynyt yleisö. Tyttöjen maku oli lavea, mutta suosituimmat ohjelmat olivat tyypillisiä prinsessaunelmia – jotka taas olivat poikien syvästi halveksuvia. Suoninen osoittaa myös, että tyttöjen ja poikien mediakäytön erot näkyvät sekä televisionkatselun sosiaalisuudessa että kielellisyys/toiminnallisuus-akselilla. Tapa uusintaa sukupuolirakenteita syntyy siis jo varhain (sukupuolirakenteiden tuottamisesta ks. Driscoll 2002).

Valtavirran vastaiset lukutavat, esimerkiksi kulttuurisidonnaisten sukupuolikategorioiden uudelleenmäärittely uusien diskurssien kautta, kuuluvat sosiaalisen konstruktionismin (Berger & Luckman 1966)³ kuvaamiin prosesseihin. Helen Taylor (1989, 1–46) on kuvannut merkityksenmuodostumisen kompleksisuutta *Gone with the Wind* -fanien kautta. Amerikkalainen syvän etelän arvoja representoiva romaani (suom. 1936 *Tuulen viemää*) ja siitä tehty elokuva ovat koukuttaneet kaikenikäisiä lukijoita. Kirjan ja elokuvan (ensi-ilta vuonna 1939) lukemisprosesseissa lukijoita kiinnostavat eroottisen latauksen lisäksi teoksissa kuvatun yhteiskunnan utopialuonne ja anarkistiseksikin luonnehditun naispäähenkilön, Scarlettin, hahmo – ja nuorilla tytöillä myös teoksen kyseenalainen maine. Vaikka lukijat myöhemmin tunnistavat *Gone with the Wind* -maailmankuvan rasismia ja jopa Scarlettin hahmon emansipatorinen luonne kyseenalaistuu, tekstissä on siitä huolimatta jotain, joka pitää lukijoiden kiinnostusta yllä. Scarlettin tarinaan tyttöinä, vaimona, naisena, yrittäjänä, sota-ajan kokijana jne. pystyy samas-

tumaan monenlaisista eri lähtökohdista, ja teoksen kautta lukija voi suhteellistaa omia kokemuksiaan (emt., 134). Taylor osoittaa, kuinka faniuden kohteeseen liittyviin arvoihin kiinnitytään ja niitä arvioidaan yhä uudelleen. Tässä tapauksessa affektiivinen suhde teokseen tarkoittaa kohteeseen kohdistuvaa emotionaalista, älyllistä ja materiaalista panostusta, joka järjestää elämänkokemuksia, tuottaa iloa ja nautintoa ja tukee identiteettiä (emt., 65).

Taylorin tutkimus antaa hyvän näkökulman faniuden yhteydessä käytyihin keskusteluihin, jotka käsittelevät populaarikulttuurin suosion kasvua, korkea- ja massakulttuurin välistä eroa sekä ma- kua ja sosiaalista pääomaa. Näihin keskusteluihin liittyy myös populaarikulttuuriksi määritellyn science fictionin ja sen faniuden suhde toisiinsa. Tieteisfiktio oli jo globaali ilmiö kirjallisuudessa, kun merkittävien, amerikkalaisten faniuden muodostama verkosto syntyi 1920-luvulla amerikkalaisten pulp-lehtien kautta. Fanius on levinnyt eri maissa nimenomaan lehtien lukijoiden ja niihin kirjoittavien keskinäisenä keskusteluna tieteestä ja kirjallisuudesta. Tällöin lehtiä voi tarkastella keskeisenä fandomin vuorovaikutuksen välineenä. Niiden kautta viestien välittäminen tapahtui ensin paikallisesti, sitten kansallisesti ja pian myös kansainvälisessä verkostossa. Sf-teoksista keskusteleminen ja fanilehtien tekeminen ja kirjoittaminen ovat olleet fandomin keskeistä toimintaa alusta saakka. Fandomin tarkastelu genreen liittyvien konfliktien ja keskustelujen kautta toikin näkyviin kiintoisia näkökohtia.

Faniuden stigma on tieteisfiktioharrastuksen kohdalla kaksinkertainen. Science fiction -genren voidaan katsoa saaneen roskal- kulttuurin stigman 1920–1950 -lukujen välillä sen päämediumina olleiden pulp-lehtien, radio-ohjelmien, elokuvan ja television kaut- ta. Genre sijoitettiin populaarikulttuuriin – jopa senkin marginaa- liin. Lisäksi, kuten jatkossa osoitan, sf-fanius on ollut faniuksien prototyyppi. Samaan aikaan sf-harrastajat ovat olleet aktiivisessa suhteessa kirjallisuuden instituutioihin lukijoina, ostajina, kirjoit- tajina, kriitikoina, kouluttajina, kirjallisten verkostojen luojina ja kirjallisuuden esittelijöinä.

Tieteisfiktio saapuminen maahamme, sen etabloituminen osaksi kirjallisuuttamme, samoin kuin suomalaisen fandomin syntyminen ja kansainvälisen fandomin toimintatapojen leviäminen Suomeen voidaan kaikki nähdä tietynlaisina kulttuurisina virtauksina. Kulttuuriset rajankäynnit ja kirjalliset keskustelut genren hyväksymisestä ja määrittelyistä voidaan nähdä näiden virtausten osina (akanvirtoina tai putouksina, suvantoina ja valtavirtaan liittyvinä ja siitä erkanevina puroina), merkitysten muodostamisen välineinä ja kulttuurisena neuvotteluna. Bourdieun kulttuurisen pääoman käsitteen (esim. Bourdieu 1984, 70–72) näkökulmasta kyseessä on fanien tekemä kulttuurisen pääoman haltuun- ja käyttöönnotto. Se on tapahtunut kulttuuritekstien marginaaleissa ja omalakisesti muotoutuvan kulttuuri- ja symbolisen pääoman kartuttamisen kautta (Bourdieu 1993, 76–77).

Faniuden kohde: tieteisfiktio ominaisuuksista

Sf-faniuden kohteena olevan tieteiskirjallisuuden faniuteen liitetään useissa tutkimuksissa ja fanikokemuksissa keskeisenä elementtinä yhteiskuntakriittisyys (ks. esimerkiksi Suvin 1988; Booker 1994; Moylan 1987; Attebury 2002; Larbalestier 2002; 2006). Se on nähty lajityypin tärkeäksi ominaisuudeksi – teknologian ja luonnontieteiden lisäksi – genren alkuajoista saakka. Tämän perinteen nähdään nousevan niin sanotuista proto-sf -teoksista, joiden kirjoittajiksi nimetään utopiakirjoittajat ja satiirikot kuten Platon (427–347), Lukianos (120–185), Thomas More (1478–1535) ja esimerkiksi Jonathan Swift (1667–1745) (Suvin 1988, 75). Viimeisen puolen vuosisadan ajan lajityyppiin on liitetty myös futurologian eli tulevaisuudentutkimuksen ominaisuuksia, esimerkiksi tulevaisuusskenaarioita käyttämällä (ks. esim. Ekholm 1985, Toffler 1972). Tieteen ja teknologian murroksen kirjailijoita ovat goottilaisen romantiikan edustaja ja ensimmäiseksi tieteiskirjailijaksi mainittu Mary Shelley (1797–1851) ja teknologian ennakoijaksi kutsuttu Jules Verne (1828–1905). Yhteiskunnallisen tieteiskirjallisuuden

kirjoittajiin lukeutuivat muun muassa H. G. Wells (1866–1946), Edward Bellamy (1850–1898), William Morris (1834–1896), George Orwell (1903–1950). Nykykirjallisuudessa esimerkiksi feministisen ja poliittisten utopioiden kirjoittajia 1970-luvulla olivat muun muassa Ursula K. Le Guin (1929–) ja Joanna Russ (1937–). Sukupuolta, kolonialismia, identiteettiä, uskontoa ja politiikkaa tarkastelevat kriittisesti esimerkiksi nykykirjailijat Nalo Hopkinson (1960–), Geoff Ryman (1951–), Ken McLeod (1954–), Mary Gentle (1956–) ja Philip Pullman (1946–).

Tätä lajityypille ominaisena pidettyä kriittisyyttä on kyseenalaistettu muun muassa esittäen, että lajityyppi on myös teknologian tai edistyksen ylioptimistista mystifointia, jopa silkkaa eskapismia (Suvin 1979, ix). Lukijat kuitenkin näyttävät odottavan tieteisteoksilta kriittistä otetta, oli kyseessä sitten kirjallisuus tai elokuva (Hirsjärvi 2006c, 198–203), samoin kirjoittajat toisiltaan. Kirjailijat luovat vaihtoehtoisia, spekuloiivia, jopa varoittavia yhteiskuntakuvia tavalla, joka nostaa ”idean” käsitteen tekstin keskeiseksi elementiksi. Tom Shippey kutsuu tätä tieteisfiktioille tyypilliseksi, ideologisesti haastavaksi genreominaisuudeksi. Tieteisfiktiossa idean kuvauksessa käytetään kaksinkertaista metaforaa, joka edellyttää erityistä lukemisen tapaa (Shippey 2005, 21). Käytännössä tämä tarkoittaa tiivistä, lukijalle hankalasti avautuvaa kuvausta. Lukija joutuu rakentamaan tekstin niukoista viitteistä ja tuntemattomasta terminologiasta fiktiivisen maailman, jolle ei ole suoraa vertauskuvaa kokemusmaailmassamme. Luonnollisesti tässäkin on eroja: Ursula K. Le Guinin teokset edustavat kaksinkertaisen metaforan kerrontaa, Harry Harrisonin avaruusoopperat välillä jopa hyvinkin kevyesti verhottua allegoriaa.

Science fictionista on sananmukaisesti satoja, ellei tuhansia eri käyttötarkoituksiin luotuja määritelmiä, eikä tilannetta helpota se, että usein tieteisfiktioon yhteydessä tai joskus jopa sen määritteenä mainitaan usein toinen lajityyppi, fantasia. Otan tässä työssäni Rosemary Jacksonin (1981) vahvasti kontekstuaalisen näkökulman fantastiseen kirjallisuuteen. Hänen mukaansa voidaan sanoa, että fantasia laajassa merkityksessään on kirjallisuuden ikuinen, kes-

keinen elementti, joka täytyy määritellä eri tavoin eri aikakausina. Jacksonin mukaan sellaista abstraktia oliota kuin fantasia ei ole, vaan joukko erilaisia, mutta kuitenkin perheyhtäläisiä ominaisuuksia sisältäviä teoksia. *Fantastinen* kirjallisuus voidaan Jacksonin mukaan nähdä kielenä (langue) josta erilaiset puhunnat (parole), genret syntyvät. (Jackson 1981, 6–8; ks. myös Sisättö 1996).

Fantasiataruksi tulkitseminen tapahtuu käytännössä semanttisen viitekehyksen sijaan ensisijaisesti kulttuurisessa kontekstissa (Jackson, 1981, 4). Fantasiakerronnan kautta voi tarkastella todellisuudeksi koetun rajoja. Vastanotossa kyseiset rajat kuitenkin määrittävät sekä yhteiskunnallisten konventioiden että viime kädessä lukijan oman maailmankatsomuksen kautta.⁴ Konkreettinen nykyesimerkki näistä konventioiden asettamista lukemisen rajoista ovat fantasiateosten, muun muassa J. K. Rowlingin kirjoittamien Harry Potter -kirjojen aiheuttamat tilanteet. Eräät uskonnolliset ryhmät ovat väittäneet Rowlingin teosten yllyttävän lapsia noituuteen. USA:ssa niitä on poistettu koulujen kirjastoista ja poltettu, koska on nähty että kyseessä on reaali maailmaan vaikuttava käytännön oppikirja maagisista voimista.⁵ Kirjoittaja ja useimmat lukijat sen sijaan näkevät yleensä Potter-magiialla muita merkityksiä ja tulkin-toja.

Jackson näkee tarinoista, myyteistä ja kansantaruista kumpua- van fantasiakerronnan suuren murroksen tapahtuneen 1700-luvun lopulla, josta lähtien kapitalistisen yhteiskunnan psykologiset heijastumat näkyvät myös kaunokirjallisuudessa. Jackson kuvaa kyseisen murroksen kirjallisuuteen tuomaa uutta muotoa väkivaltaiseksi ja kauhistuttavaksi. (Jackson 1981, 4). Tähän murroskauteen sijoittuu myös tieteiskirjallisuuden synty, ja voidaan sanoa, että tieteiskirjallisuus on Jacksonin kuvauksen mukainen teollistuneen yhteiskunnan tuote: aktiivisesti, tietoisesti luotu lajityyppi, jonka tarkoituksena on pohtia teollisuuden, luonnontieteiden ja lääketieteen mukanaan tuomia muutoksia fiktion keinoin. Lajityyppi nousee goottilaisesta perinteestä ja omaa vahvan dystopialuonteen, mutta pohjautuu myös vahvan kehitysoptimistiseen ja utopistiseen näkemykseen tieteen kyvystä ratkaista ihmiskunnan ongelmia.

William Wilson (Stableford 1976, 6–7) kuvaili aikakauden uutta kirjallista ilmiötä vuonna 1851 ilmestyneessä teoksessaan *A Little Earnest Book Upon a Great Old Subject*: ”Tieteen Runous on alkanut herättää huomiota mitä suurimmassa määrin, sillä luonnontiede ja tekniikka ovat ladatut rikkaalla ja ihanalla Runoudella. Nuo tieteet, jotka tuntuvat eniten viehättävän mielikuvitusta, ja jotka edustavat laajimpia ja parhaiten tutkittuja aloja ja jotka sisältävät mitä merkittävimmissä määrin Runoutta -- ovat luonnonfilosofian, kasvitieteen, geologia, tähtitieteen ja kemian tutkimukset.”⁶ Tässä yhteydessä esiintyy ensimmäisen kerran sadan seuraavan vuoden aikana genren kansainväliseksi nimeksi tuleva termi. Wilson kirjoittaa: ”Science-Fiction, in which the revealed truths of Science may be given, interwoven with a pleasing story which may itself be poetical and true.” (Stableford 1976, 9–10.) Termi science fiction näyttää nousevan seuraavan kerran esiin vasta vuonna 1929, jolloin Hugo Gernsback alkaa käyttää sitä ensin tarjoamansa termin ”scientifiction” sijaan. Gernsbackin scientifictionista vuonna 1926 käyttämä määritelmä tuntuu tavattoman tutulta: ”...a charming romance intermingled with scientific fact and prophetic vision...” (Stableford & Nicholls 1979, 159–161).

Lajityyppi pohjautuu vahvasti luonnontieteisiin: tähtitieteisiin, biologiaan, lääketieteeseen, matematiikkaan, astronomiaan ja fysiikkaan. Sen lisäksi se on hyödyntänyt humanistista tutkimusta, filosofiaa ja yhteiskuntatieteitä (Slusser 2005, 28; tieteestä tieteiskirjallisuudessa ks. myös Savolainen 1987, 183–204). Esimerkiksi Markku Soikkeli näkee psykologian roolin tieteiskirjallisuudessa erityisen merkittävänä (Soikkeli 2002, 18). Hän viittaa Damien Broderickiin, joka näkee tieteisfiktion myös paljastavan tieteen luomia illuusioita. Marxilainen kirjallisuudentutkija Fredric Jameson puolestaan sanoo tieteiskirjallisuuden kertovan tietämisen ja ymmärtämisen rajoista – ei niinkään tieteestä ja teknologiasta. Lajityypin teokset kun auttavat kyseenalaistamaan omaan kulttuuriimme itsestäänselvyydet tavalla, jolla mikään muu lajityyppi ei sitä kykene tekemään (Soikkeli 2002, 19–20, Jameson 2005, 286).

Tieteiskirjallisuuden on sanottu (ja koettu) olevan ”kultaisessa ghetossa”, kuten kirjailija William Gibson on todennut, ja tieteiskirjailijaa on kutsuttu Norman Spinradin sanoin ”kirjallisuuden neekeriksi” (Barr 2005, 147). Siksi on kiehtovaa että tämä ”kainokirjallisuuden toinen”, ghetossaan populaarikulttuurin stigmalla merkitty lajityyppi kuitenkin toisti erityisesti tieteen kielen kautta periytynyttä sukupuolen dikotomiaa pitkälle 1900-luvun puolenvälin yli. Käytännössä se on tarkoittanut lajityypin vahvan maskuliinisen ominaisuuden korostamista (koska kyseessä ovat teknologia ja kovat luonnontieteet, matkat tuntemattomaan ja ”ideat”) ja esimerkiksi naiskirjoittajien näkemistä toisarvoisina tieteiskirjallisuuden kirjoittajina (Larbalestier 2002; ks. myös Hemmings 2008, 83–98). Viime vuosikymmeninä sekä lajityypissä että fandomin performatiivisissa toiminnoissa sukupuolikkiliseillä leikkiminen ja toiseus ovat olleet tyypillisiä teemoja. Ne ovat tuoneet fandomiin queer-, S/M-, lesbo- ja homoryhmien edustajia (Jenkins 1995, 243–244).

Kuvaavaa tuolle edellä mainitulle lajityypissä käydylle sukupuolikeskustelulle on ensinnäkin se, että käsitys ensimmäisen modernin tieteisteoksen kirjoittajasta on muuttunut viime vuosikymmenten aikana. Ensimmäiseksi tieteisromaaniksi on viime vuosikymmeninä mainittu pääasiallisesti edellä mainitun Mary Shelley'n teos *Frankenstein: or, The Modern Prometheus* (1. versio vuonna 1818), jossa tohtori Frankenstein kokoaa ruumiinosista hirviön tuhoisin seurauksin. Vielä 1970-luvulla tieteiskirjallisuutta käsittelevissä teoksissa ensimmäisiksi tieteisteoksiksi oli yleensä nimetty Jules Vernen *Frankensteinia* huomattavasti myöhäisemmät teknologiset kuvaukset. Myös esimerkiksi Darko Suvin aloittaa tieteiskirjallisuuden analyysinsä vasta H. G. Wellsin (1866–1946) teoksista. Brittiläinen ensyklopedisti John Clute (1995, 260) puolestaan viittaa amerikkalaisen tieteiskirjailija Brian Aldissin sanoiin, joissa tämä tuo esiin Shelley'n olennaisen merkityksen esimerkiksi H. G. Wellsin työlle. Aldiss nimeää Shelley'n itsestään selvästi (”a Stone Age truth”) ensimmäisen tulevaisuutta spekuloiden tieteisteoksen kirjoittajaksi. (Aldiss & Wingrove 2001, vii, 17–29.)

Muuttunut näkemys ensimmäisestä tieteiskirjoittajasta heijastaa sukupuolikeskustelua lajityypin sisällä. Samalla se kuvastaa myös tieteiskirjallisuuden tutkijoiden kriittistä kaanonin uudelleenarviointia ja määrittelyiden laajenemista teknologiamaailmasta kohti kompleksisempia filosofisia kysymyksiä. Lyhyesti: tieteiskirjallisuuden tutkimuksessa ja arvioinnissa tapahtui paradigmanmuutos.

Shelleyn teos edustaa goottilaista romantiikkaa, mutta samalla se ennakoi filosofisella tasolla tulevan genren keskeistä ongelmanasettelua tieteellisten innovaatioiden mahdollisesti arvaamattomista ja arveluttavistakin seurauksista. Shelley pohjasi perusideansa aikakauden hätkähdyttäviin sähköön liittyviin keksintöihin, erityisesti italialaisen Giovanni Aldinin elämällä ja rikollisten ruumiilla tehtyihin galvaanikokeisiin (Parent 2004).⁷ Tieteiskirjallisuuden ensimmäisiin kirjallisiin kehittäjiin kuuluu myös Edgar Allan Poe (1809–1849). Hän näytti esimerkkiä veijaritarinalla *The Unparalleled Adventure of One Hans Pfaal* (suomentanut vuonna 2006 Jaana Kapari nimellä *Erään Hans Pfaalin verraton seikkailu*) sekä maailmanlopun kuvauksella *The Conversation of Eiros and Charmion* (suomentanut Jaana Kapari vuonna 2006 nimellä *Eiraan ja Kharmionin keskustelu*). Tulevaisuuden maailmaa Poe kuvasi teoksessaan *Mellonta tauta* (samannimisenä suomentanut Jaana Kapari 2006).⁸ Poe ei kuitenkaan missään nimessä – kuten ei oikeastaan kukaan ennen 1920-lukua – ollut varsinainen sf-genrekirjailija, vaikka Jules Verne (1828–1905) hänet sellaiseksi ilmoittikin,⁹ ja vaikka hänet historioissa sellaiseksi määrittellään (esimerkiksi Stableford 1987, 8). Joka tapauksessa Poe käytti useassa tarinassaan ”what if” -kysymysmetodia (esimerkiksi ”entä jos tulevaisuuden maailmassa tunnettu sivilisaatio olisi tuhoutunut ja tarinaa kerrottaisiin maahan ulkopuolelta tulleen silmin?”), josta tuli tieteiskirjallisuuden keskeinen määrittäjä jo sangen varhaisessa vaiheessa. Johanna Sinisalo (2004, 24) käyttää tästä metodista määritelmää *viistovalaisuus*. Esimerkiksi kysymällä, ”entä jos ilmasto-muutos tuhoaisi suomalaiset metsät sadassa vuodessa?”, saamme uudenlaisen viistovalaisuuden tuottaman kuvan paperiteollisuuden roolista suomalaisen yhteiskunnan päätöksenteossa.¹⁰

Science fiction on fantastista kirjallisuutta ja liitettävissä fantasiagenreen monin säikein, kuvailee Robert Scholes (1975). Keskeinen elementti molemmissa on vieraannuttaminen, outouttaminen (Verfremdung), joka tuli esittämisen keinona käyttöön romantiikan ajan kaikessa taiteessa (Scholes 1975, 46–47). Scholes (emt.) viittaa Darko Suviniin (1979, 372–382), jonka mukaan kuvailtava kohde tuotetaan runoudessa näkyviin erityisenä kerronnan tyylikeinoina, kohteen erityisyys taas nostetaan tieteiskirjallisuudessa esiin asettamalla kohde toiseen tilaan esimerkiksi aikamatkan tai hiukkasfysiikan avuin. Näitä keinoja Suvini itse kutsuu novumeiksi (novelty, innovation), uusiksi ideoiksi. Hänen mukaansa ne ovat narratiivisesti keskeisiä elementtejä, joiden ehdoilla genren muusta kirjallisuudesta erottava tarkastelutapa on mahdollista. Suvini huomauttaa myös, että samalla novumit voivat toimia eskapistisinakin elementteinä (Suvini 1979, ix).

Selkein ero tieteisfiktion ja viime vuosisadan puolen välin aikoihin myös omaksi genrekseen tunnetuksi tulleen fantasian välillä on niiden tulkinnassa. Humoristinen ilmaisu ”jos se on sähköä, se ei voi olla fantasiaa” ei enää riitä erottelemaan fantasia- ja tieteisfiktiogenrejä toisistaan. Silti se on yhä jossakin määrin käyttökelpoinen rautalankamalli. Tieteisfiktiossa sähköntuotannon täytyisi vain olla periaatteessa mahdollista tapahtua luonnontieteellisin perustein. Toisin sanoen: fantasiagenressä talot voivat omalakisesti kävellä linnunjaloilla ja lohikäärmeet ilmestyä silloin tällöin arjen keskelle. Tieteisfiktiossa talon linnunjaloille voi löytyä selitys geenimanipulaatiosta tai teknologisista sovelluksista ja lohikäärmeillä on sijansa eläinten sukupuussa (esim. Sinisalo 2004, 15–16).

Jotta asia ei olisi liian selvä, viimeksi mainittuja esimerkkejä voi kuvata myös termillä ”science fantasy”, joka sekoittaa tieteiskirjallisuuden ja fantasian elementtejä. Se puolestaan on läheinen esimerkiksi termeille ”heroic fantasy” (nimensä mukaisesti fantasia-sankaritarina) ja sille käytännössä päällekkäiselle termille ”sword and sorcery” (miekka ja magia, fantasiaseikkailu) (John Clute 1995, 464). Science fantasyssa käytetään usein muun muassa vaihtoehtohistorioita, rinnakkaismaailmoita ja -ulottuvuuksia,

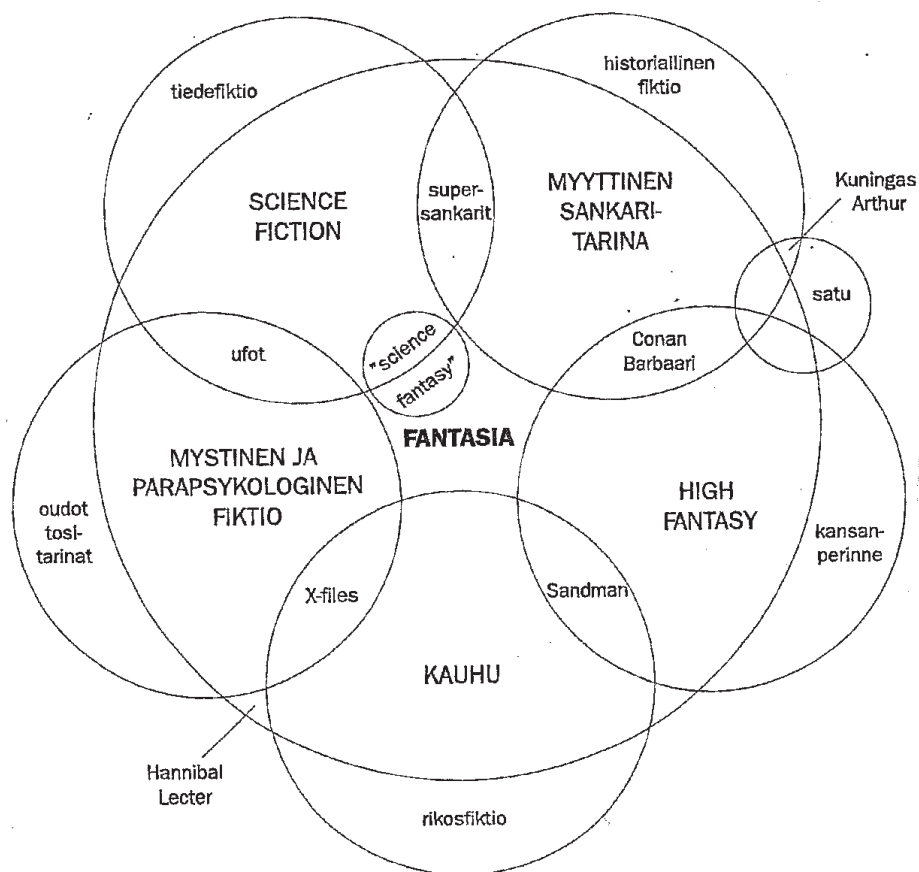
yliaistillisia havaintoja ja kykyjä sekä supervoimia. Sen sijaan heroic fantasy ja sword and sorcery -tarinoissa on luontevaa käyttää magiaa, mutta myyttisiä hahmoja kuten jumalia tai paholaisia tai sankareita niissä ei välttämättä käytetä. (Stableford & Nicholls 1995, 1060–1061). Lajityyppien ja niiden alalajien erot ovat kuitenkin liukuvia.

”Tulevaisuusromaanien” käännöksiä julkaisivat monet kustantajat, mutta erityisesti työväenliike, 1910–1930 -luvulla (Kovala 1992, 38–45, 106–109). Kirjoitettiinpa lukuisia suomalaisiakin teoksia. Termi ”spekulatiivinen fiktio” oli alun perin amerikkalaisen kirjailijan, Robert Heinleinin 1960-luvulla luoma termi. Hän ehdotti sitä käytettäväksi science fiction -termin tilalla siksi, että se toisi esiin tieteiskirjallisuuden ekstrapolaatio-ominaisuuden, tavan sijoittaa ”ei vielä olemassa oleva, mutta periaatteessa teknisesti toteutettavissa oleva tai tieteellisen tutkimuksen mahdolliseksi olettama” elementti fiktiivisen maailman osaksi. Suomessa viime vuosina ahkeraan käyttöön tullut termi näyttää hukanneen alkuperäisen merkityksensä. Angloamerikkalaisessa keskustelussa kyseisen termin käytössä korostetaan muun muassa sitä, että teknologista uutuutta (novum) ei välttämättä tarvita, vaan että esimerkiksi sosiologisesti ajatellen merkittävä uusi tilanne (vaikkapa ekokatastrofi, psykologinen teema tai huumeet) voi olla tarinan tarvittava ”novum” (Stableford & 1995, 1060–1061). Meillä sitä on ehdotettu science fiction- ja tieteiskirjallisuus-termien tilalle helpottamaan kirjakustantamojen markkinointiongelmia (Hirsjärvi 2006a), mutta se on laajentunut merkitsemään mitä tahansa fantastista tekstiä, myös kauhua ja fantasiaa, kuten myöhemmin tuon esiin.

Uusia termejä tuntuu tulevan sitä myötä kuin tieteiskirjallisuustermin leimaa karsastavat kirjoittajat niitä keksivät. Esimerkiksi Seppo Heikkinen nimeää esikoisteoksensa *Myyty maa* (2007) skenaariefiktioksi muunnellen tulevaisuudentutkimuksen termiä ”tulevaisuusskenaario”, koska teoksen tapahtumat sijoittuvat Heikkisen mukaan ”todennäköisen tulevaisuuden Suomeen” (Löf, 2007, 27).

Genrefantasian voidaan sanoa syntyneen angloamerikkalaisella kielialueella sen jälkeen, kun J. R. R. Tolkienin vuonna 1939 pitä-

män luennon ajatukset levisivät. Kyseinen luento ”On fairy-stories” julkaistiin esseenä vuonna 1947. Tolkien erotti fantasiakirjallisuuden lapsille suunnatuista lastentarinoista (fairy tale). Hän myös nosti esiin varhaisemmat, aikuisille kirjoitetut fantasiakirjallisuuden merkkiteokset, kuten esimerkiksi irlantilaisen Lord Dunsanyn¹¹ (1878–1957) teokset. Esseessään Tolkien määritteli fantasiaa luoden muun muassa klassisiin määritelmiin kuuluvat primääri- ja sekundäärimaailmojen käsitteet (ns. reaali maailma ja fiktiivinen maailma). Tolkienin luoma *Lord of the Rings* -trilogia ilmestyi vuosina 1954–1955 ja synnytti varsinaisen fantasiaboomin¹² 1960-luvulla. (Heiskanen-Mäkelä 2004/1971, 71.) Näin tieteiskirjallisuus, joka

Kuvio 1. Johanna Sinisalon mandala (Sinisalo 2004, 17).

kuuluu historiallisesti varhaisen ilmiön, fantasiakerronnan, laajaan perheeseen, on varhaisempi kuin varsinainen fantasiagenre.

Kirjailija Johanna Sinisalo on havainnollistanut fantastisen kerronnan eri alueiden määrittelyn kompleksisuutta oheisella ”mandalalla”. Sitä kannattaa lukea sekä ulkopiiristä keskustaan (ja toisinpäin) että mandalan kehän suuntaisesti. Parhaimman tuloksen saa, jos kykenee muodostamaan kuviosta mielessään kolmiulotteisen pallon, jolloin kuvion äärialueet (kansanperinne ja oudot tositarinat, tiedefiktio ja rikosfiktio, historiallinen fiktio ja oudot tositarinat) tulevat kosketuksiin keskenään. Sinisalo tuo kuviolla näkyviin sen, kuinka fantasian laajaan kenttään on eri medioissa syntynyt teoreettisesti hahmoteltavia alalajeja, joista tieteiskirjallisuus, parapsykologinen kirjallisuus, genrefantasia ja kauhu voidaan nähdä omina genreinä.

Kuvio havainnollistaa myös lajityyppien hybridisoitumista. Esimerkiksi tieteiskirjallisuus käyttää fiktion keinona parapsykologiaa: todellisuuden osaksi koettuja lentäviä lautasia, alieneita ja muita paranormaaleja ilmiöitä, kuten telepatiaa. Parapsykologinen fiktio, kuten TV-sarja *X-files*, puolestaan lainaa runsaasti motiiveja kauhusta ja kansaperinteen tarinoista, kuten amerikkalaisesta Isojalasta, ja urbaanilegendoista. Tieteiskirjallisuuden lähialueena puolestaan on tiedefiktio, joka käsittää esimerkiksi skenaariot, spekulatiot ja tieteestä tehdyt fiktiiviset mediatuotteet. Rikosfiktio voi olla myös historiallista fiktiota ja oudot tositarinat ovat kansanperinnettä, joten myös kuvion eri laidat lähenevät toisiaan. Kuviota tarkastellessa havainnolliseksi tulee myös tekstien liikkuminen myyteistä ja folkloresta kirjallisuuteen ja sähköisiin mediumeihin.

Ei siis ole ihme, että tieteisfiktion ja muun fantasian välinen rajaviiva väistämättä jää lukuisista olemassa olevista määrittelyistä huolimatta epäselväksi. Fantasia ja science fiction käyttävät samoja teemoja ja motiiveja, ja erottelu on tässä suhteessa sopimuksenvaarainen. Keskeinen ero ei ole myöskään kuvauksen tarkkuudessa. Sen sijaan tieteisfiktiossa käytetyn spekulatiion yhteyttä tieteelliseen maailmankuvaan pidetään genren olennaisena ominaisuutena. Kuvatun ilmiön on periaatteessa oltava nykyisen tietämyksen va-

lossa mahdollinen. Tieteisfiktion kautta on mahdollista tarkastella valtaa ja ihmisyyden ulottuvuuksia sellaisessa laajassa kontekstissa, joka ei perustu yliluonnollisiin selityksiin (Kroeber 1988, 9–30).

Tutkimuksen aineisto ja metodi

Teemahaastatteluissa (20 haastattelua), joita tein sekä kasvotusten että sähköpostitse, käytin työn liitteenä 1 löytyvää kysymyslistaa. Otannan koon päätin tehtyäni vuonna 2001 kyselyn seuroille. Sf-seurojen edustajien mukaan Suomessa oli vuonna 2001 noin 120–150 aktiivista paikallisten sf-seurojen jäsentä. Tarkoituksena oli koettaa saada haastattelujen kautta esiin laaja kirjo fani-kokemuksia. Teemahaastattelussa (”focused interview”, ks. Merton, Fiske & Kendall 1990/1956; Hirsjärvi & Hurme 2006) haastattelijan ja haastateltavan liikkumavapaus on suuri, mutta samaan aikaan, teemahaastattelun runkoa hyväksi käyttäen, haastattelijan on mahdollista pitää hallinnassa haastattelun keskeiset teemat.

Teemahaastattelussa korostetaan: 1) haastateltavan subjektiivutta, hänen rooliaan merkityksiä luovana ja aktiivisena osapuolena, 2) tutkittavana olevan alueen tuntemattomuutta, 3) halua asettaa haastateltavan puhe laajempaan kontekstiin, 4) mahdollisuutta antaa keskustelun laajeta monitahoisiin ja ennakoimattomiin suuntiin, 5) mahdollisuutta tehdä selventäviä ja syventäviä kysymyksiä, 6) mahdollisuutta kysyä arkaluontoisia tai vaikeita asioita (Hirsjärvi & Hurme 2006, 35). Kaikki kohdat sopivat tähän tutkimukseen, joskaan en tiedustellut erityisen arkaluontoisiksi määriteltäviä asioita.

Tiedonkeruun menetelmänä haastattelu antoi mahdollisuuden sekä tiettyjen henkilökohtaisten teemojen esiin nostamiseen että vapaaseen keskusteluun ja tilaa fanien omalle äänelle. Teemahaastattelu on suositeltava menetelmä silloin, kun tutkijalla – tässä tapauksessa itsekkin scifi-fandomin jäsenenä – on jo olemassa taustatietoa haastateltavan puheen tulkitsemiseksi. Se sopii myös silloin, kun halutaan liikkua laajalla temaattisella alueella ja tarvittaessa

syventää vastauksia, ja kun tiedossa on, että haastateltavat pystyvät itsereflektioon (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 199–200). Haastattelu on myös arkinen vuorovaikutustilanne, joka sopii hyvin lähestymistavaksi kun keskustellaan aiheista, joista tutkittavat keskustelevat muutenkin keskenään. Teemahaastattelun valintaan vaikutti paljolti se, että tieteiskirjallisuudesta tekemäni aikaisempi tutkimus ja iloiset vuoteni fandomissa ovat taustoittaneet ilmiötä. Lisäksi haastateltavat saattoivat kokea minut henkilönä, joka todennäköisesti jo lähtökohtaisesti ymmärtäisi, mistä faniudessa on kyse. Tämä saattoi helpottaa vuorovaikutustilannetta niin, ettei yhteisyyttä ja luottamusta joutunut erityisin ponnisteluin rakentamaan. (Ruusuvoori & Tiittula 2005, 22–25, 41; Tienari, Vaara & Meriläinen 2005, 103–124.)

Teemahaastattelujen suorittamista varten valitsin lähemmän tarkastelun kohteeksi neljä suurinta sf-seuraa Turussa, Helsingissä, Tampereella ja Jyväskylässä. Niiden jäsenten katsoin kattavan hyvin suomalaisen fandomin jäsenistön. Tiesin että näissä seuroissa oli ihmisiä, jotka olivat muuttaneet opiskelemaan kaupunkiin pieniltä paikkakunnilta. Ne edustivat siis tavallaan myös koko maan harrastajia. Odotettavissa oli, että halukkaita haastateltavia tulisi olemaan useita, ja todennäköisesti liian monta laadullisen haastattelututkimuksen kohteeksi otettavaksi.

Halusin saada haastateltavaksi 20 suomalaista sf-seurojen toiminnassa aktiivisesti mukana ollutta henkilöä. Epäilin oman ystävä- ja tuttavaverkostoni vääristävän näkemystäni siitä, mikä olisi hyvä ryhmä tutkimuksen kohteeksi, joten päätin käyttää lumipallogen menetelmää (”snowball sampling”). Lähinnä yhteiskuntatieteissä käytetty metodi on erityisen käytännöllinen silloin, kun koetetaan saada esiin sellaisia haastateltavia, jotka eivät helposti löydy muilla keinoilla.¹³ Tässä tapauksessa henkilöiden tavoittaminen ei ollut ongelma, mutta haastateltavien valikoiminen kyllä. Menetelmässä pyydetään yhtä tai useampaa esittämään henkilöitä tutkimuksen kohteeksi, ja heitä taas puolestaan nimeämään uusia henkilöitä jne. (Salganik & Heckathorn 2002, 194–198.) Pyysin neljän suurimman sf-seuran nykyistä ja yhtä entistä puheenjohtajaa valitsemaan

itsensä tai osoittamansa henkilön lisäksi neljä muuta haastateltavaa. Toivoin, että he valitsisivat lisäksi eri-ikäisiä, eri sukupuolia edustavia ja mahdollisimman eri tavoin aktiivisesti seuroissa mukana olevia henkilöitä. Kaksi pyytämistäni puheenjohtajista kieltäytyi itse haastateltavana olostaan, ja he molemmat valitsivat viisi haastateltavaa.

Haastateltavaksi valikoituneiden lista oli hyvin toisenlainen kuin oma listani olisi ollut. Lumipallomenetelmässä syntyneen listan ulkopuolelle jäi sekä lehtien toimittajina että muuten fandomin monivuotisia aktiivisia toimineita henkilöitä, joita olin ajatellut valita haastateltavaksi. Heidän sijaansa listalla oli useita itselleni täysin tuntemattomia nimiä ja ihmisiä, joiden kanssa en ollut koskaan tuttu. Mukaan valikoitui pyyntöni mukaisesti laaja skaala erilaisia, eri tavoin fandomissa mukana olleita ihmisiä. Tulos oli monipuolisempi kuin jos olisin itse valinnut haastateltavat. Samoin ikäjakauma oli odotettua suurempi. Haasteltavien joukosta puuttui tärkeitä fandomin informanteja ja toimijoita, mutta lisähaastattelut ja -tiedustelut täydensivät aineistoa.

Lähes kaikki teemahaastattelut tein henkilökohtaisissa tapaamisissa (ks. haastattelurunko Liite 1). Kaksi haastateltavaa halusi vastata sähköpostitse, ja silloin käytin myös sähköpostitse välitettyjä täydentäviä kysymyksiä. Henkilökohtaisissa tapaamisissa tehdyt haastattelut suoritettiin toukokuussa 2001 joko haastateltavien kotona tai kahviloissa. Aikaa niihin meni puolesta tunnista kolmeen tuntiin. Haastateltavat suhtautuivat haastattelutilanteeseen yllättävän myönteisesti ja avoimesti, eikä tilanteen nauhoittaminen juurikaan häirinnyt. Se saattoi johtua siitä, että haastateltava saattoi paneutua kysymyksiin tietäen, että haastattelijalla oli ainakin perusymmärrys faniuteen liittyvistä asioista. Silloin kun tunsimme toisemme jo entuudestaan, haastateltava saattoi etukäteen luottaa myös siihen, että tunsimme toistemme harrastuneisuuden. Tämä jaettu kokemus luo haastattelutilanteessa luontaisen pohjan vuorovaikutukselle (vrt. Hirsjärvi & Hurme 2006, 93–94; Ruusuvoori & Tiittula 2005, 24–25). Kahden fanin välinen keskustelu ei kovin suuria pohjustuksia kaipaa sen jälkeen, kun tutkimuksen tarkoitus

ja haastattelujen käytötapa on sovittu. Kuitenkin tilanne vaati erityistä huomiota sekä haastattelukysymysten tekemisen ja analysoinnin että erityisesti ilmiön kontekstiin saattamisen kohdalla. (Ks. Hirsjärvi & Hurme 2006, 49–51). Toisaalta haastateltavat eivät tunteneet legitimointidiskurssin (oman faniuden puolustelu, defenssiivinen puhe) käyttöä tarpeelliseksi. Tämä nähdään edellytyksenä onnistuneelle haastattelutilanteelle (Miller & Gallsner 1997, 106).

Neljä teemahaastattelua jouduttiin uusimaan teknisistä syistä vuoden 2001 kesäkuussa. Näiden uusittujen haastattelujen kohdalla tuntui, että menetin jotain sisällöllisesti olennaista, vaikka periaatteessa samat teemat tulivat uudessakin haastattelussa esiin. Kaikki uusitut haastattelut olivat ensimmäisiä selvästi lyhyempiä, mutta kaksi uusintaa poikkesi selvästi ensimmäisestä haastattelusta. Tunsin että haastateltava A pohti, oliko kyseessä koetilanne jossa testaisin miten ensimmäinen ja toinen haastattelu eroaisivat toisistaan. Toisen uusintahaastattelun B kohdalla tunsin, että menetin aikaisemman nyansoidun sisällön lähes kokonaan, kenties samasta syystä. On mahdollista, että erityisesti ensimmäisen kierroksen positiivisen jännitteen puuttuminen latisti keskustelua molemmissa tapauksissa. Sain A:lta lopulta pikamuistiinpanoihini verrattuna ensimmäisen haastattelun kanssa samansisältöiset vastaukset ydinkysymyksiini. Kuitenkin esimerkiksi tieteiskirjallisuuden henkilökohtaisten merkitysten käsittely jäi huomattavasti lyhyemmäksi. Samoin haastateltava B:ltä saamani laaja ja monipolvinen vastaus omien lasten kannustamisesta lajityypin harrastamiseen jäi yrityksistä huolimatta uusintahaastattelussa kovin niukaksi, vaikka tunsin saavani samat ydinsisällöt talteen.

Haastattelut litteroin tuoden näkyviin tauot, äännähdykset, toistot ja muut mahdollista harkintaa, empimistä ja väistämistä merkitsevät seikat, vaikka en pyrkinytkään analyysissäni diskurssi-analyysin tarkkuuteen. Halusin kuitenkin tehdä tarkan litteroinnin, jotta se tarvittaessa olisi käytettävissä aineiston monipuolisempaan analyysiin. Aikaisemmissa tutkimuksissa, joissa oli käytetty diskurssianalyysiä, on havaittu että tarkka litterointi avaa mahdolli-

suuden havaita kiinnostavia säröjä ja lisämerkityksiä haastateltavien puheesta. Sen on havaittu myös tuovan hyvin esiin vastaajien reaktioita haastattelijan muotoilemiin kysymyksiin. Näkyviin tulevat litteroinnin kautta myös haastattelijan johdattelevat äännähdykset ja kommentit ja repliikit, sekä esimerkiksi kysymyksen epäonnistumisesta kertovia taukoja. Se antaa mahdollisuuden tarkastella haastattelutilannetta kriittisesti (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 16, 30–31). Tämän olin todennut myös itse aikaisemmin ollessani mukana diskurssinanalyysia käyttävän projektin tutkimusapulaisena.

Tarkka litterointi ei omassa tutkimuksessani tuonut esille sellaisia olennaisia seikkoja, joista olisi nostaa tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta uusia näkökulmia. Litterointi kuitenkin toi tiettyjen teemojen kohdalla näkyviin painokkuutta. Näitä havaintoja käytin hyväkseni nostaessani esiin haastateltaville selvästi merkityksellisiä seikkoja. Kahdessa uusintahaastattelussa litterointi toi selkeästi näkyviin niiden toisenlaisen luonteen verrattuna muihin haastatteluihin, kun kysymyksiin vastattiin varautuneemmin ja suppeammin. Tarkasta litteroimisesta oli lisäksi suuri hyöty teemahaastatteluaineiston hallinnan kannalta. Jätin tässä kirjassa nähtävistä lainauksista luettavuuden vuoksi pois erittäin lyhyiden taukojen merkit, huokaukset, rykäisyt ja muut äännähdykset sekä monikertaiset toistot.

Keräsin haastattelujen lisäksi erillisen kyselyaineiston, joka koski erityisiä kokemuksia naisena olemisesta. Tein sen lähettämällä sähköpostiviestin sf-naisten listalle, ja kehotin lähettämään sitä eteenpäin. Pyysin nimenomaan naisia kertomaan kokemuksiaan otsikolla ”Naisena fandomissa!”. Sain viisi hyvin eripituista vastausta ja kahden informantin kanssa käytiin täydentäviä keskusteluja.

Uuden Risingshadow -internet-sivuston ja sen ympärille kasvaneen fandomin syntymän vuoksi tein lisäksi sähköpostihaastattelun viidelle sivuston aktiivijäsenelle syksyllä 2006 käyttäen jo olemassa olevia teemahaastattelun teemoja kysymyksinä. Sähköpostihaastattelua varten pyysin moderaattoreita nimeämään haastateltavia, yhteensä kymmenen kappaletta. Vastauksia tuli lopulta vain viisi, vaikka karhusin vastauksia haastateltaviksi ilmoittautuneilta. Arve-

len syyksi, että vastaajat olivat nuoria, ja kysely tuntui ehkä toisaalta turhalta, toisaalta etäiseltä. Siksi täydensin saamiani vastauksia sähköpostikeskusteluihin ja seurasin Risingshadow-sivuston keskusteluja uskonnosta, sukupuolesta ja politiikasta vuosina 2004–2007.

Kaiken kaikkiaan suoria fandomille suunnattuja haastatteluja ja temaattisia kirjoituksia oli siis yhteensä seuraavasti:

1. 20 haastattelua (22 henkilöä) vuonna 2001¹⁴
2. teemakertomukset ”naisena fandomissa” vuonna 2004 ja 2005 (viestejä saatu 5 kpl)
3. Risingshadow -sähköpostihaastattelut vuonna 2006 (5 vastausta)

Tutkimusaineiston toinen osa muodostui Risingshadow-keskusteluista sekä kolmesta mediakeskustelusta joista yksi on 1950-luvulta ja kaksi vuosilta 2003 ja 2005. Kolmantena aineistoryhmänä ovat fandomin omat julkaisut ja keskustelut painotuotteissa ja internetissä. Teemahaastatteluita siteeratessani käytän haastateltavista nimimerkkiä haastattelutilanteessa sovitun mukaisesti. Vastausten pienen määrän vuoksi en profiloi kohdan 2. (naisena fandomissa-aineisto) ja 3. (Risingshadow-haastattelut) vastauksia nimin vastaajien anonymiteetin säilyttämiseksi, vaan viittaaan joko Risingshadow-haastatteluun tai pyytämiini kertomuksiin naisena fandomissa-temasta. Tarvittaessa olen hämärtänyt vastaajan identifioimista mahdollistavia tietoja. Lainatessani julkista kirjoitusta – lehdessä julkaistua tai internetissä nähtävissä olevaa kirjoitusta – käytän kirjoittajan tekstinsä yhteydessä käyttämää nimimerkkiä tai nimeä. Sähköpostiviestilainauksissa olen käyttänyt lähettäjän nimeä.

Haastattelut ja internet-sivustojen keskustelut loivat poikkeikkauksen suomalaisen fandomin toiminnasta 2000-luvun taitteessa. Sen lisäksi jokainen haastateltava kuvasi myös oman elämänkaarensa tapahtumien kautta sekä oman mediankäyttönsä että fandomin historiaa. Yksilöllisten kokemusten taustoittamiseksi tarkastelin sekä yleisiä mediakeskusteluja että fandomin keskusteluja kirjallisuuden ja fandomin historian konteksteissa. Mediakes-

kustelujen tarkastelua pidin tärkeänä siksi, että faniuteen on viime aikoihin saakka liitetty tiettyjä ominaisuuksia kuten fanaattisuus ja massamedioiden kritiikön käyttö. Viime vuosikymmeninä keskusteluun on toisaalta tuotu lisääntyvässä määrin vastarinnan, utopian tai kritiikin teemoja. Halusin tarkastella tätä mahdollisena kulttuurisena konfliktina. Ylipäätään laaja kontekstuaalinen näkökulma oli tärkeää siksi, että fanius on nähty ikään kuin yhteiskunnallisten prosessien heijastumana tai vastareaktionä niihin, ja faniuden yhteiskuntaa koskettavan vaikutuksen on nähty jäävän yleensä fandomin piiriin tai korkeintaan populaarikulttuurin tai kulttuurisen marginaalin alueelle. Aineistoja yhdisti se, että niiden kautta pystyi löytämään myös vastauksia kysymykseen, millä tavoin keskustellaan faniuteen liittyvistä kokemuksista ja käsityksistä sekä faniuden tuotannollisuudesta sekä yleisessä keskustelussa että fandomin sisällä.

Tarkastelen faniuden tuotannollisuutta Fisksen (1992, 37–39) faniuden kolmen tuotannollisuuden muodon, semioottisen, diskursiivisen ja tekstuaalisen tuottavuuden (semiotic, enunciative, textual) alueella. Haastatteluissa painottuu semioottinen tuottaminen silloin kun fanit kertovat teksteille ja koko genrelle antamistaan henkilökohtaisista merkityksistä. Diskursiivisen tuottamisen taso tulee näkyviin sekä haastattelujen että muiden aineistojen kautta silloin kun kuvataan sosiaalista toimintaa, keskusteluja, kirjoituspiirien tekstipalautteita, tapahtumia tai vaikkapa mustien vaatteiden käyttöä. Nämä kuvaavat faniuteen kuulumista myös jaetussa sosiaalisessa kontekstissa. Tekstuaalisen tuottamisen alueella toiminta suuntautuu myös fandomin ulkopuolelle, keskusteluihin, joissa määritellään genreä, luodaan sille kontekstia ja otetaan haltuun kritiikkiä, julkaisemista ja kirjoittajakoulutusta. Tätä tarkastelen kaikkien aineistojen kautta.

Erilaisten aineistojen käyttö osoittautui hedelmälliseksi. Esi-merkiksi eri vuosikymmeniltä tarkastellut aikalaiskeskustelut tieteiskirjallisuuden luonteesta resonoivat yllättävästi toisiinsa eri aineistoissa. Se toi erilaisia näkökulmia laajan lukevan yleisön, fanien, kustantajien ja kriitikoiden välisiin genreä ja sen määritte-

lyjä koskeviin jännitteisiin. Koska fanit ovat olleet aktiivisia tässä keskustelussa ja tilan määrittelyssä (Hirsjärvi 2006b), oli syytä tarkastella myös tätä näkökulmien ristiriitaa. Risteäviä diskursseja havainnoimalla pyrin tuomaan näkyväksi fanien näkökulmaa.

Risteävien diskurssien etualaistamiselle oli tarvetta, kun tarkastelin mukaan valitsemaani kolmea mediakeskustelua. Ensimmäinen oli *Ylioppilaslehdessä* 1950-luvulla käyty keskustelu, jota jo aikaisemmin, *Portti*-lehdessä (Sirkiä 2003, 2004), oli tarkasteltu ensimmäisen fandomin kokoonkutsuna. Tarkastelin keskustelua uudestaan, nyt laajemmassa kontekstissa, ja ristivalotin omaa analyysiani sf-lehti *Portissa* julkaistussa keskusteluanalyysissa esille tuotujen näkökulmien kanssa. Erityisesti kohdensin katseen kirjallisuuden kentän edustajien ja fanien väliseen jännitteeseen, joka koski genren määrittelyä. Toisena mediakeskusteluna tarkastelin *Helsingin Sanomien* artikkelin innoittamana syksyllä 2003 käytyä debattia lajityypin suhteesta kaunokirjallisuuden kenttään. Jussi Ahlrothin (2003) kirjoittamassa artikkelissa Suomen fandomin kärkekirjoittajat kertoivat, kuinka ”tieteiskirjallisuus”-leima estää lukijoita ottamasta teosta käteensä. Artikkelin ilmestymistä seurasi kiivas keskustelu useilla scifi-fanien keskustelufoorumeilla. Artikkelissa ja sitä seuranneessa keskustelussa tuotiin esille tieteiskirjallisuuden sijoittaminen marginaaliin ja lajityypin suoranaisten hyljeksintä, jonka osoitettiin vaikuttavan kirjojen myyntilukuihin ja kustannuspäätöksiin.

Kolmas mediakeskustelu oli syksyllä 2005 Finlandia-Junior-kilpailun tiimoilta käyty keskustelu, joka syttyi, kun raati päätti jättää ottamatta kilpailuun mukaan ”fantasiatekstejä”. Nämä mediakeskustelut antoivat näkökulmaa kustantajien, kriitikoiden sekä uusien asiantuntijoiden ja fandomin jäsenten tapoihin arvottaa genreä. Ne avasivat myös fandomin jäsenten faniuden kohteeseen liittämiä merkityksiä. Tarkastelin teksteissä siis erityisesti sitä, kuinka tieteis- ja fantasiakirjallisuus määritellään ja arvotetaan, ja pyrin tuomaan esiin puhujien risteävät äänet. Niiden mukaan valikoitumiseen vaikutti suuresti se, että oli jo olemassa artikkeli (Sirkiä 2003, 2004) jossa kuvattiin tieteiskirjallisuuden harrastajien

ja kirjallisuuden ammattilaisten välistä debattia 1950-luvulta. Sen tarkastelu laajemmassa kontekstissaan herkisti huomaamaan edellä mainittut genre-keskustelut mediassa ja fandomin sisällä.

Painettuina ja internetissä ilmestyvien fandomin julkaisujen kautta olen hakenut lisävalaistusta haastatteluissa esille tulleille teemoille ja taustoitusta tapahtumille. Samalla olen tarkastellut fandomin julkaisu- ja toiminnan kehittymistä käyttäen näkökulmana toiminnan ammatillistumista monistetuista fanzineista lehtimyynnissä oleviin julkaisuihin, kirjoitusoppaisiin ja genrejulkaisuihin. Samaa tarkastelutapaa olen käyttänyt puhuessani fandomin järjestämistä julkisista tapahtumista. Oma positioni fanina, tutkijana, kirjallisena toimijana ja kulttuurin markkinoinnin taustan omaavana henkilönä herkisti tarkastelemaan faniuden kokemuksen lisäksi sen suhdetta kirjalliseen kenttään ja mediamarkkinoihin. Eri puhujia, fandomeita ja eri fandomin tuottamisen kenttiä tarkastelemalla olen lähestynyt tutkittavaa ilmiötä sekä henkilökohtaisella että yleisemmällä kulttuurisella tasolla. Tarkastelun kohteina ovat olleet eri puhujat, ja aineistoissa on liikuttu sekä ajassa että paikassa. Nikunen (2005, 33) viittaa omassa tutkimuksessaan Paula Saukkoon (2003, 186) korostaessaan että tällaisessa tilanteessa aineistojen välisten suhteiden esiin tuominen on tärkeää. Epätasainen aineisto ei voi tuottaa kattavaa kuvaa tutkittavasta ilmiöstä, mutta se voi luoda monipuolisen kuvan. Näin näkyviin saadaan tutkittavan kohteen resonanssi myös laajemmassa kontekstissa, esimerkiksi globaalien ja poliittisten näkökulmien suhteen. Omassa työssäni olen pyrkinyt kirjoittamaan näkyviin näitä aineistojen suhteita avaamalla eri aineistojen kontekstit läpi tutkimuksen.

Tutkimukseni teoreettisena viitekehyksenä ovat erityisesti viime vuosien aikana tuotetut näkemykset faniuden yhteisöllisyydestä, faniuteen liittyvästä merkityksenmuodostamisesta ja tuotannollisuudesta. Niissä tarkastelun kohteena on usein ollut fanius, joka kohdistuu media-ilmistöön yleensä, eli rockmusiikkiin, elokuvaan, televisioon tai urheiluun länsimaisessa kulttuurissa. Nyt tutkimuksen kohteena on monimediainen fanius, jossa tuntui painottuvan kirjallinen tuotannollisuus. Se sai pohtimaan, kuinka ja millaisilla

menetelmillä edellä kuvatuista aineistoista on mahdollista saada tietoa. Yhdysvaltalainen antropologi Clifford Geertz (1973, 6) on käyttänyt käsitettä *tiheä kuvaus*. Geertzin käyttämä, Gilbert Ryleltä lähtöisin oleva termi tarkoittaa yksinkertaistetusti tarkastellun ilmiön analyysia niin, että tarkastellaan erityisen huolellisesti kuvattua ilmiön moninaisia mahdollisia tulkintoja. Geertzin klassiseen esimerkkiin vedoten pyrin selvittämään, ”miksi silmää vinkataan”? Onko syynä elohiiri, flirtti vai elohiirestä kärsivän jäljittely, harjoittelu näytelmää tai naistenmiehen roolia varten vai muistelun tuottama tahaton liike – tai vain automaattinen reaktio silmään lennähtäneeseen roskaan (Geertz 1973, 6–7). Omassa tutkimuksessani tiheä kuvaus tarkoittaa ilmiön huolellista kuvailua, pinnallisten havaintojen kriittistä tarkastelua ja kuvailtavaan ilmiöön liitettyjen ominaisuuksien huolellista tarkastelua eri suunnista. Tavoitteena oli paitsi havaita, myös ymmärtää ja asettaa kontekstiin tarkastelun kohteina olevia ilmiötä ja merkityksiä.

Etukäteen tarkasti määritellyn tutkimuksen sijaan päädyin hyödyntämään työtapani väljästi *aineistolähtöisen teorian* (grounded theory, myös *ankkuroitu teoria*) tapaa tuottaa tutkimuksen edetessä teoriaa aineiston sisäisessä vuoropuhelussa (ks. Glaser & Strauss 1967). Tällainen näkökulma sallii erilaisten aineistojen käyttämisen – tässä tapauksessa myös aineistojen lisäämisen tutkimuksen edetessä. Sen tavoitteena voi pitää paitsi teorian, myös uudenlaisen mallin tuottamista Abercrombien ja Longhurstin (1998, 141) kuviossa myöhemmän teorian pohjaksi (Glaser 2002; Glaser & Holton 2004). Tämä työtapa antoi mahdollisuuden mallintaa eri kontekstuaalisointien tuottamia teemoja.

Triangulaation avulla on mahdollista avata tutkittavaa ilmiötä monipuolisesti. Metodinen triangulaatio tarkoittaa useiden menetelmien käyttämistä samassa tutkimuksessa, tutkijatriangulaatiosta on kyse useiden eri tutkijoiden osallistuessa aineiston keruuseen ja analysointiin, teoreettinen triangulaatio tarkoittaa erilaisten teorioiden käyttämistä näkökulmina tutkittavaan kohteeseen ja aineistotriangulaatio sekä eri aineistojen että eri tutkimuskohteiden käyttämistä. (Eskola & Suoranta 1998, 69–70; Hirsjärvi, Remes,

Sajavaara 2007, 228; ks. myös Denzin 1970.) Omassa työssäni käytän aineistotriangulaatiota: sekä erilaisia aineistoja (haastattelut, kyselyt, internet- ja mediakeskustelut, tarinat ja fandomin julkaisut) että erilaisia tutkimuskohteita ("vanha fandom" ja Risingshadow-sivuston fandom). Niiden käytön avulla pyrin ylittämään subjektiivisen kokemuksen ja jaetun kulttuurisen todellisuuden rajaa (ks. Alasuutari 1999, 88) samalla kriittisesti analysoiden tutkimuksen aikana syntyneitä näkemyksiä.

Tarkastelin haastatteluja aluksi yhtenäisenä tekstimassana ja koetin hahmottaa erityisesti fandomin toiminnan suuntia. Koska olin itse tehnyt haastattelut, muistin jo haastattelutilanteista ne hetket, jolloin haastateltava tuntui puhuvan asiasta erityisen painokkaasti. Itse litteroinneissa tämä näyttäytyi painokkuutena ja toistoina sekä asiaan palaamisena tai sen syventävänä selittämisenä. Tällaisia teemoja tarkastelin syvemmin pohtien aineiston sisäistä resonointia, pitäen jatkuvasti esillä edellä kuvattuja tutkimuskysymyksiä.

Lähestymistapaani voi kuvata monipaikkaiseksi (Marcus 1995, 95–117). Antropologi George E. Marcus avaa käsitteen *monipaikkainen tutkimus (multi-sited ethnography)* avulla tutkimusotetta, jossa kulkevat rinnan sekä paikkojen että tilojen, esimerkiksi paikallisuuden ja kokemuksen tarkastelu yhteiskunnallisessa kontekstissa. Antropologisessa tutkimuksessa perinteisesti käytetty tarkastelutapa on ollut paikallistetun kohteen tarkastelua tietyn makronäkökulman kautta, kuten vaikkapa espanjalaisen rannikon kyläyhteisön maahanmuuttajien tarkastelu kapitalisen järjestelmän näkökulmasta. Sen sijaan monipaikkainen tutkimus antaa mahdollisuuden toistensa kanssa risteävien näkökulmien sekä eri paikkojen ja tilojen tarkastelun yhdistämisen samassa tutkimuksessa. Marcus (1995, 105) mainitsee esimerkkinä monipaikkaisen tutkimuksen käytöistä amerikkalaisen kulttuuriantropologin Arjun Appadurain tutkimuksen, jossa tämä kyseenalaistaa markkinatalouden tutkimuksessa käytetyt vertailutavat. Appadurai (1990) osoittaa, että esimerkiksi tarkastelemalla talouden prosesseja perinteisten kapitalististen järjestelmien kautta jäävät todelliset kulttuuriset virtaukset näkymättömiin. Niitä saadaan esille tarkastelemalla mediamaise-

mia, teknomaisemia, etnomaisemia, talousmaisemia ja ideologia-
maisemia (mediascapes, technoscapes, ethnoscapes, financescapes,
ideoscapes) (emt., 1990). Vain tällä tavoin on ylipäätään mahdol-
lista tarkastella, mitä esimerkiksi Intiassa ja Kanadassa merkitsevät
talousmaiseman kautta tutkitun tuotannon järjestelyjen kannalta
esimerkiksi sellaiset ideologiamaisemiin liittyvät määritelmät kuin
”vapaa liikkuvuus”, ”sosiaaliturva” tai ”yksilön oikeudet”.

Esimerkkinä tutkimuskohteesta, jonka tarkastelu vaatii moni-
paikkaista otetta, Marcus mainitsee venäläisen avant-garde -taiteen
tarkastelun sosiaalisen muutoksen ilmiönä ennen ja jälkeen vallan-
kumouksen. Monipaikkainen tutkimus pystyy Marcusin mukaan
erityisen hyvin tuomaan ketjujen, polkujen, suhteiden ja asemien
kautta näkyviin usein hienovaraiset rakenteelliset muutokset ja
niihin liittyvät prosessit ja käytänteet (emt., 105–106). Omassa
tutkimuksessani tarkastelin yksittäisiä ihmisiä ja heidän faniuden
kokemuksiaan eri yhteyksissä (fanina, toimittajana, työyhteisössä,
uusina ja vanhempina fandomin jäsenenä ja lasten vanhempina).
Tarkastelin materiaalista liikettä: faniuden tuotannollisuuden
suhdetta markkinatalouteen, lehtien, kirjojen ja internet-sivus-
tojen tekemistä ja käyttöä. Tarkastelin metaforia: uskonnollisen
terminologian käyttöä, perhe-metafora -kysymystä ja faniuden
kokemuksellisuutta kuvaavia ilmaisuja. Tarkastelin fanien puhetta
ja fandomin muotoutumista tarinoina, jotka kietoutuvat yhteen ja
konflikteja fandomin sisällä sekä fandomin ja sen ulkopuolisen
maailman käsitysten välillä. (emt., 106–110.) Näin pyrin saamaan
aikaan rikkaan, kontekstualisoidun kuvauksen ajassa ja tilassa
muuttuvista faniuteen liittyvistä ilmiöistä.

Fani tutkijana – tutkija fanina

Olen ollut tieteiskirjallisuuden lukija alakoulusta lähtien, ja tutki-
muskohteeni – tieteisfiktio harrastus – on ollut minulle merkitse-
vää ja palkitsevaa. Ensimmäinen muistamani tieteisfiktioon liittyvä
TV-sarja animaatio, jonka tapahtumat oli sijoitettu avaruuteen, oli

vuonna 1962 ensi-iltansa saanut *The Jetsons (Jetsonit)*. Se näkyi Suomessa 1960-luvun puolessa välissä. Ensimmäinen muistamani ”sellainen outo ja erilainen” teos oli Edgar Rice Burroughsin *Marsin sankari (A Princess of Mars, 1912)*¹⁵. Kyseisen romaanin muistan löytäneeni noin kymmenvuotiaana. Sitä ennen olin kuitenkin jo ihastunut 1950-luvulla suomeksi ilmestyneeseen nuorten (poikien) scifiin, esimerkiksi Robert Heinleinin romaaniin *Rakettilaivan kadetti (1954) (Space Cadet, 1948)*. Liityin Jyväskylän Science Fiction seura 42:een sen toisella kokoontumiskerralla vuonna 1990 ja olin myös sen puheenjohtajana. Olen ollut mukana järjestämässä Jyväskylän Kesän sf- ja fantasiaseminaareja vuodesta 1992 lähtien, vuodesta 1995 lähtien joka kolmas vuosi tekemässä Finnconia¹⁶ ja vuosia järjestämässä vuotuisiksi muodostunutta valtakunnallista sf-tutkijatapaamista. Pro gradu -työni¹⁷ käsitteli Ursula K. Le Guinin teosta *The Dispossessed* feministisenä utopiana. Fandom-toiminnan ulkopuolella olen ollut mukana myös Keski-Suomen kirjailijoiden toiminnassa sekä opettanut Jyväskylän yliopiston Avoimen yliopiston luovan kirjoittamisen ohjelmassa yli kymmenen vuoden ajan. Tämä tuottaa oman näkökulmansa genrekirjallisuuteen, sen vastaanottoon ja tuottamiseen.

Tutkija ei ole koskaan kokonaan irti tutkimuskohteestaan eikä kohde voi olla vaikuttamatta tutkimustulosten tulkintaan. Se, että tutkijan itsensä positiointi kontekstisidonnaisessa tutkimuksessa kontekstisidonnaisena kokijana, saati sitten kokemuksistaan kirjoittavana subjektina on mahdollista, on paljolti feministisen tutkimuksen ansiota (ks. esim. Latvala & Peltonen & Saresma 2004). Jo edellisestä positioinnistani voi päätellä, että tutkimuksellisesti oma faniuteni tarjosi sekä erinomaisen tarkastelupaikan että runsaasti haasteita. Olen pyrkinyt tuomaan näitä molempia esille osana tutkimuksen kulkua.

Suomalaisten tieteiskirjallisuuden harrastajien yhteisö eli fandom alkoi tutkimuksellisesti kiinnostaa minua uudelleen¹⁸ 1990-luvun loppupuolella, jolloin kiinnostuin fandomin kansainvälisten kontaktien ja kotimaisen toiminnan kehittymisestä. Faniien toimintaan näytti liittyvän sellaisia merkityksiä jotka kaipasivat

selityksiä. Fandomin toiminnan ja fanien motiivien tarkastelu oli luonteva suunta lähteä liikkeelle etsimään vastauksia, jotka kenties tarjoaisivat käyttökelpoisia selitysmalleja faniuteen liittyvien kulttuuristen vaikutteiden siirtymiselle, henkilökohtaisille prosesseille ja globaalin toiminnan paikalliselle organisoitumiselle.

Olin erityisen kiinnostunut siitä, kuinka länsimainen fanitutkimus soveltuisi suomalaisen science fiction -faniuden tarkasteluun. Olihan tehty jo runsaasti sellaista tutkimusta, joka avasi sekä faniuden kokemusta (Taylor 1989; Harris & Alexander 1998; Lewis 1992) että erityisesti tieteiskirjallisuuden liittyvää faniutta, kuten esimerkiksi Bacon-Smith (1992); Jenkins (1992); Tulloch & Jenkins (1995); Tulloch & Alvarado (1984) ja Larbalestier (2002). Fanitutkimuksen voi katsoa viimeisten parin vuosikymmenen aikana vakiintuneen ja fanitutkimuksen näkökulmien käyttö on samalla laajentunut monille tutkimusalueille. Fanitutkimuksen vaatimaa etnografisesti väritynyttä ja monipaikkaista tutkimusta monipuolisine tutkimusmateriaaleineen ovat Suomessa tehneet esimerkiksi Kaarina Nikunen (2005) ja Harri Heinonen (2005). Mediafaniutta tutkiva Nikunen ja jalkapallofaniutta tutkiva Heinonen valitsivat näkökulmansa toisin kuin vielä esimerkiksi Stig Söderholm, joka otti selkeästi kulttuuriantropologisen kultti- ja myytinäkökulman Jim Morrisonin faneja käsittelevässä tutkimuksessaan *Liskokuninkaan mytologia. Rituaali ja rock-sankarin kuolema* (1990). Faniuteen liittyviä tunteita on rinnastettu ja jopa verrattu uskonnollisiin kokemuksiin ja faniutta itseään uskonnolliseen organisoitumiseen (esimerkiksi Jindra 1994, 1999, Taira 2008). Näkemyksiä on myös voimakkaasti kritisoitu (esimerkiksi Henry Jenkins tekee niin Matt Hillsin haastattelemana, Hills 2001). Fanius on alkanut herättää kiinnostusta myös interkulttuurialisten vaikutteiden ja paikallisuuden (Barker & Mathijs 2007) sekä talouden ja organisoitumisen näkökulmista (Taalas & Hirsjärvi 2008). Samoin faniutta on käytetty näkökulmana sosiaalista ryhmäytymistä tarkastellessa, soveltaen sitä muun muassa akateemisen yhteisön tarkasteluun (Hills 2005, 159–169).

Minua kiinnosti, millaisia ovat suomalaisten tieteisfiktiofanien harrastuksen ja fandomiin liittymisen kokemukset ja motivaatiot, ja mihin laajempiin kulttuurisiin konteksteihin kyseiset motiivit liittyvät – jos liittyvät. Kiinnostaviksi kysymyksiksi nousivat lajityypin tulo maahamme sekä fandomin syntyminen ja sen toiminnan kehittyminen. Halusin tarkastella sf-faniutta individualistisina prosesseina, kansainvälisenä ja paikallisena, kontekstuaalisesti historiallisena prosessina, intensiivisenä ja pitkäaikaisena sitoumuksena. Tällaisena työ valottaa mitä suurimmassa määrin, Johan Fornäsin (1995, 265) sanoja lainatakseni, ”subjektien uiskentelua symbolien virrassa” ja sitä, kuinka kulttuuriset virrat kulkevat samalla subjektien läpi.

Teoreettiset lähtökohdat

Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat liittyvät erityisesti kulttuurintutkimuksen esille nostamaan yleisöyteen ja siihen kytkeytyvään vastarinnan ajatukseen, markkinatalouden kulutuksen ja tuottamisen kysymyksiin sekä identiteettityöskentelyyn. Tutkimuksessa tulee näkyviin angloamerikkalaisen kulttuurisen virtauksen asettuminen osaksi suomalaista kulttuurin kenttää, siitä nousevat kirjalliset keskustelut ja fandomin syntyminen. Tutkimuksessa käy ilmi, kuinka makrotason prosessit ovat yhteydessä mikrotason prosesseihin ja päinvastoin: merkityksenannoista, affekteista ja tuottamisesta syntyy sosiaalista todellisuutta, joka näkyy fandomin syntymisenä ja monipuolistumisena, mediakentässä ja sosiaalisena verkostona.

Tämän tuotannollisen tarkastelun ja fanitoiminnan prosessiluonteen analyysin taustaksi olen ottanut Nicholas Abercrombie & Brian Longhurstin (1998, 144) luoman janan faniuden eri asteista (tästä lähtien viitataan kuvioon käyttämällä sukunimiä tai lyhenteellä A & L). Kuviota voi tarkastella ikään kuin faniuden määritelmänä, jonka kriteerit esitetään faniuden asiantuntijuuden, intensiteetin ja kulutuksen erikoistumisen janana. Yleisöyden tyyppejä kuvaa-

valla janalla määritetään kohteeseen yleisellä tasolla kiinnittynyt *kuluttaja*, kohteeseen emotionaalisesti sitoutunut massamedioiden suurkuluttaja eli *fani*, syvempää tietoa kohteestaan omaava *kultisti*, faniuden jokapäiväisen elämänsä osaksi ottanut *entusiastti* sekä *pientuottaja*, joka on harrastuksen kautta löytänyt myös mahdollisuuksia hyödyntää alan markkinoita.

Jana on osallistumisen tasolla tarkasteltuna kiinnostavasti rinnakkainen kuvataiteilija ja taiteentutkija Suzanne Lacyn (Lacy 1995, 174) kuvion kanssa. Kyseessä on Lacyn tutkimus julkisen taiteen tekijöiden suhteesta ympäröivään yhteiskuntaan. Lacyn mukaan taiteilija voi suhteessaan yhteiskuntaan olla missä positiossa tahansa, minä hetkenä tahansa. Näin on myös faniudessa. Lacyn taiteilijapositiont ovat tutkimusmatkailija, raportoiija, analysoija tai toimija. Sekä Abercrombien & Longhurstin että Lacyn kuvat asettavat subjektin suhteeseen ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Abercrombien & Longhurstin kuvio tarkastelee faniuden asteita suhteessa kuluttamisen intensiivisyyteen ja sitä kautta markkinoihin, Lacyn kuviossa tarkastellaan ensisijaisesti taiteilijuutta osana historiallista yhteiskunnallisen osallistumisen prosessia. Lacyn näkökulman voi katsoa liittyvän useisiin kenttiin: faniuden kuluttajuutta (Ang 1991; 1985), arkea (de Certeau 1984) ja yleisöä koskevaan keskusteluun. Kuvio sopii erinomaisesti täydentämään A & L:n kuviota vastaanoton kriittisyyden ja vastarinnan teemoilla. Jälkimmäisen näkemyksen on kärjistänyt Fiske (1992) näkemyksellään, että vastaanotto on aina aktiivinen tapahtuma (ns. active audience, aktiivinen yleisö), jonka vastarinta-elementti on peruslähtökohta sille miksi voimme ylipäättään selvittää mediavyörystä. Näkemys vastaanoton perustavanlaatuisesta kriittisyydestä on saanut osakseen paljon arvostelua. Se on kuitenkin myös näkemys, joka antaa mahdollisuuden tarkastella faniuteen sisältyvää utooppisuutta ja tuotantoa aktiivisen osallistumisen näkökulmasta (ks. erityisesti Fiske 1992, 31, 33–43, McGuigan 1992/2003). Käytän siis tarkasteluni taustalla Lacyn kuvion sisältämää ajatusta aktiivisesta, taiteen kautta toimivasta tarkkailijasta, joka on tavallaan

hyvin lähellä Fisksen ajatuksia aktiivisesta yleisöstä, mutta joka jo lähtökohtaisesti sisältää taiteilijan aktiivisen fyysisen toimijuuden.

Käytän A & L:n janaa tarkasteluni perusvälineenä sen sijaan että käyttäisin lähtökohtana Fisksen active audience -näkökulmaa, koska halusin tarkastella liittyykö aktiivisuus sf-faniuteen ja jos niin milä eri tavoilla. Tarjolla olisi ollut muitakin faniuden jaotteluja, kuten Rainer Winterin jako muukalaisiin, noviiseihin, turisteihin, entusiasteihin ja friikkeihin (buff) (Kovala 2003, 196) tai esimerkiksi Tulloch & Jenkins (1995, 23) kahtiajaolla fans – followers. Kovalan mukaan Winterin jako pohjautuu A & L:n jaottelun kanssa yhtenevästi fanin suhteeseen kohteeseensa sekä sitoutumisen asteeseen, mutta lisäksi sosiaaliseen maailmaan integroitumisen asteeseen (emt., 196). Voisi myös väittää, että Winterin valitsemat termit ovat jossakin määrin normatiivisia ja arvottavia. Jenkinsin jako fans–followers antaa tilan omalle fanikokemukselle ja vie voimaa ulkoapäin tehdyltä arvottamiselta. Tätä Jenkinsin tapaa antaa faneille itse ääni määrittellä oman faniutensa intensiivisyys ja sen tavat olen pyrkinyt toteuttamaan myös omassa tutkimuksessani.

Jalkapallon virtuaalifaniutta tutkiva Riikka Turtiainen (2008, 55) huomauttaa, että A & L:n janan kuvaamia kategorioita voisi käyttää toisiaan leikkaavina ellipseinä, Kaarina Nikusen (2005, 120) ehdottamaan tapaan. Toisaalta janaa voi muuntaa, kuten kulutussosiologi Garry Crawford tarkastellessaan urheilufaniutta urakehityksenä (Crawford 2004, 42–49). Hän lisäsi janaan ”ammattilaiset” ja ”aparaatit”. Ammatillaiset ovat lähellä pientuottajia, fanzineiden, itsekustannettujen harrastajalehtien tekijöitä tai fanitoiminnan organisaattoreita. Aparaatit puolestaan ovat luoneet harrastuksestaan ammatin valmentajana tai esimerkiksi joukkueen markkinoinnin ja myynnin puolella. (Turtiainen 2008, 55). Itse päädyin tarkastelemaan sitä, millä tavoilla jana on tutkimukselleni käyttökelpoinen metodinen väline pohtien samalla, onko sen keinoin mahdollista rikkoa siihen implisiittisesti liittyviä kategorioita tai hyödyntää niitä uudella tavalla.

Jenkinsin etnografinen tutkimus on ollut merkittävin empiirisen tutkimukseni ohjenuora. Hän positioidi itsensä tutkijana fandomin

(aktiivisen harrastajajoukon) jäseneksi ja oli aktiivisessa vuoropuhelussa tutkimuskohteensa kanssa koko tutkimuksen ajan (Jenkins, 1992, 4–5). Kokemukseni fandomin jäsenenä yli kymmenen vuoden ajalta eivät edelleenkään tunnu riitelevän Jenkinsin tutkimustulosten kanssa, vaikka ne koskevat amerikkalaista fandomia, siis perin erilaista kulttuurista vaikutuspiiriä. Itse en pystynyt toivomallani tavalla vastaavanlaiseen intensiiviseen vuoropuheluun ja aktiiviseen osallistumiseen tutkimuksen tekoaikana. Samoin jouduin jättämään pois suunnittelemani uusintahaastattelut ja internetissä tehdyn vuoropuhelun tutkimuksen teemoista. Olen kuitenkin antanut tekstiä kommentoitavaksi ja luettavaksi fandomin jäsenille. He ovat kaiken kaikkiaan merkittäväällä tavalla hankkineet ja tarjonneet aktiivisesti tietoja käytettäväksi tutkimusta varten.

Arviointia ja näkökulmia

Positioni aineistojen kokoajana ja niistä tehtyjen analyysien tekijänä on ongelmallinen ajatellen Matt Hillsin (2002, 15) kritiikkiä sellaisia akateemisia fanitutkijoita kohtaan, jotka ovat itsekin jonkin faneja. Hänen nelikohtainen kritiikkinsä kohdistuu

- 1) tutkimuksen tapaan rinnastaa fandom ja akateeminen ”hyvä” tutkimus toisiinsa kuten Hillsin mukaan tekevät Jenkins (1992) ja Mac Laughlin (1996),
- 2) tutkijoiden tapaan romantisoida faniuden affektiivisuutta väistellensä symbolisen pääoman omistajan asemaa (tässä Hills viittaa Burtin (1998) ja Hillsin (1999) tutkimuksiin),
- 3) tutkijoiden tapaan ”hävittää maagisesti” akateemisen tutkijan ja fanin välinen ero ja sitten vetäytyä takaisin akateemisen statuksensa taakse, kuten Hills sanoo Hunterin (2000) ja Hartleyn (1996) tekemän ja
- 4) tutkijoiden tapaan tietoisesti ja tahallisesti hämärtää faniuden ja tutkimuksen rajoja. Hillsin mukaan syypäitä tähän ovat Doty (2000); Brooker (2000); Green, Jenkins & Jenkins (1998).

Hills näkee, että on syntynyt eräänlainen tutkija-fanihybridi, jonka on seurausta tutkijoiden ”valheellisesta rajanhämärtämisestä”. Tämän seurauksena tutkimuksessa on syntynyt sellainen asiantuntijuuden alue, jossa painottuvat sekä subjektiivisuuden harhat että akateemisuuden konventiot. (Hills 2002, 8–20.)

Näen kuitenkin että Hillsin (2005, 15) mainitsema ”moraalinen dualismi”, joka sijoittaa fanitutkijan akatemian marginaaliin ja tutkija-fanin fandomin ulkopuoliseksi, perustuu pitkälti angloamerikkalaisen fanitutkimuksen asemaan marginaalissa ja korostetun ulkopuoliseen näkemykseen faniudesta. Angloamerikkalaisissa maisissa fanitutkimus on yhä monissa tapauksissa yksittäiselle tutkijalle konkreetilla tavalla uraa hankaloittava valinta ja vaikka fandomin suhde sitä tutkivaan voi olla jännitteinen, juuri fani-tutkijoiden työ on muuttanut Hillsin kuvaamaa fani-tutkijaan kohdistuvia odotuksia. Hänen analyysinsä tuo näkyviin kuitenkin keskeisen metodisen ongelman fani-tutkijan position esiin tuomisesta.

Jenkinsille fanit muodostavat oman ”akatemian”, jolla on syvempää asiantuntijuutta kuin faniuteen liitetty keräily (johon toki myös voi liittyä syvempää asiantuntijuutta). Lisäksi Jenkins näkee verkottuneiden yhteisöjen tiedonkeruun, välityksen ja prosessoinnin mahdollisuudet laajemmin kuin pelkästään fandomeihin liittyvinä ja niiden piirissä pysyvinä toimintoina (Jenkins 2006, 3–4). Akateemisuuden ja faniuden joidenkin ilmiöiden välille onkin problemaattista vetää yksinkertaistettuja eroja edellä mainitulla Hillsin dualismilla silloin, kun puhutaan erikoistuneista faniyhteisöistä. Hillsin oma kriittinen näkemys akateemisen tutkimuksen ja faniuden välisestä suhteesta onkin muuttunut jossain määrin. Hän näkee fanitutkimuksen käyttökelpoiseksi näkökulmaksi esimerkiksi tieteellisen teorian hyväksymisen prosesseihin (Hills 2005, 175–177).

Oman positioni suhteen ongelmallisimpia seikkoja ovat hyvin todennäköisesti juuri edellä mainittu tutkimuskohteissa tutkittavien epäilyjä nostattava asema fanina ja tutkijana sekä fandomin sisäpiiriläisyyden aiheuttama näköharha. Ensimmäinen on näistä kahdesta selvästi pienempi. Sen sijaan Juha Herkmanin (2006b)

kriittiset huomiot fani-ilmiöiden kapea-alaisesta tarkastelusta tarkoittavat tässä yhteydessä minulle tutkijana erityisen kriittisen itsetarkastelun paikkaa ja velvoitetta tehdä eroa omien utooppisten intentioiden, fandomissa toiminnan ja toisaalta tutkimuksen kentän välille.

Edellä olen pohtinut tutkimuksen eettisiä kipupisteitä. Fanitutkimuksen eettisesti herkkä kysymys koskee halujen ja toiveiden mahdollista avaamista markkinavoimien käytettäväksi. Omankin tutkimukseni kautta näyttää kuitenkin siltä, että fanit toimivat erityisen vastakarvaan kuluttaen, ja se jättää mainonnan ja markkinointiyritysten jälkeen tilaa kuluttamisen omaehtoisuudelle. Palveleeko tämä tutkimukseni markkinoita ja myyntiä? Avaako tutkimukseni suomalaisen sf-harrastajan pehmeät aivonosat mainonnan kohteeksi? En usko. Mutta uskon, että esimerkiksi mediatuotteiden kehittäminen verkostojen ja tiedonprosessoinnin välineeksi (ks. Kozinets 2002a, 2002b) tai organisaatiotutkimus (Taalas & Hirsjärvi 2008) saattaa saada tästä jotain pohjaa.

Tutkimusprosessissani on lukuisia kompleksisia elementtejä. On syytä tarkastella ensinnäkin tutkijan positiota ja toiseksi ottaamani tehtävää suhteessa tuohon positioon. On tarpeen kysyä ovatko vahvasti kontekstuaalinen lähtökohta ja paikantuneen tiedon näkökulma (tässä fani oman faniuden kohteensa eli muiden fanien tutkijana) esteenä onnistumiselle? Käytännössä tämä tuottaa lukuisia jatkokysymyksiä. Olisivatko toisenlaiset aineistot tuottaneet erilaisen tutkimuksen? Vastaus on väistämättä kyllä. Olisivatko toisenlaiset aineistot kyseenalaistaneet saamani tutkimustulokset? Luulen, että suuret linjat ja fanien ääni näkyisivät samalla tavalla, mutta painotukset olisivat todennäköisesti erilaiset. Olisivatko siten toisenlaiset aineistot tuottaneet toisenlaisia tuloksia? Varmasti jossain määrin. Jos aineistojen analyysissä olisi painotettu erilaisia näkökulmia, vastaus olisi myös varauksin myönteinen. Samoin, jos tekijänä olisi ollut joku toinen tutkija näkökulman pysyessä samana. Viimeksi mainitusta syystä olen pyrkinyt kirjoittamaan positioni näkyväksi pitkin tutkimusta.

Kolmanneksi tutkimustani tulee tarkastella sen laajemmassa yleisö- ja vastaanottotutkimuksen kontekstissa, erityisesti kulttuurintutkimuksen birminghamilaisen yhteiskuntakritiikin ja esimerkiksi Herkmanin (2006a, 2006b) esittämässä tutkiskelevassa valossa. Kysymys kuuluu tällöin, missä mielessä tämä tutkimus on pystynyt tuottamaan jotain uutta fanitutkimukseen ja kulttuurintutkimuksen kenttään, ja missä määrin tällä tutkimuksella on yhteiskunnallista merkitystä. Tällaisenaan jo kysymys sisältää tuulahduksen kulttuurintutkimuksen alkuperäistä marxilaista viitekehystä. Tavoitteena onkin ollut pitää ajattelun taustalla alkuperäinen birminghamilainen ote, ottaa mukaan esimerkiksi talouden ja ideologian tarkastelua suomalaisen sf-fandomin kulttuurin kuluttamisen ja tuottamisen näkökulmiin paneuduttaessa.

Edellä toin esille tieteiskirjallisuuteen erityisesti tutkimuksissa liitettyjä teemoja. Niihin sisältyvät myös genrelle asetetut roolit tulevaisuusajattelun vaikuttajana, mahdollisten uusien maailmojen ennakoijana ja varoittajana. Tutkimuksessa tarkastelenkin mitä fanit lajityypistä itse asiassa hakevat ja lukevat. Lajityyppiin liittyy myös konkreettisia voimaannuttamisen ja utooppisuuden elementtejä, joiden selkein murros tuntui näkyvän seksuaali-identiteettiin ja seksuaalisuuteen liittyvien käytänteiden muutoksina. Karkeasti yleistäen voi väittää, että sf-fandom tuottaa, ylläpitää ja tukee dystopis-utooppista diskurssia. Siksi myös fanien, tutkijoiden, kirjailijoiden ja monenlaisten genreen liittyvien tuottajien kansainväliset verkostot fandomina nousevatkin kiinnostavaksi.

Väitöskirjan kirjoittamisen aikana alkoi tuntua hyvin konkreettiselta ajatus, että olemme (niin kuin aina) keskellä kirjallisuuskäsitteiden kriisiä, tai ainakin tilanteessa jossa realistisen kirjallisuuden määrittelyä voi kriittisesti tarkastella. Scifi-piireissä on eri yhteyksissä, esimerkiksi Johanna Sinisalon puheenvuoroissa, pyörinyt ajatus ”realismista kirjallisuuden ohimenevänä tyylikeinona”, jolla tämän tutkimuksen valossa voisi väittää olevan jotakin pohjaa. Tähän on osaltaan vaikuttanut fantastisten tyylikeinojen käytön lisääntyminen sekä fantasian yleisöjen kasvu, sekä edelleen näiden yleisöjen vaikutus kustannus- ja tuotantopolitiikkoihin. En tarkoita

mainitsemallani kriisillä vain sitä, että yksinkertaisen mimeettisyyden (tässä suppeasti: realistiseksi käsitettävän kuvauksen) rinnalle on mainstreamiin noussut fantastinen kuvaus, vaan myös sitä, että tieteisfiktio on olemassaolonsa aikana ollut tuottamassa runsaasti kuvastoa sosiaalisen ympäristön ja sen tarkastelun malliksi.

Tutkimukseni yhtyy angloamerikkalaisittain painottuneen fani-ilmiön tarkasteluun. Vastaavanlaista tutkimusta ovat tehneet muun muassa Henry Jenkins (2006) tarkastellessaan faniutta uudenlaisina globaaleina, poliittisesti ja taloudellisesti merkittävänä tietoyhteisöinä, faniakatemiaana, ja Martin Barker fantasian vastaanoton prosessien tarkastelun kautta (Barker & Mathijs 2007). Samoin on tarkasteltu myös fandomin organisoitumisen prosesseja (Taalas & Hirsjärvi 2008) ja esimerkiksi tosi-tv:n ja politiikan ideologiakeskustelujen välisiä yhtäläisyyksiä (Zoonen 2004). Oma tutkimukseni on translokaalin ilmiön, tieteisfiktio, faniuden tarkastelua kansallisessa kontekstissa.

Tutkimus liittyy kansainvälisesti verkottumassa olevaan fanitutkijoiden toimintaan. *Lord of the Rings* -elokuvatrilogian vastaanoton tutkimus (Barker & Mathijs, 2007) tehtiin kansainvälisen tutkijaverkoston voimin. Omilla internet-sivuillaan Henry Jenkins on koonnut useita kansainvälisiä keskusteluita eri teemojen ympärille. Keväällä 2008 amerikkalainen tutkija Robin Ann Reid perusti tutkijoidensa kanssa faniuden tutkijoiden yhteisön, jonka nimi heijastaa fandom-tutkimuksen taustoja: The International Association of Audience and Fan Studies (<http://groups.yahoo.com/group/iaafs/>). Kansainvälinen tutkijayhteistyö onkin nousemassa välttämättömäksi yritettäessä ymmärtää esimerkiksi japanilaisen populaarikulttuurin, erityisesti anime- ja mangafaniuden, maihinousua ympäri maailman.

Tutkimukseni on vieraasta kulttuuriperinteestä nousevan kansallisen yhteisön kehittymisen prosessien tarkastelua laajassa kontekstissa. Kysymyksessä on eräänlainen globaalilähtöinen paikallistumisen prosessin kehittymisen seuranta, joka ei voi olla aukoton, ja jonka syy-seuraussuhteet eivät suinkaan tyhjene tässä tutkimuksessa. Sen osoittaa vähintään se, kuinka tutkimuksen aikana jou-

duin määrittelemään tutkimuskohteeni uudelleen. Tutkimuksessa tarkastellut keskustelut tuovat näkyviin osan niistä moninaisista prosesseista, joita käydään tuotannon, maun ja asiantuntemuksen kentällä, sekä niihin liittyviä ideologisia neuvotteluja. Tällaisenaan tutkimus ei ole sellainen historiallinen kokonaisuus, jonka esimerkiksi Jerry Määttä (2006) on tehnyt ruotsalaisen fandomin historiasta vuosilta 1950–1968. Määttän 600-sivuisen työn faniteoria mahtuu kuudelle sivulle, mutta ilman sitäkin työssä on nähtävissä samankaltainen globaalin ilmiön paikallinen ja historiallinen organisoitumisen prosessi kuin jota kuvaan tässä tutkimuksessani.

MÄÄRITTYNEITÄ FANIUKSIA

Fanius – oireen täsmätermistä moninaisiksi tutkimusalueiksi

Fanatismista harrastukseksi

Fani-termin yleistyessä sille on tapahtunut niin kuin mille tahansa yleiseen käyttöön nousseelle termille. Siitä tulee epämääräinen yleistermi, jonka merkitykset henkilökohtaisessa käytössä, mediasa ja tutkimuksessa määrittyvät yhä enenevässä määrin kontekstin kautta. Siksi termin käytössä vallitsee yksimielinen konsensus vain silloin, kun kuvataan fani-sanana etymologista taustaa. Englanninkielestä omaksuttu termi ”fani” voidaan johtaa *Oxford English Dictionaryn* mukaan latinankielen sanaan *fanum* (”temppeli”) ja sen johdannaiseen *fanaticus* (”temppelistä”, ”temppelinpalvelija”, ”Jumalan innoittama”). Se on myöhemmin saanut uskonnolliseen ja poliittiseen ääri-intoiluun viittaavan muodon ”fanatic”. Termi otettiin 1800-luvun lopun Englannissa merkitsemään pakonomaista kiinnostusta. Erityisesti sitä käytettiin tuon ajan lehtikirjoituksissa kuvaamaan miespuolisia jalkapallofaneja ja iltapäivämatineoiden naispuolisia faneja (*matinee girls*) (Jenkins 1992, 12). Nykyään arkipäivän puheessa ja mediassa termi on laimentunut kuvaamaan laajaa kirjoa erilaisia mediasuhteita. Tutkimuksen puolella termiä on koetettu saada kuriin monin määrittelyin. Matka populaarin ilmiön arkipäivän journalistisesta nimityksestä nykypäivän maailmiön yleisnimitykseksi ja media- ja kulttuurintutkimuksen kohteena olevaksi ilmiöksi kulkee myös monien modernin yhteiskunnan prosessien, kulttuuriteollisuuden ja kulttuurintutkimuksen murrosten kautta. Tarkastelen tässä luvussa fanitutkimuksen taustaa lähtien liikkeelle ajalta jolloin varsinaista fanitutkimusta ei vielä ole, ja käsittelen fanitutkimusta suhteessa media- ja vastaanottotutkimukseen, joihin se selkeimmin liittyy.

Merkittävä käänne matkalla kohti nykyistä fanitutkimusta oli kriittisen yhteiskuntateorian synty 1930–1940 -luvuilla, jolloin kulttuurin käytänteiden ja tekstien kuvailtiin heijastavan monin tavoin yhteiskunnan valtarakenteita ja prosesseja. Tätä vaihetta voi pitää myös populaari- ja massakulttuurin tutkimuksen alkuna. Manner-Euroopassa syntynyt Frankfurtin koulukunta tarkasteli kapitalistista järjestelmää teknistymisen ja tavarautumisen prosessina. Vieraantumista tarkasteltiin massakulttuurin modernin yhteiskunnan tuottamana uhkana ja kulutukseen, sekä tavarautumisen prosesseihin, suhtauduttiin kriittisesti. Myöhempi, erityisesti yhdysvaltalainen, mediatutkimus puolestaan painotti empiiristä käyttöihin ja kulutukseen paneutumista ja myönteisempää asennoitumista populaari- ja massakulttuurin ilmiöihin.

Brittiläisessä, uusmarxilaiseen tutkimuksen traditioon nojaavassa Birminghamin koulukunnassa, jonka ydinpaikka oli Birminghamin yliopiston Centre for Contemporary Cultural Studies, rakennettiin nykyisen fanitutkimuksenkin taustalla olevaa kulttuuriteoriaa. Keskuksen tutkijat loivat nykyaikaisen kulttuurintutkimuksen suuntaviivat analysoidessaan kulttuurisia ilmiöitä, purkaen niiden takana olevia rakenteita yhteiskuntakriittisistä näkökulmista. He omaksuivat jossakin määrin myös Frankfurtin koulukunnan jaon korkea- ja massakulttuuriin, mutta keskittyivät tarkastelemaan populaarikulttuuria enemmänkin valtarakenteiden purkamisena. Tällöin kuitenkin pääsääntöisesti ohitettiin tai jätettiin huomioon ottamatta myös ”korkeakulttuurin” yhteiskuntakriittiset teokset (Kellner 1995, 38–44; Koistinen, Sevänen & Turunen 1995, 13–14). Keskeiseksi erityisesti 1980-luvun kulttuurintutkimuksessa nousi populaarikulttuuriin ja sen käyttöön liittyvien utooppisten elementtien ja vastarinnan tunnistaminen. Tähän liittyivät sekä yksilölliset lukutavat että esimerkiksi populaarikulttuurin tapa purkaa sukupuoli- ja rotukysymystä samoin kuin – vähän myöhemmin – uusien medioiden foorumit, jotka palvelevat sekä sisältöä että levitystä.

Vastaanoton moninaisuuden ymmärtäminen toi mukanaan fanituden tutkimukseen ensimmäisen merkittävän muutoksen: näkökul-

ma siirtyi ilmiön ulkoisesta tarkastelusta pyrkimykseen ymmärtää siihen liittyviä merkityksiä fanien näkökulmasta. *Fanitutkimuksen ensimmäiseksi vaiheeksi* voidaan kutsua Joli Jensonin (1992, 9–29) kuvailemaa varhaista, negatiivisesti latautuneen fanikäsityksen aikaa. Kyseessä on siis fani-ilmiöiden, ei niinkään faniuden subjektiivisen kokemuksen tai sen laajempien merkitysten tutkimusta. Vaikka voidaan kysyä, ovatko Jensonin kuvailemat tutkimukset fanitutkimusta, niiden pitämistä tässä yhteydessä fanitutkimuksen ensimmäisenä vaiheena voidaan perustella siksi, että ne ovat pyrkimyksiä ottaa haltuun fani-ilmiöitä.

Jenson analysoi 1900-luvun alkupuolen tutkimuksissa tuotettuja (yhä nykyäänkin elokuvissa ja TV-sarjoissa¹⁹ esiintyviä) tasapainottoman, fanaattisen ja pakkomieltaisen faniuden prototyyppejä. Jenson johtaa tyypittelyn modernin yhteiskunnan yhteisöllisyyttä koskevista keskusteluista. Toinen hänen kuvaamistaan faniuden prototyypeistä on pakkomieltaisen erakko (obsessed loner), toinen hysteerinen joukko (frenzied crowd) (emt., 9). Edellisen taustalla Jenson näkee modernisaation käsitykset sosiaalisten verkostojen hajoamisesta. Perheestään, suvustaan ja ystävistään eroon joutuneen sivullisen emotionaalinen tyhjiö täyttyy kulttisella suhteella johonkin kohteeseen. Jensonin mukaan käsityksen taustalla ovat myös mediatutkimuksen näkemykset yleisöstä passiivisena vastaanottajana. Niissä todellisuudesta vieraantunut, sosiaalisten kontaktien puutteesta kärsivä katsoja täyttää köyhän elämänsä tähtien kulttipalvonnalla ja parasosiaalisilla suhteilla (emt., 10–11).

Toinen Jensonin kuvaama faniuden prototyyppi, ”hysteerinen yleisö”, yhdistetään useimmiten urheiluun ja rock- tai popmusiikkiin. Tässä Jenson nostaa esiin myös faniuden määrittelyyn liittyvää sukupuolityypittelyä: naiset nähdään hysteerisinä, pyörtyilevinä hallitsemattoman seksuaalisuutensa uhreina, kun taas miesten kontrolloimattomuus ilmenee juopuneen maskuliinisuuden yllilyönteinä, hulinoitina ja väkivaltana (emt., 15). Jensonin kahden esimerkkinsä kautta kuvaama, 1950-luvulta vielä 1980-luvulle pääosin psykologiassa ja sosiaalitieteissä vallinnut psyko(pato)loginen näkökulma (esimerkiksi Jensonin artikkelissa mainitut Horton &

Wohl 1956; Ingham 1978; Schickel 1985) antaa taustaa yleisö- ja fanitutkimukseen liittyville metodologisille ongelmille. Millaisin menetelmin voidaan tuottaa näkyviin itse ilmiö eli fanius ymmärrettynä sekä yhteiskunnallisessa kontekstissaan että henkilökohtaisena kokemuksena, jos itse lähestymistapa määrittyy faniuteen liitettyjen negatiivisten asioiden kautta?

Faniuden stigmatisoinnista siirryttiin kulttuurin- ja mediatutkimuksen varhaisvaiheessa populaarin merkitysten syvemmän analyysin kautta *fanitutkimuksen toiseen vaiheeseen*, jota on myöhemmin kutsuttu myös ”Fanius on kaunista” (Fandom is beautiful)-vaiheeksi (Grey, Sandvoss & Harrington 2007, 3). Tällä viitataan lukuisten tutkijoiden avoimesti subjektiiviseen tutkijaotteeseen ja eräänlaiseen faniuden (ja fanitutkimuksen) voimaistamisen projektiin. Bacon-Smithin (1992) ja Harrington & Bielbyn (1995) tutkimusten sekä Lewisin (1992) toimittaman artikkelikokoelman kirjoittajien lisäksi esimerkiksi Jenkins purkaa tutkimuksissaan (esimerkiksi Jenkins 1992; Tulloch & Jenkins 1995) faniutta tavalla, jota hän itse kutsuu tietoiseksi poliittiseksi keinoksi käsitellä faniuteen liittyviä ennakkoluuloja. Hän korostaa olevansa tietoinen faniuteen sisältyvistä fandomin vallankäytöstä ja ristiriidoista ja myös mainitsee ne tutkimuksessaan, mutta valinneensa tutkimuksensa näkökulman harkiten voimaistavaksi (Jenkins (1992, 5–7).

Edellä mainituissa fanitutkimuksen pioneerien määritelmissä ja kuvauksissa näkyvät tutkijan vahva sitoutuminen tutkimuskohteeseen, faniuteen liitetyt syvät henkilökohtaiset merkitykset sekä tutkittavan ilmiön asettaminen kulttuurikontekstiin. Esimerkiksi Jenkins puhuu vannoutuneiden scifi-fanien viikonloppujen vietosta fanitapaamisissa ja coneissa, ja sanoo haastateltavaansa siteeraten ”--he ovat löytäneet tilan, ’jossa utopian tuntua voi kokeilla’” (Jenkins 1992, 283). Tämä on läheisessä suhteessa Grossbergin (1992, 65) esittämään näkemykseen, jonka mukaan fanius, intohimoinen suhde johonkin, antaa tunteen oman elämän hallinnasta ja maailman mielekkyydestä. Tätä toi esiin myös Jenkins – kuten monet muut edellä mainittujen tekstien kirjoittajat – joka ilmoitti olevansa tutkimuksensa kohteena olevan yhteisön jäsen, ja kokevansa faniu-

tensa emotionaalisenä, sosiaalisesti merkittävänä suhteena (Jenkins 1992, 4–5).²⁰

Jenkinsin työ tuntui akateemisessa kontekstissa jopa uhkarohkealta. Kuitenkin muitakin faniuden legitimoivia tutkimuksia ilmestyi lähes samaan aikaan. Cheryl Harrisin ja Alison Alexanderin *Theorizing Fandom. Fans, Subculture and Identity* (1998) käsitteli tällä tavoin faniutta sosiologian ja kulttuurintutkimuksen näkökulmasta pohtiessaan faniuden strategioita ja retoriikkaa. Samana vuonna ilmestyi Lisa A. Lewisin (1992) toimittama artikkelikokoelma *The Adoring Audience. Fan Culture and Popular Media*, joka keskittyi nimensä mukaisesti fanien ja faniuden kohteen, mediatekstien ja mediateollisuuden välisiin suhteisiin. Monista teoksen artikkeleista on tullut fanitutkimuksen perustekstejä: näitä ovat muun muassa Joli Jensonin edellä siteerattu analyysi patologisoidusta faniudesta, John Fiskin artikkeli aktiivisesta toimijanäkökulmasta, Grossbergin affektianalyysi ja Henry Jenkinsin tutkimus filk-laulajista²¹ yhteisöllisyyden rakentumisen välineenä science fiction -fandomissa. Samaan joukkoon kuuluu myös Camille Bacon-Smithin oma, niin ikään perinpohjainen ja urauurtava etnografinen tutkimus *Star Trekin* naisfaneista: *Enterprising Women: Fandom and the Creation of Popular Myth* (1992).

Legitimointiprojektille oli tilaus: esimerkiksi teoksen *Theorizing Fandom* lähdeluettelon ainoa ennen vuotta 1992 ilmestynyt, otsikossaan fan-termin sisältänyt lähde oli Henry Jenkinsin artikkeli ”Star Trek Rerun, Reread, Rewritten: Fan Writing as Textual Poaching”, joka ilmestyi vuonna 1988 *Critical Studies in Mass Communication* -lehdessä. Kyllä merkityksellisistä suhteista ja identiteetti-prosessista ja jopa faniudesta puhuttiin sitä ennenkin, mutta näkökulma oli paljolti fanien oman kokemuksen ulkopuolella. Tarkastelun kohteena oli esimerkiksi yleisön sirpaloituminen ja erityisesti naisten kulttuuri (Ang 1985 ja 1991; Brown 1990; Laiho ja Ruoho 1996), populaarin ja joukkoviestinten problematiikka (Bourdieu 1989; Fiske; 1997/1989a; 1992/1989b, 1987), viestintä (Carey 1989; Lull 1990), arki ja arjen vastarinta (Cohen & Tay-

lor 1976; de Certeau 1984), yhteisöllisyys (Maffesoli 1995) sekä alakulttuurit (Hebdige 1979; Hall & Jefferson 1993/1975). Edellä mainituissa tutkimuksissa painottuivat osakulttuurien näyttäytymisen kritiikkinä vallitsevia yhteiskunnan normeja kohtaan ja uusien yhteisöllisyyden muotojen näkeminen utooppisiakin ulottuvuuksia sisältävinä akteina. Esimerkiksi yleisö- ja vastaanottotutkimukset osoittivat, että kullakin lukijalla on oma lukutapansa, joka määräytyy identiteetin rakennusprojektin myötä, ja perinteisten näkemysten kyseenalaistaminen tuotti kiinnostavia näkökulmia erityisesti feministisen tutkimuksen alueella, oli tutkimuksen kohteena sitten internet, mediakuva tai vaikkapa viihde (Nikunen, Ruoho ja Valaskivi 1996; Consalvo & Paasonen 2002; Paasonen 2005). Tämä nosti alakulttuurit ja sitä myötä niihin kiinnittyneet fanisuhteet sekä itse fanit tutkimuksen keskiöön (esimerkiksi Mattson 2001; Moore 2004). Kuvaava oli Jenkinsin (de Certeauhun 1984 viitaten) luoma termi ”textual poaching”, jonka Urpo Kovala (2003, 198) suomensi ”tekstuaaliseksi talonvaltaamiseksi”. Käännös herättää mielikuvan hylätystä talosta, johon uudet asukkaat muuttavat sisään, ottavat sieltä joitakin esineitä ja huonekaluja omaan käyttöönsä omalla tavallaan, asuttavat taloa omien tarpeidensa mukaisesti ja kiinnittävät taloon ja sen tavaroihin ja niiden käyttöihin omat merkityksensä.

Vastaanottotutkimus ja fanitutkimus

Nykyinen fanitutkimus on noussut populaari-, ala- ja nuorisokulttuurien tutkimuksesta sekä media- ja vastaanottotutkimuksesta. Esimerkiksi Nikunen (2005, 61–63) liittää oman mediafaniutta koskevan tutkimuksensa taustan Alasuutarin (1999, 2–8) malliin *vastaanottotutkimuksen kolmesta sukupolvesta*. Näitä ovat *vastaanottotutkimuksen*, *yleisöetnografian* ja *konstruktivistisen näkökulman* sukupolvet. Ensimmäinen alkaa kun yleisötutkimus syntyy Birminghamin kulttuurintutkimuksen keskuksessa. Alasuutari asettaa alkupisteen *ensimmäisen* eli vastaanottotutkimuksen sukupolven muotoutumiselle Stuart Hallin alun perin vuonna 1974

ilmestyneeseen julkaisuun ”Encoding and Decoding in the Television Discourse”, jossa hän esittelee encoding/decoding -mallinsa (ks. esim. Grossberg 1995, 142–143). Alasuutarin (emt.) nimeämä semioottinen tai lingvistinen käänne viittaa Hallin kyseisessä mallissaan esittämään väitteeseen, jonka mukaan viesti ei ole lähetettävissä ja vastaanotettavissa samanlaisena, vaan vastaanottaja koodaa lähetetyn viestin omalla tavallaan. Tuloksena oli joukko televisionkatselun empiirisiä tutkimuksia, joissa vastaanoton henkilökohtaisuus ja tilannesidonnaisuus todennettiin.

Toisen, eli yleisöetnografian sukupolvi muotoutuukin Alasuutarin mukaan laadullisen yleisötutkimuksen myötä (esimerkiksi Ang 1985; Hobson 1982; Katz ja Liebes 1984), joka osoittaa yhtenäiseksi oletetun yleisön pirstoutuneeksi ja sitä kautta massojen yhtäläisen vastaanoton illuusioksi. Tämä vaihe sisältää Alasuutarin mukaan erinäisiä käännteitä, jotka ovat suoraan yhteydessä fanitutkimuksen muotoutumiseen. Ensiksikin katse siirtyy tutkimuksessa poliittisesta kohti identiteettipolitiikkaa, toiseksi fokus käännetään ohjelman sisällöstä mediumin käyttöön ja kolmanneksi tutkimus siirtyy ”median vaikutuksesta arkeen” -teemoista kohti ”median roolia jokapäiväisessä elämässä” (emt., 4–5). Tämä on ollut vaikuttamassa myös ”aktiivisen yleisön” paradigman syntymiseen (Fiske 1987). Esimerkiksi Tulloch ja Alvaradon (1984) tutkimus brittiläisestä *Doctor Who* -TV-sarjasta oli jo fani-tutkijan näkökulmasta tehty tutkimus, joka myös nostaa esiin – lyhyesti, mutta kuitenkin – kysymyksen moninaisesta ja erityisestä vastaanotosta (emt., 9–10). Vaikka Fiske ajatusta siitä, että ihmiset rakentavat tekstiin kukin oman tulkintansa, on kritisoitu voimakkaasti, sen voi ajatella osoittaneen jo kohti näkemystä ”tekstuaalisesta talonvaltauksesta”. Tämä on johdattanut tarkastelemaan erityisesti niitä kiinnikkeitä, jotka yhdistävät ihmiset teksteihin ja kulttuurisiin ilmiöihin itse ilmiöön keskittymisen sijaan. Kovalan sanoin: ”sen paremmin kaanonina kuin piilokaanoniakaan eivät selitä tekstien merkitykset – se, mitä niissä ”on”, vaan se, miten ja miksi ne omaksutaan” (Kovala 2003, 191).

Alasuutarin määrittelemän vastaanottotutkimuksen toisen sukupolven teeman mukaista tutkimusta tehtiin science fiction -ilmiön faniudesta: Henry Jenkins tutki Star Trek -ilmiöön ja yleensäkin tieteisfiktioon liittyvää faniutta (1992, 1995a, 1995b) – myös yhdessä John Tullochin kanssa (Jenkins & Tulloch 1995). Camille Bacon-Smith (1992) puolestaan tutki television Star Trek -sarjaan perustuvaa fanifiktiota kirjoittavia faneja. Samanlaiseen etnografisluonteiseen tutkimukseen kuuluivat myös muun muassa Helen Taylorin (1989) *Tuulen viemää* -faneista tehty tutkimus, John Fiskin (1989) Madonna-faneihin keskittynyt ja Janice Radwayn (1988) naisten romanttisia kioskisarjoja käsittelevä tutkimus. Jenkinsin (Hills 2001) mielestä esimerkiksi Tulloch, Fiskin ja Radwayn varhaiset tutkimukset ovat esimerkkejä fanitutkimukseen vaikuttaneista, sosiologian metodeista ammentaneista aktiivisen yleisön teorian ja etnografian metodien käytöistä. Jenkins sijoittaa itsensä *fanitutkimuksen toiseen vaiheeseen* yhdessä Camille Bacon-Smithin kanssa. Tässä vaiheessa perusjaot, kuten aktiivinen/passiivinen vastaanotto tai tekstiin suuntautuva vastarinta/kritiikitön omaksuminen on jo tavallaan ylitetty, ja tutkimuksessa on siirrytty monimutkaisempien prosessien ja tuotannollisuuden alueelle: peruskysymyksen faniudesta ja sen monista merkityksistä. Faniuden puolustaminen sinänsä ei ole enää tarpeen. (Hills 2001.)

Alasuutarin kuvaama vastaanottotutkimuksen *kolmas* eli konstruktivistisen näkökulman sukupolvi kritisoi ankarasti perinteistä etnografista tutkimusta, korostaa yleisöjen konstruoitua luonnetta ja haluaa tarkastella median kulttuurista paikkaa nyky-yhteiskunnassa (Alasuutari 1999, 6–8). Alasuutari painottaa mediatutkimuksen tavoitteena nimenomaan median ja mediumien paikan tarkastelua yhteiskunnassa ja tekee ikään kuin eroa aikaisemman tutkimuksen tapaan tarkastella tiettyjä käyttäjäryhmiä vastaanottotutkimuksen keskiössä. Tässä fandom- ja mediatutkimuksen polut tietyiltä osin eroavat. Toki Alasuutari pitää edelleenkin tärkeänä median tarkastelua suhteessa käyttäjiin ja tiettyihin käyttäjäryhmiin, ja korostaa myös yleisöetnografisen tutkimuksen tulleen mediatutkimukseen jäädäkseen. Silti hän nostaa keskeiseksi mediatutkimuksen koh-

teeksi nimenomaan *median* suhteen maailmaan ja sen roolin maailman esityksenä (representaationa) (emt., 7).

Samaan aikaan tuoreimmassa fandom-tutkimuksessa on siirrytty tarkastelemaan muun muassa faniuden globaaleja yleisöjä, faniuden interkulttuurista ja välittävää luonnetta, sekä sellaista faniuden yhteisöllistä luonnetta, joka vaikuttaa yhä selkeämmin esimerkiksi mediatuotantoon, tekijänoikeuslainsäädäntöön ja asiantuntijuteen. Jos pohditaan fanitutkimuksen sukupolvia, nämä tuotantoon ja yleisöyteen liittyvät kysymykset voidaan nähdä *kolmannen fandom-tutkimuksen sukupolven* keskiössä. Faniutta tarkastellaan kriittisesti, myös aktiivisessa ja vuorovaikutuksellisessa suhteessa talouteen ja tuotantoon (Hills 2001). Myös fanitutkimuksen teoria elää ja sen kaari on ajallisesta lyhydestään huolimatta laaja: vaarallisesta ja epänormaalista, jopa stigmatisoivasta faniudesta siirryttiin faniuden merkityksiin ja organisoitumiseen, käytänteisiin ja tuottamiseen (Jensen 1992, 1; Tulloch & Alvarado 1984; Bacon-Smith 1992; Jenkins 1992). Yksittäisen fanikokemuksen tarkastelusta on siirrytty kohti faniuden prosesseja (Harris 1998, 5), faniuden teorian sovelluksiin vaikkapa akateemisessa maailmassa (Hills 2005, 155) ja esimerkiksi faniuden rooleihin kulttuurisen konvergenssin ja yhteisöllisyyden, kansalaisuuden ja yhteistyön prosesseissa, kuten Henry Jenkins osoittaa:

Viime vuosikymmenen aikana Internet on suunnannut näihin aikaisemmin mediateollisuuden marginaaliin sysäämiin kuluttajiin valokeilan; fandom-tutkimusta ovat suorastaan syleilleet laki- ja bisnesyhteisöt. -- kannattaa myös tarkastella faniyhteisöjen rakentumista uudenlaisen kansalaisuuden ja yhteistyön mallina. Faniyhteisöjen poliittiset vaikutukset eivät nouse pelkästään tuotannosta ja innovaatioprosesseista (suosikkitekstien kriittisen lukemisen kautta), vaan myös uudeltaiselta sosiaalisuuden organisoitumisesta (kollektiivinen äly) sekä uudeltaisista kulttuurituotannon malleista (osallistuva kulttuuri).²² (Jenkins 2006a, 246.)

Hankalat fanit ja vastarinnan teoriat

Fanitutkimuksen kiinnostuksen kohteiksi ovatkin yhä enenevässä määrin nousemassa subjektiivisen kokemuksen ja sosiaalisen verkoston kautta myös esimerkiksi markkinavoimiin vaikuttamisen, organisoitumisen ja kansalaisuuden kysymykset. Faniuteen ja faniverkostoihin liittyvä tuottaminen ja esimerkiksi käyttö- ja vaihtoarvojen uudelleenmäärittely ovat läheisesti yhteydessä myös faniyhteisöjen kautta saavutettaviin uudenlaisiin yhteisöllisiin rakenteisiin ja kollektiiviseen älyyn (collective intelligence), jolla on myös poliittiset vaikutuksensa (Jenkins 2006a, 246, ks. ed. sitaatti). Myös Sandvoss (2005, 164–165) korostaa faniuden poliittista merkitystä populaarikulttuurin tuotteiden käyttäjäkuntana ja käyttäjien uudelleenorganisoinnina. Marcusiin (1964/1991) viitaten hän huomauttaa, että faneilla on kapinoinnin lisäksi käytettävissään myös ”suuri kieltäytyminen” (”Great Refusal”), jolla nykyään on jo globaaliakin merkitystä.

Tässäkin mielessä on kiinnostavaa, että faniuden tutkimuksessa on yhä edelleen kaihdettu esimerkiksi postmodernin kirjallisuuden, kuvataiteen tai klassisen musiikin alueen ilmiselviä fani-ilmiöitä. Samoin historiallinen perspektiivi moniin fani-ilmiöihin puuttuu. Kuitenkin esimerkiksi William Shakespearen ilmiömäisen suosion avulla tehtyä kirjallisuuspolitiikkaa 1800-luvun lopulla ovat tutkineet Péter Dávidházi (1998) Unkarissa, Werner Habicht (1994) Saksassa ja Gunnar Sorelius (1994) Ruotsissa. Jyväskylän yliopistossa Eeva Haverinen (2008) tekee väitöskirjaa Sylvia Plath-faneista. Urpo Kovala (2003, 198) puolestaan on nostanut näkyviin Yrjö Hirnin *Runebergskulten*-teoksen kuvaaman 1800-luvun kultti-ilmön fanimaisuuden. Kansalliskirjailijamme J. L. Runebergin elämäntyöstä rakennettiin suoranainen kirjallinen kultti, joka oli ylhäältä ideologisesti rakennettu, mutta jossa resonoi selkeästi myös nuoren faniyhteisön omaehtoinen, voimakas ääni. Taiteen ja vastaanottajaksi määritellyn yleisön välistä jännitettä kuvaa myös esimerkiksi Tuuli Lähdesmäki väitöskirjassaan *Kuohahdus Suomen kansan sydäimestä* (2007), joka keskittyy suomalaiseen monument-

titaiteeseen. Henkilömonumenteista käytyjen kiihkeiden keskustelujen tarkastelun kautta nousee vahvasti esiin merkityksen muodostamisen osa-alueita, jotka ovat hyvin lähellä fanitutkimuksessa esille tulleita teemoja: kansallinen/yhteisöllinen/subjektiivinen kokemus, yhteisöllisyyden prosessit, arvot, kulttuurinen suhde ja vastarinnan teemat.

Joli Jenson (1992) kuuluttaa omassa faniuden patologiaa käsittelevässä artikkelissaan sitä, että faniutta tulisi tutkia myös suhteessa haluun, toiveisiin, ihailuun, juhlintaan, huolenpitoon, kaipuuseen sekä toisiin liittymisenä. Hän jatkaa:

Fandom on yksi maailman merkityksellistämisen aspekti suhteessa joukkoviestimiin ja historialliseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen paikkaamme. Fanien ja faniuden huolellinen pohtiminen voi auttaa meitä ajattelemaan perusteellisemmin ja kunnioittavammin sitä, mitä tänä päivänä merkitsee elää ja olla ihminen. (Jenson 1992, 27, suomennos Urpo Kovala.)

Viimeaikainen fanitutkimus onkin alkanut etsiä uudenlaisia, myös kriittisiä lähestymistapoja fani-ilmiöihin. Tämän teeman avasivat aikanaan jo esimerkiksi Jenkins (1992) ja Bacon-Smith (1992) tarkastelemalla merkityksenmuodostamisen prosesseja nimenomaan nostamalla esiin faniutta voimaistamisen teemoin. Kansainvälisten yleisöjen tutkimusta ovat tehneet muun muassa Martin Barker (Barker & Mathijs 2007) tutkijakollegoineen.²³

Keskusteluja faniuteen liittyvästä arvokentästä on kuitenkin käyty myös fanitutkimuksen sisällä: esimerkiksi faniuden legitimoinnin alueella. Hills (2002, 68–71) kritisoi sekä Jenkinsiä että Bacon-Smithiä faniuden määrittelystä positiivis-negatiivisella skaalalla myönteisesti, ja varoittaa fanitutkimusta luiskahtamasta pelkästään yksipuoliseksi ”hyvä fanius–paha fanius” -keskusteluksi. Hän problematisoi faniuteen liitettyä kulttuurisuhdetta tekemättä kuitenkaan selkeästi eroa esimerkiksi uskonnollisiin ja poliittisiin liikkeisiin liittyviin kulttuurisuhteisiin, ja tuoden sitten esille uuden kategorian – medioihin liittyvän kulttifaniuden. Sen kautta Hills lähestyy faniuteen liittyvää kuluttamista samoin kuin tiettyjen media-ilmiöiden suhteiden solmiutumista toisiinsa. Hän kuitenkin tuntuu

hukkaavan fani-ilmön tarkastelussa esimerkiksi Jenkinsin korostaman henkilökohtaisen kokemuksen ja identiteetin merkitykset sekä poliittiset ulottuvuudet. Myöhemmässä tutkimuksessaan Hills sen sijaan avaa hedelmällisesti esimerkiksi faniuden ja kulttisuhteen kompleksisuutta (Hills 2005).

Myös faniuden monoliittiseksi nähtyä luonnetta on tarkasteltu analyttisesti. Esimerkiksi Nikunen (2005, 323) testaa Jenkinsin (1992) monikasvoisen faniuden näkemystä tarkastelemalla kolmeen eri media-ilmioon kohdistuvaa faniutta ja asettamalla rinnakkain yhdeksi ja samaksi käsitetyn ”mediafaniuden” erilaiset ominaisuudet, kyseenalaistaen näin faniuden universaalia tulkintaa. Myös antifaniutta, jossa kohdetta arvostellaan ja usein solvataan voimakkaasti, ovat tarkastelleet esimerkiksi Grey (1997), Johnson (2007), Theodoropoulou (2007) ja Alters (2007). Omaan tuotantoon kohdistuvan faniuden mahdottomuutta pohtii puolestaan kulttimaineen luonut fantasia- ja tieteiskirjailija Neil Gaiman. Hän toteaa ettei voi olla omien tekstiensä fani, koska kirjoittaja näkee oman tekstinsä aina epätäydellisenä, prosessissa ja pelkkänä raakaversiona, joka vain osittain toteuttaa alkuperäistä ideaa.

No sitä on aika hankalaa olla omien töidensä fani (en itse ole). Teksti on aina niin kaukana siitä, mitä oli suunnitelmassa kirjoitustyön alkaessa. Ainoastaan aika voi korjata niiden välisen eron. Mutta aikakaan ei tee kirjoittajasta oman tekstinsä fania. Jos silti niin käy (jos vaikkapa nauraa vitsille jonka on itse kirjoittanut joskus kauan sitten), sitä vain huolestuu. Sitä on näköjään joskus osannut [kirjoittaa], mutta ei ilmeisesti enää.²⁴ (Gaiman 2005.)

Fanitutkimuksen sisällä on käyty keskustelua myös mediatutkimukselle tyypillisen fani-ilmion pinta-analyysiin rajoittumisen ongelmista. Se kohdentuu lähinnä ”tyyliin” tahi ”asenteeseen”, ja saattaa johtaa tutkijan harhaan. Tutkija saattaa esimerkiksi tulkita musiikillisen alakulttuurin harrastajat symbolisen järjestyksen symbolisiksi haastajiksi tavalla, joka voi saattaa tutkijan itsensäkin epäilemään, josko hänen tutkittavansa tällaista määrittymistä allekirjoittaisivat – kuten brittiläisiä alakulttuureita tutkinut Dick Hebdige itse toteaa teoksessaan *Subculture – the Meaning of Style* (Hebdige 2003,

139).²⁵ Alakulttuureissa tyyli on kyllästetty merkityksillä. Aktiivisuus, keräily, pukeutuminen ja visuaalisia mielikuvia ruokkivat seikat ovat sellaisia helposti kuvailtavia ominaisuuksia, joihin myös mediassa on herkästi faniutena tartuttu. Hebdige kuitenkin osoittaa, kuinka pintailmiöiden kautta tehdään symbolista eroa vallitsevaan kulttuuriin, parodioidaan itsestään selviä arjen traditioita, niiden uusintamista ja haastetaan hegemoniaa. (Emt., 18–19.)

Fanisuhde on siis yhä avoin ja yhä uudelleen määrittelyiden alainen asia, eikä henkilökohtaisten merkitysten alueelle siirtynyt tutkimus ole sitä tyhjentänyt. Lähinnä tuloksena on lisää kysymyksiä. Faniuden monikasvoisuuden tuottama määrittelyongelma onkin lopulta suunnannut tutkijat tarkastelemaan faniutta vahvasti kokijoiden näkökulmia huomioon ottaen. Esimerkiksi Tulloch & Jenkinsin (1995, 23) ehdottama jaottelu fanit/seuraajat (fans-followers) antaa avoimuudellaan mahdollisuuden tarkastella monipuolisesti nimenomaan faniuteen liittyviä sosiaalisen toiminnan ja tuottamisen muotoja, niihin johdattavia motiiveja ja niistä kumpuavia merkityksiä. Jenkinsillekin fanius on yhdistelmä sekä sosiaalista että markkinavoimien (ja markkinavoimia) määrittämää toimintaa, jonka kautta fanit toteuttavat itseään, myös poliittisia näkemyksiään – mutta toteuttaen niitä virallisen poliittisen koneiston ohi (Jenkins 2006a, 238–239).

Faniuden määrittelyjä mediassa ja tutkimuksessa

Faniuden määrittelyt mediassa ja tutkimuksessa eroavat toisistaan luonnollisesti jo terminologian funktioiden kautta. Karkeasti ilmaisten mediakieli tiivistää ja yleistää, tutkimuksen keinoin tavoitteena on saada näkyviin ilmiöiden ominaisuuksia ja niiden välisiä eroja. Median ja tutkimuksen fanimäärittelyjä vertaamalla saa näkyviin myös sen, miten ristiriitaisessa kentässä fanit itse joutuvat määrittelemään omaa faniuttaan.

Yleisesti ottaen hankalasti lähestyttävään faniuteen on yhdistettävissä joitakin toistuvia piirteitä, jotka tuovat näkyviin monia pe-

ruseroja yleisessä mediapuheessa käytetyn ja tutkimuksen käsittelemän faniuden käsitteen kanssa. Tällaisina on mainittu seuraavat:

- hyväksyminen palvonnaksi asti, mutta myös kriittisyys (etenkin kulttikohteiden kohdalla) sekä ironinen suhde omaan faniuteen
- toisto, uskollisuus
- intensiivisyys
- intermediaalisuus ja nykyisin internetin korostunut rooli
- aktiivisuus ja tuottavuus
- sosiaalisuus, uudet yhteisöllisyyden muodot
- fanitoimintojen merkitys identiteettien rakentamiselle, voimaannuttaminen
- käytäntöjen moninaisuus; keräily, yhdistystoiminta, fanifiktio, luova toiminta

(Hirsjärvi & Kovala 2007, 208.)

Listassa mainitut faniuteen liitetyt ominaisuudet ovat sinänsä neutraaleja. Niiden kautta on hyvä lähestyä erilaisia faniuksia. Listassa mainittujen faniuden ominaisuuksien luonne suhteessa mediassa usein käytettyihin vastaaviin määritelmiin tulee näkyviin, jos niitä vertaa Henry Jenkinsin keräämään faniuden prototyyppien luetteloon. Jenkins (1992) keräsi median käyttämiä *Star Trek* -faneihin kohdistuneita määritelmiä, koska näitä oli alettu sangen nopeasti sarjan alkamisen jälkeen käyttää mediassa ikään kuin faniuden prototyyppinä. Jenkins käytti analyysinsä apuvälineenä Saturday Night live -ohjelmassa vuonna 1987 esitettyä sketsiä ”Get a life”, jossa sarjan pääroolin esittäjä William Shatner ilmestyy *Star Trek* -fanien tapaamiseen roolihahmonsa Kapteeni Kirkin univormussa. Häntä vastassa on joukko ylipainoisia, *Star Trek* -T-paitoihin asustautuneita poikia, silmälasipäisiä ”nörttejä”, todellisuudesta vieraantuneita ja sarjaan liittyvien asioiden fanaattisia asiantuntijoita. Sketsiä hyväksikäyttäen Jenkins keräsi faniuteen yleisimmin liitetyt stereotyyppiset kuvaukset listaksi. Sen mukaan fanit:

- a) ostavat kritiikittä kaikki ”Trekki-tuotteet”
- b) rakastavat kaikkea sarjaan liittyvää nippelitietoa
- c) eivät osaa nähdä eroa ala-arvoisen viihteen ja taiteen välillä

- d) ovat sosiaalisesti kyvyttömiä
 - e) sublimoivat sukupuolisuutensa fanaattiseen sarjauskollisuuteen
 - f) ovat sekä älyllisesti että emotionaalisesti kypsymättömiä
 - g) eivät kykene erottamaan todellisuutta ja fantasiaa toisistaan
- (Jenkins 1992, 10).

Jenkinsin laatimaa listaa voi edelleenkin hyödyntää faniuden media-analyysissä. Puolitoista vuosikymmentä sen ilmestymisen jälkeen *New York Post* -lehden toimittaja kuvaa ”Potterheads – Wizards of Odd” -artikkelissa Harry Potter -faneja hyvin samantapaisella retoriikalla. Kirjoittaja vertaa Potter-faneja Star Trek -faneihin, mutta määrittelee Potter-fanit sosiaalisesti kyvykkäämmiksi kuin introvertit ja tietotekniikka-nörtit Trekkerit. Hän kuvaakin Potter-faneja ”tulevaisuuden ekstroverteiksi nörteiksi”. Toimittaja kuvailee olevansa koko fani-ilmiöstä kummissaan²⁶ ja kysyy kuinka ”muuten ihan normaaleilta vaikuttavat” aikuisetkin menevät sekaisin – aivan kuin *Star Trek* -fanit. (Callahan 2005, 46–47; Grey, Sandvoss & Harrington 2007, 2.) Erityisesti science fiction -faniuteen liittyvät ennakkoluulot ovat edelleenkin erityisen vahvat angloamerikkalaisessa mediassa, ja sieltä ennakkokäsityksiä ammennetaan myös suomalaiseseen mediaan, kuten kuvaan myöhemmin.

Osaksi faniuden negatiivisen maineen takia, osaksi fani-termin viime aikoina saaman melko neutraalin, jopa myönteisen latauksen vuoksi fanius on tutkimuksessa, mediassa ja yleisessä kielenkäytössä tällä hetkellä hyvin ristiriitaisesti latautunut termi jota käytetään hyvinkin eri merkityksissä. Viime vuosien mediatekstejä tarkastellessa on tuntunut, että termin merkitysisällöt ovat venyneet äärimmilleen ja ovat joskus vain hennosti kiinni jossakin faniuteen epämääräisesti assosioidussa myönteisessä merkityksessä. Varsinkin faniuteen tutkimuksessa liitetyn vastarinnan teeman kannalta termin arkikäyttö on muuttunut radikaalisti. Tämä näkyy esimerkiksi *Apu*-lehdessä, jossa Mikko Penttilän (2007) aloittaa *Hyvä olo* -liitteen Miehen mitalla -kolumninsa viittaamalla seuraavalla tavalla Raamattuun: ”Olen oikeastaan aina ihmeteltyt Aabrahamin laajaa fanipohjaa.” Tässä fani-termi yritetään kytkeä

semanttisesti uskonnolliseen suhteeseen, mutta sen käyttö näyttäytyy kuitenkin lähinnä mediaseksikkäänä tyyliävalintana tekstissä, joka käsittelee uusperhettä ja vanhemmuutta. Esimerkki kertoo myös termin käytön yleistymisestä ja alkuperäisestä mediaailmiöön liittyvästä suhteesta irrottautumisesta. Termin hieman irrallinen käyttö saattaa joskus olla osuvaakin. Silloinen ulkoministeri Ilkka Kanerva muunteli keväällä 2008 valikoivasti totuutta alastonmallille lähettämistään 200 tekstiviestistä. Kanervan puolesta ja häntä vastaan otettiin reippaasti kantaa. *Iltasanomien* keskustelupalstalla kommentoitiin Kanervan kohtelua seuraavasti (viesti numero 218/260 *Steel* 9.3.2008 22:31): ”Sattuipa taas hauskaasti. Ensin fanitetaan ja puolustetaan ja kun huomataan oma holmoily, niin surutta kaannetaan takki. Mitakohan arvoa tällaisten ihmisten millaan aatokilla on:). [skandien puute alkuperäisessä viestissä.] Ehkä sen sijaan, että Grossbergin sanoin toteaisin, että kaikki olemme faneja jossakin vaiheessa elämäämme (1992, 63), on syytä pohtia myös, millaisia merkityksiä kussakin tapauksessa termin ”fani” käyttäjät ovat ilmaisuun liittäneet.

Suomalaisessa mediassa näkyy myös termin analyttistä käyttöä. Esimerkkejä tästä ovat muun muassa fanien mukaan ottaminen rockin historiaa käsiteltäessä, kuten Jarkko Jokelaisen (2007) *Helsingin Sanomien* artikkelissa ”Suomirock löysi faninsa 1970-luvulla”, jossa rockmusiikin historia kirjoittuu esiin sen kokijoiden äänin. Merkittävää on jo se, että fani-ilmiöiden näkyvyys edellä mainitussa valtakunnallisessa sanomalehdessä on kasvanut viime vuosien aikana. Esimerkiksi *Harry Potter* -ilmiö ja *Lord of the Rings* -fanius samoin kuin japani-populaarikulttuurin fanit saivat useita näyttäviä, jopa koko sivun artikkeleita vuoden 2007 aikana, ja vuoden 2005 sarjakuvafestivaali esiteltiin puolen sivun fanahaastattelun kautta (Jokelainen 2007, Pääkkönen 2007 D3, Mattila 2007, C1, Kervinen 2007, A3, D4-6). Tämänäyttävät tapahtumat ovat aikaisemmin näkyneet yleensä pikku-uutisina – jos ovat ylittäneet uutiskynnystä. Jopa kulttuuriuutisissa voidaan kertoa fanituksesta. Otsikon ”Kiitos kaikesta, rakas” alla *Helsingin Sanomien*

kääntäjäartikkeli kertoo, kuinka ”Vannoutunut Jane Austen -fani käänsi kirjailijan elämäkerran suomeksi” (Alftan 2005, C1).

Rajaa hyväksytyyn ja ongelmalliseksi koetun faniuden välillä pohditaan useimmiten intensiteetin kautta, mutta myös faniuden kohde vaikuttaa kyseisen faniuden ulkoapäin tehtyyn arvottamiseen. Sangen yleisesti hyväksyttäväksi koetaan sarjamurhaaja-elokuvien ja televisiosarjojen fanius, jonka voi sanoa alkaneen *Jack the Ripper* -filmatisoinneista. Niistä varhaisin tehtiin vuonna 1917 (*Lulu*, ohj. Alexander von Antalffy (<http://hollywoodripper.com/>)). Kiinnostuksen voi ajatella tällöin kohdistuvan kulttuurituotteisiin jotka kuvaavat inhimillistä käyttäytymistä, ja niihin kohdistuvan faniuden voi ajatella määrittävän sitä kautta. Uudenlaisia, mutta yhä edelleenkin yhteisöllisyyden ja identiteetin rakentamisen tarpeista kertovia faniryhmiä ovat koulusurmaajat ja heidän faninsa. (Hirsjärvi 2009, Särkelä 2008, 16).

Iltapäivälehdissä fani-ilmiö on ollut aikaisemmin tuttu erityisesti urheilun sekä rock- ja viihdemusiikin uutisoinnissa, mutta nykyään siellä näkyvät myös hyvin marginaalisiksi määrittäneet fani-ilmiöt, kuten fanielokuvat (Kangassalo 2005). Myös maakuntalehdissä fani-ilmiö pääsee uutiskynnyksen yli. Star Trek -fanien tekemää elokuvaa (tai oikeastaan sarjaa elokuvia) *Star Wreck* käsiteltiin lukuisissa näyttävässä artikkeleissa uudenlaisena fanituotantona, muun muassa *Keskisuomalaisessa* (Ahonen 2005, 15). Jonkin asian fanius näky yleensä vasta silloin kun tarkastellaan laajempia joukkoja, ja erityisesti marginaalisiin ilmiöihin kohdistuva fanius jää havaitsematta paikallisesti. Kuitenkin myös paikallisjulkaisut ovat joskus tarttuneet ilmiöön. Koulujen kuudesluokkalaisten faniudet olivat monipuolisesti esillä *Etelä-Saimaan* lehdessä (Pyyhtiä 2006, 8) ja jopa paikallislehti *Suur-Jyväskylän* ”Minun harrastukseni” -palstalla Potter-fanius sai huolellisen käsittelyn (Keränen 2005, 15).

Fanius liitetään ja rinnastetaan edellä mainituissa artikkeleissa luonnollisella tavalla harrastamiseen ja harrastuksiin. ”Harrastamisen” käsite toimii ikään kuin avaimena muuten problemaattiseksi koetulle käsitteelle. Tämä harrastamisen aspekti onkin liukunut

faniuteen vahvasti, ja on ollut ehkä jollakin tavalla antamassa taustaa tai selittämässä ilmiötä. Esimerkiksi *Keskisuomalaisen* erilaisten ihmisten harrastuksia käsittelevässä juttusarjassa mukana olivat muiden mukana niin *Star Wars* -fani kuin tieteiskirjallisuuden fanikin (Savoila 2005a, 13; Savoila 2005b, 16). Pääministeri Vanhasen kuvaaminen *Harry Potter* -faniksi (*Me Naiset* -lehdessä 48; 24.11.2005) neljännen *Harry Potter* -filmatisoinnin kutsuvierasnäytöksestä kertovassa jutussa kertoo myös siitä, että median näkökulmasta kiinteä suhde populaariin ilmiöön ei enää tahraa poliitikonkaan rintapieltä. Vanhasen itsensäkään mielestä asiassa ei ole pelättävää: siihen viittaa hänen heavy-tervehdyksensä Lordin Euroviisuvoiton jälkeen 26.5.2006 Helsingin kauppatorilla järjestetyssä juhlakonsertissa. Legitimoinnin käännettä kuvaavana kansainvälisenä mediatapauksena taas voidaan pitää esimerkiksi vuoden 1996 Eurovision laulukilpailuja. Tällöin asiantuntijaorganisaatioon tulivat pysyviksi jäseniksi myös faniryhmät (Pajala 2006, 175). Vielä vuonna 1998 suomalaiset juontajat kokivat Euroviisufanit oudoiksi ja kiusallisiksi (emt., 308), mutta vuoden 2007 Suomessa järjestetyn Eurovision laulukilpailuspektaakkelissa fanit tuotiin positiivisella tavalla näkyviin sekä tapahtuman selostuksessa että itse lähetystilanteessa.

Suomalaisen median myönteisemmän fanisuhteen syntyyn ovat mitä todennäköisimmin vaikuttaneet sekä faniudesta julkaistut tutkimusartikkelit esimerkiksi *Tiedotustutkimuksen* 1990-luvun alun faniutta tai mediasuhteita läheisesti käsittelevistä kirja-arvioista ja artikkeleista lähtien (esimerkiksi Karvonen 1991; Ruoho 1994) ja esimerkiksi *Lähikuva*-lehden faniutta ja tähtiä käsittelevä teemanumero 4/2003. Lisäksi faniuden tietopohjaiseen tarkasteluun vaikuttivat todennäköisesti viimeistään kaksi väitöstutkimusta: vuonna 2005 ilmestyneet mediatutkija Kaarina Nikusen väitöskirja mediafaniudesta ja Harri Heinosen jalkapallofaniudesta tekemät väitöskirjat saivat erinomaisen medianäkyvyyden. Erityisesti Harri Heinosen tutkimus oli hyvin esillä ajankohtaisuutisoinnissa (esim. STT, 24.9.2005) ja urheilu-uutisoinnissa. Jo se, että fanius on hyväksytty akateemisen tutkimuksen kohteeksi, on ollut omiaan

vaikuttamaan kumulatiivisesti sen painoarvoon, mutta faniuden muodot näissä mediaa ja urheilua koskevissa tutkimuksissa olivat ehkä sängen tuttuja ja turvallisia ja tekivät asiaa helpommin ymmärrettäväksi. Toisin ehkä olisi ollut, jos liikkeelle olisi lähdetty esimerkiksi Lada-faniutta tai vaikkapa *Conan Barbaari* -faniutta käsittelevien väitöskirjojen kautta.

Toimittajat odottavat faniuden nykyään myös olevan itsestään selvyys laajalle lukijakunnalle. Esimerkiksi kaikelle matkustavalle kansalle suunnattu VR:n *Matkaan*-lehti (Lappalainen 2007, 10–11) esitteli koko sivun aukeamalla Rent-musikaalin, euroviisujen ja japanilaisen J-rockin fanit. Jutun kirjoittanut toimittaja tunnustaa itsekkin toisaalla lehdessä olevansa fani. ”Vaikka sanakirja antaakin fanille synonyymiksi hullu, väitän, että jokainen meistä on jollain tavalla jonkun asian fani”, hän toteaa – viitaten tietämättään tai tietäen hieman väärin kulttuurintutkijaan, jolle on soittanut ennen jutun julkaisemista, joka taas puolestaan viittaa Lewisin tekstiin (1992, 19) joka taas viittaa siinä Grossbergiin (1992, 63).

Loppujen lopuksi faniuden myönteinen käsittelytapa suomalaisessa mediassa voi johtua yksinkertaisesti siitä, että meiltä puuttuu vuosikymmenien traditio fani-termin negatiivisista käyttötavoista esimerkiksi jalkapallon yhteydessä, samoin kuin sanan etymologinen, vahvasti fanaattisuuteen liittyvä tausta, kuten Kovalakin huomauttaa (2003, 201–202). Erilaiset faniuden käyttötavat ja fani-termin käytön muutos mediassa kertoo osaltaan ”faniuden siirtymistä”. Kun puhumme faniudesta nyt, puhumme erilaisesta faniuden käsitteestä ja sen erilaisesta käyttökontekstista kuin esimerkiksi kymmenen vuotta sitten.

Kriittiseen fanitutkimukseen

Faniuden uudelleen määrittävä, pakeneva ja avoin luonne aiheuttaa tutkijoille omia ongelmiaan. Esimerkiksi Juha Herkman on eri yhteyksissä tuonut esiin itsereflektion ja kriittisemmän tarkastelun tarpeen fanitutkimuksen pitkään vallinneen legitimoinnin tendens-

sin jälkeen. Herkman (2005, 194–197) huomauttaa immerstiivisen kokemuksen liittyvän mediateknologian ja -esityksen lisäksi *sekä* sosiaaliseen ympäristöön *että* henkilökohtaiseen sitoutumiseen. Hän korostaakin vastaanoton moninaisuutta kuuluttaen kriittistä otetta silloin, kun tarkastelussa liitetään tuottaminen ja vastarinta faniuteen ilman tarkempaa analyysia. Hän perää faniuden makrotason tarkastelua laajemmassa yhteiskunnallisessa ja markkinavoimien viitekehyksessä (Herkman 2003, 76) ja arvostelee legitimoivan fanitutkimuksen vaiheen kriittittömyyttä. Hän huomauttaa myös, että esimerkiksi markkinatalouden rakenteellinen valta ei juurikaan näy faniuden analyyseissa (2006b, 27–28).

Tutkimuksen eettisyyteen ja kriittisyyteen kohdistuvan kritiikin ohella Herkman kohdentaa katseen myös fanitutkimuksen tapaan käsitellä faniuden kokemusta radikaalikontekstuaalisena suhteena, mikä aiheuttaa lopulta faniuden hajoamiseen kontekstuaalisiin sfääreihin. Mikko Lehtonen (1996, 215–220) on käsitellyt tätä olennaista, ongelmallista seikkaa *artikulaation* käsitteen yhteydessä. Hän pohtii kyseistä, Stuart Hallin kulttuurintutkimukseen tuomaa termiä, ja viittaa Grossbergin (1995, 57) lausumaan: ”tekstin merkitys sijoittuu siihen konkreettiseen yhteyteen, jossa teksti esiintyy ja jossa se artikuloidaan uudelleen”. Grossberg itse päätyi musiikin analyyseissaan siihen, että tekstin merkitys ei ollutkaan löydettävissä itse tekstistä ja pohti sitä, kuinka voidaan tulkita tekstiä, jos siihen kiinnittyvät merkitykset muodostuvat itse tekstin sijaan sen kontekstista. Hän siteeraa tässä yhteydessä Hallia: ”– – kulttuurisen muodon merkitystä ja sen sijaintia kulttuurisella kentällä ei ole kirjoitettu sisälle kohteeseen – – Kulttuurinen symboli saa merkityksensä osaltaan siinä yhteiskunnallisessa kentässä, johon se liitetään, käytännöissä joiden osana se jäsentää todellisuutta ja saa kaikupohjaansa” (Hall 1992, 256–257). Grossberg (1995, 155) osoittaa, että kaikki tulkinta on artikulaatiota, kontekstien dekonstruoimista ja rekonstruoimista. Tämä näkemys vie pohjan Hallin ajatukselta sisäänkoodauksesta (encoding, tuotanto) ja uloskoodauksesta (decoding, kulutus) ja suuntaa artikulaatioteorian merkityksen poliittiseen kontekstiin: hallitsemisen, vallan ja vastarinnan keskusteluun.

Teksti ei muotoudu pelkästään vastaanottotapahtumassa vaan se on osa arjen monimutkaisia prosesseja, ja tätä ajatusta vasten on myös faniutta ja sen niveltymisiä muihin ilmiöihin tarkasteltava. (Emt., 142–143.)

Siksi Grossberg kysyy, kuinka ylipäätään voi tutkia tekstiä, jos sen merkitykset ovat muualla, siinä artikulaatioprosessissa, jossa tekstin lukija on kohteen lisäksi aivan yhtä ylimääräytyneessä suhteessa kaikkeen muuhunkin itsensä ympärillä. Grossberg päätyi vastaanoton ja tulkinnan väistämättömään subjektiivisuuteen tilanteessa, jossa hänen omat luennoitsijana tarjoamat tulkintansa eivät tuntuneet vakuuttavan musiikin opiskelijoita. Määräävämpiä kun olivat kunkin oppilaan oman henkilöhistorian ja kulttuurihistorian kautta syntyneet, kontekstuaaliset elementit, jotka artikuloituivat heidän omassa suhteessaan kuhunkin musiikkikappaleeseen makukarttojen ja institutionaalisten samoin kuin kulttuuristen käytänteiden myötä (Grossberg 1995, 56–57). Grossbergin mukaan tekstien ymmärtäminen ja ylipäätään mahdollisuus keskustella keskenämme merkityksellisistä asioista avautuu siis eri käytänteissä, niihin liittyvien kontekstien avulla. Tämän merkityksellistämisen prosessin on aikaisemmin jälkistrukturalismissa nähty määrittyvän lähinnä eron käsitteen kautta. Tosin Grossberg korostaa, ettei jälkistrukturalismi väitä, etteikö viestintä sisältäisi merkityksenantoa myös tekstien ja yleisön välisten suhteiden kautta. Keskeiseksi Grossbergin mukaan kuitenkin nousee konteksti (eron tekemisen sijaan liittäminen), jonka avulla merkityksenanto ylittää jatkuvasti fragmentoituvan kentän erot, ja tekee jaetun kulttuurisen kokemuksen mahdolliseksi. (Emt., 234).

Gérard Genetten (1987, 10–11) luoma termi *parateksti* tarkoittaa aputekstejä, joiden tehtävä on selventää varsinaista tekstiä. Sen kautta voidaan selventää edellä kuvattua ongelmakenttää. Paratekstit jakautuvat kahtia: peritekstit käsittävät esimerkiksi otsikon, alku- ja loppusanat, takakannen tekstin ja kaiken tekstiin läheisesti liittyvän aineksen, joka sekä luo lukijalle ennakko-oletuksia tekstistä että luo siihen liittyen konnotaatioita, mukaan luettuna kirjailijan nimi (tai nimimerkki). Epitekstejä taas ovat teoksen ulkopuoliset,

irrallaan olevat tekstit, joihin kuuluvat esimerkiksi kritiikit, kirjailijan elämäkerrat ja haastattelut, käsikirjoitukset, muistiinpanot, kirjeet tai kommentaarit. Myös esimerkiksi kirjailijan televisioesiintymiset, hänen teostensa henkilöistä kirjoitettu fanifiktio, tietoteokset ja kommentit teoksista laajentavat teoksen tulkinta-avaruutta. Missä kohtaa tässä kontekstissa kulkee raja: mitkä tekijät vaikuttavat teoksen lukemiseen ja tulkintaan?

Ehkä ymmärrettävästäkin syystä kirjallisuuden tutkijat ovat olleet klassikoiden paratekstejä tutkiessaan sangen konventionaalisia. He ovat pysytelleet lähinnä irti kontekstista keskittyen itse teksteihin ja korkeintaan niiden kommentaareihin (Kovala 2001, 79, 93). Kovala viittaa poikkeuksena esimerkiksi Schöniin (1993). Tämä on tutkinut 1700-luvun lopun kirjallisuuden lukukokemuksia sisällyttäen tarkasteluunsa muun muassa paikan, lukijan sukupuolen, lukutapahtuman julkisuuden tai esimerkiksi lukukokemuksen yksityisyyden tai sosiaalisen tilanteen. Näin Schön tulee lähestyneeksi sellaista kulttuurintutkimuksen ja mediatutkimuksen erityisesti vastaanottotutkimuksessa hakemaa kontekstuaalista tutkimusta, joka fanitutkimuksessa nähdään nykyään välttämättömäksi.

Tämä välttämättömyys liittyy kulttuurintutkimuksen taustaan. Sen keskeinen teesi, jopa sen hallitseva paradigma, on Hallin (1992, 72–73) mukaan se, että kulttuuri ei ole erillinen yhteiskunnallisesta todellisuudesta, pelkkä heijastus. Hallin mukaan kulttuuri määrittyy ”*sekä* merkityksiksi ja arvoiksi, jotka syntyvät erillisten yhteiskunnallisten ryhmien ja luokkien keskuudessa niiden annettujen historiallisten ehtojen ja suhteiden perustalta, joiden kautta ne ’käsittelevät’ olemassaolonsa ehtoja ja reagoivat niihin, *että* elettyinä traditioina ja käytäntöinä, joiden kautta nämä ’ymmärtämistävät’ ilmaistaan ja joissa ne ruumiillistuvat.”

Fanutkija on siis tilanteessa, jossa liikkeessä olevasta, eri tavoin artikuloituvasta todellisuudesta olisi saatava irti merkityksiä ja niiden konteksteja. Tekstejä ja viittauksia täynnä olevassa maailmassa asian voi ilmaista Grossbergin (1995, 235) sanoin: ”Kulttuurintutkija kohtaa todellisuuden, jossa intertekstuaalisuus on tullut hulluksi”. Ei yksinkertaisesti ole enää stabiileja suhteita

tai käytänteitä, eikä pysyvää paikkaa josta niitä voi tarkastella. Voidaan kysyä, miten tutkija voi tarkastella liukuvaa, ohenevaa tai pakenevaa faniuden ilmiötä, ja kuinka siihen liittyvistä artikulaation prosesseista voidaan ylipäättään saada näkyviin merkityksiä. Toisaalta – jos oletetaan että tuo on mahdollista – voidaan myös kysyä, miten merkitysten takaa saadaan näkyviin tiettyyn faniuteen liittyvät kulttuuriset ja henkilökohtaiset prosessit.

Grossberg huomauttaa populaarikulttuurin tutkimuksen keinoista käydä käsiksi osayleisöjen tutkimukseen. Osayleisöjä voi tarkastella niitä yhdistävän maun tai yhteisen identiteetin kautta. Maun kautta määrittyvä yhteisöllisyys syntyy suhteesta tekstiin. Identiteetin yhteisöllisyys määrittyy tekstistä riippumatta. Grossberg kuitenkin kritisoi molempia lähestymistapoja. Hänen mukaansa maun tarkastelu sinällään ei paljasta mitään siitä, kuinka ihmiset kytkeytyvät tekstiin eikä myöskään siitä, mikä kyseisestä tekstistä kiinnostuneille ihmisille on yhteistä. Identiteettien yhteisyys puolestaan osoittautuu näennäiseksi subjektien ainutkertaisuuden myötä. Grossberg varoittaaakin kulttuurin ja viestinnän banaalista samastamisesta samoin kuin merkitysten nostamisesta inhimillisen olemassaolon totaliteeteiksi (emt., 236–237). Ratkaisuksi hän näkee astumisen takaisin diskursiivisen ulkopuolelle, materiaalisen pariin ja ”reaalisen” palauttamisen. Tällöin voidaan tarkastella sitä, millaisia *käytänteitä* – joihin myös diskurssit kuuluvat – on käytettävissä ja saatavilla, millaisia vaikutuksia niillä on tai voi olla, ja sitä, kuinka niitä käytetään (emt., 246–247).

Kovalan (2001, 87, 94) mukaan analyysin ja tutkimuksen yleensäkin tekee mahdolliseksi se, että vaikka epistemologisesti tarkasteltuna kaikki kontekstit ovat suhteissa toisiinsa, on tutkijan mahdollista päättää, mitä konteksteja on tutkimuksen kannalta hyvä etualaistaa, ja millaisia metodeja hän käyttää yrittäessään tavoittaa moninaisia artikulaatioprosesseja. Näin tekivät esimerkiksi Clarke, Hall, Jefferson & Roberts (1993, 15) tarkastellessaan nuorisokulttuureja sodanjälkeisessä Englannissa. He asettivat tarkastellut nuorisokulttuurin ”kapinan” (tedit, modit ja skinheadit, huumaiden käytön ja ”vetelehtimisen”) kaksoisartikulaation kautta sekä

suhteeseen perheen kautta määrittyvään luokkaan, että suhteeseen valtakulttuurin kanssa. He valitsivat nuo etualaistettavaksi, koska lähtökohtaisesti koko yhteiskuntarakenteeseen vertaaminen olisi ollut mahdotonta.

Edellä mainittuihin lähtökohtiin nojautuen hain omaan työhöni faniuteen ja faniuteen liittyvän keskustelun artikulaatioita, nivelympisteitä tarkastelemalla. Näyttää siltä, että tässä suhteessa neljä keskeistä kontekstia oman tutkimukseni kannalta ovat keskustelut teksteistä, yhteisöllisyydestä, sukupuolen kokemuksesta ja sukupolvista, sekä näihin liittyvät faniuden kokemukset ja käytänteet. Kaikissa näissä faniuden kokemukset tuntuvat asettuvan monimutkaisiin suhteisiin sekä hallitsevan kulttuurin että sosiokulttuuristen rakenteiden kanssa.

Fandomit ja yhteisöllisyys

Heimoistuminen, yhteisöllisyys, fandom

Faniuden on nähty olevan vahvasti ajallinen, kulttuuri-ilmiöihin liittyvä ja paikallinen, sekä sosiaalisiin verkostoihin liittyvä ilmiö. Sitä on kuvattu kollektiiviseksi strategiaksi, jolla kapitalistisen kulttuurin tuotokset bricolagen²⁷ keinoin tuunataan omiin tarkoituksiin riippumatta niiden alkuperäisestä intentiosta tai käyttötarkoituksesta (de Certeau 1984, 174; Fiske 1989, 32–43; Jenkins 1992, 24; Grey, Sandvoss, Harrington 2007, 2). Faniuden yhteisöllisyyden taustalla on nähty esimerkiksi länsimaisen työväenluokan tapa edellyttää taiteelta ja kulttuurilta arkipäivän tarkoituksiin soveltuvia käyttötapoja (Fiske 1992, 138). Fanius on nähty myös yhteisöllisyyden uudenlaisena aktiivisena, osallistuvana ja tuottavana muotona, arjen, jokapäiväisen, banaalin ja tragedian ylittävänä voimana (Fiske 1989, 146–151, Hedbigge 2003, Lull 1992). Näin ollen sitä voisi kuvailla sosiaalisen kitin²⁸ käsitteen kautta voimavarana, joka täyttää monenlaisia ajallisia ja paikallisia

tarpeita ylläpitäen yhteisöllisyyttä. Faniuden yhteisöllisen voiman nähdään tänä päivänä vaikuttavan globaalilla tasolla, ja se nähdään merkittävänä tekijänä meneillään olevassa mediakonvergenssissa. Jenkinsin mukaan fanius on tekstejä, käyttöjä ja käytänteitä muokkaavaa voimaa, ja voimme vain yrittää ennakoida sen merkittäviä taloudellisia ja poliittisia vaikutuksia esimerkiksi kollektiivisen tiedon tuotannon alueella (Jenkins 2006a, 3–4).

Faniuden yhteisöllinen tarkastelutapa juontaa omalta osaltaan antropologisesta tutkimuksesta. Sieltä peräisin olevaa tribalismin käsitettä muokkasi ranskalainen sosiologi Michel Maffesoli tutkiessaan yksilöllistymisen, itseensä käpertymisen ja nautinnottoman eristäytymisen käsityksiä. Hänen mukaansa yksilöllistyminen ei ole vastakohta yhteisöllisyydelle, vaan tapahtumassa on uudenlaisten verkostojen synty, uusheimoistuminen. Hän monipuolisti yhteisöllisyyden kuvan tuottamalla näkyviin arkipäivän moninaisia yhteisöjä, niiden merkityksellisyyksiä ja voimaa. Maffesolin mukaan kokemuksen osasten tarkastelu harvemmin tuottaa ymmärrystä kokemuksesta. Hän pyrkii luokittelujen ja erojen sijaan osoittamaan että synergiset suhteet ovat paitsi sosiaalisten muotojen *osana*, myös sosiaalisia muotoja *tuottavia*. (Maffesoli 2006, 1–3.) Maffesoli huomauttaa myös, että ”massaistuminen” ja heimoistuminen käyvät käsi kädessä. Hänen mukaansa symbolisen kautta ryhmytyminen (symbolic structuring) on historiallinen, ei vain modernin yhteiskunnan luoma ilmiö, ja huomauttaa ryhmien muotoutumisen laajemman kulttuurisen kentän sisällä olleen tuttu ajatus jo ainakin myöhäisantiikista. (Maffesoli 1996, 95).

Maffesolin myöhempi näkemys ikään kuin mitätöi hänen heimoistumiselle antamansa poliittisen luonteen, jota hän korostaa varhaisemmissa kirjoituksissaan. Maffesoli tarkasteli teoksessa *L’Ombre de Dionysos* (1982) erityisesti normiyhteiskunnan ulkopuolella organisoitua nautintoa (Maffesoli 1995, 31, 34). Hän näkee tyylin yhteisenä, rakenteellisesti loogisesti muodostettuna ”puheena”, joka samalla myös määrittelee yhteisöä. Tyyli yhdistää ja sen kautta tehdään eroa ilman sen kummempia perusteita. Se toimii kielenä, joka näyttäytyy ritualistisina toimintoina ja on

olennainen osa arkea. Maffesoli rinnastaa tämän kollektiivisen ”hengen” tapoihin, joilla ihmiset ”elävät toisten kanssa tyylejä” tilanteeseen, jossa tyyli merkitsee kaikkea, koska subjekti muotoutuu vain toisen katseen ja puheen kautta (emt., 44–45). Hän kutsuu tätä ”sisällön nolla-asteeksi” ja näkee, ettei tällaisen yhteisöllisyyden merkityksiä tule hakea kuvan pintaa kauempaa. Hän näkee, että käsitteellisen yhdessäolon sijaan merkittäväksi nousevat affektit, jotka tarttuvat viruksen tavoin kulttuurisista kuvista ja tyyleistä siirtyen kulttuureista toiseen (emt., 95–97). Tämä Maffesolin tapa tarkastella yhteisöllisyyttä on nähdäkseni juuri edellä käsitellyn kaltaista juuttumista radikaalikontekstualismiin, jota muun muassa Grossberg (1995, 235) kommentoi, ja johon Kovala (2001, 87, 94) esitti ratkaisuksi etualaistamisen strategiaa. Etualaistettavaksi käyvät esimerkiksi akateemisen yhteisön sisäiset ryhmäytymiset tai heimoistumiset sosiaalistumisen ja tutkijaidentiteetin muotoutumisen näkökulmasta, kuten Oili-Helena Ylijoen väitöskirjassa (Ylijoki 1998).

Williams on käsitellyt tuotannossaan kulttuurista muotoutumista muuttuvissa yhteiskunnallisissa tilanteissa ja esimerkiksi suhteessa teknologiseen kehitykseen. Williams on esimerkiksi konkretisoinut siirtolaisuuden ja uusien medioiden tuottamaa uudenlaista yhteisöllisyyttä ja yleisöyden (yleisön olemisen tavat ja ominaisuudet) problematiikkaa 1970-luvulla. Hän kuvaa, kuinka maailmansotien välillä uudenlainen elämäntapa tuotti aikaisemman kirjallisuuden ja journalismin lisäksi uudenlaisia, yhteisöllisyyden tarpeita tyydyttäviä teknologioita: valokuva toi perheen, ystävät ja rakastetun lähelle, elokuva vastasi uteliaisuuden ja viihteen tarpeisiin, lennätin ja puhelin olivat sekä työn että henkilökohtaisen elämän käytössä. Ensin sanomalehti ja sitten radio tuottivat konkreettisesti ”kuvitteelliseen” yleisöön liittymisen mahdollisuuden jo ennen aikakauslehistöä ja televisiota. Tähän muutokseen liittyivät ajatukset sekä massamedioiden automaattisesta sosiaalisesta integraatiosta ja kontrollista että massamedioihin ja joukkotuotantoon yhdistetyt negatiiviset määritteet (Williams 1990/1974, 22–23). Williams korostaa kuitenkin, että vaikka tuotantoyhtiöt näkivät kat-

sojat kenties markkinoinnin kohteena, katsojilla oli omat, tuotantoyhtiöistä ja niiden tarkoitusperistä riippumattomat tapansa käyttää mediaa. Williams vertaa tilannetta Englannin teollistumisen aikaan, jolloin omistava luokka päätti opettaa työläiset lukemaan – mutta ei kirjoittamaan: näin he oppisivat ymmärtämään tarvittavia ohjeita ja lukemaan Raamattua (emt., 131). Tekstinluku ei kuitenkaan rajoittunut näihin valtaapitävän yhteisön normien kannalta toivottuihin teoksiin. Työläiset oppivat sekä lukutaidon myötä myös ymmärtämään esimerkiksi kriittisten pamflettien sisältöjä – tunnetuin seurauksin.

Lukutaidon ja sen tuottaman verkostoitumisen myötä syntyi uusia, vallitsevan kulttuurin ulkopuolella muotoutuneita yhteisöjä sosiaalisista ja henkisistä tarpeista. Yhteisöjen taustalla oli hengellisiä, taloudellisia, filosofisia, poliittisia sosiaalisia tarpeita. Lähtökohdat ja yhteisöjen käytettävissä olevat resurssit olivat sitä mukaa moninaiset. Esimerkiksi työväen 1800-luvun lopusta alkaneen kollektiivisen ja kansainvälisen liikehdinnän ja niistä syntyneiden yhteisöjen taustalla oli usein tilanne, jossa yksilöllä ja sitä kautta yhteisöllä ei ollut enää mitään menetettävissä. Tähän verrattuna esimerkiksi sf-faniuden verkostojen materiaaliset ja sosiaaliset lähtökohdat ovat olleet tyystin toisenlaiset, kuten myöhemmin osoitan.

Yleisön yhtenäisenä nähdyn kuvan pirstoutuessa ja henkilökohtaisen vastaanoton noustua esiin faniutta selittäviä prosesseja on tarkasteltu toiveiden, unelmien ja tarpeiden lisäksi myös muun muassa identiteettityön näkökulmasta. Monikulttuurisen ja interkulttuurisen faniuden yleistyessä katse alkaa kuitenkin hakea muitakin selityksiä, kuten esimerkiksi internetin käytön kasvu, median saatavuus ja uudenlaisen vaikuttamisen mahdollisuudet. Esimerkiksi Baumanin (1990/2004) pohdinta yhteisöllisyydestä johdattaa tarkastelemaan myös uudenlaisten yhteisöjen merkityksiä jopa totalitaarisina systeemeinä. Bauman huomauttaa, että valtakoneistoille tärkeät yhteisöä ja yhteisöllisyyttä määrittävät seikat, kuten esimerkiksi ”arvokkuus”, ”raha” ja ”menestys” (samoin voisi ajatella esimerkiksi teknologian saatavuuden kohdalla) merkitsevät yhteisöllisyyden kieltoa eli poissulkemista, saavuttamattomuutta ja

sitä kautta kärsimystä niille, joille nuo arvot eivät konkreettisesti ole saavutettavissa. Yhteisö onkin aina sekä sisäänsä että ulos sulkeva käsite, ja yhteisöllisyyden kokemus riippuu muun muassa siitä onko kokija ollut määrittämässä omaa yhteisöään ja siitä mitkä ovat hänen vapausasteensa yhteisön jäsenenä (emt., 90–111).

Tässä mielessä Fisksen (1992, 151) näkemys fanien tuottamisen kysymyksistä erityisesti alistettujen ryhmien toimintaan verrattavana aktina kiinnittää fanien yhteisölliseen toimintaan poliittisen merkityksen. Baumanin (1990/2004) ajatusten mukaan uusissa löysissä, eri toimintojen tai mediaailmiöiden ympärille kehittyneissä ”esteettisissä yhteisöissä” (aesthetic community) kyse on uudenlaisen, subjektiivisesta näkökulmasta määrittyneen, vaihtoehtoisen ja jopa utopistisen turvallisuuden ja erityisesti pysyvyyden merkkien hakemisesta, eräänlaisen mahdollottoman toiveyhteisön tavoittelusta. Se tuo radikaalisti uudenlaisen näkökulman Tönniesiin (1887) klassiseen teoksen, jonka kuvaamassa yhteiskunnallisessa murrosvaiheessa olivat *Gemeinschaft*, perinteinen perhe- tai kyläyhteisö ja modernin yhteiskunnan *Gesellschaft*, jossa yhteisöllisyyden pohjana ovat ensisijaisesti sopimusluonteiset seikat.

Fanius arjen jaettuna kokemuksena

Lawrence Grossbergin (1992) mielenkiinto kohdistui Fisksen (1989) tavoin arkeen, siihen, kuinka kulttuuriset käytänteet näkyvät materiaalisina muotoina ryhmien toiminnoissa. Hän tarkastelee affektiivisiä logiikkoja suhteiden kenttinä ja kulttuurisina liittoutumina, merkityskenttinä, jotka laajentavat pelkkään kulutukseen liittyvän mielihyvän käsitettä ja tekevät ymmärrettävimmäksi faniuteen liittyvät vahvat ja pitkäaikaiset, aktiiviset suhteet ja monimutkaiset verkostot. Grossberg analysoi kuluttajan/vastaanottajan tapoja tehdä sijoituksia ideologioiden määrittämälle kokemuskartalle. Hän käyttää affektin käsitettä tässä yhteydessä tarkoittamaan sekä materiaalista että mentaalista liikettä ja panostusta (faniuden kohteena olevaan) tekstiin. Affekti ei ole tunne tai halu, vaan Grossbergin

mukaan kyseessä on lähinnä kokemus jota ilmaistaan termillä ”elämän tuntu”, joka on jotain erityistä kokemista. Faniudessa on myös kyse tämän kokemuksen jakamisesta. Affekti vaikuttaa tapaan jolla panostamme johonkin meille tärkeään ja siihen, kuinka panostuksen myötä itse kohde ja siihen kontekstissa olevat ilmiöt saavat syvempää merkitystä. (Grossberg 1992, 55–58.)

Edellisessä luvussa mainittiin ongelmana kontekstin määrittely ja tiettyjen kontekstien etualaistaminen tutkimuksellisenä strategiaana. Mitä siis tutkitaan silloin, kun tutkitaan fanien yhteisöä, ja kuka oikein määrittelee yhteisön? Tiettyyn kohteeseen panostaminen voi yhdistää joukon ihmisiä jopa tiiviiksi yhteisöksi saakka, mutta aivan yhtä hyvin fanitus voi olla henkilökohtainen asenne, joka ei edellytä ”samanmielisyyttä” vaikka kokija tuntisikin olevansa osa laajempaa, samasta asiasta kiinnostuneiden yhteisöä. Esimerkiksi edellä mainittu akateeminen yhteisö voidaan nähdä heimoistuneena ryhmänä noviiseineen (Ylijoki 1998), jonka sisällä on fanisuhteita tiettyihin kärkitutkijoihin, erityisesti teoretikkoihin (Hills 2005, 155). Kuitenkin akateemiseen diskurssiin kuuluvat olennaisena osana pyrkimys itsenäisyyteen ja riippumattomuuteen, kriittinen asenne ja halu asettaa työ kriittisesti tarkastelun kohteeksi.

Kaarina Nikusen kolmen eri mediafaniuden vertailu osoitti suuria eroja fanien kokeman yhteisöllisyyden suhteen. Siinä missä *Xena* -TV-sarjan fanit muodostivat sekä kiinteäksi koetun yhteisön internetissä että sosiaalista yhteisöllisyyttä tapaamisten ja leikin muodossa, *Ally McBeal* -fanitus oli lähinnä tiedon jakamista sosiaalisissa tilanteissa: töissä ja koulussa. Ally-fandomia sosiaalisena verkkona ei syntynyt. Marco Bjurströmin mediahahmoon puolestaan ei liittynyt vahvasti sosiaalista kokemuksen jakamista, mutta fanien kirjeistä tehdyt analyysit kertoivat kirjoittajien sijoittavan itsensä osaksi kuvitteellista yleisöä. (Nikunen 2005, 323.) Tämä johdattaa lukuisiin kysymyksiin. Mitä on faniuden yhteisöllinen kokemus? Missä tällainen yhteisö sijaitsee? Kuka fandomin, faniyhteisön määrittelee? Voiko faniyhteisöön kuulua haluamattaan? Voidaanko faniyhteisön ulkopuolelle sulkea? Kysymykset nivELY-

vät fanien subjektiiviseen kokemukseen mentaalisen tilan, mutta myös ajan ja paikan määrittämisen kysymyksinä.

Joidenkin ilmiöiden suhteen fanit tekevät selkeästi etäisyyttä omaan faniuteensa, kuten Nikusen Marco Bjurström -fanit (Nikunen 2005, 288). Ydinsanaksi tässä tulee fanit-identiteetti ja sen määrittämisen mahdollisuudet. Jenkins (1997, 507) tekee eron televisiosarja *Star Trekin* -fanien vahvan yhteisöllisen identiteetin ja esimerkiksi Ien Angin kuvaaman kirjeenkirjoittajan anonyymiuden kokemuksen välille. Jälkimmäistä faniuden kokemusta lähellä ovat Nikusen kuvaamat Marco Bjurströmin fanit. Vaikka he kokevat olevansa yksin tai ottavat itse selkeästi etäisyyttä faniuteensa, he kuitenkin myös kaipaavat fanikokemuksensa jakamista (Nikunen 2005, 313). Kärjistäen voisi sanoa, että voidaan hahmottaa faniuden kokemuksen kaksi ääripäätä, joita edustamaan voisi valita kaksi tutkimusta. Jenkinsin (1992) kuvaamat *Star Trek* -fanit, Trekkerit ovat faniuttaan voimaantumiseen käyttävien tiivis verkosto, jolla on sekä kyky että mahdollisuus vaikuttaa moniin faniuteensa liittyviin asioihin. Angin (1985) tutkimat anonyymit ja toisistaan eriytyneet *Dallas* -TV-sarjan fanit ovat faniuden stigmaa pelätessään hajanainen äänivallattomien joukko. Näiden ääripäiden väliin jää laaja kirjo monimuotoista faniuden kokemusta.

Fanit, monikasvoinen yleisö

Yhteisöt, joihin kuulutaan, voivat olla päällekkäiset, vaikka tähän liittyisi jatkuva ideologioiden ja hegemonioiden välinen taistelu ja suoranainen ristiriita. Toisistaan usein rajustikin poikkeavien kokemusten kentillä kuljetaan ja käytetään näillä kulttuurisilla kentillä olevia elementtejä omien tarpeiden mukaisesti. De Certeau (1984, 174) sanoin: ”lukijat ovat matkustajia, jotka liikkuvat muiden maila”.²⁹

Radway (1988, 359–376) kritisoi varhaisten, fani-ilmiöitä tutkivien (ks. Jenson) tutkijoiden kyvyttömyyttä nähdä yleisöyttä liikkuvina, moniin ilmiöihin ajallisesti liittyvinä käytänteinä. Hänen

mukaansa syynä on sängen luonnollinen tarve: tutkimus koettaa löytää ekonomisia lähestymistapoja ilmiöiden mittaamiseksi ja selittämiseksi, kuten myös Jenkins (1997, 513) huomauttaa. Hän havainnollistaa Radwayn mainitsemaa ilmiötä analysoimalla kirjansa *Textual Poachers* kansikuvaa, jossa *Star Trek: The Next Generationin* hahmot seikkailevat pre-rafaeliittiseen tyyliin tehdyssä *Kuningas Arthur* -tarinan triptyykipastississa. Jenkins osoittaa, kuinka teos on paitsi kuvataiteellinen viittaus, myös kirjallinen sellainen, ja viittaa paitsi moniin sarjan sisäisiin juonikuvioihin, myös sarjasta luvatta kirjoitetun fanifiktion, erityisesti sen seksuaalisesti latautuneen slashin³⁰ tarinalinjoihin. Kuvan sisältämät viittaukset on avattavissa yhteisöllisesti jaetun tiedon ja kokemuksen kautta. Viittaukset ja niiden merkitykset kuitenkin jättävät helposti ulkopuolisen tutkijan ymmärryksen ulkopuolelle (ks. esim. London 2004, Leppänen 2008).

Useimmiten populaarikulttuuriin liitetty fanius on kulttuurintutkimuksessa nivottu vastarinnan ja myöhemmässä fanitutkimuksessa utopian teemoihin. Yhteiskunnallisissa murrostilanteissa yhteisöllisyys on kulttuuria eteenpäin kantava ja sitä edelleen muokkaava elementti. Tässä mielessä, Maffesolin sanoin, on syytä tarkastella ”yhteisön” käsitteen ympärille syntyneitä universalismin myyttiä, joka on estänyt näkemästä sen sisäisiä, loputtomia ja lomittaisia makroyhteisöjä, heimoja ja verkostojen verkostoja (joita esimerkiksi Radway ja Jenkins tutkivat). On myös syytä pohdita sitä, kuinka tuo myytti estää näkemästä tunteiden osuutta yhteisöllisyyden ja sitä kautta yhteiskunnan muovaajina. (Maffesoli, 1996, 72, 114, 147–148). Hän esittää, että nimenomaan modernin yhteiskunnan keskeisiksi piirteiksi koetut inhimillisyyden katoaminen ja illuusiottomuus ovat estäneet meitä näkemästä olemassa olevia solidaarisuuden verkostoja (emt., 72). Tällaisiksi verkostoiksi voidaan nimetä fanien nopeasti syntyvät ja reagoivat (mutta pitkäaikaisetkin), affektein panostetut toiminnot sekä valinnan ja vapaaehtoisuuden pohjalta toimivat fanien uusyhteisöt, samoin kuin kaikkeen fanitoimintaan sijoitetut emotionaaliset, älylliset ja materiaaliset panostukset.

Tutkimusten kautta on tuotu eri tavoin esille faniuden sitoutumista luokkaan, ikäkauteen, sukupuoleen tai tiettyyn kulttuuriseen ilmiöön. Näin teki esimerkiksi Hebdige (1979) kuvatessaan tyyliä alakulttuurin vastarintana tai Taylor (1989) ja Bacon-Smith (1992) tarkastellessaan naisten kirjallisuuteen liittyviä kokemuksia ja toimintaa fanifiktioverkostoituneina kirjoittajina. Niissä käsiteltyä fanitoiminnan suhdetta markkinatalouteen voisi tarkastella vasten Bourdieun (1993, 7) jakoa taloudelliseen (varakkuus ja sen hallinta), kulttuuriseen (koulutus ja taide ja maku) ja sosiaaliseen pääomaan (sosiaaliset suhteet ja verkostot). Taloudellinen pääoma muodostuu esimerkiksi edellä mainitussa Bacon-Smithin (1992) tutkimuksessa kuvatuilla fanifiktio kirjoittajilla omista teksteistä, kulttuurinen pääoma määräytyy kirjoittajien omien arvostusten kautta ja sosiaalinen pääoma sen mukaan kuinka kirjoittaja saa ilahdutettua muita fanifiktio kirjoittajia.

Tällaisten yhteisöjen sisäisten suhteiden tutkimus on työlästä ja vaatii yleensä etnografista otetta. Kansainvälisen fandomin tai fanien kansallisen verkoston tutkimus on vieläkin vaativampaa vertailevaan tutkimukseen liittyvine ongelmineen. Se on kuitenkin tarpeen sellaisten perustietojen hankkimiseksi. Ilman niitä tutkimus voi perustua ongelmallisiksi osoittautuviin kapeakatseisiin oletuksiin, kuten Joli Jenson (1992) osoitti kuvatessaan faniuteen psykologisissa tutkimuksissa liitettyjä stigmoja. Esimerkiksi vertaileva eurooppalainen tutkimus nuorten mediakäytöstä (Livingstone & Bovill 2001) osoitti fanitutkimuksen kannalta kiinnostavasti selkeitä eroja yhteiskuntarakenteiden ja mediankäytön suhteissa, muun muassa uskonnon ja mediankäytön suhteen. Tätä käsittelen myöhemmin tutkimuksessani.

Laajemmista kiinnostavista mediankäytön tutkimuksesta voi mainita myös jo edellisessä luvussa mainitun Martin Barkerin organisoiman laajan kansainvälisen tutkimuksen *The Lord of the Rings* -elokuvan vastaanotosta tai Farah Mendlesohnin vuosina 2004–2005 keräämän kansainvälisen aineiston sf-fanien kirjallisuudesta mausta ja faniudesta lapsuudesta lähtien.³¹ Myös muun muassa Henry Jenkinsin teos *Textual Poachers* oli tässä mielessä edellä

aikaansa: siinä haastatellut ovat pääosin USA:n eri osista, mutta myös Englannista, Australiasta, Uudesta Seelannista, Islannista ja eri puolilta Eurooppaa (Jenkins 1992, 1). Paikallisen, empiirisen perustutkimuksen ja laajojen monikulttuuristen ja kansainvälisten tutkimusten yhdistelyn kautta faniuden ja yhteisöllisyyden prosessit alkavat tulla näkyviksi myös monine eroineen.

Toki fani-ilmiön tarkasteluun voi ja kannattaakin liittää demografisia taustatietoja, jotka antavat taustaa ilmiön yleisyydelle tai siihen liittyville käsityksille. Fani-ilmiön sukupuolen, luokan tai ikäkauden ylittävistä laajuudesta ja yhteisöllisyyttä luovasta koskettavuudesta saa näkemystä myös tilastoista. *Star Trekin* 25-vuotisjuhlan yhteydessä tehdyn TV-lehden gallupissa 53 prosenttia amerikkalaista ilmoittautui *Star Trek* -faniksi (Jenkins 1995a, 3–4). Mitä tällainen luku merkitsee *Star Trek* -fandomin määrittämiselle, on toinen juttu, mutta se paljastaa joka tapauksessa tietyn mediailmiön kansallisesti mitattavissa olevan yleisyyden ja jotain sen intensiteetistä. Samaa asiaa käsitelivät kvalitatiivisessa tutkimuksessaan Tulloch ja Alvarado (1983) tarkastellen brittiläisten ”kansalliseksi tieteisfiktio mediailmiöksi” kokemaa *Doctor Who* -TV-sarjaa. Suomalaisessa kontekstissa yli vuonna 2004 kymmenvuotiaalle tehty vapaa-ajankäytön tilastotutkimus suomalaisista puolestaan paljastaa, että kolmasosa kertoo ihailevansa jotakin kuuluisuutta, artistia tai urheilijaa tms. Kiinnostavaa on se, että miehistä tuohon kategoriaan kuului keskimäärin 40 prosenttia ja naisista alle 30 prosenttia. Eniten faneiksi tällä tavoin määrittyviä löytyy 10–14 -vuotiaiden joukosta. Yli 40 prosenttia lukeutui tähän joukkoon. Seuraavaksi eniten oli yli 65-vuotiaita: hieman alle 40 prosenttia. (Liikkanen 2005, 98.) Kvantitatiivisten aineistojen kautta voidaan tarkastella affektiivisten yhteisöjen laajuuksia, kokemuksen yleisyyttä ja liittymistä muihin määrällisesti mitattaviin ilmiöihin. Tämä voi tuoda näkyviin vaikeasti havaittavia ilmiöitä sekä ohjata tutkimusta noiden ilmiöiden tarkempaan tutkimukseen ja selitysten löytämiseen, kuten kävi sf-fanien kohdalla Suonisen (2003) tutkimuksessa. Hän havaitsi edellä mainitussa eurooppalaisessa tutkimuksessa nuorten mediakäytöstä (Livingstone & Bovill

2001), että vasta kansainvälisessä vertailussa nousivat esiin erityiset mediankäyttäjät, scifi-fanit. Kansalliset aineistot olivat ilmiön havaitsemiseen liian pienet.

Tutkimus suomalaisista tieteiskirjallisuuden harrastajista yhteisönä on erityisesti bourdieulaisittain (Bourdieu 1993/1983, 7) sekä sellaisen symbolisen vallan että kulttuuripääoman suhteiden tarkastelua, joka näkyy sekä genren ympärillä käydyissä keskusteluissa että fanien omina positioineina. Monikasvoisen fandomin tarkastelu tuo esille maun kautta syntyneen kiinnostuksen, fandomin oman koulutuksen tuottaman yhteisöllisen kulttuurisen pääoman käytön sekä sen yksilöllisen käytön. Faneina eli kohteeseensa liittyvän asiantuntijuuden (ei siis niinkään luokan, sukupuolen tai rodun) kautta määrittyvänä yleisönä ja tähän liittyvän individualisaatioprosessin keskeisyyden vuoksi, on tieteisfantasiaan kiinnittynyt fanius myös erityisen hyvä kohde monenlaiselle kritiikille. Esimerkiksi Bauman (1990/2004) kritisoi löyhän yhteisön käsitettä todeten, että idoleihin tai ilmiöihin sitoutuneet yhteisöt eivät viime kädessä vastaa eettisen kansalaisuuden saati sitten pitkän tähtäimen sitoumusten tarpeisiin. Tässä mielessä tieteiskirjallisuuteen 1920-luvulla syntynyt fanius ja sen globaalit ja glokaalit verkostot asettuvat Baumanin yhteisökäsitteen kanssa jännitteeseen suhteeseen esimerkiksi yhteisöllisyyden kokemusta tarkastellessa. Tähän liittyy myös toinen ongelma. Viitaten angloamerikkalaisen sf-fandomin keskusteluun voidaan kysyä missä ovat värilliset sf-fanit, Suomessa voisi kysyä, missä ovat monimuotoisen sf-fandomin maahanmuuttajat, romanit, venäjänkieliset tai saamelaiset sf-seurojen jäsenet?

Kulttisuhde ja tähtipalvonta

Fanius ja kulttisuhde

Mediakontekstissa ”kultti” on muotoutunut tarkoittamaan samalla kertaa jotain hyvin suosittua ja valtavirtaan kuulumatonta – mikä

viittaa samalla epäsuorasti siihen, että kyseessä on harvojen ja valittujen ymmärtämä ilmiö. Kovalan (2003, 191–196) mukaan kulttiteoksiin liitettävä vastakulttuurin habitus tuottaa vastakkaisia jännitteitä. Toisaalta teoksen liittäminen alakulttuuriin voi tuottaa arvolatauksen, joka nostaa sen arvoa valtakulttuurissa, erityisesti kulttuurieliitin silmissä. Toisaalta taas vastakulttuuri ei ole elokuvassa itsessään, vaan sen liittävät siihen katsojat, kuten *Rocky Horror Picture Show* (1975) -elokuvan kohdalla. Kulttisuhte on siis jo lähtökohtaisesti hyvin ristiriitaisia määritelmiä synnyttävä kenttä. Esimerkiksi Umberto Eco (1985) tutkiman elokuvan *Casablanca* (1942) formalistinen analyysi etsii tiettyjä piirteitä, joiden ansiosta elokuvasta tulee ”kulttikohde”. Eco näkee olennaisesti kulttisuuteen liittyvän ”rakenteellisen ja esteettisen keskeneräisyyden”, kun taas Markus Wiemkerin (1999) mukaan olennaisia ovat ”esteettinen ja intellektuaalinen kompleksisuus”.

Kovala (2003, 193) kuitenkin muistuttaa, että Grossbergin (1992, 51) mukaan kulttisuhteen määrittelyssä tekstuaalisuuden sijaan käyttökonteksti on olennainen. Grossberg edustaa tässä suhteessa kriittistä näkökulmaa: ”tekstin formaalisten muotojen ja niiden suosion välillä ei ole mitään välttämättömiä yhteyksiä, ja esteettisen hyväksyttävyyden kriteerit ovat alati vaihtuvia”.³² Tämä näkyy kiinnostavalla tavalla esimerkiksi unkarilaisen kirjallisuudentutkijan Péter Dávidházin (2002) tutkimuksessa. Unkarissa 1800-luvun lopulla rakennetun Shakespeare-kultin kirjallisuusso-siologisessa tarkastelussa näkyy, kuinka kirjailijaan liitettyjä merkityksiä käytetään sisä- ja tiedepoliittisiin tavoitteisiin. Tällöin kulttisuhteen rakentuminen tapahtuu lukijakentän ulkopuolelta, ja esteettisen arvokeskustelun merkitys määrittyy ensisijaisesti poliittisten tarkoituserien kautta.

Kulttisuhte tulee usein esiin myös faniuden määrittelyssä. Abercrombien & Longhurstin (1998, 141) jatkumossa kulttisuhte sijoittuu kuluttajien ja fanien ja toisaalta entusiastien ja pien-tuottajien väliin. Kultistit ovat A & L:n mukaan lähellä sitä mitä yleisesti tarkoitetaan kun puhutaan faneista. Kultisti on fania mää-rätietoisempi ihailun kohteensa valinnassa valikoivampi median

suurkäyttäjä (kuitenkin yleensä valtamedioiden käyttäjä), joka on myös jossain määrin organisoitunut muiden asian harrastajien kanssa. Kultisti on kiinteässä suhteessa ihailun kohteesta tuotettuun (fani)materiaaliin. Tämän katsotaan vievän aikaa muiden kulttuurituotteiden kulutukselta. Kultistit ovat myös vähemmän organisoituneita kuin entusiastit (emt., 138–139). Abercrombie & Longhursti siis näyttävät erottavan käyttökontekstin itse tekstistä. Kuitenkin tässä jo kultistisen käyttötavan määrittely on ongelmallista: määrittely ei koske suhdetta vaan subjektia. Itse fani – tässä määrittelyssä kultisti – on jotain, ei hänen suhteensa johonkin. Mitä silloin tarkastellaan, jos tarkastellaan fanin itsensä toimintaa ilman että tarkastellaan sitä mitä hän saa fanisuhteestaan? Tällöin esimerkiksi kouluampujien fanien tutkimuksessa olisi tärkeätä vain se, kuinka he olisivat organisoituneita tai se, ovatko he asiantuntevia koulusurmanettisivujen käyttäjiä, tai kenties se, tekisivätkö he pieniä fanilehtiä pientuottajina. Noiden kysymysten lisäksi ehkä kuitenkin on tärkeää kysyä, miksi ja jos, niin kuinka, nuoret kokevat saavansa nimenomaan kouluampujien faniyhteisöstä tukea ajatuksilleen, arvostusta ja myönteistä palautetta, oman identiteettinsä rakennusaineita?

Kulttisuhdetta on määritellyt myös Matt Hills (2002, xiii). Hänen lähtökohtansa on kuitenkin aivan toinen kuin Abercrombien & Longhurstin. Hillsin näkökulmasta faniutta ei voi määritellä tyhjäksi yhden teoreettisen näkökulman kautta, eikä itse asiassa ylipäättään määritellä tyhjentävästi – eikä jonkin faniuden tarkastelusta voi saada aikaan yleistä selitysmallia. Hänen mukaansa fanikulttuureiden ja kulttimedioiden tarkastelu on perustavanlaatuista kulttuurista neuvottelua, jonka kiinnittäminen yhteen teoriaan tai määrittelyyn on mahdollista vain fandomin kulttuurisen dynamiikan ymmärryksen kustannuksella. Tästä näkökulmasta katsottuna Abercrombien ja Longhurstin kulttifaniuden määrittely näyttää jäykältä. Yksittäisen position tarkastelu jättää näkymättömiin sekä itse subjektin elämään liittyvät eri vaiheet että koko fandomiin liittyvän organisoitumisen ja valintojen prosessien virran. Hills myös esittää, että kulttisilla objekteilla on tiettyjä perheyhtäläisyyksiä, että

kulttistatus on yhteydessä ideoiden ja ideologioiden virtauksiin, ja että kulttisuus on avoin ominaisuus joka määrittyy koko ajan uudelleen (Hills 2002, 143). Kulttifanius liittyykin Hillsillä erityisesti kulttiseen kohteeseen liitettyyn performatiiviseen kuluttamiseen (performative consumption). Näissä määritelmässä kultti-termillä halutaan tuoda näkyviin aste-eroja faniudessa. Sen avulla on pyritty tuottamaan näkyviin fanisuhteen sijaintia satunnaisen kuluttajan ja toisaalta intohimoisen asianharrastajan välille muodostuvassa fiktiivisessä jatkumossa. Tällaisena kultti-termi on käyttökelpoinen kuvaamaan erityistä suhdetta tai kohteeseen liitettyjä erityisiä merkityksiä.

Fanitutkimuksessa on käytetty myös psykologi Mihaly Csikszentmihalyin käsitettä ”flow” kuvaamaan faniuteen liitettyä vahvaa tunnetta joka sulkee ulkopuolelleen kaiken muun. Tunne sisältää keksimisen ilon, tunteen nousemisesta toiselle kokemuksen tasolle, ja vaikuttaa tekemisen intensiteettiin ja tasoon. (Csikszentmihalyi 1991, 74.) Harri Heinonen (2005, 229–230) kuvaa tutkimuksessaan suomalaisten brittijalkapallojoukkueen faniiden kokemuksia flowksi. Csikszentmihalyin näkemykset tarjoavat arvoneutraalin, mutta psykologisesti perustellun taustan sellaiselle voimakkaalle kokemukselle, jonka esimerkiksi kirjailijat tunnistavat päästessään tekstin tuottamisessa harvinaiseen rennon kirjoittamisen tilaan. Faniudessa kokemus ja sitä seuraava oivallusten kehä, samoin kuin siihen liittyvä sosiaalisen palautteen kenttä, voi hetkellisesti tuottaa kuvatun flow-tilan. Kuitenkin silloin, kun fanius on merkittävä osa arkea, fanikokemuksen rinnastaminen pelkästään flow-elämykseen on omiaan toistamaan todellisuudesta irronneen fanaatikon kuvaa. Sen sijaan esimerkiksi keskittyneen lukukokemuksen tai katso-muskokemuksen kuvaamisessa tarkastelutapa on hedelmällinen. (Csikszentmihalyi 1991, 237–238).

Fanisuhde uskontona

Kulttisuhteen määrittelyn yhteydessä tavataan ymmärrettävästi tarkastella myös uskonnollisten kulttien kulttisuhteita. Tapa, jolla esimerkiksi Heinonen (2005) tai *Star Trek* -harrastajia tutkinut Michel Jindra (1994, 1999) yhdistävät kulttisuhteen ja uskonnollisen elämyksen faniuteen, on sen sijaan jotain, jota on syytä tarkastella hyvinkin kriittisesti. Tarkastelen tässä luvussa uskonnollisuuden käyttöä faniuden määritelmässä nimenomaan tekstisuhteen kautta: vastakkain ovat teoreettisesti ”pyhä” teksti ja faniuden kohteena oleva mediateksti. Tällöin katseeni kohdistuu ensisijaisesti näihin teksteihin suuntautuneisiin sosiaalisiin käytänteisiin ja henkilökohtaiseen merkityksenantoon. Keskeisin ero näiden kahden välillä on suhde tekstin koskemattomuuteen. Faniyhteisön suhde teksteihin on joskus jopa totinen, mutta sallii ironisen etäisyydenoton, fani-fiktioita kautta uudelleenkirjoittamisen ja leikin kautta kyseenalaistamisen (ks. esim. Jenkins 1988, 1992; Jenkins & Tulloch 1995; Hellekson & Busse 2001 ja Pugh 2005). Uskonnollisten tekstien keskeinen ominaisuus on niiden pyhyys, kyseenalaistamattomuus ja muuttamattomuus – muiden kuin uskonnon kanonisoitujen vartijoiden kautta. Toisaalta myös faneille ”alkuteksti” on aina tärkeä. Esimerkiksi vanhimpien kolmen *Star Wars* -elokuvan uudelleenmasterointi ja digitaalinen ehostus on saanut faneilta raivoisia vastalauseita. Brasiliasta löytynyt kokonainen Fritz Langin *Metropolis*-elokuvan alkuperäinen kopio on taas saanut aikaan ihastuksen vyöryn ympäri maailman. *Star Wars* -elokuvien korjailut muuttavat alkuperäisen elokuvan muotoa ja parissa kohtaa jopa itse tarinaa ja sitä kautta joskus hyvinkin intensiivistä katsomiskokemusta, ja fanien mielestä loputtoman tuntuksella uusintaversioiden tuottamisella nähdään olevan lähinnä taloudellista omaneduntavoittelua. *Metropoliksen* löytäminen puolestaan antaa vastauksia siihen, mitä tähän saakka kadoksissa olleessa kolmanneksessa tapahtuu.

Voidaan ajatella, että molempiin edellä mainittuihin esimerkeihin voi liittyä uskonnollisin termein kuvattavaa kokemusta: esimerkiksi voimakkaita ”löytämisen” tunteita tai raivoa suora-

naisesta ”pyhäinhäväistyksestä”. Siksi kannattaa myös kysyä, kuinka ”pyhän tekstin” status toimisi esimerkiksi faniudessa joka kohdistuu johonkin tiettyyn historialliseen kauteen, musiikin lajiin tai tyyliin? Mikä tällöin on palvonnan kohteena oleva teksti? Jotkut tutkijat ovat kyseenalaistaneet uskonnollisten termien käyttämisen käyttökelpoisuuden kuvaamaan faniuden kokemusta. Esimerkiksi Henry Jenkins (Hills, 2001) kohdistaa Matt Hillsin haastattelussa voimakasta kritiikkiä faniuden tarkasteluun lähtökohtaisesti uskonnollisena ilmiönä tai uskonnollisuuden kautta. Jenkinsin keskeinen teesi on se, että tarinoiden mytologiat ovat jotain muuta kuin uskonnolliset tekstit ja niihin liittyvät maailmaselitykset. Myös muun muassa Grossberg on tehnyt eroa faniuden ja toisaalta uskonnollisuuteen liittyvän fanaattisuuden ja faniuden perustavanlaatuisen leikki-luonteen välille. Jenkins (Hills 2001, Jenkins 2006b, 24) viittaa tähän osoittaen, kuinka Grossberg käyttää termiä affekti kohdentaen katseen niihin panostuksiin, joita fanit tekevät sen sijaan, että sijoittaisi itse tekstiin merkityksiä. Tällä tavalla Grossberg metodisesti välttää tekemästä tulkintaa itse kokijoiden, fanien ohi. Clark (2005, 107–109) viittaa tuohon yli- ja ohitulkinnaan vaaraan toteamalla, että tieteiskirjallisuus määrittyy esimerkiksi utooppiseksi, esteettiseksi, uskonnolliseksi tai poliittiseksi sen mukaan, kuka teksteistä puhuu ja mistä näkökulmasta.

Yhdeksi keskeiseksi ongelmaksi faniuden ja sen tekstien uskonnolliseksi tai uskonnoksi määrittelyssä nouseekin nimenomaan tekstisuhteen ideologinen joustamattomuus. Asiaa voi havainnollistaa (Taulukko 1) käyttämällä hyväksi Jenkinsin kritiikkiä faniuden uskonto-analogiaa kohtaan, ja asettamalla sf-fanit ja ääriuskonnolliset ryhmät rinnakkain. Alla oleva rinnastukseni on äärimmäinen kärjistys, mutta se on tehty tuottamaan näkyviin eroja, joihin Jenkins viittaa.

Ääriuskonnollinen ryhmä	Tieteiskirjallisuuden fandom
tiivis ryhmäkuri, hierarkia	löyhä yhteisö, kiinteät suhteet
aivopesu, alistaminen käytössä	valtaa asiantuntemuksella, valta neuvoteltavissa
yksi normatiivinen uskonnollinen maailmankuva	tieteellinen maailmankuva
kriittisyys mediaa ja ylipäättään ryhmän ulkopuolista maailmaa kohtaan	median aktiivikäyttäjiä
usko korkeampaan voimaan	agnostismi ja ateismi yleistä
usko yliluonnolliseen, palvelusta palkitsevaa	ei uskoa yliluonnollisiin ilmiöihin
usko ennalta määrättyyn tulevaisuuteen	utopiat, näkemys siitä, että ihminen voi vaikuttaa tulevaisuuteen
kulttikohteen luonne määritelty, ei neuvoteltavissa	kulttikohteen luonne jatkuvan keskustelun kohteena
usko ainoa sallittu mentaalinen tila	kyseenalaistaminen perusasenteena

Taulukko 1. Ääriuskonnollinen ryhmä ja tietesfiktion fandom.

Taira (2008, 125) esittää, että faniuden tarkastelussa on käyttökel-poista käyttää englantilaisen implisiittisen uskonnon tutkimuksen ("implicit religion", ks. Bailey 1998) lähestymistapaa. Siinä nähdään, että uskonnollinen kokemus on jotain arjesta erottamatonta sitoutumista johonkin – riippumatta siitä, onko kyseessä maallinen vai uskonnollinen konteksti ja arkipäivän rituaaleiksi kuuluvat kaikki toistuvat teot. Tairan mukaan implisiittinen uskonnontutkimus keskittyy tarkastelemaan sitä mikä saa ihmisen liikkeelle, kiinnostumaan, innostumaan jne. Täten arkiset asiat aina ruokailua, harrastuksia, kodinhoitoa ja sosiaalista toimintaa myöten tulevat tutkimuksen kohteeksi uskonnollisuutena. (Ks. Bailey 1998, 44–45, 85–109; Gardella 1998, 1.) Tämä kuitenkin johtaa kysymykseen,

onko tällaisen implisiittisen uskonnollisuuden ulkopuolella enää mitään ei-uskonnolliseksi määrittyvää tai mahdollisuutta subjektiiviseen valintaan uskonnon olemassaolosta. Taira vertaa fandomin organisoitumista uskonnolliseen ryhmytymiseen sanoen, että fandom vertautuu kulttiseen miljööhön. Hän havainnollistaa esitystään listaamalla kultin ja lahkoon ominaisuuksia tavalla, jossa kulttinen yhteisö näyttäytyy lahkoon verrattuna vapaammalta ryhmytymisdynamiikassaan.

Taulukko on kiinnostava ja havainnollinen kultin ja lahkoon välisten erojen kuvaajana. Esimerkiksi kansainväliseen tietefiktioon fandomin tarkasteluun kuvion kulttinen miljöö tuntuu kuitenkin sopivan huonosti. Tarkemmin määrittelemättä ”suvaitsevaisuus” ja ”löyhä rakenne” tuntuvat sopivan hyvin fanien kokemukseen hyväksymisen tunteesta, tasa-arvoisuuden kokemuksesta ja vapausasteista. Sen sijaan runsaasti lisävalaistusta suhteessa faniuteen tuntuisivat vaativan Tairan ilmaisut ”vähän vaatimuksia jäsenille” ja ”sisäänsulkeva”, sillä niiden merkitys vaihtelee suuresti, senkin mukaan kuka määrittelyä tekee.

Kultti	Lahko
Individualistinen	Kollektivistinen
Löyhä rakenne	Tiivis rakenne
Vähän vaatimuksia jäsenille	Paljon vaatimuksia jäsenille
Suvaitsevainen	Suvaitsematon
Sisäänsulkeva	Poissulkeva
Muuttuva	Stabiili
Rajoiltaan määrittelemätön	Tarkasti rajattu
Epävakainen, vaihteleva uskomusjärjestelmä	Vakiintunut uskomusjärjestelmä
Alkeellinen organisaatio	Vakiintunut organisaatio
Hyvin lyhytaikainen	Ajallisesti jatkuva

Taulukko 2. Teemu Tairan kultin ja lahkoon erottelu.³³

Kun tarkastelen omaa tutkimuskohdettani, sf-fandomia, koen erityisen hankalaksi taulukon määrittelyt ”alkeellinen organisatio” ja ”lyhytaikaisuus”. Jo 1920-luvulla syntynyt ja pian globaalisti levinnyt science fiction fandom ei näytä katoamisen merkkejä, vaan on organisoitunut sekä paikallisella, kansallisella, alueellisella (Eurooppa, Pohjois-Amerikka Pohjoismaat, Baltian alue) että kansainvälisellä tasolla. Erilaisten vuotuisten, kiertävien tapahtumien järjestäminen vaatii luovaa organisoitumista, sitoutumista, jatkuvuutta ja yhteistoimintaa, samoin runsas julkaisujen määrä kertoo organisoidusta tekemisestä, kuten esimerkiksi Jenkins (1992) ja Bacon-Smith (1992) osoittavat. Myös ilmaisu ”rajoiltaan määrittelemätön” kaipaisi lisää analyysia: fanit itse tuntuvat tekevät selkeän eron fandomin ja mundaneen (muut, asiaa tuntemattomat, ulkopuoliset: ”maallikot”) välillä (esimerkiksi fanit-seuraajat -jako, jota Tulloch & Jenkins (1995, 23) ehdottavat faneille itselleen käytettäväksi). Samoin fanit määrittelevät itse selkeästi omaa fani-identiteettiään (esimerkiksi eri mediafanien ryhmissä teoksessa Nikunen 2005). Maailmankuvan kannalta Tairan kuvion ”epävakainen, vaihteleva uskomusjärjestelmä” ei myöskään sovi sf-faneihin tai sen kohteena olevana genreen, johon näyttää liittyvän vahvasti luonnontieteellinen maailmankuva. Sf-fandomin voi kylläkin yleistäen sanoa pohjautuvan jatkuvaan kyseenalaistamisen diskurssiin mutta se ei ole toiminnaltaan niinkään ”epävakainen tai vaihteleva”. Kun siis Taira näkee, että faniyhteisöt ”näyttäisivät muistuttavan enimmäkseen sitä, miten kultti on määritelty angloamerikkalaisessa uskontososiologiassa”, rinnastus törmää käytännön analyysissä moniin määrittelyongelmiin, erityisesti sf-faniudessa.

Tairan lähestymistavalla on myös kiinnostavat puolensa, erityisesti silloin kun hän vertailee uskontofenomenologisesti faniuden ja uskonnon rakennepiirteitä. Yhteisiä merkityksellisiä piirteitä ovat hänen mukaansa ”pyhiinvaellukset”, initiaatiot tai esimerkiksi faniksi tuleminen ja uskonnollisen kääntymyksen rinnan tarkastelu. Tämänkaltaisia ilmauksia tarkastelee Heinonen (2005) tutkimuksessaan. Hänen mukaansa faniuteen kuuluvat hurmos tai flow-tila vertautuvat hulluuteen (emt., 215) ja katsomiseen liittyvät rituaalit

(onnenpaidan päälle pukeminen peliä varten) maagisiin rituaaleihin (emt., 144, ks. myös 193), ja molemmilla on yhteyttä nimenomaan uskonnolliseen kokemukseen. Taira puolestaan viittaa Matt Hillsiin (Hills 2000, 76) rinnastaessaan esimerkiksi TV-sarjan tai elokuvan yksin, rauhassa katsomista rituaalistisiin menoihin. Näen kuitenkin tuloksena enemmänkin eroja kuin vastaavuuksia.

Taira näkee käyttökelpoisena faniuden tarkastelussa myös Victor Turnerin (1969) kulttuuriantropologian puolella käyttämän ”liminaalisuuden” käsitteen. Turnerin liminaalisuuden käsite koskee kuitenkin siirtymäriittejä, joissa riittien avulla luodaan liminaalitiila. Se on paikka, jossa yhteisön säännöt lakkaavat olemasta, mutta erityisesti myös paikka, jossa *siirrytään* kokijan ja yhteisön todellisuudessa *toisenlaiseen* yhteisölliseen asemaan, toisenlaiseen tilaan maailmanjärjestyksessä. Tämän ajattelun suoraviivainen rinnastaminen faniuden moninaisiin performatiivisuuden muotoihin on ongelmallista. Fantasiaan ja tieteisfiktioon liittyvät fanitapaamiset ovat paikka jossa käydään olemassa, ammentamassa toisenlaisesta, fiktiivisten tekstien mahdollistamasta maailmasta, mutta voi kysyä, toimiiko se fanin omassa kokemusmaailmassa liminaalitiilana samassa merkityksessä kuin Turnerilla. Tutkijan on syytä pohtia voiko faniutta rinnastaa tai samastaa uskontoon aatejärjestelmänä tai uskonnollisiin kokemuksiin tai fandomia uskonnolliseen organisaatioon kysymättä asiaa faneilta itseltään. Uskonnollisen terminologian ja sitä kautta uskonnollisuuden käsitteen käyttäminen tuntuu olevan houkutteleva tapa määrittää faniuden merkityksiä ja panostuksia. Esimerkiksi Matt Hills (2001) ei sinänsä näe faniutta uskonnollisena ilmiönä, mutta myös hän käyttää uskonnollista termistöä analyyseissaan kuvatessaan faniutta ja näkee faniuden eräänlaisena uususkontona. Sen lisäksi hän esittää kulttuurisen faniuden olevan lähellä uskonnollisuutta, toisin kuin faniuden yleensä. Sen sijaan Jindra (1994, 1999) puolestaan rinnastaa suoraan ja vahvasti uskonnollisuuden ja faniuden. Hän näkee yhtäläisyyden esimerkiksi stigmatisoimisen ja fandom-diskurssin välillä. Hänen mukaansa fandomin sisäisissä keskusteluissa näkee syytöksiä ”heikosta uskosta” silloin, kun *Star Trek* -fanien kiihkeissä keskusteluissa pu-

hutaan asiantuntemattomuudesta – ”heikosta tietämyksestä”. Jindra rinnastaa tämän uskonnollisten yhteisöjen ”jumalanpilkka”-syytösten käyttöön. Se on kuitenkin mielestäni sangen vahva samastus.

Hills lähestyy kysymystä eri suunnasta, tarkastellen faniuden luonnetta ”uususkonnollisuuden” käsitteen (neoreligiosity) kautta. Hän käyttää termiä vapautuneesti sitä huolimatta, että hän ei yhdistä siihen henkilökohtaista uskoa eikä yliluonnollisen olemassaolon hyväksymistä. Uususkonnollisuuden käsite viittaakin Hillsillä (2005) fandomin sosiaalisen verkoston luonteeseen ja kulttiseksi määritettyyn tekstisuhteeseen. Hän näkee itsekin riskinä pinnallisten messiaanisuuden elementtien liittämisen kulttiseen suhteeseen, ja haluaa tehdä siksi selkeän eron ”uskontoon” käyttäessään termiä uususkonnollisuus. Kysymys kuuluukin miksi on ylipäättään tarpeen käyttää edes laajasti kulttuurisia ilmiöitä sulkevaa termiä ”uususkonnollisuus” jos kuitenkin haluaa tehdä faniuden ja uskonnollisen kokemuksen välille eroa? Tuolloin on nimittäin suurena vaarana että tekstisuhteeseen – jollaisena fanius tässä nähdään – luetaan siihen kuulumattomia yliluonnollisen ja uskon diskursseja. On eettisesti arveluttavaa liittää yleistävästi tiettyyn fanikokemukseen sellaisia elementtejä, jotka fanit itse ovat huolellisesti analysoituaan torjuneet kuten Jindran (1994) ”uskonnollisen” *Star Trek* -faniuden tapauksessa. Steven Engler (2008) ehdottaa ratkaisuksi kysymyksiä ”kuinka uskonto toimii” ja ”kuinka tieteisfiktio toimii” ja näiden rinnakkain tarkastelua. Tällöin voidaan nähdä, että molemmissa on kyse ihmisyyden ja sen rajoitusten pohtimisesta ja noiden rajojen ylittämisestä. Tällöin on mahdollista ajatella, että tieteisfiktio voi *toimia* samalla tavalla kuin uskonto niiden harrastajille pohtiessaan edellämainittuja kysymyksiä (emt., 108).

Tässä uskontokeskustelussa on mielestäni kyse lähinnä käsitteellisestä siirtymästä tilanteesta, jossa yritetään löytää ilmaisia voimakkaille elämyksille. Käytettävissä olisi ollut myös esimerkiksi seksuaalisuuteen huippukokemuksina viittaava termistö, jopa esteettisiä äärikokemuksia kuvaavia ilmaisia. Ilmeisesti on ollut luontevaa käyttää yleisesti ymmärrettävissä olevaa uskonnollista terminologiaa arkikeskustelun ja yleisen mediakielen tasolla – ku-

ten muussakin puheessa. Kun jatkossa kirjoitan kulttisuhte, käytän sitä irrallaan sen uskonnollisista merkityksistä ja etymologiasta, tarkoittaen yksinkertaisesti vahvasti latautunutta suhdetta johonkin: kulttisena suhteena. Erotan siis ”kultti”-termin siihen liitetyistä uskonnollisista merkityksistä ja käytän sitä kuvaamaan erityistä, merkityksellistä suhdetta.

Fanius ja tähdet

Tarkastellessani tieteisfiktioon liittyvää faniutta tuntui, että se oli ristiriitainen erityisesti rock-musiikin ja elokuvan tähtikulttien kanssa. Tästä näkökulmasta katsottuna tähteys näyttäytyy erityisen hyödylliseltä vertailukohdalta. Siksi tunsin tarpeelliseksi pohtia faniuden ja tähteyden suhdetta toisiinsa yleisesti ja erityisesti sf-faniuden kohdalla.

Faniuden tarkastelussa on kätevää kohdentaa näkökulma tiettyihin mediahenkilöihin, kuten tiettyyn filmitähteen, TV-sarjojen näyttelijöihin tai urheilutähteen/joukkueeseen suuntautuvaan faniuteen. Näin tehdään erityisesti faniutta käsittelevissä elokuvissa. Niissä kuvataan etupäässä elokuvan, rockmusiikin tai TV:n viihdejulkisuuden henkilöitä, fanaattisesti ihailevia, yleensä häiriintyneitä henkilöitä. Myös klassisen musiikin kentälle sijoittuva Milos Formanin elokuva *Mozart* (1984) on erinomainen esimerkki myönteisen faniuden vastakkaisesta ilmiöstä, antifaniudesta. Toisaalta siinäkin antifani, tällä kertaa Wolfgang Amadeus Mozartia vihaava aikaissäveltäjä Antonio Salieri, kuvataan vakavasti häiriintyneeksi. Samalla tavalla akateemisessa tutkimuksessa voisi tarkastella tieteenteorian suuriin nimiin kohdistuvaa akateemista faniutta kuten Hills (2005, 156–157) omassa tutkimuksessaan rinnastaessaan esimerkiksi ranskalaisen filosofi Jacques Derridan kiihkeät ihailijat ja elokuvien tähtikulttien kohteisiin.

Richard Dyer (1982/1979, 70) näkee, että tähteys on 1900-luvulla koskenut pääasiallisesti elokuvaa. Hän on selvittänyt siihen johtaneita syitä. Elokuvan alkuaikoina tuottajat havaitsivat, että

katsojat kiintyivät tiettyihin tyyppeihin ja henkilöihin ja lopulta näitä esittäviin tiettyihin näyttelijöihin, kuten teatterissa oli aikaisemmin tapahtunut. Tämän vuoksi studiot käyttivät samaa näyttelijää aina uudelleen tietyissä elokuvatyypeissä esittämässä samanlaisia luonnetyyppisiä. Hollywoodin ja eurooppalainen tähtikoneisto olivat täydessä käynnissä viimeistään 1930–1940 -luvulla, ja tähden esiintymiset ja muu, profiloitu näkyvyys olivat kiinteä osa tuotantokoneistoa.

Arjessa tähteyden merkitys näkyy esimerkiksi siinä, että elokuvavuokraamoiden hyllyjä ei ole jaoteltu ohjaajien, säveltäjien tai kuvaajien, vaan tähtinäyttelijöiden mukaan. Tähtibarometrit eli julkislistaukset ovat tavanomaisia lehdissä, televisiossa ja internetissä. Tähtisuhdetta korostavat palkinnot voidaan jakaa eri perustein: kotimaisen televisiotuotannon parhaimmistolle jaettavat *Telvis*-palkinnot myönnetään *Katso*-lehden yleisöäänestyksen perusteella. Yhdysvaltain elokuva-akatemian *Oscar*-palkinnot puolestaan valitaan akatemian jäsenten äänestyksen kautta. Mediassa molemmissa kilpailuissa tärkeimmiksi nousevat kuitenkin näyttelijöiden ja ohjaajien saamat ehdokkuudet ja palkinnot – ja näyttelijöiden puvut punaisella matolla. Tähteys on edelleenkin erityisen ladattua. Vai onko näin? Esimerkiksi tähteyden kiiltokuvamaisuuden murtumista on 1990-luvulla pohdittu vaikkapa näyttelijöiden yksityiselämän ongelmia ja toilailuja paljastavien *E!* ja *Entertainment tonight* -TV-ohjelmien kautta (ks. myös Ndalianis 2002, xiii–x). Tähden kuva on muuttunut radikaalisti, mutta itse tähteyttä se ei ole hävittänyt.

Myös tietyt ohjaajat ovat nousseet tärkeiksi kulttihahmoiksi (Murray 2002, 129–130). Samoin lähinnä viime vuosikymmenien aikana jotkut elokuvasäveltäjät (esimerkiksi Fellinin elokuvaan ja *Kummisetä*-elokuvaan säveltänyt italialainen Nino Rota) ovat saaneet kulttistatuksen. Jopa erikoistehostefirmat ja esimerkiksi tietyt animaatiostudiot, kuten japanilainen anime-elokuvien tuottaja *Studio Ghibli*, ovat saaneet erityisstatuksen. Myös monet digitaaliset hahmot ovat saavuttaneet tähden aseman aina Disneyn piirroshahmoista lähtien. Tässä tulee näkyviin olennainen kysymys: mistä itse

asiassa puhumme, kun puhumme tähdestä. Tietokoneen bittiava-ruudessa on luotu lukuisia tähtiä, joista jotkut – kuten Lara Croft – ovat saaneet roolihahmon jatkajia näyttelijän (tässä tapauksessa Angelina Jolien) habituksen kautta. Toisaalta näyttelijän digitalisoinnilla on voitu myös jatkaa näyttelijän työtä hänen kuolemansa jälkeen. Näin tehtiin esimerkiksi orjakauppias Proximoa näyttelleen Oliver Reedin kuoltua elokuvan *Gladiator* (2000) kuvausten loppuvaiheessa. Elokuville on nähty digitaalisesti luotuja tai vahvasti editoituja näyttelijänsuorituksia (esimerkiksi elokuvissa *Final fantasy – The Spirits Within*, 2001, tai Klonkun hahmo Peter Jacksonin ohjaamissa elokuvissa *Two Towers* (2002) ja *The Return of the King* (2003)).³⁴ (Ndalianis 2002, 165, 174–176.)

Oli tähti sitten lihaa ja verta, digitaalisen remasteroinnin tulos tai animaatio, kyseessä on kuitenkin kiistatta hahmo, johon katsoja kiinnittää merkityksiä. Tähti on jotain, josta luetaan, kirjoitetaan, jota kaihotaan ja jota jäljitellään. Tähti on korkeammalla kuin tavallisuus, jokapäiväisyys, se on jotain erityistä. Kuitenkin tähti on olemassa vain ja ainoastaan sen kautta, että kyseinen hahmo on ollut yhteydessä tekstiin. Tähtien valo on vain tekstin heijastusta, kuten Dyer (1979/1982,1) sanoo. Tähtikulttuuri on myös nähty tutkimuksessa vastaavalla tavalla jokapäiväisestä elämästä erillisenä ilmiönä, ja tähdet eliittiryhmänä, jonka heijastuksessa niin sanottu 'tavallinen kansa' kylpee. Tähteyden on myös yksisuuntainen suhde: kaikki tuntevat tähden mutta tähti ei tunne kaikkia. Kiinnostavaa on, että tässä näkemyksessä tähteyden ja politiikan suhde on nähty mahdottomana. Dyer (emt., 7) kritisoikin kyseistä Fransesco Alberonin ajatusta. Hän huomauttaa, että vaikka suoraa poliittista suhdetta tähden ja puolueiden tai liikkeiden välillä ei olisikaan näkyvissä, on selvä, että myös tähdet ovat yhteydessä ideologisiin keskusteluihin heihin liitettyjen arvojen ja asenteiden kautta. Hyvänä esimerkkinä tästä voisi mainita John Waynen amerikkalaisen patriotismin tai Marlene Dietrichin natsi-Saksaa kohtaan suunnatun vastarinnan edustajina. Toisena esimerkkinä voisi mainita esimerkiksi Janne Mäkelän (2002, 340) esille tuomat John Lennonin monikasvoiseen tähteyteen liitetyt, ja kyseisen muusikon

itseensä tarkoituksellisesti liittämät ideologiset rauhan ja rakkau-
den merkitykset. Dyerin mukaan tämänkaltaiset suhteet antavatkin
syytä tarkastella tähteyttä sekä kulutuksen politiikan että politiikan
käytänteiden kannalta. Voi myös ajatella, että Suomessakin menes-
tyvä TV-formaatti *Idols* palvelee katsojien henkilökohtaisia iden-
titeetin rakentamiseen liittyviä tarpeita ”kenestä tahansa voi tulla
tähti” -formaattilla. Toisaalta esimerkiksi *Big Brother* -ohjelmassa
mukanaolijoiden tähteyks on huomattavasti kompleksisempi ilmiö.
Sen esiintyjiin syntyy kiinnityskohtia nimenomaan heidän tavalli-
suutensa takia.

Dyer analysoi tähteyden tutkimusta kattavasti ja kriittisesti,
ja kiinnittää katseen tähteyden tarkastelussa käytetyn objektivoi-
tuun tarkastelutapaan. Selkeimmin se ilmenee suhteessa tähden
markkinointiin. Dyerin mukaan tähti on mediatekstin kuva, johon
liittyy sekä arkipäivän että merkitystenmuodostamisen moninai-
sia prosesseja. Hän viittaa esimerkiksi Hortence Powdermakeriin
(Powdermaker 1950), joka kuvaa kuinka kuukausia tai vuosia
kehitetty mediatähti on standardoitu tuote, jonka ”tunnistettavista
ominaisuuksista on mahdollista myydä kasvot, ruumis, jalat, ääni,
persoonallisuustyyppi (todellinen tai luotu) – ja jonka voi tyypit-
ellä miten vain: ilkeäksi roistoksi, rehelliseksi sankariksi, kohta-
lokkaaksi viettelijättäreksi, suloiseksi tyttöseksi tai neuroottiseksi
naiseksi” (Dyer 1979/1982, 11). Kyseisessä teoksessaan Dyer lä-
pikäy ”tähden” ominaisuuksia, määrittymisiä ja sidoksia ja päätyy
pohtimaan tähteyden määrittymistä. Ongelmallista tässä ”tähden”
kuvan rakentamisessa ja analyysissä on se, että tähtiä tarkastellaan
kohteina, vaikka tähti on sekä keinotekoinen konstruktio että se,
jonka kautta heijastetaan testiä lukijalle.

Tutkimuksen kohteena tämä tarkoittaa lukematonta määrää eri-
laisia tähteyksiä, kontekstista ja historiallisesta sijainnista riippuen.
Dyer (emt., 183–184) toteaa mielestäni kaksi keskeistä seikkaa.
Ensinnäkin hänen mukaansa näyttää siltä, että tähteyteen voidaan
samanaikaisesti liittää jopa vastakkaisia tai vaikeasti rinnastettavia
ominaisuuksia:

Tähti henkilönä – tähti kuvana
Tähti kuvana – tähti roolihenkilönä
Tähti tekijänä – tähti tekstinä
Tähti tähtenä – tähti näyttelijänä
Tähti itsenään – tähti roolina

Tähän sopii käytännön esimerkkinä Mäkelän (2002) kuvaus John Lennon -henkilöön liitetystä polyseemisestä tähteydestä. Dyer ehdottaakin, että ”tähti ominaisuutena – tähti subjektina” -asetelma tulisi nostaa keskeiseksi tähteyden tarkastelun kohteeksi sen sijaan, että käytäisiin sangen hedelmätöntä keskustelua siitä, mitkä edellä mainituista listan ominaisuuksista edustavat tähteyttä. Dyer pohtii myös identifikaation ja vastarinnan kysymyksiä ja päätyy siihen, että oli sitten tähteyks millaista tahansa, loppujen lopuksi sitä analysoidessa voidaan puhua vain siitä, mitä tekstistä on luettu. Tämä avaa lukuisia kysymyksiä, jotka kohdentuvat sekä tähteyttä hyväksikäyttäviin ideologiakoneistoihin että tekstien lukukykyyn, ja jotka liittyvät suoraan vastaanoton ja faniuden keskeisiin kysymyksiin. Dyer valaisee seikkaa muun muassa analysoimalla (Ernst Blochiin ja Frederic Jamesoniin viitaten) musikaaleja. Hän osoittaa, kuinka niiden kautta työstetään sovittamattomia yhteiskunnallisia ongelmia tavalla, joka tuottaa niihin historiallisesti ja poliittisesti kommentoivia sisältöjä (Dyer 1985, 220–231).

Näenkin että yhteistä tähtipalvonnalle ja sf-faniudelle on edellä kuvattu merkitysten kiinnittyminen tähtisuhteeseen, ei tähteen tai tähteyteen itseensä. Tähtien tekstin kautta muodostuva olemus koskettaa katsojaa, ja kiinnittyy kokemuksiin, jotka ovat tärkeitä juuri hänelle itselleen. Tähtien hahmoa voidaan tässä mielessä pitää ikään kuin palimpsestina, johon voi lukea moninaisia merkityksiä ilman, että ne olisivat faktisesti liitettävissä näyttelijään. Australialaiselle mediatutkija Angela Ndaliansille tällainen on esimerkiksi näyttelijä Lance Henriksenin karismaattinen hahmo ja erityisesti tämän uurteiset kasvot. Ne edustavat hänelle ihmisyden problematiikkaa, jota Henriksen on ilmentänyt vampyyrielokuvas-*sa Near Dark* (1987), tieteis-thrillereissä *Aliens* (1986) ja *Alien 3* (1992) sekä TV-sarjassa *Millenium* (1996–1999). Näissä kaikissa

teksteissä Henriksenin roolihahmon kautta käsitellään erityisesti ihmisyyden, yhteisöllisyyden, kumppanuuden ja tekojen yhteisöllisen vastuullisuuden kysymyksiä ja katsojan tulkinta liittyy nämä merkitykset myös hänen henkilöönsä (Ndalianis 2002, xi).

Samalla tavalla Adrian Martin (2002,4–6) kuvaa kuinka Dennis Hopperin habitukseen kiinnittyvät monenlaiset kulttuuriset kuvat hänen pitkän uransa varrelta, sekä A-, että B- luokan elokuvien ohjaajana ja näyttelijänä. Silti Hopperiin liittyvään tarkasteluun kuuluvat aivan erityisellä tavalla ikonisesti 1960-luku hänen itsensä ohjaaman *Easy Rider* -elokuvan (1969) kulttuuriset tulkinnat, samoin kuin hänen kapinallisuutta tihkuva roolinsa elokuvassa. Krasniewicz & Blitz (2002, 29) puolestaan tuovat esille, kuinka Arnold Schwarzeneggerin nimi on muuttunut metaforaksi, yleiskäsitteeksi jota voi käyttää kuvaamaan lyhyesti ilmiöitä ja tilanteita. ”Edes schwarzenegger ei olisi kestänyt kauemmin” oli kommentti naisten sotakoulutusta käsittelevässä artikkelissa. Miesten rintalihasimplanttien yleistyminen taas selitettiin ’schwarzeneggerisoitumisella’. Asiaa selventää, kun pohtii, millaisia amerikkalaisuuden, valkoisen luokan, sinnikkyuden, maskuliinisuuden tai fyysisen voiman eri merkityksiä itse kukin eri puolella maailmaa liittyy näyttelijä Schwarzeneggeriin hänen roolihahmojensa kautta, tai miten ne kenties olivat vaikuttamassa paikallisesti hänen valintaansa Kalifornian kuvernööriksi vuonna 2003. Samasta syytä politiikan ammattilaisiksi haetaan vaalilistoille julkisuuden hahmoja, kun puolueet imevät heidän mediakuvansa kautta itseensä äänestäjien kannalta keskeisiä merkityksiä.

Tähden habituksen voi nähdä paitsi palimpsestisena heijastuspintana, myös alustana, johon voi heijastaa erilaisia tilan ja tunteen kokemuksia, tai utopistisia tiloja ja kollektiivisia kokemuksia. Giarratana (2002, 61–62) on tutkinut Keanu Reevesiin Hollywoodin ja Los Angelesin maisemissa tehtyjen elokuvien kautta henkilöistyviä tiloja. Giarratana näkee molemmat – sekä Reevesin näyttelijän kehon että hänen ympärillään levittyvän maiseman – diskursiivisena tilana, johon liitetään merkityksiä, ja jotka vaikuttavat toisiinsa uusien merkitysten luomisessa. Vastaavanlainen tähteen liitettävä

diskursiivinen tila voi olla myös mielentila. Kansainvälisesti tunnettuihin tähtiin, erityisesti kansallisiin ikoneihin liittyvät tapahtumat saavat aikaan jopa kansainvälisesti kollektiivisia mentaalaisia reaktioita. Walesin prinsessa Dianan kuolema sai poikkeuksellisen näkyvyyden erityisesti Euroopassa mutta myös muualla maailmassa. Puntin (2002, 88–89) mukaan ”Prinsessa Diana -show’n” päätähdet olivat surijat itse, ei Diana, ja Dianan kuolema oli tapahtuma, joka mahdollisti oman surun näyttämisen ennennäkemättömän suuressa surijoiden yhteisössä.³⁵ Tähteys liikkuu yksityisen ja julkisen eri alueilla mitä moninaisimpien mediatuotteiden kautta, levittäen merkityksiä joita omaksumme, käytämme tai joihin viittaamme, ja joihin liitämme oman ajallisaikallisen kulttuurimme ja kokemuksemme.

Birminghamin CCCS:n elokuvatutkija Jackie Stacey (1994) tarkastelee tähteyteen liitettyjä merkityksiä feministisestä perspektiivistä. Hän pohtii tähteen suuntautuvan katseen (star gaze) analyysin kautta ajallisuutta (historiallisuus, pastissin ominaisuudet), ikuista feminiinistä identiteettiä ja naisten roolia itsestään selvänä pidettynä kuvaelementtinä sukupuolen, vallan ja nautinnon käsitteiden avulla. Hän viittaa brittiläiseen taiteilijaan ja taidekriitikoon John Bergeriin (1972, 47) joka osoittaa, kuinka kulttuurissa perinteisesti nainen asetetaan katseen kohteeksi ja mies katsojaksi. Tämä tuottaa katseen kohteeseen – ja katsojaan – sukupuolitettuja ominaisuuksia feminiiniseen kohdistuvan halun ja naisen ruumiin tämän halun konkreettisena ilmaisijana. Brittiläinen elokuvaohjaaja ja -tutkija Laura Mulvey (1989) tarkasteli vuosien 1971 ja 1986 välissä tapahtunutta naisliikkeen muuntumista laajemmaksi feministiseksi tarkastelutavaksi. Hän viittaa lukuisiin aikakauden feministisiin tutkijoihin, kuten Teresa de Lauretisiin, kuvatessaan prosessia, jolla nainen tuotetaan miehelle katseen passiiviseksi kohteeksi. Nainen eroottisena objektina elokuvassa on lähinnä ikoni, johon katsoja voi kiinnittää oman halunsa (emt., 19–24; Mulvey 1985, 304–314). Stacey kysyy, mitä nainen näkee naistähdissä, jos ne on tuotettu miehen katseelle ja markkinoiden miehille tarjoamaan kulutukseen. Hän jatkaa aikaisempaa feminististä elokuvatutkimusta ja

analysoi, kuinka nainen katsoo naishahmoja Hollywood-elokuvas-
sa ja millaisia omia merkityksiä naiset rakentavat miehen katseelle
rakennettuun feminiinisyyteen (Stacey 1994, 1–10). Tuloksena hän
näkee, että siinä missä mieheys kiinnittyy performatiivisuuteen te-
kojen kautta (suorittaminen, menestys, esiintyminen), naisellisuus
kiinnittyy nimenomaan siihen kuinka nainen on tarjolla miehen
katseelle esimerkiksi kauneuden, viehkeyden ja seksuaalisen veto-
voiman kautta (emt., 225). Tässä mielessä lajityyppiin liittyvä ali-
en-kulttuuri, esimerkiksi *Star Trek*-faniuteen liittyvä leikki kling-
onina, murtaa tuota sukupuolittunutta katsetta.

Vaikka Stacey (1994, 227) näkeekin psykoanalyttisen teorian
käyttökelpoisuuden yleisen identiteetin rakentumisen teoriana, hän
suhtautuu kriittisesti sen kykyyn toimia henkilökohtaisten merki-
tysten tarkastelussa. Hän arvioi elokuvatutkimuksessa käytettyjä
”samastumisen” ja ”halun” termejä, joilla selitetään tähteyden
vetovoimaa, ja etsii muita tapoja analysoida sitä, mihin naiset itse
asiassa samaistuvat katsoessaan Hollywoodin naiskuvaa. Yhtenä
analyysinsä esimerkkinä hän tuo esiin, kuinka Lux-saippuan leh-
timainoksessa (esimerkissä näyttelijä Susan Hayward) määrittäyty
ensisijaisesti katseen kautta. Mainoksessa Hayward katsoo itses-
tään tehtyä veistosta, antiikin klassista tyyliä jäljittelevää valkoista
marmorikuvaa. Katse yhdistää näyttelijän ja mainoksen katsojan,
kuvanveistäjän ja lopulta näyttelijän ja patsaan toisiinsa. Mielikuva
tuotteesta rakentuu mainoksessa esiin katseen luomilla mielikuvil-
la: valkoisuuden, tahrattomuuden, puhtauden ideaalin, kauneuden
ja sivistyksen viittauksin.³⁶ Se, miten katsoja samastuu valokuvassa
olevaan tähteen, tapahtuu puolestaan Staceyn mukaan (erityisesti
freudilaisittain ja lacanilaisittain määritellyssä) psykoanalyysissa
subjekti–objekti -suhteen kautta.

Stacey käyttää analyysissaan projektion ja introjektion käsit-
teitä, jotka tarkoittavat itsen heijastamista ulkoiseen kohteeseen
tai ulkoisten ärsykkeiden omaksumista oman identiteetin osaksi.
Tässä prosessissa ulkoisen kohteen ominaisuudet voidaan nähdä
hyväksyttävänä tai torjuttavina identiteetin rakennusaineina. Fanin
identiteetti sulautuu elokuvan katsomiskokemuksessa tähteen, ja

fani omaksuu tähteen liitettyjä draamallisia ominaisuuksia. Vastavasti hän projisoi tähden roolihahmoon omia ideaaleja ja torjuttavia ominaisuuksiaan (emt., 229).

Tähteen kohdistuvan kulttisen suhteen kohteen näkeminen tuotetistuneena tai tavaraistuneena (commodified) on ollut fanitutkimuksenkin pohdinnan kohteena. Stacey paikallistaa yksilön historiassa syntyneitä ja kehittyneitä merkitysten kiinnittymisprosesseja tarkastellen erityisesti elokuvatähteyttä tavalla, joka tuntuu oman työni kannalta läheiseltä. Tarkastelutapa estää olennaisella tavalla esimerkiksi faniuden näkemistä pelkkänä psykopatologisena oireyhtymänä. Tämä myös antaa mahdollisuuden tarkastella faniutta osana laajempaa identiteettityötä ja historiallisessa kontekstissa. Sen sijaan tähtikultti -suhteen tarkastelu ei suoraan ole käytettävissä sf-fandomin tutkimukseen. Media-sf -faniuden puolella toki on nähtävissä suoranaista tähtikulttia, kun TV-sarjaa (*Xena*, *Star Trek*) varten on omat tapahtumansa ja tähtinäyttelijävierailijansa. Tähtien sijaan tieteiskirjallisuuden sf-faniuden puolella puhutaan kunniavieraista, suhde tekijöihin (useimmiten kirjailijoihin) ei ole palvova, ja kiinnostus kohdistuu ensisijaisesti tekijän tuotantoon. Esimerkiksi Worldconissa tapahtuman kunniavieraat osallistuvat usein muiden kanssa ohjelman rakentamiseen ja yksittäisen esiintymisen välillä he ovat pääsääntöisesti kenen tahansa tavattavissa vapaamuotoisissa tilaisuuksissa. Erityisesti tähteyteen olennaisesti liitetty etäisyys puuttuu näistä kohtaamisista. Olen kuitenkin käyttänyt tutkimukseni taustalla Staceyn tapaa tarkastella merkitysten kiinnittymistä kulttikohteeseen.

Markkinat ja fanius

Markkinoiden voima vs. fanien halu

Fanikulttuuri on noussut taloudellisesti merkittäväksi ilmiöksi myös markkinoiden näkökulmasta, oli kyseessä sitten perinteisistä

rahamarkkinoista ja lainsäädännöstä piittaamaton (ja räjähdysmäisesti kasvava) fanituotanto tai fanitoiminnan vaikutukset tekijänoikeuteen ja markkinoiden uusjakoon. Kiinnostuksen kohteeksi se on noussut myös esimerkiksi organisaatiotutkimuksen alueella. Tässä luvussa tarkastelen lyhyesti fanitutkimuksessa käytyä keskustelua fanitaloudesta ja fanituotannosta. Luon sen kautta taustaa omalle kysymyksenasettelulleni siitä, mihin laajempiin konteksteihin tietefiktioon ja erityisesti sf-kirjallisuuteen kohdistuva fanius kiinnittyy.

Tietefiktion faniuden tarkastelu markkinatalouden osana on jo lähtökohtaisesti jossain määrin ristiriitainen projekti. Teokset pohjautuvat usein ideologiakriittisiin lähtökohtiin. Niissä analysoidaan esimerkiksi militarismia, kapitalismia ja uusliberalistista taloutta rinnan lajityyppiin perinteisemmin liitettyjen teknologian, luonnontieteiden ja median teemojen kanssa (ks. esim. Suvin 1979; Aldiss 2001/1986; Mendlesohn 2003; Moylan 2000, Easton & Schroeder 2008). Jenkins (1992, 1995) puolestaan tarkastelee science fiction -yhteisön esimerkkeinä *Star Trek* - ja *Doctor Who* -fandomeita. Hän näkee ne postmodernin ajan mediayhteisöinä, joita luovat, tuottavat ja ylläpitävät yhteisön jäsenet itse, omien tarpeidensa ja halujensa mukaisesti, alkuteksteihin nojautuen, mutta markkinoista riippumattomina. Myös internetin rooli tuotannon ja jakelun välineenä on tuonut merkittävän muutoksen tilanteeseen, jossa yksilö aikaisemmin haki tarvitsemansa kulutushyödykkeen lähes pelkästään markkinoiden ja voittomarginaalin määrittämältä kentältä. Uudenlainen kulutus onkin bourdieulaisittain ajateltuna merkittävässä määrin sosiaalista pääomaa ja sen vaihtoa: keskustelua, merkityksiin kiinnittymistä, tiedon ja asiantuntemuksen lisäämistä, arvonnannon hankkimista ja uusien tuotteiden tuottamista markkinoille: sekä rahatalouden piirissä että enenevässä määrin myös sen ulkopuolella (Bourdieu 1993, 7).

Fanisuhteeseen liitetty vastarinnan teema toteutuu sekä henkilökohtaisen valinnan kautta että omaehtoisena tuotantona. Kyseessä ei ole yksinkertainen oppositioasema kulutusta ja markkinointia kohtaan. Kyse on myös siitä, että fanius itse *on* kulutusta, markki-

nointia ja tuottamista (Abercrombie & Longhurst 1998, 138–142), mutta se on omaehtoista ja omien tarpeiden kautta määrittävää, usein markkinoista piittaamatonta käyttöä. Faniuden globalistuminen, internetin yleistyminen ja erilaisten sisällöntuotannon keinojen lisääntyminen luovat senkaltaiselle faniuteen liittyvälle toiminnalle merkittävän kasvualustan. Kulutuskeskeistä lähestymistapaa faniuden yhteisöllisen toiminnan ja merkityksenmuodostumisen perustavanlaatuisena tai jopa ainoana lähtökohtana on myös ankarasti arvosteltu (ks. esim. Morley 1980) ja kaiken kaikkiaan kuluttajuuden ja faniuden suhteesta ennakoidaan nykyistäkin kompleksisempaa (Hills 2002, 172; Kozinets 2002a, 2002b). Sen ennakoidaan mullistavan markkinavoimia ja kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia tavalla, jonka mittakaavaa ei vielä osata hahmottaa (Jenkins 2006, 219–223; Taalas & Hirsjärvi 2008, 214–215). Tätä uusien medioiden tuottamaa yhteisöllisyyden muutosta ennakoi ideologisella tasolla aikanaan muun muassa Raymond Williams esittäessään uusien medioiden horjuttavan myös vanhojen yhteisöllisiä muotoja ja niiden sisältämiä arvovakenteita (Williams 1992/1975, 22).

Tässä markkinoiden näkökulman mukaan otossa vastaanottotutkimuksen ehkä kriittisin ja analyttisin edustaja on Martin Barker (2006, 124–126) joka muistuttaa markkinoiden tarkastelun perustuloksista. Ensinnäkin yleisöyys on moninaista, toiseksi yleisökokemukseen vaikuttaa aina henkilökohtainen historia ja kolmanneksi yleisöyys jatkuu tekstin lukemisen jälkeenkin. Hän muistuttaa myös siitä, että yleisö muodostaa monimutkaisia yhteisöjä antamalla teksteille merkityksiä arkisissa konteksteissa. Hän viittaa myös siihen, että fanit ylittävät edellä mainitun arjen tuottamalla pitkälle erikoistuneita ja yhteisöllisesti jaettuja ”metatekstejä” alkuteksteistä. He ovat tietoisia suhteestaan ympäröivään yhteiskuntaan, stigmaistaan ja arvottamisestaan, ja käsittelevät ”faniuttaan” tietoisesti.

Barker korostaa sitä, että yleisön reaktiot ovat aina emotionaalisesti latautunutta kokemusta ja kokemuksella ladattua tunnetta, ja että identiteettimme ovat monin tavoin sidoksissa kulttuuriimme ja mediaan. Tästä näkökulmasta hän pohtii edellä kuvattua ”encoding–decoding” -mallia samoin kuin käytön ja kulutuksen mallia

(users and gratifications) vastaanoton tutkimuksessa. Ensimmäinen perustuu Barkerin mukaan aivan liian yleiseen yleisöyden käsitykseen, jälkimmäinen puolestaan on pyrkinyt hänen mukaansa oikeaan suuntaan (vaikka ei riittävän tuloksekkaasti) tuottaen näkyviin sen kuinka yleisö tekee jatkuvia mediankäytön valintoja. Barkerin oma pohdinta keskittyy yleisö-, vastaanotto- ja fanitutkimuksen keskeiseen ongelmaan: miten ilmiöstä saataisiin irti enemmän kuin vain deskriptiivistä kuvausta. Pohdinta liittyy myös suoraan siihen, mikä tekee fanitutkimuksen eettisesti erityisen ongelmalliseksi. Kysymys halujen ja toiveiden avaamisesta markkinavoimien käytettäväksi alkaa nousta aina, kun lähestytään niitä alueita, joilla markkinat ja fanit kohtaavat. Vaikka tutkimukset näyttävät, että fanit toimivat vastakarvaan: kuluttaen ja valiten omien mieltymystensä mukaan, se ei kuitenkaan tarkoita, etteikö mainonnalla ja tarpeiden luomisella olisi keskeinen rooli kulutuksessa. Mikäli tutkimus pyrkii näiden prosessien affirmointiin ja tukemiseen, on kysyttävä mitä seurauksia siitä mahdollisesti on. Talous- ja organisaatiotutkimuksen näkökulmat kulkevat tutkimuksessani erityisesti niissä keskusteluissa, joissa käsitellään genren määrittelyä, markkinointia, tuotantoa ja kirjoittajakoulutusta.

Vastarintaa ja kritiikkiä

Kulttuurintutkimuksen kentässä fanitutkimuksen ja markkinoiden suhde nähdäänkin monesta syystä ongelmallisena. Fanitutkimuksen tulosten käyttö esimerkiksi suoraan markkinaselvitysten apuna on ongelmallista. Fanitutkimukseen itseensäkin kohdistuu kuitenkin monia muitakin avoimia kysymyksiä. Esimerkiksi Herkmanin (2006b, 28) mukaan kulttuurintutkimus on menettänyt analyyttistä otettaan yhteiskunnallisten ilmiöiden tarkastelussa. Herkmanin sanoin ”hyvää tarkoittavat kulttuurintutkijat ylistävät merkityksiä ja kokemuksia metsästäviä subjekteja samoin sanankääntein kuin tuotesuunnittelijat, markkinoijat ja mainostajat omassa retoriikassaan”, ja mediailmiöihin kiinnittyvät subjektit ovat ikään kuin ir-

rallaan ympäröivästä yhteiskunnasta (emt., 28). Herkman hakeekin myös fanitutkimukseen laajempaa tarkastelua ja näkökulmaa sekä itsekriittisyyttä. Hän näkee tarpeelliseksi tarkastella rinnakkain fani-ilmiöitä ja markkinatalouden roolin muutosta yhteydessä laajempaan rakennemuutokseen. Herkmanin mukaan kulttuurintutkimuksessa on viime vuosina pohdittu yleisemminkin todellisuutta pääasiassa yksilön tai pienyhteisön näkökulmasta, mikrokontesteissa, toistellen subjektin aktiivisuutta, voimaantumista ja identiteettipolitiikan merkitystä. Tuloksena on hänen mukaansa tiettyjen kulutusta tukevien hokemien toistaminen markkinaetoksen ehdoilla vailla syvempää analyysia. Herkman viittaa tässä myös Lawrence Grossbergiin joka irtisanoutuu kulttuurintutkimuksen yleisö-, kulutus- ja alakulttuurien tutkimuksesta, ja vaatii laajempia yhteiskunnallisia kysymyksiä valottavaa tutkimusta. Herkman kannattaa myös Mikko Lehtosen ehdotusta *poliittisen vastarinnan* käsitteen palauttamiseksi ja käyttöön ottamiseksi voimaantumiskäsitteen sijaan. (Emt., 2006b, 28.)

Myös esimerkiksi Nikunen (2005, 341–345) pohtii fanitutkimuksen problemaattista suhdetta mediaan ja talouteen. Nikunen käyttää esimerkkinä Henry Jenkinsiä, joka on tähdännyt erityisesti alkuvaiheen sf-fanitutkimuksissaan (Jenkins 1992) tietoisesti faniuden legitimointiin, samoin kuin Bacon-Smith (1992) ja artikkelikoelmassa *The Adoring Audience* (Lewis 1992) kirjoittavat tutkijat. Faniuden intermediaalisuutta käsittelevässä artikkelissaan Nikunen (2006, 129–142) tuo esiin, kuinka Jenkinsin tapa tarkastella faneja hedelmällisessä dynaamisessa vuorovaikutuksessa mediakentän kanssa kietoutuu yhteen 1970-luvun populaarikulttuurin tutkimuksessa vaikuttaneen vastarinnan teeman kanssa. Nikunen näkee Jenkinsin suhtautuvan mediakenttään jonkinlaisen symbioottisen suhteen toisena osapuolena, toinen on fanit ja laajemmin yleisö. Nikusen mukaan tämän saumattoman ja vuorovaikutuksellisen yhteyden vuoksi fandomin kriittisyys ja vastarinta jäävät näennäisiksi. Yhtiöt suhtautuvat melko suvaitsevaisesti esimerkiksi fanien tuottamiin teksteihin, jolloin vastarinnan merkitys jää lähinnä subjektin itsensä tasolle. Samalla markkinat ovat alkaneet tehokkaasti

hyödyntää tätä dynamiikkaa intermediaalisena vuoropuheluna – markkinoinnin uutena muotona. Tapa sai alkunsa jo radiotuo-
tannon alkuvuosikymmeninä, jolloin kuuntelijoiden kirjoittamista
kirjeistä poimittiin ideoita ohjelmien ja käsikirjoitusten kehittämi-
seen (Hilmes 1997, 100–101).³⁷ Nyt myös esimerkiksi kännykkä- ja
pelivalmistajat soveltavat samaa tuotekehittelyssään. Mediatalou-
den näkökulmasta fanitutkimuksessa – siis tässäkin – etualaistuvat
tuottaminen ja copyright. Jälkimmäistä en tässä tutkimuksessa
käsittele, mutta Fisksen sekä Abercrombie & Longhurstin kautta
tuotannollisuutta tarkastellaan tässä laajassa kontekstissa.

Vaikuttava yleisö

Fanutkimuksen ongelmallinen suhde markkinoihin saa syvempää
taustaa 1980–1990 -lukujen yleisötutkimuksesta. Ien Angin tutki-
mus (1991) televisionkatsojista paljasti sen, kuinka markkinointi-
koneiston sangen ongelmattomana pitämät TV-yleisöys ja sieltä
löydettävät kohderyhmät ovat loppujen lopuksi fiktiivisiä ja pake-
nevia markkinoinnin määreitä. Esimerkiksi 35–40 -vuotias nainen
kohdeyleisönä kuulostaa helpolta, mutta kun pohditaan asiaa per-
hetilanteen, seksuaalisuuden, luokan, elämäntilanteen, talouden,
itsemääräämisoikeuden tai vaikkapa maailmankatsomuksen kautta,
variaatioita onkin loputtomiin. Instituution määrittämää vastaanot-
tajaa ei löydykään. Vastaanottajat, katsojat, lukevat tekstejä jopa
”anarkistisesti”, ja ”yleisöyden” (audiencehood) dynamiikka on
aina markkinoiden edellä (Ang 1991, 155–156). Käytännössä
esimerkiksi TV-ohjelmien todellisuuden kuvaus laahaa yleisöjen
tarpeiden perässä, ja siksi katsojat rakentavat ohjelmille parempaa
odotellessa omia merkityssisältöjään. Nykyään action-elokuvien ja
TV-sankareiksi löytyy myös naisia (esimerkiksi Sigourney Wea-
verin uraauurtavat roolit *Alien*-elokuvissa, Linda Hamiltonin *Ter-
minator*-elokuvissa sekä Angelina Jolien elokuvissa *Tomb Raider*,
Mr & Mrs Smith ja *Wanted*). Sukupuolen monimuotoisuus kuuluu
myös televisiosarjojen arkeen. Siksi on vaikeaa enää edes muistaa

aikaa, jolloin vaikkapa seksuaalisuuteen liittyvien juonikuvioiden hyväksyttäminen elokuva- tai televisioyhtiön tuotannossa vaativat käsikirjoittajilta huomattavia ponnistuksia. Esimerkiksi Julie D'Acci (1994, 168–203) kuvaa, kuinka amerikkalaisen *Cagney & Lacey* -TV-sarjan vastaanottajat lukivat sarjaan vapautuneesti aikakauden feministisen liikkeen problematisointia naisesta, naiseudesta ja naisellisuudesta. Huolimatta tuottajien jatkuvasta tulenarkojen aiheiden (esimerkiksi aborttikysymys) käsittelyn sensuroinnista, sarjassa käsiteltiin monia naisliikkeen esillä pitämiä ja lainsäädännössä esillä olleita, kaikkien amerikkalaisten arkea koskettavia tasa-arvokysymyksiä, ja katsojat lukivat sitä feministisenä TV-sarjana.³⁸

Faniuden kytkös markkinoihin ja riippuvuus niistä nähdään tutkimuksesta riippuen siis läheisenä, välttämättömänä, problemaattisena tai automaattisena (tai samanaikaisesti kaikkena tuona). Fanius voi vaikuttaa markkinoihin, mutta Henry Jenkins (1995) ja Kaarina Nikunen (2005) näkevät, että vaikutus jää heikoksi. Toisaalta Jenkins (2006a) näkee viimeaikaisessa tutkimuksessaan merkkejä voimakkaasta mediakonvergenssista, joka osaltaan johdetaan fandomien toiminnasta ja fanien tavasta ottaa haltuun uusia medioita.

Faniuden ja tuotannon suhde ei olekaan vakio. Kaarina Nikunen osoittaa omassa tutkimuksessaan esimerkein, kuinka fanius on riippuvainen markkinoista silloin kun kohteena on mediatuote. Toisaalta kuitenkin fanius kyllä syntyy mediailmiöiden kautta, mutta faniverkosta eli fandomia ei voi luoda ulkoapäin, markkinoinnin kautta, kuten Nikunen (2005, 258–259) osoittaa. Media yritti tuottaa *Ally McBeal* -faniutta massiivisella mediatekstien määrällä aikakaus- ja iltapäivälehdissä TV-sarjan esitysvuosina. Tuloksena ei ollut verkostoituneita faniryhmiä, mutta kyseisille julkaisutaloille syntyi sarjan katsojien kiinnostusta hyväksikäyttäen huomattavaa taloudellista tulosta (Nikunen 2002, 54–56). Tuloksena oli siis esityskausiin sitoutuvaa sarja-faniutta ja siitä yhtiöille seuraavaa välitöntä taloudellista hyötyä. Sen sijaan esimerkiksi fanikulttuurin tuottamaa pitkää kulutuksen ”häntää” (pitkään sarjan tai elokuvan

jälkeen jatkuvaa, sen kopioiden tai siihen liittyvien tuotteiden myyntiä) – tai fanien omaa tuotantoa, kuten fanifiktiota, ei syntynyt.

Tieteisfiktiofanom on kansainvälisenä ilmiönä pitkäaikaisin, ja sen tuotteisiin liittyy voimakkaasti paitsi pitkä häntä, myös fandomin itsensä ylläpitämät markkinat. Itse, fanina ja kirjallisena toimijana, lähdin alun perin liikkeelle sangen kapeasta käsityksestä sf-faniuden ja markkinoiden suhteesta, ja olin yllättynyt siitä, kuinka laajan ja vastavuoroisen yleisön vaikuttamisen kentän tutkimuksessani loppujen lopuksi löysin.

Fanifiktio

Vaikka tutkimuksessani en erityisesti käsittele fanifiktiota, se on syytä esitellä sekä itse genreen liittyvänä fanitoimintana että perinteisten voittoja tuottavien ja korporatiivisten markkinoiden kanssa selkeimmin vastakkain asettuvana kirjallisena toimintana. Se on vahvasti juuri tieteisfiktioon liittyvä ja pitkälti sieltä käsin yleistynyt faniuden erityisilmiö, markkinatalouden ulkopuolista ja tekijänoikeutta haastavaa luovaa toimintaa, joka lähtee liikkeelle yksittäisen ihmisen kiinnostuksesta johonkin mediatekstiin tai hahmoon. Bussea ja Helleksonia (2006, 5) lainaten: joku kirjoittelee malttamattomana sähköpostilistalla tai blogissaan, kertoen odottavansa televisiossa suosikkisarjansa seuraavaa jaksoa. Hetken kuluttua joku lähettää hänelle ”ajankuluksi” erotiikkaa tihkuvan ehdotuksen odotetusta tulevasta juonenkäänteestä. Kolmas lukija näkee tekstin ja pyytää lupaa saada käyttää tarinaa osana omaa laajempaa juonellista fanifiktiotaan samasta sarjasta, ja neljäs pyytää samaan aikaan lupaa käyttää lainausta omassa runossaan – jonka hän seuraavalla viikolla laajentaa kokonaiseksi tarinaksi. Fanifiktiota luonnehtii sen kirjoittajien käyttämä termi ”work in progress”, kyseessä on loputtomiin jatkuva, keskeneräinen teksti; päättymätön työmaa tai tekstikudelma joka kutsuu täydentämään, sallii jaetun luomisen ja muodostaa kirjoittajista yhteisön.³⁹

Tutkijan kannalta tarkasteltuna ”faniteksti” (fantext), tarinoiden ja kriittisten kommentaarien jatkuvasti kasvava ja eri suuntiin laajeneva kokonaisuus, tuottaa näkyviin vastaanoton moninaisuutta (Busse & Hellekson 2006, 7). Termit ”kaanon” (canon) ja ”faanon” (fanon) kuvaavat jakoa markkinoiden hallitsemaan ja fanien hallitsemaan tarinamaailmaan. Edellinen tarkoittaa alkuperäisiä tarinoita, jotka tarjoavat henkilöt, alkuperäisen tarinan ja maailman, jälkimmäinen juonenkäänteitä ja henkilöiden ominaisuuksia, joita fanit kirjoittavat edellisten pohjalta. Rajaa on kuitenkin hankala vetää. On vielä helposti ymmärrettävää, että *Star Trekiä* parodioivat, tamperelaisten harrastajien tekemät *Star Wreck* -elokuvat ovat fanifiktiota. Sellaiseksi voidaan kuitenkin laskea myös J. R. R. Tolkienin *Lord of the Rings* -tarinasta tehty elokuva-adaptaatio, jonka J. R. R. Tolkien-fani Peter Jackson loi yhdessä muiden Tolkien-fanien kanssa, hyväksikäyttäen olemassa olevaa fanituotantoa: julisteita, kuvituksia, pukuja ja esineitä. (Busse & Hellekson 2006, 9.)

Käytännössä erityisesti fanifiktio, muun fanitoiminnan ohella, on haastanut markkinat ennennäkemättömän monipuolisesti. Sitten kirjapainotaidon saapumisen Eurooppaan markkinat ovat osallistuneet keskusteluun tekijyydestä ja viimeistään lehtien ja porvarillisen romaanin tuottamat taloudelliset voitot ovat määrittäneet erityisesti tekijänoikeuskysymyksiä pitkälti markkinalogiikan mukaisesti. Tämän tarkasteluun on tuonut välineitä esimerkiksi Baudrillard (1993/2002, 2–3, 10) piirtämällä näkyviin markkinatalouden ulkopuolisia ja vaihtoehtoisia prosesseja, kuten esimerkiksi tuomalla symbolisen vaihdon ja kulutuksen pelkän rahatalouden tilalle, sekä haastamalla vallan ottamisen ”vallan antamisen” käsitteellä. Fanituotannon näkökulmasta tämä ”vallan antaminen” tarkoittaa edellä mainittujen esimerkkien mukaista sosiaalisten ja tuotantokäytäntöjen rajojen epämääräistymistä. Esimerkiksi fantasian ja tieteiskirjallisuuden(kin) kohdalla se näkyy laajana internetissä olevana fanituotantona, mutta myös monipuolisena tietopalveluna ja markkinointina. Nämä ovat paitsi suorassa yhteydessä fanikulttuurin symboliselle kulutukseen, myös monella tavalla jopa sen edellytys. (Baudrillard 1970/1998; Taalas & Hirsjärvi 2008,

200–224). Tähän asiaan palaan myöhemmin analysoidessani sf-fanien tuotannollisuuteen liittyviä ilmiöitä.

Fanius intermediaalisen tuotannon osana

Alasuutarin (1999) kolmen yleisötutkimuksen sukupolven mallin tarkastelun kautta on nähtävissä, kuinka jo yleisötutkimuksen perusasetelmat herättävät monia kysymyksiä. Ne johtavat pohdintoihin muun muassa markkinoiden ja yleisön välisestä dynamiikasta – ja nostavat esille myös rahatalouden roolit. Aktiivisen yleisön (active audience) sekä tekstuaalisen talonvaltauksen käsitteisiin kuuluu olennaisena tekijöiden markkinoista ja alkuperäisistä tarkoituksista riippumaton tapa käyttää tekstejä. Rahatalouden perinteisistä toimintatavoista faniyhteisöjen, fandomien, toiminta eroaa erityisesti myös organisoitumisen, välittämisen ja jakelun kautta tarkasteltuna. Fandomin toiminta on vapaachtoisuuteen perustuvaa, ja fandom on jatkuvasti muutoksessa oleva löyhä organisaatio (vrt. Taira-kritiikki edellä). Koko fandomin olemassaolo riippuu monimutkaisesta vaihdantataloudesta, joka on edellä mainittuja Baudrillardin ajatuksia mukaillen vastavuoroista, ja perustuu fanien antamaan, ei markkinoiden ottamaan valtaan. Yleisesti ottaen fanitoiminta ei perustu rahallisen edun saamiseen, vaan päinvastoin affektiivisten panosten lisäksi fanit sijoittavat myös merkittävässä määrin osaamista ja materiaalista panosta, sekä suunnattomasti aikaa. (Vrt. Rehn 2001; Rehn & Taalas 2004.)

Kuinka fanituotantoa sitten voidaan määritellä? Fanikulttuurin tuotannosta puhuttaessa Fiske (1992) jakaa varjokulttuuritalouden semioottiseen (merkityksenmuodostaminen), diskursiiviseen (fanien keskinäinen kommunikaatio) ja tekstuaaliseen tuottavuuteen. Näistä tekstuaalinen tuottavuus on suorimmin havaittavissa perinteisten markkinoiden tutkimuksen keinoin. Fanien tuottavuutta voi tarkastella myös jälkitekollisen yhteiskunnan lahjatalouksina, joissa toiminta syntyy diskursiivisen tuottamisen kautta, ja tarpeen/halun synnyttämänä (semioottinen talous). Esimerkiksi Saara Taalas

vertaa fandomin genrekirjallisuutta tukevaa toimintaa internetissä enemmänkin ei-rahatalouteen perustuvien organisaatioiden toimintaan. Hän viittaa tässä yhteydessä esimerkkinä Warez-piiriin ja sen tekemään koodinmurtamiseen, ohjelmien uudelleenpakkaukseen ja niiden välittämiseen kunnialoutena, sekä Neuvostoliiton tuotantoelämän ongelmien kautta syntyneeseen arkipäivän tarpeisiin vastaavaan blat-vaihtojärjestelmään.⁴⁰ (Rehn 2001; Rehn & Taalas 2004; Taalas & Hirsjärvi 2008, 185–200.)

Fisken (1992) esittämää faniuden tuotannollisuuden jaottelua voi myös kritisoida eri näkökulmista. Sandvossin (2005) tarkastelussa huomiota on saanut kolme seikkaa. Ensinnäkin hän näkee ongelmalliseksi Fisken jaottelun keskittymisen kielelliseen tuotamiseen, joka jättää huomiotta ei-kielellisen kommunikoinnin. Toisaalta Sandvoss näkee ongelmallisena Fisken käsityksen, jonka mukaan tuotannollinen prosessi kokonaisuutenaan on vasta pohja tavoille, joilla massakulttuuri tuotetaan kokijoiden omaksi populaarikulttuuriksi. Kolmanneksi ongelmaksi Fisken kolmijaossa Sandvoss näkee sen, että sen kautta tarkasteltuna ainoastaan pieni vähemmistö faneista olisi tekstuaalisesti tuottavia. Esimerkiksi Nikusen (2005) ja Barker & Mathijsin (2008) tutkimuksen perusteella voidaan päätellä, että itsensä faneiksi kokevia on määrällisesti merkittävästi enemmän kuin mitä on ajateltu ja näistä puolestaan kielellisesti tuottaviksi määriteltyjen osuus on huomattavan pieni. McKinleyn (1997) tutkimus *Beverly Hills* TV-sarjan yleisöstä (*Beverly Hills, 90210*) ja esimerkiksi Nikusen (2005) tulkinta *Ally McBeal* -faniudesta puolestaan osoittavat, että pelkkä semioottinen tai diskursiivinen tuottaminen ei ole välttämättä tae alkutekstin ideologian purkamiskyvylle. Sen sijaan tekstuaalisesti tuottavat fanit muokkaavat omassa tuotannossaan alkutekstiä niin vahvasti, että on todella mahdollista sanoa tekstin irtoavan alkuperäisestä tuotannollisesta suhteesta. Sandvoss viittaa tekstuaalisen tuottamisen käsitteellä tässä yhteydessä science fiction -fanien tutkijoihin Bacon-Smithiin (1992) ja Jenkinsiin (1992) sekä slash-tutkija Cicioniin (1998). (Sandvoss 2005, 28–29.)

Tässä mielessä termin ”fani” määrittelemisen suhteessa markkinoihin nousee jälleen kerran ongelmalliseksi. Sandvoss (2005, 20) nostaakin esiin Tulloch & Jenkinsin (1995, 23) ”fans and followers” -jaottelun (fanit ja seuraajat). Siinä ”fanit” ovat aktiivisia osanottajia fandomin toiminnoissa, oli kyse sitten sosiaalisuudesta, tulkinnoista tai kulttuurista, ja ”seuraajat” yleisön jäseniä, jotka eivät ole eivätkä odota olevansa kuluttamansa kulttuurin ympärille muodostuneessa sosiaalisessa joukossa. Samalla kun Sandvoss huomauttaa, että tämän jaottelun jälkimmäinen ryhmä on jäänyt tutkimuksessa heikolle huomiolle, hän etsii uutta luokitusta faniuden asteille. Haasteelliseksi hän näkee nimenomaan kulutustapojen erot fanien ja ei-fanien välillä. Fisksen esimerkkiä käyttäen Sandvoss näkee eron siinä, ostaako kuluttaja tietyt farkut vai tuunaako hän näistä tietyistä farkuista vielä omanlaisensa.

Syvemmän seuraavassa Nicholas Abercrombien & Brian Longhurstin teoksessaan *Audiences. A Sociological Theory of Performance and Imagination* (1998, 41) esittelemää kuviota, sillä tulen kuljettamaan sitä analyysini taustalla ja välillä sen välineenä läpi tutkimuksen, ja esitän sille lopussa vaihtoehtoja. Kuviota on käytetty monissa yhteyksissä, joskus melko löyhästikin, kuvaamaan faniuden, kulutuksen ja tuottamisen välisiä suhteita. Mediakulttuurin kuluttajia koskevassa jaottelussa sf-fani voidaan nähdä kuluttajana, harrastajana, kultistina, entusiastina tai pientuottajana. Kyseisen jaottelun mukaan *fanit* ovat kiinnostuneita henkilöistä tai ohjelmista. He ovat massamediodien suurkuluttajia. He pystyvät yleisluontoiisiin sisällöllisiin vertailuihin genren sisällä ja ovat emotionaalisesti sitoutuneet kiinnostuksen kohteeseensa. *Kultistilla* on kiinteä suhde harrastuksensa kohteeseen. Hänellä on kohteestaan syvempää, jopa sisäpiirin tietoa, jota hän käyttää eri tarkoituksiin. Hän pystyy myös genren ilmiöiden analyttiseen tarkasteluun. *Entusiastille* harrastus on osa jokapäiväistä elämää, osa sosiaalisen verkoston toimintaa. Hän tuottaa ei-ammattilaisena fanituotteita (tekstiä, julkaisuja, tavaroita) ja hallitsee kiinnostuksensa kohteeseen liittyvän trivian. Häntä voi kutsua asiantuntijaksi suhteessa kiinnostuksensa kohteeseen.

Kuluttaja on asiasta kiinnostunut ja ymmärtää yleiset viittaukset kohteeseen, ja pystyy osallistumaan näin esimerkiksi kohteesta käytyyn kahvipöytäkeskusteluun. *Pientuottaja* on asiantuntemuksensa kautta saanut kyvyn ja keinot tuottaa harrastuksensa kohteeseen liittyä tuotteita myös yleisille markkinoille.

kuluttaja – fani – kultisti – entusiastti – pientuottaja

Käytän kuvion rinnalla Suzanne Lacyn (Lacy 1995, 174) kuviota, jota hän käyttää tarkastellessaan julkisen taiteen tekijöiden suhdetta ympäröivään yhteiskuntaan. Lacyn kuviossa taiteilija asetetaan erilaisiin positioihin suhteessaan yhteiskuntaan:

tutkimusmatkailija – raportoiija – analysoija – toimija

Lacyn kuvion jokainen termi viittaa vuorovaikutteiseen suhteeseen ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Abercrombien & Longhurstin jaottelu on puolestaan hyvä esimerkki sellaisesta faniuden kuvailuyrityksestä, jossa näkökulmaksi on valittu faniuden kategorioiden kautta tapahtuva tarkastelu. Voidaan perustellusti kysyä, tavoittaako se faniutta kulttuurisena prosessina, tai kätkeekö se taakseen sellaista mitä voitaisiin tarkastella henkilökohtaisten merkitysten tasolla. Esimerkiksi Lacey'n määritelmien lisääminen janelle tuottaisi A & L:n janan määritelleille tuotannollisuuden ja kuluttajuuden näkökulmaa syventäviä ja sille vaihtoehtoisia tulkintoja.

Käytän Abercrombien & Longhurstin (1998) luomaa faniuden janaa siitä huolimatta, että teos, josta se löytyy, on kohdannut voimakastakin arvostelua. Kovinta kritiikkiä teoksen ”faniuden yleisyyden” luonteeseen kohdistanut Martin Barker (2006) näkee teoksen epäonnistuneena ja käsittämättömänä, ja muun muassa teoksen sisältämää speaktaakkeli/performanssi -paradigmaa arvostelee kovin sanoin David Morley (Morley 2006, ks. myös Taalas & Hirsjärvi 2008, 55). Käyttämäni kuviota voi arvostella myös sen terminologisesta epäselvyydestä: termin ”fani” käyttö A & L:n kuviossa eroaa käytännöllisesti katsoen kaikista muista tutkimuksista

samoin kuin termin merkityksistä arkikäytössä, kuten Hills (2002, ix) huomauttaa. Jos jaottelua verrataan esimerkiksi James Lullin (2001) termiin ”superculture”, A & L:n jaottelu näyttää erityisen vahvasti markkinoiden ja kuluttamisen näkökulmasta määrittäneeltä. Lullin ilmaisu ”superculture” kuvaa henkilökohtaisten mieltymysten vuoksi järjestäytyneitä ryhmiä, verkostoja ja rihmastoja, jotka tukevat itseymmärrystä, osallistumisen tunnetta ja identiteetin muotoutumista sekä vaikuttavat mm. nautinnon ja sosiaalisen vaikuttamisen alueilla (Lull 2001).

Kuitenkin A & L:n jana toimii omassa tutkimuksessani hyvin markkinoiden, tuottamisen, intensiteetin ja faniuden suhteiden tarkastelun apuna. Lisäksi, ongelmistaan huolimatta (jopa niiden ansiosta), se voi toimia onnistuneesti myös organisoitumisen tarkastelun välineenä (esim. Taalas & Hirsjärvi 2008). Kaiken kaikkiaan sen kautta on mahdollista nostaa esiin monimutkaisia yhteyksiä markkinoiden ja instituutioiden ja toisaalta fandomin toiminnan välillä. Sandvoss (2005) toteaa, että kuvio toimii hyvin myös eri genrejen faniuden rinnakkaisessa tarkastelussa. Samoin se antaa mahdollisuuden kohdentaa tarkastelun fokusta nimenomaan fanikäytänteisiin. Kuvion käyttäminen tarkastelun lähtökohtana tavallaan kuvaa sitä, että pelkästään ulkopuolelta (samoin kuin pelkästään sisäpuolelta) tehtyihin määrittely-yrityksiin liittyy useimmiten ongelmia. Tästä esimerkkinä Sandvoss huomauttaa, että faniuden itsensä on todennäköisesti hankalaa mieltää itseään esimerkiksi ”kultistiksi” kuvion määrittelemällä tavalla (emt., 31).

Myös intermediaalisuus tuottaa ongelmia yleisön ja fandomin muodostumista ja niiden toimintaan liittyviä prosesseja tutkittaessa. Nikunen (2007, 111–128) viittaa median intermediaaliseen tapaan hyödyntää faniutta. TV-sarjojen ja elokuvien faniutta tukevat jo lähes automaattisesti internet-sivustot sekä aikakauslehdet. Musiikkitähdet ja huippu-urheilijat vierailevat television viihde-ohjelmissa. Jopa poliitikkojen vuorovaikutusta kansan kanssa koetetaan sorvata sisällöltään fanimaisemmaksi. Utisointi on ongelmattomasti havainnut faniuutiset hyväksi, jopa positiivisesti latautuneeksi materiaaliksi. Jo 1950-luvulta lähtien monimediaisen

tieteiskirjallisuuden fantastiset kuvat siirrettiin kuunnelmista, sarjakuvista ja kirjallisuudesta kaupallistettuina ja kriittisyydestään riisuttuina Hollywoodin elokuvakoneiston materiaaliksi, mutta sitä ennen ne olivat valuneet jo mainonnan käyttöön. Intermediaalisuudella on myös etunsa. Se tuottaa runsaasti kommunikointikanavia faneille, mutta vuoropuhelu jää usein hyvin näennäiseksi katsojien palaute-, äänestys- tai ”kilpaile ja voita” -tason toiminnaksi.

Nikunen arvioi intermediaalisten välineiden valtaa määrittää fanikulttuuria ja sen toimintaa. Hänen mukaansa esimerkiksi keskustelukanavat toimivat lähinnä ’antivaltaistavana marinakanavana’, johon fanien mahdollinen arvostelu vaimentuu. Science fictionin harrastajien tapa ottaa kantaa sarjojen jatkumiseen tai uusintapainosten ottamiseen elokuvista on sentään joskus tuottanut tuloksia, mutta tällöinkin päätökset on tehty viime kädessä tuotannossa, käytännöllisesti katsoen aina taloudellisilla perusteilla. Esimerkiksi Nikusen (2005, 183–191) mukaan *Xena* TV-sarjan ristiriitainen asema intermediaalisessa mediakentässä tuotti faneille toimivan keskusteluareenan ja yhteyden kansainväliseen verkostoon. Toisaalta katsojien joukkoon kuuluminen tuotti faneille MTV3:n ja aikakauslehtien määrittelyjen kautta negatiivisesti koetun ”lastensarjan katsojan” aseman. Jopa esimerkiksi YLE:n TV-sarjat, joiden markkinointiin valtionyhtiöllä ei ole resursseja, saavat huomattavan tuen internetistä, erityisesti youtubessa esitettyjen toistojen ja fanivideoiden kautta, samoin kuin kaupallisten kanavien marginaaliohjelmat.

Tutkimuksessaan Nikunen osoittaa, kuinka merkittävässä määrin eri mediafaniudet eroavat toisistaan muun muassa sukupuolen, mediankäytön, yhteisöllisyyden, itsemäärittelyn, tekstuaalisuuden, toiminnan ja fanitulkintojen osalta. Tätä hän havainnollistaa taulukon muodossa (ks. Nikunen 2005, 323). Oheisessa taulukossa 3 olen lisännyt siihen myös Heinosen jalkapallofanit ja tutkimukseni sf-fanit. Taulukon kolme ensimmäistä Nikusen tutkimaa ryhmää havainnollistavat kunkin fandomin erityispiirteitä, ja tuottavat tätä kautta näkyviin faniuden yleistämisen problemaattisuuden. Sen kautta havainnollistuu myös Sandvossin näkemys siitä, että vaik-

	Xena	Ally
Mediajulkisuus	Vaihtochtojulkisuus/ Populaarijulkisuus	Populaarijulkisuus Iltapäivälchdet, naistenlchdet
	Internetin fanisivustot	TV-sarjajournalismi
	Fanijulkaisut	
Yhteisö	Aktiivinen internetissä	Ei yhteisöä
	Yhteisiä tapaamisia	Puhcenaiheena koulussa, töissä
Itsemäärittely	Vahva fani-identiteetti	Varauksellinen Fanius
	Fanistereotyyppien parodia	Etäisyys fanistereotyyppiaan
Tekstuaalisuus	Hyperdiegesis	Genrhybridi
Fanitulkinnat	Subteksti	Leikittely
	Faanon	Affektiivinen leikki/yksityinen
	Jaettu affektiivisuus	affektiivinen katselu
Toiminta	Fanisivut, -tapahtumat ja -fiktio	Kilpailut, keräily
	Xena-tavarat, dvd:t	Muoti, dvd:t
	Toisteisuus	Ajankohtaisuus
Sukupuoli	Fanijoukko heterogeeninen	Fanijoukko heterogeeninen/
	Naissankaruus	naisille suunnattu [ohjelma]
	Naisten välinen suhde	Kiista naiskuvasta
		Sukupuolten konflikti

Taulukko 3. Mediafanit (ks. Nikunen 2005, 323), jalkapallofanit ja sciffanit

Marco	Everton-jalkapallofanit	Sf-fandom
Populaarijulkisuus	Urheilumediat	Fandomin omat julkaisut
Iltapäivälehdet	faniuden kohteena	TV- ja elokuvamediat
Henkilöjutut		Internet, blogit
		Populaarijulkisuus
Ei yhteisöä	Aktiiviset yhteisöt	Aktiivinen kansainvälinen
Osana kuvitteellista yleisöä	Sitoutuminen joukkueeseen	yhteisö, kansalliset ja
	Pienryhmät	Paikalliset yhteisöt
	”Alttarit”	Tapaamisia ja tapahtumia
Ristiriitainen fanius	Kompleksisena koettu flow	Vahva, pysyvä fani-identiteetti
Etäisyys fanistereotypiaan	Vahva fani-identiteetti	Fanistereotypioilla leikittely
Utooppinen funktio	Englannin jalkapallohistoria	Hyperdiegesis, kirjallisuus
Positiivisuuden sanoma	Lojaalius, tukeminen	Leikki, kriittisyys
Kuvitteellisesti jaettu	Oma joukkue, sen kannattajat	Utooppisuus, dystopiat
Affektiivisuus	Flow, jaettu affektiivisuus	Jaettu affektiivisuus, verkostot
Yksityinen keräily, kirjoittelu,	Tapaamiset, ottelut	Tapaamiset, tapahtumat
Leikki, Bjurströmin positiivisuusvideo/ kurssit	Tiedon kerääminen, vertailu	Kansallinen ja kansainvälinen
		Verkottuminen, julkaisut, koulutustapahtumat
Toisteisuus		Keskustelu
		Omat kirjastot, keräily
Fanit pääosin naisia/ perheelle	Michinen ja maskuliininen	
suunnattu [ohjelma]	Miessankarus	Sukupuolileikit
Michen ideaali	Michen ”oma huone”	Fanijoukko heterogeeninen
maskuliinisuuden murtumat		Feministinen diskurssi

ka A & L:n yritys luoda faniuden kokonaisesitys epäonnistuu, voi kuluttaja-pientuottaja -jana olla hedelmällinen väline nimenomaan hyvin erilaisten faniuksien tarkastelussa.

Olen lisännyt Nikusen luomaan taulukkoon *Xena*-, *Ally McBeal*- ja Marco Bjurström -faniuksien lisäksi oman tulkintani Heinosen (2005) väitöskirjan kuvaamista suomalaisista Everton-jalkapallofaneista tuodakseni näkyviin faniuden moninaisuutta, sekä sf-fanit. Taulukon tulkinnassa näkyy selkeästi faniuteen liittyvien toimintojen ja kokemuksen monikasvoisuus, joka johtuu osittain myös tutkimuksellisten lähtökohtien erilaisuudesta. Nikusen tutkimus lähtee mediakontekstuaalisesta tekstisidonnaisuudesta, Heinosen vahvasti affekteihin kiinnittyvä tutkimus on liikuntasosiologiaa ja oman tutkimukseni tausta on puolestaan kulttuurintutkimuksessa. Nämä on otettava huomioon taulukkoa tarkasteltaessa. Kuitenkin Nikusen taulukko tarjoaa hyvän lähtökohdan ja teemoja sekä Heinosen tutkiman jalkapallofaniuden että kansainvälisen sf-faniuden tarkasteluun.

Taulukon tiivistämä moninaisuus kuvaa faniuteen liittyvää monimitukaista intertekstuaalista sidoskenttää. Tarkastelun kohteina ovat hyvin erilaiset mediasuhteet ja yhteisölliset strategiat. *Xena*-fanien internet-yhteisöllä on yhtäläisyyksiä *sf*-fanien tiiviin fandomin ja pitkäaikaisen faniuden käytänteiden kanssa. *Ally*-fanien mediaohjautuvaksi tulkittavissa olevan faniuden kautta ei muodostunut yhteisöä. Marco Bjurströmin populaarijulkisuuden kenttään sijoittuva fanius heijastaa vahvasti kulttuurista vastarintaa kiinnittyessään Marcon poikkeavaksi koettuun habitukseen. Se tuotti faneille tunteen siitä että he olivat oletetun yleisön jäseniä, mutta ei synnyttänyt fandom-verkostoja. Heinosen jalkapallo-fanius tuottaa kuvan miehen ”omasta huoneesta” ja poikkeuksellisen vahvasta emotionaalisesta suhteesta kohteeseen. *Sf*-fanius on yhteisöllisesti tarkasteltuna pitkäikäisintä ja verkostoituneinta, sekä tekstuaalisesti aktiivisinta, ja sen kohde ehkä vaikeimmin määriteltävissä.

Kaikki tässä luvussa käsitellyt faniuden moninaiset asteet ja positiot tuovat näkyviin fanitutkimukseen liittyvän tutkimusstrategisen ongelman silloin, kun fanit ovat aktiivisesti tuottavia ja

verkottuneita. Miten tarkastella merkityksen lisäksi kaikkea fani-
en tuotantoon liittyviä toimintoja, niiden syntyä ja kehittymistä,
ja tuon kaiken suhdetta ideologisiin teemoihin? Tässä mielessä
Abercrombien & Longhurstin kuvio dynaamisena erikoistumisen
ja tuotannollisuuden kehittymisen tarkastelun välineenä asettui he-
delmälliseen suhteeseen sen kanssa, mitä Sandvoss toteaa faniuden
vastarinnasta ja sen onnistumisesta silloin, kun fandomilla on kyky
vahvaan tekstuaaliseen tuottavuuteen. Fanius luo omaa konteksti-
aan sekä mentaalisesti että fyysisesti. Siinä mielessä välttämättö-
mäksi tulee myös tarkastella tieteisfiktion faniuden kohteena olevan
genren taustaa ja historiaa, sekä genren ja sen faniin tekstuaalisen
tuottavuuden suhdetta toisiinsa, kuten teen seuraavaksi. Tätä kautta
tulevat näkyviin niin kuluttamisen ja tuottamisen kuin identiteetin,
asiantuntijuuden ja yhteisöllisyydenkin kysymykset faniudessa.

SF-GENREN JA FANDOMIN HISTORIAA

Kansainväliset vaikutteet

Fanit – ammattilaisten ketju

Kansainväliseen sf-fandomiin sopivat Sandvossin (2005, 32) sanat: ”fanius ja fandomin sisäiset voimasuhteet riippuvat kulutettavien tekstien kapasiteetista (olivatpa sitten kyseessä mediateollisuuden tai fanien itsensä tuottamat tekstit) kantaa ja luoda merkityksiä, jotka artikuloituvat faneissa ja heidän objekti/subjektisuhteessaan ympäröivään maailmaan.” Törmäsin Sandvossin lausumaa kiinnostavalla tavalla valottavaan harvinaiseen dokumenttiin keväällä 2008. Kanadalainen tv-dokumenttisarja *Prisoners of Gravity* (OECA 1992, 1993) esitti vuonna 1992 sf-faniutta käsittelevän (*Fans*) ja seuraavana vuonna vastaavanlaisen J. R. R. Tolkienia käsittelevän dokumentin. Niissä haastateltiin alan ammattilaisia sekä heidän omasta faniudestaan että heidän suhteestaan faneihin ja faniuteen. Haastattelut paljastavat verkostoasiantuntijuuden ja asiantuntijasukupolvien merkityksen fandomin toiminnan ja kehittymisen taustalla. Newyorkilaisen science fiction -seuran The Scienceersien fanzinen (*Time Traveller*) perustaja Julius Schwartz kertoo omasta fanihistoriastaan (OECA 1992). Hän perusti kyseisen seuran lehden vuonna 1932. Toimittajilla oli tuolloin tapana julkaista kirjeiden kirjoittajien nimiä ja osoitetietoja, ja sitä kautta fanit löysivät toisensa. Schwartz kuvailee kuinka hän matkusti USA:ssa tapaamaan muita faneja, ja kertoo vuonna 1938 järjestetystä ensimmäisestä Worldconista. Keskeisiin aktiiveihin kuulunut Forrest J. Ackerman (1916–2008) kertoo, kuinka itse löysi lajityypin 9-vuotiaana saatuaan käsiinsä *Amazing Stories* -lehden. Hän mainitsee anekdootin nykyään tunnetusta kirjailija Ray Bradburystä, joka oli nuoruudessaan fani: ”hän keräsi – ei siis jakanut – nimikirjoituksia”.

Haastatteluista käy erinomaisesti ilmi, kuinka fanzinet, fanien kirjoittamat ja toimittamat lehdet⁴¹, ovat olleet merkittävä kirjoittajakoulu koko angloamerikkalaiselle lajityypille. Niihin ovat kirjoittaneet käytännöllisesti katsoen kaikki lajityypin merkittävät vanhemman polven kirjoittajat. Näitä ovat muun muassa monille kielille käännettyt ja palkitut Isaac Asimov, Frederik Pohl, Harlan Ellison, Damon Knight, Cyril M. Kornbluth, Michael Moorcock ja James Blish. Käytännössä kirjoittajat loivat kyseisten lehtien kautta oman lukijakuntansa sen sijaan, että olisivat tyytyneet tarjolla oleviin kustannusmarkkinoihin (ks. Duncombe 1997, 107–108). Myös nuoremmat kirjailijat, kuten Bruce Sterling ja Lois McMaster Bujold, ovat kehittäneet kirjoittamistaan fandomin julkaisujen kautta. Fanina oleminen, kirjoittaminen ja sittemmin fanien kanssa kommunikointi on kaksisuuntainen suhde. Bujold löysi fandomin 18-vuotiaana, mutta avioituessaan päätti jättää ”hassutukset” taakseen. Hän kuitenkin palasi 32-vuotiaana tieteiskirjallisuuden pariin, ”kotiin”, kuten hän sanoo. Uusi suhde fandomiin oli arvostava ja käytännöllisen vuorovaikutteinen: ”fanien kanssa puhuessa kuulee tekstin sellaisena kuin he ovat sen ymmärtäneet.” Hän vertaa kokemusta sinfonian nuotinnokseen: valmiin teoksen kuulee vasta konsertissa, valmiin kirjan kuulee fanien kertomien kokemusten kautta. (OECA 1992.)

Vastavuoroisesta suhteesta puhuu myös Neil Gaiman. Hän esittelee haastattelussaan fanilta saamansa nuken, jonka ”sisko” päätyi Gaimanin käsikirjoittaman *Sandman*-sarjakuvan kansikuvan kuvaelementiksi (OECA 1992). Tekijäfanius on monimediaista. Se siirtyy myös taiteenlajista ja genrestä toiseen (ks. edellä Peter Jacksonin elokuva Tolkienin kirjasta). *Prisoners of Gravity* -sarjan Tolkien-jaksossa puhuva amerikkalainen kuvataiteilija Charles Vess puhuu Tolkienin teosten vahvasta vaikutuksesta työhönsä (OECA 1993).⁴² Brittiläinen sf/fantasiakirjailija Terry Pratchett puolestaan kertoo, kuinka J. R. R. Tolkienin fantasiakertomukset tekivät hänelle mahdolliseksi aivan uudenlaisen tieteiskirjallisuuden kirjoittamisen (OECA 1993).

Edellä kuvatut kirjailijoiden ja taiteilijoiden kertomukset havainnollistavat kolmea asiaa, jotka selkeästi liittyvät tieteiskirjallisuuden faniuteen. Ensimmäinen on fanista ammattilaiseksi kehittymistä tukeva fani(uden)verkosto, joka tekee genretiedon ja fandomkokemuksen siirtämisen sukupolvelta toiselle mahdolliseksi; toinen on genren kansainvälinen verkosto, joka tukee markkinointia ja kääntämistä, ja kolmas sellaiset luontevan monimediaisen ja multimodaalisen mediankäytön ja kulutuksen tavat, jotka tukevat fandomissa luovuuden kehittämistä – myös ammatillisesti. Näitä kansainvälisen science fiction -fandomin luomia tuotantokäytäntöihin vaikuttavia paikkoja voisi jopa kutsua taloustermein platformeiksi, jotka luovat mahdollisuuden pitkäjänteiselle kehittämiselle, globaalille toiminnalle sekä tehokkaalle tiedonkeräämiselle ja jakamiselle (ks. Taalas & Hirsjärvi, 2008).

Tieteiskirjallisuuden varhaisia edeltäjiä

Ennen tieteiskirjallisuuden genren vakiintumista ilmestyneitä teoksia kutsutaan ”proto-tieteiskirjallisuudeksi” (proto-sf).⁴³ Kyseinen termi rajaa teosten ilmestymisajankohdan aikaan ennen ”science fiction”-termin käyttöönottoavuotta. Se tarkoittaa kuitenkin myös yleisesti sellaista varhaista kirjallisuutta, joka sisältää tunnistettavia tieteiskirjallisuudessa myöhemmin käytettyjä elementtejä.

Tieteiskirjallisuuden voi leikillisesti katsoa alkaneen joko Hugo Gernsbackista tai eurooppalaisen kirjallisuuden alkuhämäristä (Aldiss & Lundwall 1987). Tieteiskirjallisuuden supersankareiden esikuviksi nimetään usein Homeroksen *Odyseia* (n. 750 eaa) hirviöineen sekä antiikin taruston Olympoksen jumalat.⁴⁴ Ensimmäisiksi avaruusmatkoiksi mainitaan syyrian-kreikkalaisen Lukianoksen (n. 120–180) *Icaromenippus* (suom. 1996), jossa filosofien typeryysiin suivaantunut Menippus kiinnittää selkäänsä siivet ja lentää kuuhun. Teos vaikutti mm. Thomas Moren (1478–1535) vuonna 1516 ilmestyneeseen *Utopiaan*. Niin ikään Lukianoksen suomeksiinkin ilmestynyt *Tosi Tarinoita* kuvaa viidenkymmenen matkakump-

panin matkaa kuuhun ja takaisin. Teoksen mainitaan olleen innoittaja mm. François Rabelais’lle, Voltairelle, Ludvig Holbergille ja Jonathan Swiftille (Colbert 2002, 19–24). (Stableford & Nicholls 1979/1981, 476–478; Stableford, Clute & Nicholls 1995.)

Tieteiskirjallisuudelle tyypillistä proto-scifin pohdintaa ihmissyydestä ja elämästä muualla maailmankaikkeudessa ovat käsitelleet esimerkiksi niin kreikkalainen filosofi Plutarkhos (n. 50–125) teoreettisella pohdinnallaan Kuusta, kuin Keplerkin (1571–1630), jonka lyhyt unitarina *Somnium* mainitaan usein eräänä ensimmäisistä tieteelliseen ajatteluun pyrkivistä kuukuvauksista (ks. Siukonen 2003, 16–17, 32–35, 51–59). Arabialaisen Ibn al-Nafisin (1213–1288) *Al-Risalah al-Kamiliyyah fil Siera al-Nabawiyyah* (engl. käännös *The Theologus Autodidactus*, 1968, alkuteos kirjoitettu noin vuosien 1268–1277 välillä) on ensimmäiseksi prototieteiskirjallisuudeksi nimetty teos. Kyseisessä kertomuksessa käsitellään niin tulevaisuutta kuin maailmanloppua, ylösnousemusta ja kuolemanjälkeistä elämää, joita kirjoittaja tarkastelee aikakautensa arabialaisen tieteen välinein hyödyntäen astrologiaa, biologiaa, fysiologiaa, geologiaa, astronomiaa ja kosmologiaa.

Erilaisia teknisiä kuvauksia ovat esimerkiksi englantilaisen piispa ja kirjailija Francis Godwinin teos *Man in the Moone: or a Discourse of a Voyage Thither by Domingo Gonzales the Speedy Messenger* vuodelta 1638. Se sisältää joutsenenkaltaisen lentovälineen, jolla matkustetaan kuuhun. Ranskalaisen Cyrano de Bergeracin kaksi satiirista teosta *L’autre Monde, ou, Les Estats et empires de la lune* (1657) ja *Les Estats et empires du soleil* (1662) kertovat avaruuteen pyrkimisestä absurdein keinoin, myös rakettivoimalla.

Myös utopiakirjallisuuden keskeinen elementti, spekulointi erilaisista yhteiskuntajärjestelmistä, on lähtöisin jo kreikkalaisen Platonin (427–374 eKr.) dialogeista (n. 350). Thomas Moren *Utopia* (1516) nähdään tieteiskirjallisuuden historiassa suorana jatkona Platonin *Utopialle*. Nämä kaksi teosta ovat olleet käytännössä esikuvia kaikille myöhemmille, myös mm. feministisille utopioille.⁴⁵ (Stableford & Nicholls 1979/1981, 476–478; Stableford, Clute & Nicholls 1995.) Satiiri puolestaan on ollut terävämpi yhteiskunta-

kritiikin väline, esimerkiksi Jonathan Swiftin (1667 – 1745) teokset. Esimerkiksi Voltairen (1694–1778) *Micromégas* (1750, suom. 2003) kuvaa Siriukselta ja Saturnukselta maahan tulleita jättiläisiä, jotka aivan sattumoisin havaitsevat mikroskooppisen pienet, myös näköaloiltaan sangen rajoittuneet ihmiset. (Siukonen 2003, 99–124.) Proto-scifin aikaan sijoittuu myös modernin länsimaisen tieteiskirjallisuuden ensimmäiseksi teokseksi mainittu Mary Shelley'n teos *Frankenstein or, The Modern Prometheus* (1818) (Aldiss & Wingrove 1986/2001, 28–29).

Suomen lähialueiden tieteisfiktiosta

Venäjällä kopioitiin ja kierrätettiin kädestä käteen kirjoitettuja fantasioita ja utopioita laittomina kopioina ja käännöksinä jo ennen 1900-luvun alkua. Iivonen (1984) näkee jo Kaariina Suuren aikalaisen, neuvonantaja ja ruhtinas Mihail Štšerbatovin (1733–1790) romaanin *Putešestvie v zemlju Ofirskuju* (*Matka Ofirin maahan*) venäläistä yhteisöllisyyttä kuvaavana kauaskantoisena utopiana (emt., 1984, 4). Venäläisen musikologin, kirjailijan, kirjallisuudentutkijan ja keräilijän Vladimir Odojevskin teos *4338-j god. Peterburgiskapis'ma* (*Vuonna 4338*) sisälsi paitsi ennakoinnin joka kodin sähköttimestä (tai puhelimesta), myös blogista: joka kodin julkaiseman oman lehden (Levitsky 1988). Tarina ilmestyi kokonaisuudessaan vuonna 1926, mutta osia siitä ilmestyi jo vuosina 1835 ja 1840.⁴⁶ Se oli esikuva Jevgeni Zamyatinin vuonna 1926 ilmestyneelle antiutopialle *My* (ilm. 1924, suom. Juhani Konkka nimellä *Me*, 1959). Venäjällä ilmestyi myös sf-lehtiä jo vuonna 1907 (Grönholm 2007, 11). Erääksi merkittävimmistä utopiakirjailijoista mainitaan kirjailija, vallankumouksellinen ja lääkäri Alexandr Bogdanov, jonka teoksista otettiin lukuisia painoksia 1900-luvun alkupuolella (Stites 1987, 64–65). Aikakauden klassikoihin kului myös muun muassa Aleksei Tolstoin (1883–1945) vuonna 1923 julkaisema *Aelita*, joka filmatisoitiin heti seuraavana vuonna (ohj. Jakov Protazanov). Venäläiseen kulttuuriin liittyy vahvasti utoop-

pinen perinne, joka on luonnollisesti heijastunut koko sen vaikutusalueella, eli myös nykyisen Suomen alueella (Grönholm 2007, 10).⁴⁷ Venäläisen tieteiskirjallisuuden kultainen aika kuitenkin päättyi 1930-luvun loppupuolella. Richard Stites (1987) kuvaa tilannetta *Kratkaja literaturna enciclopedia* -sitaatin sanoin ”utopistinen tieteiskirjallisuus jäi persoonallisuuskultin varjoon” (emt., 66).

Saksalaisen tieteiskirjallisuuden varhaisena esi-isänä pidetään tähtitieteilijä Johannes Keplerin (1571–1630) teosta *Somnium* (ilmestyi ensin latinaksi vuonna 1634, sitten saksaksi nimellä *Traum von Mond* vuonna 1898). 1700-luvun mittaan ilmestyi lukuisia utopioita, ja vuonna 1816 tieteiskirjallisuuden kannalta merkittävä ensimmäinen robottitarina, E. T. A. Hoffmanin *Der Sandmann*. Keskeisin saksalaisen tieteisfiktion pioneeri on kuitenkin Kurd Lasswitz, jonka romaani *Auf zwei Planeten* (1897) on nimetty tärkeimmäksi saksalaiseksi utopiaksi. Hänen teoksensa *Bilder aus der Zukunft (Bis zum Nullpunkt des Seins und Gegen das Weltgesetz*, 1878) vaikutti moniin aikalaisteoksiin. Puoli vuotta sen ilmestymisen jälkeen julkaisi ruotsalainen Claës Lundin (1825 – 1908) satiirisen tulevaisuuskuvitelman *Oxygen och Aromasia* (1878), joka oli ottanut hyvin suoraan mallia saksalaisesta esikuvastaan. Lundinin teos puolestaan on ollut malli muille ruotsalaisille utopioille – ja sitä kautta myös suomalaisille lukijoille. (Edwards 1995, 485, ks. myös Hirsjärvi 2004, 137.)

Merkittäviä tieteistarinoita ilmestyi eri maiden aikakauslehdissä jo 1800-luvun puolivälistä lähtien säännöllisesti ja usein pitkinäkin jatkokertomuksina. Esimerkiksi brittiläisen H. G. Wellsin romaani *Time Machine* (1895, suom. *Aikakone* vuosina 1917 ja 1979) ilmestyi *New Review* -lehdessä vuosina 1894–1895. Lajityyppikin oli levinnyt 1800–1900 -lukujen vaihteessa ympäri maailman. Se oli pohja seuraavien vuosikymmenten aikana syntyvälle kansainväliselle harrastajien verkostolle. Esimerkiksi Manner-Kiinassa esiteltiin uusi, ’massojen sivistämiseen’ tarkoitettu tieteellisen kaunokirjallisuuden laji ”kexue xiaoshuo” (science novels) jo aivan 1900-luvun alussa Jules Vernen myötä (Huss 2000, 92–93). Myös Australiassa tuotettiin 1800-luvun lopusta lähtien utopioita ja ava-

ruusseikkailuja (Levy 2000, 124–125), samoin kuin Latinalaisessa Amerikassa, jossa muun muassa chileläinen Francisco Miralles kirjoitti teoksensa *Desde Júpiter: Curioso viaje de un santiaguino magnetizano* (*From Jupiter: The Curious Voyage of a Magnetized Man from Santiago*) jo vuonna 1878 (Bell & Hassón 1998, 285). Länsimaissa varsinaisen tieteiskirjallisuus-genren syntymiseen liitetään erityisesti 1700–1800 -lukujen aikana tapahtunut termien ”literary” ja ”science” vakiintuminen Englannissa, tekniikan nopea kehitys sekä erityisesti tieteen murtautuminen irti kirkon vallasta. Samat seikat tuntuivat yhdistyneen lajityypin leviämiseen eri mais-
sa (Stableford & Nicholls 1979/1981, 476–478; Stableford, Clute & Nicholls 1995.)

Suomessa viikko- ja aikakauslehdet sisälsivät 1800-luvun puolesta välistä lähtien runsaasti laajalle lukevalle yleisölle suunnattuja tarinoita avaruuden ihmeistä ja teknologian uutuuksista. Esimerkiksi ranskalainen tähtitieteilijä ja kirjailija Camille Flammarion (1848–1925) tunnettiin maassamme lukuisten lehtiartikkeleiden välityksellä pitkään ennen kuin hänen tieteisromaaninsa *Urania* (1889) käännettiin suomen kielelle kaksi vuotta alkuteoksen ilmestymisen jälkeen. Fantastinen tähtimatka oli Flammarionin ainoa suomeksi käännetty teos, mutta kaikki muut(kin) hänen tärkeimmät kirjansa käännettiin nopeasti ruotsiksi. Ne tunnettiin Suomessa myös alkukielellä. Monien muiden joukossa kirjailija, suomentaja ja tutkija Tyyni Tuulio (1892–1991) ihastui Flammarionin teokseen ”*Promenades dans les étoiles*”, ja käänsi sen: ” – – se on enemmänkin kuin runoelma. – – oikein karmii kun lukee noista avaruuden äärettömistä etäisyyksistä ja tieteen saavutuksista.” (Tuulio 1967, 152–153.) Flammarionin omia tekstejä, häntä itseään tai hänen tekstejään käsitteleviä artikkeleita ja juttuja ilmestyi eri lehdissä kymmeniä. Käännöksiä ilmestyi nimellä, nimettömänä tai esimerkiksi varustettuna kääntäjänimimerkillä ”Työläisnuoriso”. Flammarionin nekrologi ja siinä yhteydessä pitkän *Urania*-sitaatin ilmestyminen *Viikko-Sanomissa* 24/1925 kertoo hänen tunnettudestaan sekä tähtitieteilijänä että kirjailijana maassamme. (Koponen 2000, 80–82, 230–231, Hirsjärvi 2007, 326–329).

Vuodesta 1908 lähtien Hugo Gernsback perusti ja päätoimitti eri nimisiä tieteellisiä lehtiä.⁴⁸ Hän oli myös keksijä ja omisti eräässä vaiheessa myös radioaseman. *Modern Electrician* (1908) samoin kuin lehdissään *Electrical Experimenter*, *Science and Invention*, ja *Radio News* hän antoi tilaa tieteellisten ja teknisten artikkeleiden lisäksi myös science fiction -tarinoille. Hän pyrki nostamaan lajityypin arvoa ilmoittamalla, että ”tarinat olivat nimenomaan älykkäille ihmisille tarkoitettuja”, ja lisäämällä, ettei yhtäkään tarinaa julkaistu, ellei sen tieteellisen taustan paikkansapitävyyttä ollut varmistettu. (Moskowitz 1974/1954, 4). Nämä lehdet olivat avainasemassa angloamerikkalaisen fandom-kulttuurin kehittämisessä.

Suomalaisissa aikakauslehdissä ilmestyi jatkuvasti tieteistarinoiden aineksia tai tieteen popularisointeja ja teknologian kehityksen innoittamia ennakoiteja sisältäviä tarinoita ja juttuja. Erityisesti toisen maailmansodan jälkeen usko tieteeseen ja teknologiaan alkoi vaikuttaa kaunokirjallisuudenkin puolella. Se yhdistyi kansansivistyksen(kin) merkeissä tehtyyn työhön sekä nuorten koulutuksen ja teknisen osaamisen kehittämisyhteyksiin. Tuloksena oli, että tavallisissa, perheisiin tilattavissa sanoma- ja erityisesti aikakauslehdissä julkaistiin artikkeleita, jotka tukivat edellä mainittuja tarpeita. Tiede- ja tekniikka-artikkelit olivat tavallisia, ja popularisoituja tiede- ja tekniikka-aiheisia kirjojakin löytyi. Keskustelut tieteistä, tekniikasta ja tulevaisuudesta nivoutuivat yhteen ja niitä nousi esiin eri keskusteluareenoilla.

Lajityypin määrittelyn esivaiheita

Ennen lajityypin genrenimityksen vakiintumista, eli ennen 1920-lukua ilmestynyttä, niin sanottua ”proto-science fictionia” ei eroteltu mitenkään erityisesti muusta kirjallisuudesta. Lajityypin ensimmäiset määrittelyt löytyvät jo 1800-luvun alkupuoliskolla. Tällöin muiden muassa Edgar Allan Poe haki osuvaa kuvausta teksteille, jotka sisälsivät tieteen elementtien lisäksi teknologiaa, fantasiaa, ennustuksia, enemmän ja vähemmän poliittisia utopioi-

ta, kauhua ja goottilaista romantiikkaa. Niin ikään amerikkalainen kirjailija Edgar Fawcett (1847–1904) esitteli hieman myöhemmin termin ”realistic romance”. Tässä lajityypissä hätkähdyttävä ja outo sekoitetaan mahdolliseen ja ennakoitavaan, ja epätodennäköisen maailman tulee perustua tunnettuun tieteelliseen tietoon – ei fantasiaihin, tunteisiin tai muuhun täysin mielikuvitukseen perustuvaan ajatteluun. Nämä olivat alkua lukuisille myöhemmille tieteiskirjallisuuden määrittelyille.

Hugo Gernsbackin vuonna 1926 tarjoama termi ”scientifiction” (1926) viittasi hänen mukaansa lajin kunniakkaaseen linjaan aina Edgar Allan Poesta, Jules Vernestä (1828–1905) ja H.G. Wellsistä (1866–1946) lähtien. Termi ei kuitenkaan saanut kannatusta, ja vuonna 1929 Gernsback otti *Amazing Stories* -lehden huhtikuun numeron pääkirjoituksessaan käyttöön (johdannossa mainitun) William Wilsonin jo 70 vuotta aiemmin esittelemän termin ”science fiction”. Myös Gernsback haluaa määritellä termiä (Stableford 1976, 9–10). Hän kuvaili Poen ja Fawcettin tapaan tieteiskirjallisuuden olevan ”viihdyttävää kerrontaa kudottuna tieteelliseen tietoon ja profeetallisiin visioihin”. Poen ja Fawcettin tapaan myös hän näki lajityypille kuuluvan viihteen lisäksi luonnontieteellisen ja humanistisen kasvatustehtävän. Kansainvälisellä tasolla termi vakiintui käyttöön 1950-luvulle mennessä. (Stableford, Clute & Nicholls 1995, Stableford & Nicholls 1981, 159–161, 220, 464.)

Kansainväliseksi termiksi valikoitui *science fiction*, joka alkoi länsimaissa levitä 1920-luvun lopulta lähtien amerikkalaisen pulp-lehdistön kautta. Suomessa käytettiin 1950-luvulta lähtien termiä tieteiskirjallisuus, mutta sitä ennen ja sen rinnalla oli käytössä esimerkiksi nimitys *avaruusromaani*. *Tulevaisuusromaani*-nimitystä käytettiin Suomessa jo 1900-luvun alkupuolella, mutta nykyään se merkitsee selkeästi rajatummin tulevaisuusskenaario-tyyppistä fiktiota. Saksassa 1900-luvun alkupuolella käyttöönotettu termi ”Zukunftsroman” on osittain väistynyt ennen 1950-lukua ”science fiction”-termin tieltä. Uudessa lajityypissä säilyi vahvana perinteenä jo antiikin ajoilta juontuva pohdinta siitä, onko maan ulkopuolella elämää (katso esim. Crowe 1986 ja Siukonen 2003, 21–25),

poliittisen satiirin ja utopiakirjallisuuden kriittiset ja idealistisetkin perinteet sekä erityisesti juuri vahva tieteellistekninen painotus, jota erityisesti saksalainen Zukunftsroman edusti.

Vaikka tieteiskirjallisuuden voi liittää erityisesti yhteiskuntaa analyttisesti tarkastelemaan keskusteluun, sen taustalla näkyy alusta saakka ideologioiden kirjo ja monenlaisia yhteiskunnallisia liikkeitä. Esimerkiksi 1800-luvun lopun naisliikkeen, työväenliikkeen sekä teknologian ja tieteen keskusteluja heijastavat tulevaisuusfiktio, utopistiset tai dystopistiset tulevaisuudenkuvat, erosivat voimakkaasti toisistaan riippuen siitä, oliko kirjoittajana mies vai nainen, yläluokan vai työväenluokkaan kuuluva, tieteentekijä vai uskonnollinen visionääri. Samoin 1940-luvulta lähtien idealistiset avaruusseikkailut ja erityisesti ydinsotaan ja ekologiaan liittyvät dystopiat kulkivat temaattisesti välillä hyvinkin kaukana toisistaan. Esimerkiksi amerikkalaisessa tieteisfiktiossa saattoi 1950–1980-lukujen ajan havaita yllättävän selkeän eron teknologian kehittymiseen luottavien miespuoleisten kirjailijoiden ja jatkuvaan kehitykseen kriittisesti suhtautuvien naiskirjailijoiden välillä (ks. esimerkiksi Newell 2003, 194–195).

Tieteisfiktio on ollut monimediainen ilmiö jo varhain. Teatterin ohella myös ooppera ja myöhemmin elokuva ja sarjakuva siirsivät fantastisia ideoita eteenpäin. Esimerkiksi *Frankenstein* tehtiin näyttämölle hyvin pian Mary Shelleyn kirjan ilmestymisen jälkeen. Jo vuonna 1910 ohjaaja J. Searle Dawley ohjasi aiheesta kuusitoistaminuuttisen elokuvan ja siirsi monet teattereissa käytetyt visuaaliset elementit suoraan filmille.⁴⁹ Muutaman mykkäversion jälkeen James Whalen ohjasi täysimittaisen äänielokuvan *Frankenstein* suoraan näytelmäkäsikirjoitukseen. Sen saksalaisesta ekspressionismista ammentanut kuvamaailma muodostui klassikoksi. Elokuvan voimasta kertoo, että sadasta jonkin *Frankenstein*-version katsojasta ehkä yksi on lukenut alkuperäisen anonyyminä ilmestyneen romaaniversion tai Shelleyn nimellä varustetun ja hänen uudelleen kirjoittamansa version vuodelta 1831. (Aldiss & Wingrove 1986/2001, 28–30). Termi science fiction levisi siis myös muiden mediumien välityksellä.

Aktiivinen angloamerikkalainen lukijakunta syntyy

Nimenomaan angloamerikkalaisen fandomin syntyvaiheisiin yhdistetään *Science and Invention* -lehden teemanumero ”*Scientifiction issue*” (August 1923). Kyseisen numeron sisältämät puolituhatta scifististä tarinaa herättivät sen verran kiinnostusta, että päätoimittaja Gernsback perusti uuden lehden. Kyseinen ”*Scientifiction*” ei kuitenkaan saanut riittävästi ennakko-ostajia, joten se lakkasi pian ilmestymästä. Lannistumaton kustantaja perusti kuitenkin uuden lehden samalla formaatilla, mutta huomattavasti vähemmän puhdasoppisena. Tieteistarinoiden lisäksi myös fantasiaa ja kauhua sisältävästä *Amazing Stories* -lehdestä (ilm. vuosina 1926–2006) tulikin suosittu. Myös lähigenrejen ystävät löysivät lehden äimistyttävät fantasia- ja sf-tarinat nopeasti. Heitä olivat muun muassa J. C. Hennebergerin vuonna 1923 perustaman (ja yhä ilmestyvän) *Weird Tales* -fantasialehden lukijat. Fandomin synnyn kannalta merkittäviä olivat erityisesti *Amazing Stories* -lehdessä ”Discussions” -otsikon alla julkaistut, nimillä varustetut lukijakirjeet. (Moskowitz 1974, 3–4). Niiden avulla fandomin kansainvälisessä kehityksessä myöhemmin sangen keskeiseksi muodostunut angloamerikkalainen verkosto alkoi kehittyä.

Alusta saakka sf-lehtien ostajien aktiivisuus näyttää olleen poikkeuksellista. Lukijakirjeitä oli paljon, ja niiden välityksellä keskusteltiin erityisen kiihkeään sävyyn tarinoiden sisältämistä tieteellisistä olettamuksista (ja kuvausten tieteellisestä oikeellisuudesta) (Moskowitz 1974/1954, 5; del Rey 1979, 71–72). Kiinnostuksen intensiivisyys näkyy myös esimerkiksi siinä, että *Weird Tales* -lehden säilyneet numerot ovat harvinaisia, mutta sen sijaan kyseisestä lehdestä irtileikattuja sf-tarinoita tai niistä tehtyjä sidottuja kokoelmia on yhä löydettävissä. Intensiivinen suhde havaittiin myös laajemmin. Amerikkalaisen fandomin alkuaikojen historioitsijan Sam Moskowitzin mukaan yleensä fantasiasta (fantastic) kiinnostuneita faneja (lehtien lukijoita) alettiin noina vuosikymmeninä kutsua science fiction -faneiksi. (Moskowitz 1974/1954, 5–6).

Hugo Gernsback näki jokaisen tieteiskirjallisuuden lukijan potentiaalisena tieteentekijänä. Hänelle tärkeää oli tieteeseen liittyvien ajatuskokeiden tekeminen fiktion kautta. Lehtien lukijat omaksuivat ajatuksen innostuneena, ja vuonna 1934 Gernsback tunsu että oli aika perustaa Science Correspondence Club ja sen lehti *The Comet* (muutaman numeron jälkeen *Cosmology*). Näitä seurasi muita harrastajaryhmiä ja -lehtiä. Ensimmäiseksi puhtaaksi ”fiction -lehdeksi” nimetty, jo aiemmin mainittu *Time Traveller*, samoin kuin *Science Fiction Digest* esittelivät enemmän lajityyppiä ja siihen liittyviä aiheita kuin tekniikkaa ja tiedettä. Jälkimmäisiin taas panostivat *Comet* ja *Cosmology*. Ensimmäiseksi varsinaiseksi sf-klubiksi on nimetty The Scienceers -niminen ryhmä, ja heidän lehtensä *The Planet* ensimmäiseksi fanzineksi (Glasser 2006/1961, Moskowitz 1974/1954, 8–9). Jo tässä vaiheessa fandomille tyypilliset piirteet olivat nähtävissä, tai paremmin sanoen – tässä vaiheessa luotiin perusmalleja sf- fandomin monille myöhemmille toimintatavoille.

Kuten edellä jo kävi ilmi, lajityypin harrastajat olivat laajasti lukevia mutta silti lajityyppiuskollisia, aktiivisia kirjoittajia ja loivat nopeasti sekä paikallisia että kansainvälisiä yhteyksiä. Heitä voisi jo kuvata ennemmin intohimoisiksi ja aktiivisiksi tuottajiksi kuin passiivisiksi lukijoiksi, ja he perustivat lehtiä, tekivät fanzineja ja tuottivat kaikenlaisia tekstejä varsin tehokkaasti. Jo tässä vaiheessa näkyy myös yhtenäisen kiinnostuksen jakavan fandomin ristiriitainen luonne: eri historioissa todetaan, että fandom ei ole missään vaiheessa ollut yhtenäinen (sisään- tai ulospäin) vaan ristiriitainen, keskusteleva ja paikallisiakin eroja heijastava joukko. (Ks. esimerkiksi Moskowitz 1974/1954, Labalestier 2002.)

Scifiä maailmalta suomalaisille

Lähes poikkeuksetta edellä mainittuja proto-tieteisteoksia ei suomennettu, ainakaan ennen 1800-luvun puoltaväliä. Se ei kuitenkaan tarkoita, että niitä ei olisi tunnettu maassamme. Suomenkielistä

kirjallisuutta oli hyvin vähän, joten aikakauden sivistyneistö luki kirjansa ruotsin lisäksi myös mm. ranskan, saksan ja venäjän kielillä, sekä luonnollisesti latinaksi (ks. Grönroos 1996, Knapas 2001). 1800-luvulle tultaessa kirjasto- ja kouluolojen kehitys, yksityiset kirjastot, yliopisto ja myöhemmin myös nouseva työväenliike (Kovala 1992, 124–125) pitivät osaltaan huolta myös kirjallisten vaikutteiden leviämisestä. Suomen lukeneisto ei ollut erillään eurooppalaisista kirjallisuusvaikutteista. (Grönroos 1996, ks. myös Hirsjärvi 2004, 135–136.)

Ruotsinkieltä taitavalle oli tarjolla hyvä valikoima proto-scifiä. Ruotsinkielelle käännettyjä ja ruotsiksi kirjoitettuja proto-sf -teoksia ilmestyi ennen vuotta 1900 ainakin 50 nimekkeen verran (Hirsjärvi 2004, 142–146).⁵⁰ Utopioiden ja dystopioiden edeltäjiä löytyy Ruotsista jo 1700-luvulta. Teokset ovat usein kirjallisia kopioita, kuten Gulliverin matkoista mallia ottanut Olof von Dalinin *Saga om Erik hin Götske* (1734). (Ljungqvist 2001, 67–74.) Länsimaisilla utopiaklassikoilla oli ruotsinkielistä lukijakuntaa jo varhain. Amerikkalaisen Edward Bellamyn teos (1850–1898) *Looking Backward* (1888) käännettiin ruotsiksi jo vuosi ilmestymisensä jälkeen nimellä *En Återblick. Sociala iakttagelser efter ett uppvaknande år 2000*, mutta suomennettiin vasta vuonna 1902 nimellä *Vuonna 2000*. William Morris (1834–1890) kritisoi kirjakritiikissään Bellamyn kyseisen teoksen yhteiskunnallista koneromantiikkaa ja käsitystä sosialismista. Hän kirjoitti vastineeksi teoksen *News from Nowhere* (1890, suom. *Ihannemaa*, 1900), joka vuonna 1898 käänntyi ruotsinkielelle nimellä *Nytt från en ny värld*. Morris loi siinä utopian, jossa koneet on hävitetty ja ihmiset elävät harmonisessa suhteessa luontoon.⁵¹ (Aldiss & Wingrove 1986/2001, 90 – 91.) Se ei ollut ainoa Bellamyn teoksen kirvoittama vastalause, vaan sitä kommentoivia kirjoituksia syntyi kymmeniä keskustelun jatkuessa uudelle vuosituhannele saakka. Muun muassa Richard Michaelis (1839–1909) julkaisi vuonna 1890 kriittisellä alkupuheella varustetun romaanin jatko-osaksi Bellamyn teokselle nimellä *Looking Further Forward: An Answer to "Looking Backward" by Edward Bellamy*.(ks. <http://www.gutenberg.org/files/17912/17912-8.txt>).

Tätä voisi kenties sanoa merkittäväksi fanifiktion aalloksi, elleivät kirjoitukset olisi syntyneet vastareaktioina. Siksi kyseessä olisi ennemminkin mitä suurimmassa määrin anti-faniutta (ks. Gray 1997, 2002, 2005/2004).

Ensimmäiseksi varsinaiseksi ruotsalaisen tieteiskirjallisuuden edustajaksi mainitaan journalisti ja kulttuurihistorioitsija Claës Lundin (1825–1908), jonka satiirinen tulevaisuuskuvitelmä *Oxygen och Aromasia* julkaistiin vuonna 1878.⁵² Humoristinen teos kuvaa suurkaupunki Tukholmaa vuonna 2378, esittelee muun muassa ilmapolkupyörän, Atlantin ali kulkevan tunnelin, pilvenpiirtäjiä ja aikamatkoja. Lundinin kirja on aikakautta kritisoiva yhteiskunnallinen satiiri, jossa esiteltiin mm. naisille huomattavasti vapaampi yhteiskunta. Lundin suositteli romanttissävyyisen menneisyyden ja siihen liittämensä inhimillisyyden palauttamista, varoittaen koneihmistien tulevaisuudesta, luoden näin esikuvan ruotsalaiselle utopia-kirjallisuudelle.⁵³ (Ljungqvist 2001, 204; Holmberg 2000).

Ruotsinkielelle käännetyn maailmankirjallisuuden voi sanoa olleen suomenkielisen tieteiskirjallisuuden kehittymisen kannalta tärkeä vaikutteiden siirtäjä. Kun 1800-luvun puolella esimerkiksi Jules Vernen (1828–1905) teoksista suomennettiin vain kolme, ruotsinnoksia oli saatavilla kaiken kaikkiaan 13.⁵⁴ Kun Sir Henry Haggardin (1856–1925) teoksista julkaistiin 1800-luvulla suomeksi vain *King Solomon's Mines* vuonna 1893 (alkup.1885), ruotsiksi olivat luettavissa myös sen lisäksi myös teokset *She. A History of Adventure* (1887), *Montezuma's Daughter* (1999) ja *Allan Quatermain* (1887). Esimerkiksi Flammarionin teokset vaikuttivat vuosisadan vaihteen suomalaisen älymystöön. Hänen tähtitiedettä ja mystiikkaa käsittelevät tekstinsä olivat kansainvälisesti tunnettuja. Kun *Uranie* käännettiin suomeksi vuonna 1891, olivat hänen neljä keskeisintä teostaan jo saatavilla ruotsiksi (Koponen 2000, 78, Hirsjärvi 2007, 328.)

Ensimmäiset tieteisteokset Suomessa

Mutta kuinka suomenkielinen tieteiskirjallisuus oikein on alkanut? Onko sen alkuhetki edes määriteltävissä? Ja, mikä merkittävintä, onko suomalainen fandom, angloamerikkalaisen mallinsa mukaisesti, tiiviisti yhtä lajityypin kehittymisen kanssa? Suomalaisen tieteiskirjallisuuden varhaisvaiheista on kyllä kirjoitettu katsauksia (ks. Sisättö 2007, 496–508; Hirsjärvi 2004; Ijäs 1990, Koponen 1983, 1986, 2000). Ne antavat näkökulmaa vaikutteiden siirtymiseen ja siihen, kuinka kirjallisuuden saatavuus loi pohjaa fandomin syntymiselle.

Yleensä ottaen tieteiskirjallisuuden varhaisvaiheet löytyvät siis kaunokirjallisuuden lisäksi kaikesta siitä kirjallisuudesta, jossa pohditaan mm. yhteiskunnan, teknologian, tieteen sekä ihmis- ja maailmankäsityksen kysymyksiä. Suomessa julkaistusta tieteisfantasiasta varhaisimpiin kuuluvat 1800-luvun puolesta välistä lähtien ilmestyneet aikakaus- ja sanomalehtien fiktiiviset kuvaukset maapallon tuhoutumisesta, meteorin aiheuttamasta maailmanlopusta tai muiden planeettojen olosuhteista. Esimerkiksi edellä mainitun Camille Flammarionin kirjoittamaa luonnontieteisiin nojaavaa fiktiota julkaistiin sekä kirjoittajan nimellä että ilman, myös reippaasti plagioituna (Hirsjärvi 2007, 328). Kansallinen merkkihenkilömme Zachris Topelius (1818–1898) kirjoitti ilmeisesti ensimmäisen tunnetun, vaikkakin kesken jääneen, tulevaisuuskuvitelman (Koponen, 1998). Se julkaistiin *Helsingfors Tidningarissa* vuoden 1860 huhtikuusta marraskuuhun. Viisitoistaosaisen tarinan nimi oli *Simeon Levis resa till Finland år 5,870 efter werldens skapelse, efter de kristnes tideräkning det 1,900:de*. (Koponen 1998, 8.)

Suomessa kirjoitetuista utopioista vanhimpiin kuuluu myös näytelmäkirjailijana tunnetun Gustav von Numersin (1848–1913) 28.5.1886 päivätty ruotsinkielinen ”matkajutelman”, *Dalsjö egen-dom*, joka on puhdas sosialistinen utopia. Sen esikuvana tuntuu olevan August Strindbergin *Utopier*-kokoelmasta löytyvä novelli *Nybyggnad*.⁵⁵ Vuonna 1883 *Aura*-lehdessä julkaistiin opettajan ja papin Evald Ferdinand Jahnssonin jatkokertomus nimeltään *Muis-*

telmia matkaltani Ruskealan pappilaan uuden vuoden aikoihin vuonna 1983. Tulevaisuuteen sijoitetussa tarinassa miehet olivat alistettuja, ja lyhyttukkaiset naiset lähes pelottavia miehimyksiä, jotka polttivat savukkeita ja nauttivat vahvoja alkoholijuomia. Naiset vaativat myös ehdotonta päätösvaltaa politiikassa ja rahataloudessa, ja suunnittelivat valtaavansa kolme viidesosaa senaatin, hovioikeuden, keskushallituksen ja valtiopankin työpaikoista (Kuitunen 1988, 20–24). Puhdasta tieteiskirjallisuutta on Viktor Alfred Petterssonin (1849–1919) pitkä novelli *Efter trettio år* (1886). Monipuolinen aktivisti sekä paino- ja sanomalehtimies käytti laajaa sivistystään ja tietovarantoaan hyväksi satiirisessa, misogynisessä ja työläisiin negatiivisella tavalla suhtautuvassa tulevaisuudenkuvassa. Novelli on julkaistu suomeksi kokoelmassa *Jäinen vaeltaja* (1986) nimellä *Kolmenkymmenen vuoden jälkeen, pakina tulevasta XXIV luvussa*. (Ijäs 1990, 12–13, Koponen 1983, 2–4.)

Sellaisia suomennettuja fantastisia teoksia, jotka mainitaan varhaisten tieteisteosten edustajina, ilmestyi vuoteen 1900 mennessä lähes 30 kappaletta. Sen sijaan suomenkielellä kirjoitettuja fantastisia tarinoita on 1800-luvun puolelta vain muutama. (Koponen 1983, 2–4, Vainikainen, Mölläri & Ijäs 2008; Ijäs 1990 13; Hirsjärvi 2004, 138–141.) Varhainen kotimainen avaruusmatka löytyy Mikael Sandinin (John Bergh 1872–1939) satukirjasta. Ruotsinkielinen alkuteos *Eddas eventyr på planeterna* (1919) suomennettiin nimellä *Pikku Lallin tähtimaailma* (1920) vuosi ilmestymisensä jälkeen. Se sisältää kuvauksen kiertomatkasta kaikille aurinkokuntamme planeetoille. Aikakautta kuohuttanut naisongelma näkyy myös Sandinin tarinassa. Naiset ovat ottaneet vallan Marsissa, ja sen seurauksena kaikenlainen kehitys on lakannut kymmenien tuhansien vuosien mittaan eikä keksintöjäkään enää tehdä. (Ijäs 1990, 31.)

Tieteiskirjallisuutta ilmestyi yhä vähän 1900-luvun alussa. Ainoaksi merkittäväksi teokseksi tuolta ajalta mainitaan Arvid Lydeckenin pitkä novelli *Tähtien tarhoissa* (ilm. kokoelmassa *Tähtimaailmassa, Seikkailuja v. 1912*). Tapahtumat sijoittuvat vuoden 2140 Helsinkiin, ja novellissa kuvataan ensimmäisen kerran suomalaisessa kirjallisuudessa muukalaisten maahanhyökkäys. Rauha

solmitaan hyökkävän Marsin väen kanssa oitis ja meteorisateen tuhattua Marsin alkaa sopuisa yhteiselo maapallolla. Vaikutteet Flammarionista, erityisesti *Uraniasta*, ovat selvästi näkyvissä (Hirsjärvi 2004, 128–158.). Kuitenkin, vaikka tieteiskirjallisuutta ilmestyi vähän, lukuisia utopioita sekä käännettiin että kirjoitettiin suomeksi 1900-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana.

Tieteiskirjallisuuden julkaisemiseen suomen kielellä vaikutti luonnollisesti osaltaan käännöskirjallisuuden nousu 1910-luvulta lähtien. Erityisesti siihen vaikutti laajempi kulttuurinen liike: saksan kielen ja saksankielisen kirjallisuuden ja kulttuurin rinnalle ja sen ohi noussut englanninkielen asema. Englantilaista kulttuuria ja kirjallisuutta nostettiin esiin muun muassa *Suomalaisessa Suomessa* ja *Tulenkantajissa*⁵⁶ (Kovala, 1992, 44–59, Kovala 2007, 143–144). Varhaisiin käännettyihin tieteisteoksiin kuuluivat muun muassa *Tarzan*-kirjoistaan paremmin tunnetun Edgar Rice Burroughsin *Mars*-sarja (1917–), jolla on edelleenkin vankka lukijakunta scifi-harrastajien keskuudessa. (Ks. käännetty sf ja fantasia: Sisäntö 2007, 496–508.)

Voidaan sanoa, että kaupallisen kustannustoiminnan kannalta ajatellen suomalainen scifin lukijakunta oli syntynyt 1950-luvulle päästäessä. Siihen vaikuttivat voimakkaasti monet maailmanhistorian tapahtumat. Yhdysvalloissa venäläisten avaruuteen lähettämät Sputnikit (ja erityisesti Laika-koiran lähettäminen avaruuteen) ja USA:n ensimmäisen avaruusrakettin tuhoutuminen loivat suunnattoman paineen avaruuden kilpajuoksulle. Tämä heijastui avaruusinnostuksena kaikkialla teknistyneessä maailmassa (Määttä 2006, 241–245). Tieteiskirjallisuus nähtiin avaruusajan kynnyksellä lapsia ja nuoria tekniikan ja luonnontieteiden pariin opastavana, ja sillä tavalla laajemminkin ajatellen hyödyllisenä viihdekirjallisuutena.⁵⁷ Tällöin järjestettiin myös kolme kustantajan kirjoituskilpailua. Otavan vuonna 1954 järjestämän kilpailun ’tieteisaiheisesta nuorisoromaanista’ voitti Armas J. Pulla teoksellaan *Lentävä lautanen sieppasi pojat* (1955).

Tieteiskirjallisuuden ensimmäinen ”virallinen” suomenkielinen nimityskin löytyi Suomessa 1950-luvulla. Kirjailija ja monipuolinen kirjallisuusaktiivi Eino Kauppinen käänsi tuolloin termin science fiction kotimaiseen muotoon ”tieteisromaani”, ja termistä johdettiin muoto ”tieteiskirjallisuus”. Kuten jo edellä viitattiin, sitä ennen Suomessa puhuttiin lajityypistä, joka käyttää ”kaukopäämääriä tavoittelevaa tiedettä romaanin loimena”, ”avaruusseikkailusta”, ”tulevaisuusromaanista” (jota yhä käytetään kapeammassa merkityksessä), tieteiskertomuksista” tai vaikkapa ”tieteellisestä seikkailuromaanista” (Anon 1954a, 12; Palmgren 1963, 8; Hinkkanen 1992, 9–10). Nämä olivat rinnasteisia ”science fictionia” edeltäville termeille, kuten edellä mainittu ”Zukunftsroman”, tai pitempiä ilmauksia, kuten ”tale of the future”, ”tale of tomorrow”, ”future in fiction” ja ”romance of the future”, joita on käytetty kuvaamaan muun muassa H. G. Wellsin, Aldous Huxleyn ja George Orwellin teoksia (Clarke 1961, 9). Ennen ensimmäistä maailmansotaa olivat monissa maissa suosittuja ns. ”tulevaisuuden sota”-teokset, kuten H. G. Wellsin vuonna 1910 suomennettu *Ilmasota* (*The War in the Air, 1908*) (Sisättö 2007, 504).

Koko 1950-luku tuntuu olevan jonkinlainen käännekohta suomalaisessa tieteiskirjallisuudessa. Kyseisen vuosikymmenen aikana vedettiin tieteiskirjallisuuden asemaa määritteleviä suunta- viivoja monella tapaa: tieteiskirjallisuuden ja korkeakirjallisuuden välille, tieteiskirjallisuuden kotimaiselle julkaisulinjalle ja lajityypin asemalle kirjallisuuden kentässä yleisemminkin. Tuolloin tieteiskirjallisuus suorastaan vyöryi Suomeen. 1950-luvulla ilmestyi 57 tieteisromaania. Käännöksiä niistä oli 27. Niistä suurimman osan alkukieli oli englanti, mutta kirjoja käännettiin myös ranskan, saksan, venäjän ja ruotsin kielestä. Kotimaisista kirjoista vain kaksi ja käännöksistä seitsemän oli naisen kirjoittamia. Valtaosa niiden kääntäjistä sen sijaan oli naisia. Useimmat 57 romaanista oli suunnattu nuorille, vain 17 selkeästi aikuisille. (Vainikainen, Mölläri & Ijäs 2008.) Tähän vaiheeseen olisi sopinut hyvin suomalaisen fandomin syntyminen. Kuitenkin, traagisen sattuman oikusta,

suomalainen fandom ei organisoinut 1950-luvulla, vaan vasta parikymmentä vuotta myöhemmin.

Suomalainen proto-fandom 1950-luvulla

Ennen järjestäytyneen fandomin syntymistä maassamme oli aktivisteja, jotka vaikuttivat lajityypin tunnettuuden edistämiseen. Eräissä tapauksissa voidaan puhua jo fani-ryhmästä tai verkostosta. Sf-aktivisti Pekka Sirkiä⁵⁸ on kirjoittanut *Portti*-lehteen kaksiosaisen artikkelin (2003/4, 4–11; 2004/1, 45–55) maamme tiettävästi ensimmäisestä fandom-aktivistista nimeltä Lassi Huttunen. Sirkiä käy artikkelissaan seikkaperäisesti läpi sekä Huttusen henkilöhistoriaa ja kiinnostusta tieteiskirjallisuuteen että eri lehtien sivuilla käytyä keskustelua uudesta genrestä, ”silmittömästä teknillisestä fantasiasta” – Pekka Lounelan (1954,6) sanoin ilmaistuna. Sirkiän mukaan ensimmäinen suomalaisen fandomin kokoonkutsu tapahtui jo vuonna 1953. Kutsuja oli Lassi Pietari Huttunen, Keravan kansalaisopiston johtaja, kapteeni evp. Kielitaitoinen, sodan jälkeen Tukholmassa oleskellut ja vuonna 1948 opintomatkan Iso-Britanniaan tehnyt Huttunen julkaisi *Helsingin Sanomissa* 20.11.1953 yleisönosastolla asiaa laajasti käsittelevän kutsun alan harrastajille. Viittaus alan harrastajien yhdistyksiin anglosaksisissa maissa, kuten esimerkiksi Englannin The International Science Fiction Clubiin, antaa ymmärtää, että Huttunen tunsi kansainvälistä fandom-toimintaa. (Sirkiä 2003, 4–11.) Kirjeeseen vastanneiden nimiä ei ole säilynyt, vaikka Sirkiän mukaan ainakin vuonna 1925 syntynyt Veikko Varjus kertoi soittaneensa Huttuselle asian tiimoilta (Sirkiä 2004, 46). Valitettavasti myöskään Huttusen mahdollisesti keräämää nimelistaa tai merkintää yhdistyksen perustamisesta tai tapaamisista ei ole löytynyt.

Suomalaiselle sf-fandomille voisikin edellisen mukaisesti kirjoittaa vaihtoehto historian. Entä jos Huttunen olisi saanut kokoon aktiivisen fandomin ja organisoinut fanitoiminta olisi alkanut jo 1950-luvulla? Mikä olisi suomalaisen tieteiskirjallisuuden ja

fandomin tila nyt? Ainakin suomalaisen fandomin syntypaikka olisi ollut Turun sijaan Helsinki. Sirkiän artikkelia seuraten selvitin 1950-luvun keskustelua käymällä läpi artikkelin mainitsevat lähteet sekä kyseisten *Seuran* ja *Ylioppilaslehden* numerot vuosilta 1953 ja 1954. Tarkastelen seuraavassa artikkeleita keskusteluina, jotka heijastavat lajityypin määrittymistä maassamme.

Ensimmäinen Huttusen (1953, 14–15) kirjoittama tieteiskirjallisuutta esittelevä artikkeli julkaistiin 7.10.1953 *Seura*-lehden numerossa 40⁵⁹ ilman jälkidebattia tai kommentteja (Sirkiä 2003, 10–11). Kyseessä oli lähes koko sivun artikkeli otsikolla ”Avaruusromaani valloittaa maailmaa”. Siinä Huttunen näkee avaruusromaanin uhkaavan dekkareiden valta-asemaa. Hän nimittää genreä ”jännityskertomustyypiksi” nimeltään ”Science Fiction – tieteellinen kaunokirjallisuus”. Hänen mukaansa ”atomikauden nuorisoa” eivät enää kiinnosta rikokset Lontoon tai New Yorkin ahtaissa kortteleissa, vaan heidän katseensa ovat suuntautuneet ”kohti vieraita aurinkokuntia”. Huttunen korostaa, että lajityypin kertomuksissa käytetään vain sellaisia teknisiä keksintöjä, joita voidaan tulevaisuudessa ajatella käytettävän. Huttunen korostaa, että kustannusyhtiöt ovat palkanneet päteviä asiantuntijoita pitämään huolta, että tämä vaatimus myös toteutuu.

Huttunen esittelee *Seuran* artikkelissaan Murray Leinsterin romaanin *The Space Platform* (1953) ja A. E. van Vogtin novellin ”Far Centaurus” (1949). Ensimmäinen kertoo avaruussatelliitin asentamisesta, toinen ensimmäisestä maapallolta lähteneestä tähtienvälisestä retkikunnasta. Huttunen mainitsee ”erään amerikkalaisen kustannusyhtiön tekemän tutkimuksen” jonka mukaan 20 prosenttia korkeasti koulutetuista lukee avaruusseikkailuja. Hän tuntee selvästi amerikkalaiset ja englantilaiset sf-lehdet joihin viittaa. Hän mainitsee myös *Dagens Nyheterin* artikkelin, jonka mukaan filosofi Bertrand Russell kuuluu tieteisteosten avustajiin ja astrofyysikko Arthur C. Clarke eturivin kirjailijoihin.

Huttunen ilmeisesti pyrkii kohottamaan lajityypin arvostusta sanomalla, että tieteiskirjallisuus on ”korkeatasoisen dekkarikirjallisuuden tasolla”. Hän korostaa tieteiskirjallisuuden teknistä

puolta mainitsematta sen kirjallisia tai kirjallisuushistoriallisia ominaisuuksia, ehkä jopa antaen ymmärtää, että niillä ei ole väliäkään – kunhan ”kustantaja pitää huolen, että tieteelliset faktat ovat oikein”. Voi myös ajatella, että hän loukkaa suoraan kritikoita suoraan todeten näiden olevan ymmällään uuden tulokkaan suhteen: ”–on luonnollista, että moni kirjallisuushistorioitsija ja esteetikko tuntee olevansa hiukan epävarmalla maaperällä tai ehkä suorastaan ns. peijakkaan kelkassa kuun pinnalla.” (Huttunen 1953, 14–15.) Ajatus että tieteiskirjallisuus uhkasi dekkarikirjallisuuden asemaa, mainittiin ensimmäisen kerran USA:ssa vuonna 1950 (Lerner 1985, 47). Näkemyksen matka Eurooppaan ja pohjoiseen kesti siis muutaman vuoden.

Samoihin aikoihin, loppuvuonna 1953, Seppo Harjulehto julkaisee *Ylioppilaslehdessä* artikkelin jossa käsitellään lähes samoja asioita, mutta hiukan täsmennetyssä muodossa. Se julkaistaan kuukausi Huttusen *Seura*-artikkelin jälkeen, 6.11.1953, otsikolla ”Science Fiction” – salapoliisiromaanin vaarallinen kilpailija”. Teemat ovat lähes identtiset: kirjoittajan mukaan dekkarikirjallisuuden kulta-ajat ovat ohi, ja ”nykyiset nimet kuten Agatha Christie, Quentin Patrick, Dorothy Sayers” tulevat unohtumaan parin, kolmenkymmenen vuoden kuluttua. Sen sijalle nouseva uusi lajityyppi on kirjoittajan mukaan ”tieteellistä kaunokirjallisuutta” tai ”tieteen tuleville mahdollisuuksille perustuvaa jännityskirjallisuutta”. Harjulehto viittaa Huttusen tavoin van Vogtin *Far Centaurukseen*, mutta esittelee sen lisäksi Robert Heinleinin novellikokoelman ja sen niminovellin *The Green Hills of Earth*. Tekniikan sijaan Harjulehto korostaa lajityypin tapaa pohtia ihmiskuvaa muuttuvassa yhteiskunnassa. Harjulehtokaan ei usko kirjallisuuskriitikoiden ymmärryskykyyn: ”Kirjallisuusarvostelijat ovat ymmällä sen parissa, osa siitä on roskaa, mutta entä muu?”. Kaiken kaikkiaan Huttusen ja Harjulehdon artikkeleita ja niiden ilmestymisajankohtaa verratessa tulee johtopäätökseen, että tekstit on mahdollisesti suunniteltu ja/tai kirjoitettu yhdessä.

Huttusen kirjoittama *Helsingin Sanomien* yleisönosastokirjoitus ilmestyy pari viikkoa myöhemmin, 20.11.1953. Huttusen lukijakir-

je kutsuu kansainväliseen tapaan kokoon ”etenkin anglosaksisessa maailmassa erinomaisella voimalla ajanvietekirjallisuuden kärkeen nousutta Science Fictionia – eli tieteellistä kaunokirjallisuutta”. Mainiten tittleikseen ”keravalainen Kapteeni evp. ja yhteiskuntatieteiden kandidaatti” Lassi Huttunen esitteli kutsussaan uutta kirjallisuuden genreä ja sen suotuisia vaikutuksia nuorison kielten, tähtitieteen, fysiikan, teknologian ja psykologian jne. harrastukseen. Hän mainitsee myös genren arvovaltaisina tukijoina filosofi Bertrand Russellin ja British Interplanetary Society’n puheenjohtajan, Arthur C. Clarken.

Huttusen kutsu yleisönosastolla sai vastauksia. Nimimerkki ”Argus” toteaa jälleen kerran lajityypin olevan uhka dekkarikirjallisuudelle ja esittelee lajityypin ominaisuuksia. Hän toteaa myös varhaisiin tieteiskirjallisuuden määritelmiin selvästi viitaten lajityypin olevan ”-tosiasioihin nojautuvaa tietoutta puettuna romaanin miellyttävään muotoon. ”Argus” näkee, ettei kyseessä ole enää ”Jules Vernen, Burroughsin ym. täysin vapaan mielikuvituslennon aikaa, vaan olemme todellisen avaruuden valloituksen kynnyksellä” (Argus 1954, 12).

Seuraava kommentti, niin ikään *Helsingin Sanomien* yleisönpalstalle lähetetty kustantamo Nide Oy:n vastaus, puolestaan kertoo kustannusyhtiön vastikään tekemistä viidestä ”Science Fiction-kirjan” kustannussopimuksesta. Sen mukaan viiden tieteisteoksen⁶⁰ suomentamisesta on jo tehty sopimukset, ja tulossa olisi kokonainen *Tieteisromaani* -sarja. Kustantaja otti kantaa myös Huttusen kommenttiin, jonka mukaan lajityypillä olisi nuorisoa tervehdyttävä vaikutus: ”Kapteeni Huttunen on herättänyt henkiin ajatuksen Science Fiction -kerhojen perustamisesta. Tällaisiahan ulkomailla on hyvinkin paljon. Meillä sopisi tällaiseen ajatukseen kiinnittää huomiota ennen kaikkea nuoriso-ohjaajien ja nuoriso-työntekijöiden. Tässä olisi eräs erinomainen keino ’vetää nuoret pois kaduilta’.

Nimimerkki ”Arguksen” sekä Nide Oy:n edustajan puheenvuorojen jälkeen alkaa kiihkeä lajityyppiin liittyvä debatti *Ylioppilaslehden* sivuilla. Väittely oli osa lehdessä käynnissä olevaa

laajempaa, runoutta, proosaa ja kääntämistä koskevaa keskustelua, joka alkoi vuoden ensimmäisen numeron sivulla 3 olleesta ”Mitä muut sanovat” -palstan kirjoituksesta. Siinä nimetön kirjoittaja kommentoi *Uuden Suomen* sivuilla ilmestynyttä modernin lyriikan anonyymia lehtikritiikkiä koskevaa arvostelua.

Vuoden 1954 alussa *Ylioppilaslehden* sivuilla ryöpynneessä keskustelussa oli mukana useita keskustelijoita. Se sai myös yhdelle aiheelle poikkeuksellisen paljon palstatilaa. Kaksi kirjoittajista oli nuoria korkeakirjallisuuden edustajia, kirjailijoita ja myöhempiä monipuolisia kirjallisuusvaikuttajia. Toinen heistä oli jo edellä mainittu kulttuurin moniottelija, kirjailija, ohjaaja ja kriitikko Pekka Lounela (1932–2003), toinen runoilija, suomentaja ja jo 1950-luvulla vahva kirjallinen vaikuttaja, kriitikko Tuomas Anhava (1927–2001). Keskustelun alussa oli mukana edellä mainittu teknologian kehityskulkuja ennakoivut toimittaja ja kääntäjä, myöhemmin myös kirjailija Seppo Harjulehto (1928–). Aktiivisin keskustelija oli Lassi Pietari Huttunen (1915–1955). Lisäksi keskusteluun osallistuivat Tero Sade, nimimerkki Argus⁶¹ sekä *Ylioppilaslehden* pakinoitsija Kai de Puu (toimittaja, dekkarikirjailija Matti Almila, 1927–1998).

Harjulehdon artikkeliin ja *Helsingin Sanomien* uutisointeihin reagoi ensimmäisenä 22.1.1954 Pekka Lounela (Lounela 1954, 6–7) artikkelillaan ”Uusi luku hölynpölyn estetiikkaan”. Siinä hän kritisoi tieteiskirjallisuuden puolustajia siitä, että nämä korostavat lajityypin teknisiä ominaisuuksia, ja ehkä jopa kieltävät Jules Vernen, H. G. Wellsin ja Karel Čapekin teokset ”epätieteellisinä”. Hän kritisoi myös erityisesti tapaa, jolla Harjulehto luo eroa sci-fi-kirjallisuuden ja toisaalta utopia- ja dystopiateosten välillä, jälkimmäisten kirjoittajista hän mainitsee Aldous Huxleyn ja Karin Boyen sekä Edgar Rice Burroughsin. Hän suorastaan tekee pilaa Harjulehdosta ilmoittaen sarkastisesti jatkossa ryhtyvänsä kriittiseksi itsekin ja ottavansa erityisen ankaran arvostelun kohteeksi ”science fiction kirjailijoina heikot Alexandre Dumasin ja Henryk Sienkiewiczin”. Lounelan kritiikki suuntautuu tässä vaiheessa siis pääasiallisesti Harjulehdon tapaan erotella teknisluontoinen ava-

ruusseikkailuaines muuta tieteiskirjallisuutta korkeatasoisemmaksi – ei tieteiskirjallisuuteen sinänsä.

Tämän jälkeen *Ylioppilaslehdessä* saman vuoden numerossa 4 ilmestyy pikku-uutinen. Siinä kerrotaan, että Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kielitoimisto on todennut hyväksi ja hyväksyttäväksi filosofian tohtori Eino Kauppisen ehdottaman ”science fiction”-termin suomennoksen ”tieteisromaani”. Samassa yhteydessä kerrotaan, että ”[e]nsimmäisenä tieteisromaanina ilmestyy lähiaikoina amerikkalainen Ray Bradburyn ”*Marsin aikakirjat*”, jota nimenomaan on toivottu suomennettavaksi”. Käynnissä on siis ollut keskustelua paitsi tieteisteosten laadusta ja ominaisuuksista, myös käännöspreferensseistä. Samoin lajityypin nimestä käyty keskustelu on viety tärkeimpään asiaan liittyvään kansalliseen instituuttiin, SKS:aan.

Keskustelu jatkuu. Lassi Huttusen (1954, 9) artikkeli 26.2.1954 ”Esiintyykö Suomi Science Fictionin tulevaisuuden maailmassa”⁶² jatkaa tieteiskirjallisuuden legitimoitiprojektia. Huttunen käy läpi sitä, kuinka eri maat ja kansallisuudet näkyvät tieteisteoksissa. Hänen johtopäätöksensä on, että agloamerikkalainen kulttuuri dominoi tieteisfiktiossa, vaikka jotkut poikkeukset tuovat esiin myös universaalistumisen tendenssiä. Venäjä mainitaan tarkastelluissa tieteisteoksissa toiseksi useimmin ja Saksa kolmanneksi. Huttunen kertoo löytäneensä Suomen mainittuna vain saunan yhteydessä, kahdesti Sibeliuksen kautta ja kerran Suomen edustajien valitessa edustajiaan maailman terveyskilpailuun ko. teoksessa.

Tuomas Anhava (1954, 12) ottaa kantaa muissa julkaisuissa ilmestyneisiin tieteisteosten ennakkomainoksiin ja siihen, että kustantajat tuottavat lajityyppejä näkyviin ”uutena”. Hän kertoo lajityypin olevan huomattavasti kustantajien mainostamaa vanhempi ja mainitsee genren isänä Jules Vernen. Hän toteaa myös: ”asiallisimmillaan Science Fictionilla on hyvin vähän tekemistä tieteen kanssa” (emt., 12). Tästä syystä hän ei myöskään katso voivansa hyväksyä termiä ”tieteisromaani”. Hänen mukaansa genren keskeinen sisältö on luonnontieteen ja tekniikan saavutuksiin perustuvissa ennakoinneissa ja sitä kautta sen pohdinnoissa, kuinka

ihminen toimisi tulevaisuuden maailmoissa. Hän esittelee muun muassa Jack Vancen *Avaruuden rosvot* ("kaikkein kehnoita tusinataravaa"), Arthur C. Clarken *Ilmojen saaret* -romaanin ("vanhaa populääriä kauhu- ja jännityskirjallisuutta uusissa vaatteissa") ja Ray Bradburyn teoksen *Marsin aikakirjat* ("sangen ansiokas" mutta "jokseenkin pinnallista ihmisluonnon, ns. amerikkalaisuuden, totaalisen sodan ja tekniikan voittokulun kritiikkiä") ja toteaa:

Positiivisin mitä suurimmasta osasta science fictionia voi sanoa, on että se on yhtäläillä hetkellä tyhjentyvää ajankulua kuin salapoliisi- ja jännityskertomukset. Pahin, mitä tavanomainen science fiction voi saada aikaan, on se, että sille ominainen silmitön teknillinen fantasia ja alkeellinen voiman ja väkivallan ihannoiminen voi harhauttaa laajat hengessä köyhät kansalaispiirit kuvittelemaan, että tekniikan, voiman väkivallan ongelmat ovat helpompia ratkaista kuin ovat.⁶³ (Anhava 1954, 12.)

Huttusen vastaus on nopea. Se julkaistaan jo seuraavassa numerossa. Siinä hän ensinnäkin korjaa Anhavan käsitystä Arthur C. Clarkesta, ja kieltää Clarken olevan tiedemies. Toiseksi hän kyseenalaistaa Anhavan kompetenssia puhua asiasta, koska tämä erottaa toisistaan tieteen ja tekniikan, ja kolmanneksi moittii Anhavaa itseään sijoittamalla tämän "runoilija-esteetikon norsunluutorniin". Hän näkee Lukianoksen 2000 vuotta vanhan kuumatkatariinan, Keplerin vuonna 1640 julkaiseman *Somniumin* ja Vernen avaruusseikkailujen olevan hyvää kirjallisuutta, mutta toteaa, että vasta nyt osataan kirjoittaa todellista science fictionia – faktoihin perustuvaa avaruusmatkailua. Viitaten Anhavan lausumaan (ja siteeraten tätä pitkään) Huttunen lyttää myös Anhavan itsensä kirjailijana nimitäten tätä sellaiseksi jonka "oma runokokoelma ei muistaakseni saanut kehaisua missään muussa päivälehdessä kuin – *Sosiaalidemokraatin* pääkirjoituksessa". Hän lopettaa kirjoituksensa: "kaikki asiaankuuluva kunnia silti ns. syväänjäädetyille ylen moderneille esteettis-korkealentoisille runoelmillekin, vaikka niiden kauneus on mielestäni keisarin uusien vaatteiden kauneutta". (Huttunen 1954b, 10.)

Anhava vastaa Huttusen kommentteihin lehden seuraavassa numerossa 11 (1954, 10). Arthur C. Clarken asiantuntijuuden ja lajityypin määrittelyssä hän viittaa tarkemmin lähteeseensä, *Bonniers Litterära Magazinetin* artikkeliin ja sen kirjoittajaan, Elizabeth Tykessoniin. Hän huomauttaa, että tiede ja tekniikka ovat kaksi eri asiaa, ja kuittaa Huttusen esittämän vanhan ja uuden scifin eron sanomalla ”Muovituoli on erilainen kuin puutuoli, tuoli kuitenkin”. Lopuksi hän toteaa, että ”Hra Huttunen on näin omalta kohdaltaan tullut todistaneeksi, että ounasteluni tämän ”apogryfisen” ajanvietteen vaikutuksesta hengessä varattomiin kansalaispiireihin oli aiheellinen”.

Niin Huttunen, Harjulehto kuin Anhavakin mainitsevat lähteenään ruotsalaisen *Dagens Nyheterin* tieteiskirjallisuutta käsittelevän artikkelin. Kyseessä on lehden vuoden 1954 tammikuun ensimmäisessä numerossa ilmestynyt tieteiskirjallisuutta ja sen faniutta erittäin kriittiseen sävyyn käsittelevä artikkeli.⁶⁴ Harjulehdon kritiikki artikkelin kirjoittajaa, Elizabeth Tykessonia, kohtaan kohdistuu nimenomaan hänen tapaansa yhdistää tieteiskirjallisuus utopia- ja dystopiakirjallisuuteen. Tykesson näkee lajityypin (tavalla johon myös Huttunen yhtyy) tulevaisuuteen suuntautuvana, optimistisena ja dynaamisena lajityyppinä.

Samalla sivulla myös nimimerkki Tero Sade (1954, 10) vetää yhteen keskustelua. Hänen henkilöllisyydestään ei ole tietoa. Siinä missä Huttusen *Seurassa* julkaiseman artikkelin ja Harjulehdon ensimmäisen *Ylioppilaslehden* artikkelin välillä on selvät asiayhtäläisyydet ja Huttusen ja nimimerkki ”Arguksen” välillä tyylillisiä ja temaattisia samankaltaisuuksia, Tero Sade tuntuu olevan uusi ääni. Hän kuvaa lajityypin historiaa ja määrittelyn vaikeutta, sen suhdetta utopiakirjallisuuteen ja science fictionin alalajeja (”science fantasy, scientification, space opera, improbabilia jne.”). Hän kuvailee, kuinka atomifyysikko John W. Campbellin *Astounding Stories* -lehden toimitus joutui ratsian kohteeksi sen julkaistua liian uskottavan kuvauksen atomipommin räjähdyksestä ennen Hiroshimaa. Toisaalta hän sanoo, että lajityyppi voitaisiin jakaa kolmeen kategoriaan: teknologiseen kuvaukseen, yhteiskunta-analyysiin ja

romanttiseen kuvaukseen. Loppulauseessaan, ”ei asiantuntijana”, hän ehdottaa että totuus löytyy käydyn keskustelun välivaiheilta. Eräänlainen keventävä jälkikirjoitus debatille ilmestyy *Ylioppilaslehden* seuraavassa numerossa (27.3.1953) jossa Kai de Puu (Matti Almila) letittää kepeästi yhteen arjen ja avaruusromantiikan pakinnassaan ”Pikahissillä puuhun”.

Loppukaneetiksi keskustelulle voi ajatella vuoden 1955 *Mitä-Missä-Milloin* -hakuteoksen artikkelia ”Science Fiction – tieteisromaanit”, jossa kirjan toimituskunnan jäsen, valtiotieteen maisteri Seppo Harjulehto avaa suurelle yleisölle kahden aukeaman voimin merkittävää uutta kirjallisuudenlajia. Artikkelissa esitellään genreä aina proto-science fictionin juurilta saakka. Harjulehto mainitsee François Rabelaisin, Thomas Moren ja Jules Vernen. Hän kuvaa myös lajityypin psykologista, yhteiskunnallista ja tieteellistä taustaa. Erityisen painokkaasti hän esittelee ne ”vaarallisen roskakirjallisuuden” merkit, joita tulee osata varoa kyseiseen lajityyppiin tutustuessa: ”Etenkin anglosaksisissa maissa tieteisromaanit on ilmestynyt jo useita satoja, mutta suomeksi niitä on käännetty vain harvoja – olemme ainakin toistaiseksi säästyneet Science Fictioniin pesiytyneeltä pahimmalta kuonalta”. (Harjulehto 1955, 288–291.) Käyty keskustelu heijastelee vastaavien teemojen käsittelyä amerikkalaisessa kirjallisuuskeskustelussa, jossa painopiste oli kuitenkin vahvemmin tieteen ja kirjallisuuden suhteen pohdinnassa (Lerner 1985, 45–49).

Harjulehdon artikkeli on samanaikaisesti sekä kriittinen että lajityyppiä myönteisesti esittelevä. Artikkelin lukujen osia ovat muun muassa ”Parhaiden Science Fiction romaanien tunnusmerkit”, ”Heikkotasoisimmat tieteisromaanit”, ”Science Fictionin ansiot”, ”Psykologinen tausta”, ”Tieteisromaanit valintakauhassa” sekä ”Etevimmat SF-kirjailijat”. Artikkelista löytyy kiinnostavia kohtia, joissa toisaalta rajataan huonoksi nähtyä lajityypin ilmenemismuotoa, toisaalta nostetaan esiin niitä genreominaisuuksia, joiden koetaan olevan kulttuurisesti merkittäviä ja ihmiskunnalle hyödyllisiä. Lajityypin negatiivisia piirteitä suomitaan kovin sanoin:

Tieteiskirjallisuus lähestyy tavallisesta kirjallisuudesta eniten jännitys- ja mielikuvitusromaanina. -- huonot ja hyvät -- eroavat toisistaan sisällyksensä, tekniikkansa ja alkuperänsä puolesta hämmästyttävästi. Science Fictioniin pesiytynyt ala-arvoinen kirjallisuus ei voi vaatia esisikseen Jonathan Swiftiä, Jules Verneä tai H. G. Wellsia, se polveutuu suoraan Ranskan suuren vallankumouksen ja Napoleonin sotien synnyttämän kansanneuroosin aikana 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa kukoistaneesta ns. *triviaaliromaanista*, jossa raakuus ja yliluonnolliset asiat sekä kauhutunnelmat ovat tärkeimpiä asioita. Nykyisessä huonimmassa Science Fictionissa pitävät sädepistoolein riehuvat avaruusroskot tämän tradition vaalimisesta huolen. (Emt., 289.)

Harjulehdon mukaan tieteisromaneista parhaimpien kerrotaan välttävän ”räikeitä paukkuefektejä, sairaalloisia kauhutunnelmia, periaatteessakin mielettömiä laitteita, täysmustia konnia ja vitivalloisia sankareita”. Kirjoittaja kritisoi sitä, että ”Yhdysvalloissa rahallisesti tuottoisa laji” on houkuttellut kirjoittajiksi sellaisia, jotka eivät omaa ”alkeellisintakaan teknillistä tietoutta” tai ihmiskuvauksen hallintaa. Myös yli-ihmisajattelu saa kritiikkiä: ”heikoimpien SF-kirjoitusten sankarit selviytyvät kaikista vaikeuksistaan ylimielisen helposti, vaikka he vaikuttavatkin eurooppalaisesta lukijasta pääasiassa henkisessä kehityksessään pysähtyneiltä avaruuden pärinäpojilta” (emt., 290).

Artikkelissa nähdään arvokkaana ja lajityypin keskeisenä ominaisuutena kehitystrendien pohtiminen fiktiivisten tulevaisuuskenaarioiden avulla, sekä atomivoiman keksimisen ja käyttöönoton synnyttämä uuden maailmankuvan ennakointi. Viimeksi mainittua ”nykyinen taide ja kaunokirjallisuus eivät vielä ole pystyneet sulattamaan” (emt., 289). Harjulehdon mukaan lajityyppi havainnollistaa erityisesti tähtitieteen ja fysiikan, mutta laajemminkin teknologian mukanaan tuomia muutoksia, ja muutosten laajempia yhteiskunnallisia merkityksiä. Myös kerronnalliset keinot ovat tarkastelun kohteena. Harjulehto mainitsee Ray Bradburyn (1920–) ”korkeatasoisen episodiromaanin” *The Martian Chronicles* (1950, suom. Eero Tenhosaari nimellä *Marsin aikakirjat*, 1953) tuohon saakka parhaana suomennoksena. Harjulehto näkee, että kyseinen teos on ”erilaisten SF-aiheiden symbolisen käsittelytavan ja eri-

koisen kirjoitustekniikkansa ansiosta liian vaikea nuorisokirjaksi”. Hän vertaa Bradburyn tiivistä ilmaisua muuhun hyvään kaunokirjallisuuteen, ja pitää kirjoittajan henkisinä esikuvina John Steinbeckiä, Sherwood Andersonia ja Ernest Hemingwayta.

Tämä Harjulehdon kirjoittama genre-esittely sisältää monenlaisia aineksia, jotka näkyvät edellä kuvatussa *Ylioppilaslehden* keskustelussa ja sitä edeltäneessä *Seuran* artikkelissa. Voi sanoa, että Harjulehto on *Mitä-Missä-Milloin* -kirjan artikkelin kirjoittajana itse asiassa sf-sisäpiiriläinen. Ensinnäkin Harjulehto on keskustelussa mukana tieteiskirjailijana. Hänen ensimmäinen, Antero Harju -nimimerkillä julkaisemansa nuorten tieteisromaani *Xardonia-saaren salaisuus* ilmestyi myös vuonna 1955. Kyseisen vuoden *Mitä-Missä-Milloin* -kirjassa hän voi kertoa myös tieteisromaanikilpailun voittajateoksesta, Armas J. Pullan nuortenromaanista *Lentävä lautanen sieppasi pojat*, että se täyttäisi ennakkoarvostelun mukaan melko korkeat kotimaiset vaatimukset. Lukijana hän kommentoi myös kustannuspolitiikkaa toteamalla, että lajityyppi on tienhaarassa. Joko jatkossakin kirjoitetaan etupäässä nuorisolle tai sitten lajityyppi alkaa kehittyä ”todelliseksi kaunokirjallisuudeksi” (asettaen näin nuorisokirjallisuuden paikalleen). Kaunokirjallisten palkintojen ja tunnustusten sijaan hän näkee tulevaisuudessa keskeiseksi tavoitteeksi ”erinomaiset mahdollisuudet vaikuttaa esim. kansainvälisen tieteellisen yhteistyön merkityksen korostamiseen kansojen elinkeinon kohottamisessa”. (Emt., 290.)

Nykypäivänä Harjulehto voisi ehkä tuon 1950-luvun roolinsa kautta (lajityypin lukijana, kirjoittajana ja kriitikkona eli tuottavana ja verkottuneena harrastajana) määritellä itsensä sf-faniksi. Harjulehdon positiot, ensin nuorena scifi-kirjojen kuluttajana, sitten aktiivisesti kiinnostuneena fanina, erityistietoa scifistä etsivänä kultistina, asiaan yleisöastokirjoittelun kautta syventyvänä entusiastina ja vihdoin tieteiskirjailijana (siirtyen näin jo pientuotajuuden ohi ammattilaisuuden puolelle) sopivat erinomaisesti Abercrombien & Longhurstin kuviolle. Lacyn kuviota ajatellen hänellä on myös kokijan, raportoijan, analysoijan ja toimijan roolit. Harjulehdolla fanius kehkeytyy varhaisesta kiinnostuksesta kohti

aktiivista tekstuaalista tuottamista. Harjulehdon ensimmäiset kirjoitukset ovat haparoivia ja niissä on virheellistä tietoa lajityypistä. Hänen *Mitä-Missä-Milloin* -kirjan artikkelinsa täyttää kuitenkin jo asiantuntijakirjoittamisen tunnusmerkit, ja lopulta kirjailijana hän osoittaa hallitsevansa myös genrekirjoittamisen sisällöllisen tuottamisen.

Edellä kuvattu tieteisfiktio-debatti paitsi tuntuu aikakautensa kuvalta, myös ennakoii tulevaa ristivetoa tieteiskirjallisuuden markkinoinnissa, kritiikissä ja vastaanotossa. Se toistaa myös niitä ennakkokäsityksiä, jotka muotoutuvat 1950-luvun kirjallisessa keskustelussa ja jotka ovat jääneet sen jälkeen instituutioiden, kritiikin, markkinoinnin, kustannuspolitiikan ja sitä kautta myös lukijoiden vastaanotossa tieteiskirjallisuuden luonnetta määrittäviksi ilmaisuiksi.

Vuosien 1953 ja 1955 välillä systematisoituu myös lajityypin markkinointi suomalaisille lukijoille. Lajityypin tarjonta kohdistuu vuosisadan alussa koko yleisölle eli satunnaiselle lukijalle, vuosisadan vaiheen jälkeen markkinointi kohdentuu selkeämmin erityisesti kiinnostuneille, genren tuntijoille tai tietylle ikäryhmälle. Uusien kirjasarjojen kautta kustantajat pyrkivät tavoittamaan tekniikasta ja luonnontieteistä erityisesti kiinnostuneita lukijoita. Samaan aikaan pyritään sekä kohdentamaan lajityypin suosiota ”kaikkiin nuoriin tekniikasta kiinnostuneisiin *poikiin*” (kursiivi minun) että syventämään tätä järjestämällä kirjoituskilpailuja ja genrenimitystä käyttävät nuortensarjat. Harjulehdon pohdinta tieteiskirjallisuuden tulevaisuuden vaihtoehdoista, lajityypin suuntaamisesta nuorisolle tai sen kehittymisestä kaunokirjallisuudeksi, oli tässä mielessä enemmän kuin osuvan ajankohtainen. Vaikka artikkeli ei tuo esiin käynnissä olevaa tieteisfiktio suuntaamista poikainkirjallisuudelle, artikkelin yhteyteen liitetty pilapiirros kertoo paljon. Kuvassa on kaksi avaruuspukuihin pukeutunutta miestä ja heidän taustallaan näkyvät autio maisema ja avaruus sekä avaruusraketti. Toinen miehistä on kontallaan ja tarkastelee maata suurennuslasin läpi todeten: ”Täsmälleen niin kuin olen sanonut – tällä planeetalla ei esiinny

muuta elämää kuin alimmanlajisia kasveja.” Toinen miehistä taas katselee hymyillen paikalle saapunutta lähes alastonta naista.

Tässä vaiheessa minua alkoi kiinnostaa, kuinka tieteiskirjallisuus näkyisi *Parnasson*, suomalaisen kirjallisen kulttuurin arvostetun kirjallisuuslehden 1950-luvun kritiikeissä. Kävi ilmi, että vasta vuonna 1957 sen sivuilta saattoi ylipäättään löytää yksittäisiä viihdekirjallisuudeksi ja nuortenkirjallisuudeksi määriteltävien käännösten kritiikkejä (esiteltyjä olivat esimerkiksi Alistair MacLeanin *Navaronen tykit* ja Laura Ingalls Wilderin *Pieni talo preerialla*). Nämä arvostelut eivät osoittautuneet enteeksi lehden linjan muuttumisesta, mutta olivat ehkä jonkinlainen päänavaus populaari- ja genrekirjallisuuden suuntaan. Lehdestä löytyy kyseiseltä ajalta kaksi tieteiskirja-arvostelua. Ensimmäinen on Pentti Holapan arvio ruotsalaisen nobelisti Harry Martinsonin avaruusodysseiasta *Aniara: en revy om människan i tid och rum*, 1956) (*Parnasso* 1957: 3, 135–136). Eila Pennanen, joka tunnetaan myös kirjailijana, kriitikkona, esseistinä ja kääntäjänä, arvioi puolestaan amerikkalaisen Nevil Shuten ydinsodanjälkeisen apokalypsin kuvauksen *Viimeisellä rannalla* (*On the Beach*, 1957) (*Parnasso* 1958:5, 333). Pennanen ei ole kovin innostunut teoksesta. Hän aloittaa kritiikkinsä seuraavasti: ”*Viimeisellä rannalla* on ajankohtainen toimintaromaani tai pikemminkin tulevaisuuteen sijoitettu opettavainen kertomus siitä kuinka käy, jos ruvetaan leikkimään ydinaseilla”. Pennasen mukaan Shute kuvailee ihmiskunnan vaihetta ”varsin tehokkaasti” ja ”onnistuu pääasiassa välttämään sentimentaalisuuden”, vaikka määritteleeekin inhimillisten reaktioiden kuvauksia kaavamaisiksi. Hän lopettaa arviointinsa seuraavasti: ”Jos tämäntapainen science fictionia lähenevä teos on jännittävä ja pyrkii kasvattamaan, siltä ei voine enempää vaatia. Shuten romaanin suomeksi julkaiseminen on epäilemättä ollut hyvin perusteltu kustannusyritys”.

Kaunokirjailijana, lyriikkona, toimittajana, esseistinä ja näytelmäkirjailijana tunnetuksi tullut Holappa on puolestaan syvästi vaikuttanut *Aniarasta*. Hän toteaa, että teos kuuluu ”aikakautemme omimpaan kirjallisuudenlajiin, *science fictioniin* ja viittaa kirjoittajan tavoitteeseen kuvata ihmiskuntaa jolla kaikki siteet menneisyy-

teen ovat kadonneet. ”On siis perusteltua, että kirjoittaja luo meille uuden mytologian, etiikan ja estetiikan. – – Saahan se [lyriikka] ilmaista myös tulevaisuuden ihmistä”. Hän toteaa arvionsa lopuksi haluavansa suositella teosta ”en kummallisuutena vaan järkyttävänä kirjana”. Se, että *Parnasson* tapaisessa kirjallisuuslehdessä näkyviin on päässyt vain kaksi tieteisteokseksi luokiteltavaa teosta, kertoo ehkä jotain lajityypin arvottamisesta.

Mitään sen kummempia johtopäätöksiä ei sinänsä voi vetää tieteisfiktio näkyvyydestä 1950-luvun *Parnassoista*. Sen sijaan nämä vuosina 1957 ja 1958 julkaistut kirja-arviot tulevat toisenlaiseen valoon, kun ne asetetaan rinnan muutamaa vuotta aikaisemman kirjallisuuskeskustelun kanssa. Sitä kautta tarkasteltuna Pen-nasen lausahdus ”...hyvin perusteltu kustannusyritys” voi kertoa siitä, että lajityypin on kenties nähty nousseen maihin innokkaiden harrastajien ja kustantajien yhteistyönä, ilman kirjallisen kentän hyväksyntää. Holapan maininta ”kummallisuudesta” taas voitaisiin samalla tavalla tulkita niin, että hän puolustaa arvostamaansa teosta ”kummallisen” genren edustajana.

Sen sijaan *Ylioppilaslehden* debattia tarkastellessani tulin toiseen käsityksen kuin Sirkiä artikkelissaan. Vastakkain eivät niinkään ole korkeakulttuurin ja genren fanin ääni, kuten Sirkiä asian esittää. Huttuselle tieteiskirjallisuus on tieteen ja teknologian kirjallisuutta. Lounela ja Anhava vaativat puolestaan laajempaa näkökulmaa lajityypin määrittelyyn – sellaista jonka fandom itsekin esittää genrensä kirjallisuushistorioissa. Tämän Harjulehto kirjoitti näkyviin *Mitä-Missä-Milloin* –kirjassa.

Fandom-vaikutteita Ruotsista

Pohdinnan alaiseksi jää, onko edellä kuvattu kirjallinen debatti vaikuttanut suomalaisten sf-harrastajien järjestäytymiseen. Huttusen kuolema liikenneonnettomuudessa vuonna 1955 ilmeisesti katkaisi ensimmäisen fandomin hauraan alun, mutta tukea toiminnan aloittamiselle tuli Ruotsin kautta. Suomalaiset tieteiskirjallisuuden

harrastajat olivat jo luomassa merkittävässä määrin kansainvälisiä suhteita ja edistivät lajityypin tunnettuutta ja harrastusta maassamme. Eräs heistä oli Tom Ölander⁶⁵, joka 12-vuotiaana, vuonna 1957, löysi Helsingin rautatieaseman R-kioskista amerikkalaisen tieteiskirjailijan Ron L. Hubbardin teoksen *Återkomst till morgondagen* (*Return to Tomorrow*, myös nimellä *To The Stars* 1954) (Peltonen 1991, 21).⁶⁶ Hän oli ensimmäinen, joka aktiivisesti loi kontakteja jo vuosikymmeniä kansainvälisesti verkottuneeseen Ruotsin sf-fandomiin. Hän verkottui myös muiden maiden sf-fandomin jäsenten kanssa muutaman muun suomalaisten kanssa. Hän kävi vakituisesti monissa ulkomaiden kansallisissa ja kansainvälisissä coneissa (sf-harrastajien tapahtumissa) joissa hänet tunnettiin pian nimellä ”Finlands Mr SF”. (Engholm 2002). Hän organisoி ensimmäisen suomalaisen sf-conin, King-Conin yhdessä ruotsalaisten kanssa vuonna 1982. Tapahtuma alkoi Tukholman satamassa, jatkui Helsinkiin matkaavalla laivalla ja edelleen Helsingin Vanhalla Ylioppilastalolla (Hinkkanen 2002).

Ruotsissa ensimmäinen – ja tuolloin maailman ainoa viikoittain julkaistava – kaupallinen tieteislehti *Jules Verne magazinet* perustettiin jo vuonna 1940, ja ensimmäinen harrastajien luoma sf-fanzine *Futura* vuonna 1954. Ruotsissa ilmestyi 1950-luvulla 16 eri sf-fanzinea, joiden yksittäisiä numeroita ilmestyi kaikkiaan 176 (Määttä 2006, 200.) Ruotsalaisen fandomin ensimmäisiä yhteisöjä olivat Dénis Lindbohmin vuonna 1949 perustama Strate Organisation (strate niin kuin stratosphere) Malmössa. Perustajajäsenen mukaan kyse oli kourallisesta ihmisistä, jotka olivat kiinnostuneet lähinnä raketiteknologiasta ja tieteiskirjallisuudesta. (Engholm 2003.) Ensimmäinen sf-seura, Futura, perustettiin vuonna 1950. Kaiken kaikkiaan sf-seuroja oli Ruotsissa jo 1950-luvulla ainakin 26 kappaletta (Määttä 2006, 54–550).

Aikaisemmin mainittu Tykessonin artikkeli *Dagens Nyheterissä* on vain yksittäinen esimerkki tuolloin lajityyppiin kohdistuneesta arvostelusta. Ruotsissa vuoden 1953 kirjallisessa keskustelussa käytiin aivan samantyyppistä väittelyä lajityypin olemuksesta ja kirjallisesta arvosta kuin hiukan myöhemmin Suomessa. Esimer-

kiksi *Ny Dag* -lehti kirjoitti maaliskuussa 1954 lajityypistä otsikolla ”Supermän och idioter”. Toisaalta *När-Var-Hur* -vuosikirjassa (rinnakkainen *Mitä-Missä-Milloin* -teossarjalle) ilmestyi lajityypin asiantunteva ja yksityiskohtainen esittely vuosien 1953–1954 kirjasadon esittelyn yhteydessä (Määttä 2006, 121–123). Vuonna 1953 alkoi Ruotsissa myös ilmestyä kaksi sf-kirjasarjaa: Eklund-kustantamon sarja *Science Fiction*, Bonnierin *Planetböckerna* ja seuraavana vuonna Linqvist-kustantamon *Atom-böckerna* -sarja. Ruotsissa debatti lajityypin hyväksyttävyydestä alkoi 1953 vuoden keväällä, jatkuen vuoden loppuun. Sitä kaksi vuotta myöhemmin seurannut suomalainen debatti oli lähes samanlainen. (Määttä 2006, 101–123.) Määttä on käynyt läpi kyseistä keskustelua ja tuonut esiin keskeisiä teemoja ja kriitikoiden äänialoja. Hän jakaa keskustelijat seitsemään ryhmään: traditionalistit (joiden mukaan lajityyppi ei täytä kirjallisuuden perinteisiä laatunormeja), antiamerikkalaiset (joiden silmin tieteiskirjallisuus nähdään amerikkalaisena kulttuuri-imperialismina), epäilijät (joista lajityyppi on kaupallinen sekä ideologisesti ja emotionaalisesti turmeleva), tyytyväiset lukijat (joista lajityyppi on kiinnostava), optimistit (jotka näkevät lajityypin ideologisesti, emotionaalisesti ja eettisesti kiinnostavana) ja entusiastit (joita voi luonnehtia lajityyppitietoisiksi, positiivisesti genreen suhtautuviksi ja tulevaisuusorientoituneiksi). Määttä lisää luetteloon myös 1950-luvun loppuvaiheen debatin tuottaman ryhmän ”modernistit”, jotka suhtautuvat hieman varovaisesti genreen yleensä, mutta nostavat epäröimättä esiin kiinnostavia, rajoja rikkovia esimerkkejä epäkaupallisina, myönteisinä esimerkkeinä. (Määttä 2006, 104–105.) Edellä kuvatusta suomalaisesta debatista samoin kuin myöhemmin kuvaamastani sf-faniuteen ja genreen liittyvästä keskustelusta on mahdollista löytää kaikkia Määttän poimimia, keskustelussa ilmenneitä teemoja.

Kuten edellä hyvin kävi ilmi, ruotsalainen keskustelu heijastui Suomeen sekä fanien että kirjallisuuden asiantuntijoiden, kriitikoiden ja kirjailijoiden kautta. Edellä kuvattu *Ylioppilaslehden* keskustelu näyttää, kuinka samat tekstit, samat keskustelujen teemat ja peruskysymykset samoin kuin debattien asemoinnit olivat ha-

vaittavissa molemmissa maissa, ja kuinka vaikutteiden siirtyminen käytännössä tapahtuu.⁶⁷

Suomi-fandom – seurat, lehdet ja tapahtumat

Tässä luvussa luon haastattelujen taustoiksi suppean yleiskatsauksen moninaisen fanitoiminnan syntyvaiheisiin ja toiminnan laajenemiseen valtakunnalliseksi. Käsittelen lyhyesti myös lähigenrejen fanitoimintaa kahdesta syystä: ensinnäkin monet fandomin jäsenistä, myös haastateltavistani, ovat olleet mukana myös fantasian, kauhun sekä animen ja mangan kuluttamisessa ja levittämisessä. Toiseksi, erityisesti fantasian, animen ja mangan nopea leviäminen suosituiksi genreiksi on osittain sf-harrastajien ansiota. Tutkimuksen jälkimmäisessä osassa tulen viittaamaan tiettyihin seuroihin, julkaisuihin, nettiyhteisöihin ja henkilöihin, ja siksi niiden esittely tässä on tarpeen. Työn lopussa, liitteenä 2, löytyvät nykyisin toiminnassa olevat seurat ja lehdet.

Dinosaurukset

Lassi Huttunen oli ilmeisesti ensimmäinen fandomin kokoonkutsuja, joten nykytietämyksellä Sirkiän (2003, 5) antama nimitys ”ensimmäinen suomalainen sf-fani” sopii hänelle hyvin. Kuten jo edellä kävi ilmi, Ruotsin kautta saatiin mallia fandomin terminologian ja organisoitumisen suhteen myös lehtien välityksellä: erityisesti *Jules Verne Magazinetin* kautta. Ensimmäinen tunnettu suomalainen fandom-sukupolvi on nimetty amerikkalaiseen tapaan *Dinosauruksiksi*. USA:ssa vuonna 1959 perustettu amerikkalainen ”*First fandom*” kokoaa yhteen ne, jotka ovat olleet mukana fandomin toiminnassa jo ennen vuotta 1938, niin sanottuna ”science fictionin kulta-aikana” (ks. <http://www.firstfandom.org/>). Eräs kyseisen seuran jäsenkategorioista on ”Dinosaurs”. Ryhmään voi kuulua, jos on ollut aktiivinen joko genren kehittäjänä tai fanina en-

nen New Yorkissa pidettyä ensimmäistä maailmanconia 4.7.1939. *Suomalaisia dinosauruksia* ovat Turun Science fiction seuran perustajajäsenet ja heidän sukupolvensa, sekä amerikkalainen kirjailija Harry Harrison. Leena Peltonen, tamperelainen kääntäjä, toimittaja, kirjoittaja ja muun muassa *Aikakone*-lehden päätoimittaja toi Harrisonille Dinosaurus-rintamerkin tämän ollessa Jyväskylän Kesän kirjailijavieraana heinäkuussa 2005.

Harrisonin ottamiselle symbolisesti suomalaisten dinosaurusten jäseneksi oli syynsä. Harry Harrison oli tavannut suomalaisia fandomin edustajia Ruotsissa ja myöhemmin King-Conissa Helsingissä ja antanut ohjeita sf-seurojen perustamisesta ja coneista, samoin kuin vältettävistä skismoista fandomin sisällä. Täten hänellä on ollut merkittävä vaikutus suomalaisen fandomin toiminnan käynnistymiseen. Vuonna 1997 tamperelaiset Leena Peltonen ja Juhani Hinkkanen valmistelivat kokoontumista niille suomalaisille dinosauruksille, joiden aktiivisuuden ja verkostoitumisen ansiosta suomalainen fandom oli saanut merkittävän lähtövauhdin (Hinkkanen 2008a.). Valitettavasti kokoontuminen ei tuolloin toteutunut. Nimiä antaa kuitenkin kuvan fandomin alkuvaiheen aktivisteista.

PALEOLIITTINEN JULISTUS

Viisitoista vuotta sitten, toukokuussa 1982, järjestettiin ensimmäinen suomalainen science fiction -kongressi, King-Con. Tämän merkkitapahtuman muistoksi olemme päättäneet panna alulle Dinosaurusklubin. Sen jäseneksi voidaan kutsua henkilö, joka oli aktiivinen suomalaisessa sf-toiminnassa viimeistään King-Conissa. Aktiivisella tarkoitamme kirjoittelua ja kuvitus- ja toimitustyötä lehtiemme viimeistään King-Conissa julkistettuihin numeroihin, toimimista yhdistysten luottamustehtävissä tai muuta vaikuttamista yhdistysten ja fandomin syntyyn ja varhaiseen toimintaan Suomessa sekä käännöstitä.

Se että olet vastaanottanut tämän kirjeen tarkoittaa että olet kutsuttu Dinosaurusklubin ainajäseneksi (muunlaisia jäseniä ei ole). Kutsumme sinut myös Dinosaurusklubin ensikokoontumiseen Vanhan kuppilaan Finnconin aikaan ensi sunnuntaina 17. elokuuta kello 12.15 nauttimaan lasillisen mielijuomaasi mitä hyvänsä se sitten onkin (omalla kustannuksellasi, valitettavasti, sillä Dinosaurusklubin budjetti on ja tulee varmasti iäti olemaan pelkästään imaginäärinen). Siellä tai ehkä jo edellisenä päivänä luovutamme sinulle myös Dinosaurusklubin badgen, jota odotamme sinun vastaisuudessa kaikissa sf-tilanteissa ylpeydellä kantavan. Niille, jotka eivät saavu Finnconiin, toimitetaan se postitse. Badgen on suunnitellut Aura Ijäs, joka on dinosauruksen jälkeläinen suoraan alenevassa polvessa.

Dinosaurusklubin jäsenillä ei ole mitään velvollisuuksia, ainoastaan rajaton oikeus levätä laakereillaan ja nauttia jälkeen tulleiden ihailusta ja arvostuksesta (sikäli kuin nuo nousukkaat omasta esihistoriastaan mitään ymmärtävät). Silloin, kun klubi on koolla, tulee kaikki vanhat kiistat ja erimielisyydet jättää ulkopuolelle. Dinosauruskлубi muistelee menneitä sankariaikoja ja suhtautuu nisäkkäisiin hyväntahtoisella ylenkatseella. Dinosauruksia on vain rajallinen määrä eikä uusia enää koskaan tule syntymään joten muodostamme sf-yhteisöistä kaikkein eksklusiivisimman. Meitä odottaa väistämätön katoaminen maan kamaralta mutta sitä ennen, viettäkäämme riemukasta elämää kun vielä voimme!
Juhani Hinkkanen & Leena Peltonen

Lähetetty: Kai Ekholm, Kari Enqvist, Jaana Gustafsson, Markku Haapio, Harri Haarikko, Jussi-Ville Heiskanen, Seppo Hyrkäs, Jyrki Ijäs, Toni Jerrman, Sid-Sid Keränen, Tuomas Kilpi, Timo Kokkila, Jari Koponen, Vesa Lempiäinen, Olavi Markkanen, Pekka Markkula, Jukka Murtosaari, Kari Mäentaka, Raimo Nikkonen, Timo Pietilä, Tapani Piha, Liisa Rantalaiho, Veikko Rekunen, Matti Rosvall, Pirkko Rosvall, Jorma-Veikko Sappinen, Matti Savolainen, Pekka Supinen, Pauli Suurniemi, Jouni J. Särkijärvi, Ari Tervonen, Lauri Tudeer, Tom Ölander.

Seurat ja lehdet

Suomalaisten sf-lehtien tueksi on yleensä perustettu pian lehden perustamisen jälkeen myös seura. Toisaalta seura on usein perustanut myös lehden (ks. Liite 2.). Järjestäytyneen suomalaisen sf-fandomin varsinaisena virallisena alkulaukauksena on pidetty Turun Science Fiction Seuran ry:n perustamista 27.2.1976. Sanomalehti *Turkulaisessa* sekä lentolehtisten välityksellä julkaistu ilmoitus, joka kutsui sf-seuran perustamiskokoukseen Suomen Yhdyspankin kerhohuoneistoon. Ensimmäisen vuoden aikana seura järjesti kolme ohjelmallista jäsentapaamista, myös huutokaupan. Jäsenkirjeet alkoivat kulkea 36 jäsenelle, ja seuran lehti *Spin* aloitti ilmestymisensä seuraavana vuonna. Seuran toiminnassa painotettiin tiedon jakamista. Vuonna 1978 alkoi lehdessä ilmestyä Seppo Hyrkäksen Helsingin yliopiston sosiologian laitokselle vuonna 1976 tekemä gradu ”Tieteiskirjallisuus Suomessa” jatkoartikkelina (*Spin* 1978/2–3 – 1979/2).

Tampereella Raimo Nikkonen oli lukenut *Helsingin Sanomien* uutisoinnin *Spinin* ilmestymisestä ja otti yhteyttä turkulaisiin harrastajiin. Vuonna 1979 hän laittoi ilmaisjakelulehti *Tamperelaiseen* ilmoituksen, jossa etsi muita scifistä kiinnostuneita. Seura perustettiin 11.12.1979.⁶⁸ (Rantalaiho 2008). Mukaan tulivat myöhemmin esimerkiksi tamperelaiset tutkija ja fandomin aktivisti Liisa Rantalaiho sekä toimittaja/kääntäjä Matti Rosvall, joka muun muassa kirjoitti *Aamulehteen* sf-kirjakritiikkejä. Myöhemmin seuran toimintaan mukaan tuli myös suomalaisen sf-fandomin äidiksi nimetty Leena Peltonen.

Tähtitieteellinen yhdistys URSA ry (joka julkaisi myös Ursa sf-sarjaa) ja Science Fiction -klubi julkaisivat yhdessä *Aikakone*-lehden ensimmäisen numeron syksyllä 1981. Jari Koposen päätoimittaman lehden toimituskuntaan kuuluivat tuolloin Jyrki Ijäs,⁶⁹ Olavi Markkanen ja Tom Ölander. Ursan SF-klubi oli keskeinen eteläisen Suomen alan harrastajia aktivoiva ryhmä. Se muun muassa kutsui vuosina 1980–1981 ihmisiä suunnittelemaan *Aikakone*-lehteä. Klubin suunnittelu- ja postituspalaverit saivat usein jatkoa

sosiaalisesti oluen äärellä (Hinkkanen 2008). Vuonna 1990 lehden teko siirtyi Aikakone-yhdistykselle (sitten Aikakone ry.) ja sen päätoimittajana toimi Jari Kuposen jälkeen vuosia kääntäjä ja toimittaja Leena Peltonen sekä Juhani Hinkkanen. Aktiivisesti lehden toimittamiseen osallistuivat myös Johanna Sinisalo ja Eija Elo, jotka olivat aktiivisia myös monilla muilla tieteisfiction foorumeilla. Vuonna 1997 lehti siirtyi verkkojulkaisuksi osoitteeseen www.aikakone.org/index2.htm ja on vuoden 2001 jälkeen toiminut pelkästään tekstiarkistona.

Tampereen Science Fiction seuran lehti *Portti* aloitti ilmestymisensä vuonna 1982. Seura piti silloin tällöin kokouksia, ja lopulta päätettiin perustaa oma lehti. Ensimmäisen Portin (1/1982) toimittajat olivat Raimo Nikkonen (vastaava) ja Leena Peltonen. Sen lukijoilta pyydettiin aineistoa tuleviin lehtiin: artikkeleita, novelleja, kuvitusta. Porttia tehtiin ensin kopiokoneella, ja ensimmäisestä numerosta on useita versioita, mutta lopulta sitä painettiin 500 kpl. Tieto lehdestä levisi suusta suuhun, ja kirjastot alkoivat tilata lehteä sitä mukaa kuin niihin oli lähetetty näytenumerot. (Rantalaiho 2008.). Lehdistä ensimmäisenä *Portti* levisi koko maan kirjastoihin ja tuli valtakunnalliseen irtolehtilevitykseen. *Portin* pitkäaikaisena päätoimittajana on toiminut tamperelainen Raimo Nikkonen. Seuran toiminta keskittyy lehden ympärille.

Vuonna 1981 Juha ”Sid Sid” Keränen julkaisi omista novelleistaan omakustanteen nimellä ”Finnish Science Fiction #1. Vain hieman ennen sitä ilmestyi Heinolassa *Time & Space* -lehti. Lehti syntyi sen perustajan ja päätoimittajan, yläastealaisen Tuomas Kilven mukaan sf-kirjallisuuden ja *Aikakone*-lehden innoittamana (Kilpi 1984a, 23). *Time & Space* -lehden tekijät päättivät perustaa lehden tueksi Helsingin Science Fiction Seura Ry:n 7.10.1983 (Kilpi 1984a 23–25, Kilpi 1984b, 41–42).⁷⁰ Vuonna 1984 Tuomas Kilven tilalle *Tähtivaeltaja*-nimiseksi muutetun lehden pitkäaikaisiksi päätoimittajaksi tuli helsinkiläinen Toni Jerrman. Helsingissä ilmestyvät myös Helsingin yliopiston science fiction -klubin lehti *Marvin* ja vapaamuotoisten kirjoittajaryhmien toimittama *Mundane-Pravda*. (Jerrman 2008.)

Jyväskylän science fiction -seura kutsuttiin ensimmäisen kerran kokoon Kimmo Isokosken laatimin ja yliopiston kampusalueelle levitetyin julistein joulukuun 12. päivänä vuonna 1989. Samana syksynä oli Keuruulta kotoisin oleva, Jyväskylän yliopistossa englannin kieltä opiskellut Pertti Kivelä⁷¹ haeskellut ”samanhenkisiä scifistejä”. Hänestä tuli Jyväskylän seuran kantava aktiivijäsen varhaiseen kuolemaansa saakka, ja hän toimi muun muassa seuran (vuodesta 1990 lähtien Jyväskylän Science Fiction seura 42 ry) lehden, *Alienistin* päätoimittajana.

Niin ikään valtakunnallisesti toimiva *Suomen Tieteiskirjoittajat* perustettiin vuonna 1984 edellisenä vuonna syntyneen aktiivisen kirjoittajapiirin yhteisellä päätöksellä. ”Yhdistyksen juuret ovat kirjoittajaringissä, jonka Veikko Rekunen pani alulle syksyllä 1983. Se toimi (ja toimii yhä) kiertokirjeperiaatteella, jossa kukin jäsen liittää jäseneltä toiselle kulkevaan tekstinivaskaan oman osuutensa sen tullessa kohdalle poistaen samalla aikaisemman kirjeensä. Kiertokirjeiden alkuaikoina käytiin niissä varsin pitkiäkin keskusteluja, kritisoitiin lehtien julkaisemia novelleja ja kierrätettiin toisinaan omiakin tekstejä jäseneltä toiselle.”⁷² Yhdistyksen lehti alkoi ilmestyä 1984, ja vuodesta 1985 lähtien se ilmestyi *Kosmoskynä*-nimisenä.

Turussa ja sen lähiseuduilla vaikuttavan Ben Roimolan päätoimittama ja julkaisema ruotsinkielinen *Enhörningen* ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1986. Lehti on ollut ja on edelleenkin merkittävä alan pohjoismainen julkaisu. Sen näkyvyys lisääntyi, kun lehden sähköinen verkkoversio *Näthörningen* alkoi ilmestyä vuonna 1998. (Ks. myös <http://www.kotiposti.net/~xvalpas/more/ben.html>.)

Pitkäikäisimpiin lehtiin kuuluu niin ikään *Finnzine*, jonka perustivat Pekka Sirkiä (alusta lähtien eric. toim. eli erikoistoimittaja) ja Pekka Supinen (alusta lähtien vastaava toimittaja) vuonna 1991, jolloin ilmestyi yksi näytenumero. Vuodesta 1992 lähtien se ilmestyi neljästi vuodessa. Mukana ovat merkittävällä panoksella olleet Jukka Halme ja Antti Oikarinen. *Finnzinen* tueksi perustettiin *Tieteiskulttuuriyhdistys*, jonka perustajajäseninä olivat Pekka Sirkiä,

taittaja Seppo Niiranen ja Pekka Supinen. Lehdellä on myös nettisivut <http://www.finnzine.com/>. Proosaa, lyriikkaa, näytelmiä, faktaa ja fiktiota julkaisevan lehden erikoisuus ovat jatkonovellit, joiden avulla tuetaan pitkän proosan kirjoittamista. (Supinen 2008.)

Usein genrelehtiin lasketaan nykyään myös kirjailija ja kustannustoimittaja Anne Leinosen vuonna 2005 perustama ja toimittama nettilehti *Usva*, jonka teemanumerot kattavat kaikki spekulatiivisen fiktion alueet (<http://www.usvazine.net/>) fantasiaa ja kauhua myöten. Toisaalta sf-harrastajat kuuluvat moniin lähigenrejen harrastajayhdistyksiin. He lukevat ja toimittavat lehtiä ja tuottavat niihin aktiivisesti tekstejä ja kuvituksia. Valtakunnallinen Suomen *Tolkien seura* ry on fantasiaseura, mutta siihen ovat kuuluneet ja kuuluvat lukuisat sf-fandomin jäsenet, kuten seuran monissa tehtävissä toimineet Johanna Vainikainen-Uusitalo ja Jukka Halme. Seura perustettiin vuonna 1992, ja sen yhteydessä toimii edelleenkin myös paikallisia yhdistyksiä, smialeja. Seuran lehden nimi on *Legolas*, ja sen lisäksi julkaistaan neljä kertaa vuodessa ilmestyvää *Hobittilan sanomat* -tiedotuslehteä, joita julkaistaan yhdessä HeAT:in (*Helsingin Akateemiset Tolkienistit*, ex-HYTKy) kanssa. Ehkä epävirallinen ennätys seura-aktiviteettien määrässä on Turun sf-seuran jäsenellä Simo Suntilalla, joka vuonna 1996 oli mukana perustamassa *Turun yliopiston roolipeliseuraa* ja perusti vuonna 2000 *Turun animeseuran*. Hän oli mukana perustamassa myös *Turun sarjakuvaseuraa* vuonna 1998, ja *Star Wars* -harrastajien seuraa nimeltä *Tähtiallianssi* vuonna 1999 – ollessaan samoihin aikoihin myös *Spin*-lehden päätoimittaja.

Spock's Hut oli seura, joka keskittyi audiovisuaaliseen sciifiin ja fantasiaan. Se syntyi alun perin Star Trek -seuraksi. Edellä mainittujen kaupunkien sf-seurojen lisäksi yhdistyksiä syntyi viimeistään 1990-luvun aikana tiettävästi ainakin Ouluun, Joensuuun ja Lahteen. Kuopiolaisen sf-seuran samanniminen webzine *Kalaksikukko* on ilmeisesti eräs maan vanhimmista (<http://iwn.fi/~kxkukko/faq.htm>). Monia muitakin seuroja on suunniteltu, ehkä toteutettukin. Esimerkiksi Helsingissä opiskellut Ari Veintie suun-

nitteli tammikuussa 1990 sf-seuran perustamista kotikaupunkiinsa Äänekoskelle (<http://scifi24.fi/historiikki.html>).

Joissakin kaupungeissa seuroja on useampia. Esimerkiksi yliopistoyhteyksiä tukemaan perustettiin vuonna 1987 Helsingin yliopiston scifiklubi HYSFK jo olemassa olevan Helsingin Science fiction seura ry:n lisäksi ja Oulussa jo olemassa olleen seuran lisäksi *Oulun Yliopiston Science Fiction* ja *Fantasia Klubi* (Oysfk). (Ks. <http://www.elisanet.fi/~y635205/sf/suomisf.html> ja http://koti.mbnet.fi/pasenka/kirjallisuus/a-fandom_old.htm.) Vastaava jyväskyläläinen yhdistys joutui pohtimaan nimeään niin ikään yliopistoyhteyksien takia. Se aloitti Jyväskylän yliopiston science fiction -seurana. Jäsenet pohtivat myös nimen muuttamista muotoon Jyväskylän yliopiston science fiction seura 42, olivathan lähes kaikki jäsenet tuolloin yliopiston opiskelijoita. Lopulta seura kuitenkin valitsi nimekseen *Jyväskylän science fiction seura 42*. ([Http://scifi42.fi/historiikki.html](http://scifi42.fi/historiikki.html)).

Tampereella 24.9.2001 perustettu *Spektre* on vapaamuotoinen yhteisö, jolla on jonkin verran yhteistyötä Tampereen yliopiston roolipelaaajien yhdistyksen, TYR:in kanssa. Läheistä yhteistyötä se tekee Tolkien-yhteisön, smial Morelin kanssa. *Spektre* ei tee omaa lehteä. (Ks. <http://www.spektre.fi/>.) Seuran kotisivujen mukaan ”*Spektre* on lyhenne sanoista ”Spekulatiivinen fiktio Tampereella”. *Spektren* perusti syksyllä 2001 kokoontunut joukko tamperelaisia, jotka pitävät spekulatiivisesta fiktioista, oli se sitten science fictionia, fantasiaa tai kauhua. Vapaamuotoisen yhteisön tärkein tehtävä on toimia yhteysväylänä. *Spektre* tuo yhteen spekulatiivisesta fiktioista nauttivia ihmisiä keskustelemaan, olemaan yhdessä ja jakamaan video- ja kirjahyllyjensä aarteita.”

Viimeisin aktiivinen seura on keväällä 2004 Espooseen perustettu ESC – *Espoon science Fiction ja fantasiaseura*, joka on tehnyt alueellaan erityisesti kirjallisuuden koulu- ja nuorisoprojekteja (ks. <http://www.esc-ape.net/>) harrastustoiminnan lisäksi. Seura julkaisee *Esc-Ape* -lehteä.

Yhteistyötä rakentavien seurojen joukossa kiinnostava kurioositeetti on vuonna 1989 perustettu *Vanhojen herrojen sf-yhdistys*,

jonka perustamissääntöjen pykälä 7. kuului seuraavasti: ”Jäsenen on täytettävä seuraavat edellytykset: Hän on mies. – – Hänen on hyväksyttävä yhdistyksen säännöt ja oltava muutoinkin yhdistyksen henkeen sopiva mies.” Vaikka seuraan liittyneistä jäsenistä useimmat ilmoittivat heti kysyttäessä irtisanoutuvansa seuran diskriminoivista säännöstöistä, kirjatut tavoitteet aiheuttivat vakavan särön suomalaisen fandomin ilmapiiriin. Seuran tarkoituksiin kuului ”epäterveiden ilmiöiden”, kuten ”harrastustoiminnan naisistumisen” vastapainona oleminen. Seura koettiin huonoksi vitsiksi ja sai aikaan kaikkien fandomin merkittävien naispuolisten toimijoiden ja lukuisten miespuolisten aktivistien välittömiä vastalauseita. Yhdistyksen sääntöjä arvosteltiin vahvasti suomalaisen fandomin kärkiaktivistien kynällä *Kosmoskynän* sivuilla. Kirjoituksen (Elo, Meriranta, Sinisalo, Gustafsson, Pasanen, Sinkkonen, Wuorinen, Jaeger, Peltonen & Säilä 1989, 6–7) laativat suomalaisen fandomin kantavat naispuoliset tekijät. Tekstissä tuotiin esiin se, kuinka Vanhojen herrojen yhdistyksen säännöt kiteyttivät kipeällä tavalla naisten piiloon jääneen toiseuden kokemuksen fandomissa.

Artikkeli aloitti pitkäaikaisen ja kiihkeän mielipidevaihdon fandomin sisällä. Sukupuolikysymyksestä muodostui yksi fandomin vakavista sisäisistä kiistoista, mutta rintamalinja ei syntynyt naisten ja miesten välille. Kiista oli tehokas tapa käsitellä fandomin ”naiskysymystä”, ja tuoda näkyviin ja purkaa fandomin toimintaan piilotettuja hierarkioita. Käytännössä kaikki ottivat kantaa tavalla tai toisella. Esimerkiksi *Äreiden kaljupäiden scifistinen yhdistys* (ÄKSY) perustettiin 2.11.2000. Siihen pääsevät jäseniksi ”kaikki äreät kaljupäät ja bändärit (jotka haluavat raataa yhdistyksen eteen palkatta) – myös naispuoliset”. (Ks. <http://xy.utu.fi/esihistoria-10.html>.)

Vuonna 2003 Turussa järjestetyssä Finncon-Euroconissa Ben Roimola esitteli ”Kun isoisa Suomeen hiihti” -paneelissa asiasta tietämättömälle yleisölle vuoden alussa *Risingshadow*-sivuston ympärillä toimintansa alkaneen yhteisön (Ijäs 2003a). Kyseessä on kirjallisuuteen ja sen esittelyyn erikoistunut verkkosivusto, jolla on laaja ja monipuolinen keskustelusivusto, ja viime vuosina myös

englanninkielinen versio sivuista. Risingshadow'n (tästä eteenpäin myös RS) nettisivut perustettiin alun perin *Scifi- ja Fantasiakirjat* -sivustona vuonna 1996. Nykyiset *Risingshadow* -nimellä toimivat sivut avattiin tammikuussa 2003. Kesäkuussa 2003 tieto sivustosta levisi ”vanhan” suomalaisen sf-fandomin piiriin muutaman sivustolla vierailleen henkilön, erityisesti Ben Roimolan ja espoolaisen toimittaja Vesa Sisätön, aktiivisen tiedotuksen ansiosta.⁷³

Risingshadown rekisteröityneiden käyttäjien määrä lisääntyi vuoden 2003 aikana keskimäärin 94 kappaleen kuukausivauhtia. Maaliskuussa 2004 sivustolla oli lähes 1500 aktiivista jäsentä, toukokuussa 2006 lähes 2500 ja lokakuussa 2008 yhä lähes 1800. Vuoden 2007 aikana sivuston jäseneksi liittyi keskimäärin 130 jäsentä kuussa, kyseisen vuoden aikana yhteensä 1606. Sivustolla kävi alusta saakka myös runsaasti rekisteröitymättömiä kävijöitä. RS:n englanninkielisellä sivustolla oli kesäkuussa vuonna 2008 yhteensä 118 rekisteröitynyttä jäsentä. (http://fi.risingshadow.net/index.php?option=com_smf&Itemid=27&action=stats.)

Syy siihen, miksi ”vanha” fandom ei ollut törmännyt Risingshadowin aikaisempaan muotoon, *Scifi- ja fantasiakirjat* -sivustoon, voi selittyä sillä, että sen käytössä olivat jo kotimaisen sf- ja fantasiakirjallisuuden bibliografia ja siihen liittyvät monipuoliset sivustot fanzineista, novelleista ja kirjasarjoista, kuten *Suomenkielisen sf-, fantasia- ja kauhukirjallisuuden bibliografia* http://www.elisanet.fi/jussi_vainikainen/sf/bib/index.html. (Vainikainen, Mölläri & Ijäs 2008.)

Samaan aikaan kun fandomilla on enemmän näkyvyyttä kuin koskaan aikaisemmin, se on myös sirpaloitunut. Kukin fani voi valita millaisilla kombinaatioilla haluaa olla mukana scifistisissä tiedonvirroissa: esimerkiksi valitsemalla olevansa mukana muutamalla postituslistalla, omaamalla oman, hyvin linkitetyn livejournalin ja seuraamalla joidenkin tiettyjen ihmisten blogeja ja niiden linkkejä. (Busse & Hellekson 2006, 12–14.)

Yhteinen tieteisfiktio harrastajien webbisivusto on helsinkiläisen informaattikko ja kirjailija Kimmo Lehtosen ylläpitämä *Babeknabel* (lue myös toisinpäin) ja *Tähtivaeltaja*-lehden yhteinen

sivusto osoitteessa <http://babeknabel.fi/>. Monelle scififanillekin tuttu on J. R. R. Tolkienin tuotantoon keskittynyt sivusto *Kontu* (<http://kontu.info/>). Sen tueksi perustettiin *verkkoyhteisö Kontu* vuonna 2006. Sivustolla keskustellaan Tolkienin lisäksi muun muassa musiikista, elokuvista ja TV-sarjoista, peleistä ja pelaamisesta, kuvittamisesta ja kaikenlaisista elämänalueista.

Suomalaisille sf-harrastajille, erityisesti kirjoittajille, on *Babeknabelin* lisäksi tuttu Suomen Tieteiskirjoittajien *NettiColosseum*-sivusto, jossa marraskuussa 20.11.2008 oli 222 käyttäjää ja satoja keskusteluaiheita kirjoittamisen alueelta. Sivusto toimii kirjoittajien julkaisukanavana, palautteen antamisen foorumina ja esimerkiksi kirjoituskilpailujen ja kurssien tiedottajana. Sivustolla toimii myös kirjoittajapiirejä. (<http://tieteiskirjoittajat.utu.fi/netticolosseum/index.php>.)

Suomalaisen fandomin tiedotus kulkee yhä olennaiselta osin seurojen lehtien lisäksi sähköpostilistojen kuten valtakunnallisen scifi@tsfs.fi (ennen scifi@utu.fi) -listan kautta. Toinen melko laajalle levinnyt lista on Jyväskylän sf-seuran lista 42@scifi42.fi. Kattavan tietopaketin suomen fandomista löytää erityisesti jyvaskyläläisen Jussi Vainikaisen kotisivuilta (http://www.elisanet.fi/jussi_vainikainen/suomif.html), joiden kautta löytää esimerkiksi listat suomalaisista sf-seuroista, lehdistä, tapahtumista, palkinnoista. Turkulaisen Tomi Junnilan ylläpitämältä suomalaisen scifin Frequently asked questions (FAQ) sivuilta (<http://www.tsfs.fi/sffaq/>) löytyvät myös suomalaiset seurat, lehdet ja tapahtumat. Merkittäviä kotimaisia blogeja ovat esimerkiksi Tero Ykspetäjän kokonaan englanninkielinen Partial Recall -blogi (<http://partialrecall.blogspot.com/>). Anne Leinosen Usva-lehden yhteydessä pitämä blogi www.usvazine.wordpress.com on ikään kuin silta mainstream- fantasia- ja scifikirjailijoiden välillä linkittyen monien muiden kirjoittajien blogien kanssa. Arkistoista on mainittava Leena Peltosen artikkelit (<http://www.aikakone.org/leena/arkisto.htm>) sekä Aikakoneen arkisto (<http://www.aikakone.org/index2.htm/>)

Kehitys toi 1980-luvulta alkaen mukanaan uusia viestinnän keinoja, ja fanit ottivat ne käyttöön sitä mukaa kun ne tulivat ulottu-

ville. Harrastajaryhmien omat serverit, nettisivustot ja keskustelut järjestäytyivät, ja yhdellä nettisivustolla voi olla nykyään kymmeniä ja satoja erilaisia keskustelunaiheita omine moderaattoreineen ja vakiokommentoijineen. Kuten sivustot ja blogit, myös monet fandomin toiminnot siirtyivät viimeistään 1990-luvulla internetiin. Ympäri maailmaa nähtiin sama ilmiö. Vanhat fandomit perustuivat kasvoista kasvoihin -tapaamisiin, kirjoittajapiireihin, lehtien ja seurojen ympärillä toimiviin verkostoihin, ja tieto levisi joko suusta suuhun tai lehtien kautta. Sitä mukaa kuin ensimmäiset sähköiset keskusteluryhmät (usenet news tai internet news groups) ilmestyivät, samoista asioista kiinnostuneet ihmiset alkoivat käyttää niitä. Erityisesti scifi-harrastajat rekisteröityivät niille (esimerkiksi sf-lovers ja rec.arts.startrek). Viimeisin muoto ovat keskenään verkottuneet blogit, jotka ovat yksittäisten kirjoittavien ihmisten yksittäiset sivut (Busse & Hellekson 2006, 12–14.)⁷⁴ sekä chatit ja facebook. Ehkä ensimmäinen suomalainen sf-blogi oli Juhani Hinkkasen Kaikkiruokaisen päiväkirja, joka aloitti *Aikakoneessa* 1.9.1999 (www.aikakone.org/kaikkiruokainen.htm).

Läheskään kaikista ryhmistä tai yksittäisten harrastajien aktiiviteeteista ei todennäköisesti ole saatu tietoa. Itse olen kuullut huhuja esimerkiksi Porvoossa ja Pohjanmaalla olevista seuroista tai ryhmistä. Liitteessä 2 Suomi-fandom näkyvät ne suomalaiset sf-seurat, lehdet ja kilpailut sekä keskeisimmät linkit suomalaisen fandomin nettisivuille, joista on saatu tieto sivujen ylläpitäjiltä tai esimerkiksi vuotuisen valtakunnallisten yhteistyökokouksen kautta.

Tapahtumat

Ruotsalaisten kanssa Ruotsissa ja Suomessa sekä niiden välisellä lauttamatkalla tapahtunut ensimmäinen suomalainen sf-tapahtuma, *King-Con*, järjestettiin vuonna 1982. Conin pääjärjestäjä oli ruotsalainen Sam J. Lundwall. Suomessa Tom Ölander hoiti Vanhan ylioppilastalon järjestelyt ja niinikään helsinkiläinen Jyrki Ijäs elokuvaesitykset Gloria-elokuvateatteriin. Tapahtuma alkoi

perjantai-iltana 28.5.1982, kun laiva lähti Tukholman satamasta kohti Helsinkiä mukanaan 37 ruotsalaista osanottajaa ja kolme suomalaista sf-aktivistia: Ölander, Ijäs ja Pekka Supinen sekä conin kunniavieras, amerikkalainen kirjailija Harry Harrison. Conista kirjoitti 56 päivälehteä ja sen huomioi myös lauantain pääuutiset. Medianäkyvyys toi Vanhalle ylioppilastalolle runsaasti kiinnostuneita seuraamaan King-Conin ohjelmaa ja katsomaan näyttelyä (Ijäs 2003b).

Vaikka King-Con oli ensimmäinen merkittävä sf-tapahtuma, se ei ollut yksinäinen merkki. Tuon ajan moninaisista sf-tapahtumista kertoo vuoden 1983 syksyllä ilmestynyt *Aikakone* (2) 3. Sen sivuilla 6–11 Jyrki Ijäs ja Kari Enqvist haastattelivat Mukkulassa pidetyn *Lahden XI Kansainvälisen kirjailijakokouksen* vieraita. Tapahtuman teemana olivat taiteellisen ja tieteellisen tietämyksen erot ja yhtäläisyydet, ja paikalle oli kutsuttu myös tieteiskirjailijoita. Haastateltavina olivat itävaltalainen kyberneetikko, estetiikan tutkija ja sf-kirjailija Herbert W. Franke, länsisaksalainen tutkija ja sf-kirjailija Susanne Päch, tanskalainen kirjailija Svend Åge Madsen ja puolalainen fyysikko ja kirjailija Janusz Andrzej Zajdek.

Saman lehden sivuilla 12–13 kerrotaan puolestaan Kansanvalistusseuran *Oriveden opistolla* järjestämästä Science fiction -tapahtumasta, jossa teemasta puhuvat kyseisen opiston kirjastonhoitaja Kai Ekholm, toimittaja Kari Enqvist, kirjailija Veikko Rekunen, WSOY:n kustannustoimittaja Klaus Taubert, suomentaja Pirkko Talvio-Jaatinen sekä venäläisestä tieteiskirjallisuudesta kertova Gladys Laine. Artikkelin kirjoittajan Jyrki Ijäksen mukaan Oriveden tapahtuma täytti kaikki sf-conin tunnusmerkit, vaikka sitä ei sellaiseksi nimitettykään. (Ks. myös Hinkkanen 2008.)

Edelleen samassa numerossa Veikko Rekunen kutsuu kokoon kirjoittajia *ensimmäiselle tieteiskirjoittajien kurssille*, josta lähtivät liikkeelle seuraavana vuonna perustetun *Suomen Tieteiskirjoittajien* monet muut kirjoittajakurssit ja kirjoittajapiirit eri puolella maata. Lehden Uutisia-palstalla kerrotaan edelleen Liisa Juustilan *Helsingin yhteiskunnallisen opiston luentosarjasta* Ihminen ja yhteiskunta tieteisromaanin silmin. Ritva-Liisa Pilhjerta puolestaan raportoi

Helsingin yliopiston luentosarjan aiheesta Mielikuvitusmaailmat kirjailijoiden luomina projektioina. Kullervo Kukkasjärven (1938–1983) kuolemasta kertova uutinen mainitsee hänen olleen mukana ensimmäisen suomalaisen tieteiselokuvan, *Ruusujen ajan* (ohj. Risto Jarva 1969) työryhmässä. Samoin kerrottiin kesällä 1983 Tampereen science fiction -seuran järjestämästä ensimmäisestä *kesäretkestä Viikinsaareen* – jota kutsuttiin myöhemmin myös nimellä Huviretki tienpientareelle. Perinne jatkuu yhä, eikä ole jäänyt väliin muutamia kertoja lukuun ottamatta. (Ijäs 2003b.)

King-Conin yhteydessä oli syntynyt ensimmäisen kerran ajatus kokonaan suomalaisin voimin järjestetystä conista. Maksullinen *Tamcon* järjestettiin kesällä 1985. Tampereen science fiction -seuran järjestämä tapahtuma alkoi perjantai-illan elokuvaesityksellä. Kävijöitä conipaikalla, Amurin koululla, oli parhaimmillaan noin 90. Myös tämä tapahtuma kiinnosti hyvin mediaa. Esiintyjien joukossa oli muun muassa nuori Johanna Sinisalo. (Ijäs 2003b.) Tapahtuman järjestäjän, Leena Peltosen con-raportti kertoo, että luvut kolme elokuvaa (*Zardoz* (1974), *Der Golem* (1915) ja *Altered State* (*Muutostiloja*, 1980) esitettiin tapahtuman aluksi ja lopussa odotti erikoisnäytäntö Särkänniemen planetaariossa. Kansainvälisen tuulahduksen toi Ahrvid Engholm, joka toi kutsun Sweconiin. Erityisestä säröstä kertoo Peltosen maininta Johanna Sinisalon kiihkeää keskustelua herättäneestä esitelmästä ”Nainen science fictionin maailmassa”. Siinä Sinisalo analysoi räväkästi sekä naispuolisten tieteiskirjoittajien asemaa genren julkaisukentässä, että naisten roolia genren teoksissa (Peltonen 1985, 36–38). Samaa teemaa Sinisalo käsitteli myöhemmin artikkelissaan ”Kahvinkeittoa ja kirkumista – naiskuva angloamerikkalaisessa tieteiskirjallisuudessa” (Sinisalo 1987, 142–158). (Ks. myös kollektiivinen raportti tapahtumasta: Johanna Sinisalo, Juhani Hinkkanen, Pekka Manninen, Kivi Larmola & Toni Jerrman 1985, 40–49.)

Finnconit, suomalaisten sf-harrastajien valtakunnalliset tapahtumat, alkoivat ensimmäistä Finnconia järjestämässä mukana olleen Toni Jerrmanin mukaan yksinkertaisesti tarpeesta. Tuolloin oli vielä hyvin vähän kuukausittaisia tapaamisia eikä yhtään koko Suo-

men harrastajaväelle vakinaista yhteistä tapahtumaa. Tom Ölander pyysi Jerrmanin mukaan työryhmään. Tavoitteena oli järjestää ensimmäinen Finncon 1986, kuten tehtiinkin. Mukana tapahtumaa järjestämässä olivat lisäksi Pekka Supinen, Juhani Hinkkanen, Harri Haarikko ja Jukka Murtosaari. King-Conissa vierailleen Harry Harrisonin suosituksesta kunniavieraaksi suostui amerikkalainen kirjailija Brian W. Aldiss. Tom Ölander maksoi tappiollisen tapahtuman kulut omasta taskustaan. (Ijäs 2003b.)

Kansainvälisesti ainutlaatuinen idea maksuttomasta ja kaikille avoimesta Finnconista oli Toni Jerrmanin. Se toteutettiin vuoden 1989 Finnconissa, jonka pääjärjestäjä hän oli. (Ijäs 2003a, Ijäs 2003b.) Viimeinen maksullinen sf-tapahtuma *Aikacon* järjestettiin vuonna 1994 Tampere-talolla. Aikaconin pääjärjestäjä oli Leena Peltonen, ulkomainen kunniavieras oli Ian Watson ja kotimainen kunniavieras Risto Isomäki. Paikalla oli satakunta osallistujaa (Ykspetäjä 1994, 8–9, Jerrman 1994, 50–55). Molemmat Tampereen tapahtumat järjestettiin Finnconin välivuosina. Niiden jälkeen maksullisten conien järjestäminen loppui, sillä taloudelliset riskit olivat huomattavat, ja tappiot kaatuivat yksittäisten järjestäjien katettavaksi. Järkevämmäksi nähtiin nojautua vapaaehtoistyöhön, julkiseen rahoitukseen ja pieneen budjettiin.

Vuonna 1991 *Jyväskylän Kesä* -festivaali otti yhteyttä Helsinkiin, Toni Jerrmaniin, scifistisen ohjelmiston saamiseksi festivaaliin. Jerrman kehotti ottamaan yhteyden Jyväskylän sf-seuraan. Seuran jäseneltä Marko Ahoselta pyydettiin, että sf-seura järjestäisi ”ohjelmaa nuorisolle”. Kansallinen yhteistyö poiki neljä sf- ja fantasiatapahtumaa vuosina 1991–1994. Toiminnan käynnisti Marko Ahonen yhdessä seuran puheenjohtaja Otto Mäkelän ja sihteeri Paula Heinosen kanssa. Mukana noissa neljässä tapahtumassa oli erityisen vahvalla panostuksella tamperelainen Leena Peltonen. Yhteistyönä festivaalin kanssa järjestetyt tapahtumat vakuuttivat muun maan fandomin aktivistit siitä, että tapahtuma olisi mahdollista järjestää myös Jyväskylässä. Näin tapahtui vuonna 1995. Kyseisen vuoden Finnconin suunnittelutyöryhmän, *conitean*, suunnittelukokoukset pidettiin Tampereella, ja con järjestettiin Tam-

pereen, Turun ja Helsingin fandomin jäsenten tuella. Sen jälkeen tapahtuma on Helsingin ja Jyväskylän lisäksi alkanut kiertää myös Turussa ja Tampereella.

Maksuttomuus oli vetovaltti. Finnconin koko alkoi kasvaa nopeasti. Eräs sen osoituksista oli Finnconin vuonna 2003 saama kiertävä *Euroconin* status. Euroconin vaikutuksesta Finnconin ohjelma muuttui käytännössä kolmikieliseksi: ohjelmaa on siitä lähtien järjestetty suomen-, ruotsin- ja englanninkielisenä. Finnconin ohjelmisto sisälsi käytännössä alusta saakka kirjailijavieraita, esitelmää, paneelikeskusteluja, näyttelyitä, elokuvaesityksiä, seurojen ja kustantajien myyntipöytiä ja illanviettoja (Ijäs 2003b).

Kiertävän tapahtuman rahoituksen tueksi perustettiin vuonna 2003 seurojen yhteinen, suomen- ja ruotsinkielinen *Finncon-yhdistys*, joka rekisteröityi nimellä Finncon-yhdistys ry vuonna 2007.

Vuoden 1999 Turun Finncon-Euroconin yhteydessä järjestettiin ensimmäisen kerran myös *Animecon*. Jo sitä ennen *Tähtivaeltaja*-lehti oli esitellyt vuosia animen ja mangan, japanilaisen sarjakuvan ja anime-elokuvien kärkeä. Finncon ja Animecon on järjestetty yhdessä siitä saakka. Tapahtumien yhteinen koko aiheuttaa nykyään kuitenkin ongelmia. Animien ja mangan sekä niihin liittyvän japanilaisen populaarikulttuurin suosio on suorastaan räjähtänyt maassamme. Vuoden 2008 kesällä Finncon-Animeconin aikaan pohjoismaiden suurimman kongressikeskuksen, Tampere-talon, ollessa täynnä sen edustalla oli vielä arviolta 1500 anime- ja mangaharrastajaa. Arviolta paikalla oli kaiken kaikkiaan 9000 kävijää, joista karkeasti arvioiden 2/3 oli animeharrastajia. Vuoden 2009 Helsingin Finnconin järjestäjät pitivät edelleenkin Animeconin, mutta vuonna 2010 Jyväskylän Kesän yhteydessä järjestetään pelkkä Finncon, vaikka sen ohjelmistossa tulee olemaan myös animen ja mangan scifi-aiheisia teemoja. Tavoitteena on kuitenkin järjestää Finncon ja Animecon yhdessä Turussa sen kulttuuripääkaupunkivuotena 2011.

Suureksi kasvaneen Finnconin (ks. Liite 3) lisäksi fandomin jäsenet ovat halunneet järjestää pienimuotoisempia tapahtumia, joissa on alkuperäiseksi koettu intiimi tunnelma, ja joissa ehtii kun-

nolla tavata sekä kunniavieraita että muita fandomin jäseniä. *Tähti-vaeltaja-päivä* on nimensä mukaisesti *Tähtivaeltajan* päätoimittaja Toni Jerrmanin ideoima. Vuodesta 2002 lähtien järjestetty tapahtuma on ulkomaisen kirjailijakunniavieraan ympärille rakennettu helsinkiläinen tapahtuma (ks. esim. http://koti.mbnet.fi/pasenska/kirjallisuus/a-fandom_old.htm). Hyvin vapaamuotoinen on vuonna 2007 ensimmäistä kertaa järjestetty *Åcon*, jonka laittoivat liikkeelle Jukka Halme, Tero Ykspetäjä, Ben Roimola ja Eemeli Aro. Maksullisella tapahtumalla oli agentit Tanskassa, Ruotsissa, Norjassa ja Englannissa, ja siitä on muodostunut kansainvälinen kokoontuminen. Ahvenanmaalla järjestetty *Åcon* vastaa ulkomaista conformaattia siinä mielessä, että se järjestetään kokonaan hotellissa, joka tekee mahdolliseksi käytännössä lähes ympärivuorokautisen ohjelman. (<http://acon.wordpress.com/about/>.)

Scifitapahtumien yhteydessä mainitaan usein myös *TamFan*, Tampereella järjestettävä fantasiatapahtuma, jossa on usein ollut myös sf-vieraita, Turun sf-seuran järjestämä turkulainen keskiaikatapahtuma *Fantasiapidot*, ja valtakunnallinen roolipelitapahtuma *Ropecon*. Turussa on järjestetty muutaman kerran vuodesta 2000 lähtien *Atonova*-tapahtuma, jossa jaettiin sekä Atorox- että Novakirjallisuuspalkinnot. *Turun kirjamessuilla* on sen alusta saakka nähty seurojen järjestämää ohjelmaa, samoin kuin *Helsingin kirjamessuilla*, useana vuonna. Suomen sf-tutkijaverkosto FINFAR järjestää aina Finnconin yhteydessä *Sf-tutkijoiden seminaarin*, jossa ulkomaiset kirjailijat ja tutkijat sekä luennoivat että kommentoivat seminaarilaisten esitelmiä. Uusimpiin tapahtumiin kuuluvat Espoon sf-seuran järjestämät *Escon*, kilpailut, nuorisotapahtumat ja temaattiset retket. Viikinsaaren huviretken lisäksi Helsingissä järjestetään joka kesä *Suomenlinnan kesäretki*, johon osallistuu väkeä eri puolilta maata. Samaan aikaan viime vuosina on järjestetty myös Risingshadowin kesäretki yhteistyön merkeissä.

Seurojen ja tapahtumien syntyessä alkoi nousta tarve jonkinlaiseen koordinointiin jotta päällekkäisyydet saataisiin estettyä ja jotta fandomin jäsenet saisivat tietoa esimerkiksi uusista seuroista. Ensimmäinen sf-yhteistyökokous pidettiin Turussa lauantaina

8.11.1986. Kokouksen oli kutsunut koolle TSFS:n silloinen puheenjohtaja Harri Haarikko (Haarikko 1986, 3, Salminen 1986, 7–8). Alkuaikoina yhteistyökokoukset järjestettiin joka vuosi eri paikkakunnalla ja eri seuran kokoon kutsumina. Seuraava kokous järjestettiin Anetta ja Pekka Pirisen kotona 5.12.1987, puheenjohtajana Harri Haarikko ja sihteerinä Ben Roimola.⁷⁵ Hänen ehdotuksestaan Turussa, Tampereella, Helsingissä ja lopulta myös Jyväskylässä kiertävä kokous vakiintui lopulta Spektren ansiosta Tampereelle, Kaupinojan saunalle (Roimola 2008).

Palkinnot ja kilpailut

Suomalaiset seurat ja lehdet ovat perustaneet useita kirjoituskilpailuja ja palkintoja. Vanhin fandomin oma, suomalaiselle sf-kirjallisuudelle perustettu palkinto on *Atorox-palkinto*. Turun Science fiction seuran järjestämässä äänestyksessä suomalaiset lukijat valitsevat edellisen vuoden parhaan tieteis- tai fantasianovellin. Suomen tieteiskirjoittajat palkitsevat tarvittaessa *Kosmoskynä-palkinnolla* sellaisen henkilön, jonka katsotaan erityisesti edistäneen suomalaista sf-kirjallisuutta. Vuosittainen *Nova* on Suomen tieteiskirjoittajien ja Turun Sf-seuran yhdessä järjestämä kirjoituskilpailu niille, jotka eivät aikaisemmin ole julkaisseet kaunokirjallista teosta. Voittajan valitsee raati. *Portti-palkintoja* jaettiin vielä 1990-luvulla yleisöäänestyksen mukaan parhaalle sf/fantasiateokselle, novelleille, artikkeleille, käänösromaanille tai kokoelmalle. *Portti-lehden* järjestämässä *kirjoituskilpailussa* on suurin rahallinen palkinto (nykyisin 2000 euroa). Raati valitsee voittajanovellin. *Tähtivaeltaja-palkinto* myönnetään vuosittain parhaan suomeksi ilmestyneen kirjan. Kahdesti se on myönnetty suomalaiselle: Pasi Jääskeläiselle ja Risto Isomäelle. Edellisen rinnalle on perustettu *Tähtifantasia-palkinto*, parhaalle käännetylle fantasiakirjalle. *Kuvastaja-palkinnon* jakaa vuosittain Suomen Tolkien-seura parhaalle fantasiakirjalle. Näiden lisäksi järjestetään jatkuvasti erilaisia teemoittaisia kirjoituskilpai-

luja, kuten *Usva-lehden* ja *Tähtivaeltajan* organisoimat kilpailut. (Ks. http://www.elisanet.fi/jussi_vainikainen/sf/suomisf.html.)

Kirjoituskurssit ja kirjoittajaoppaat

Kilpailut mainitaan yleisesti fandomin omana kirjoittajakouluna. Lisäksi Suomessa on järjestetty monipuolisesti kirjoittajakoulutusta. Suomen Tieteiskirjoittajien toiminta lähti liikkeelle kirjoittajapiiristä. Vuosien myötä yhdistys on sekä ylläpitänyt kirjoittajakoulutusta että jakanut *Kosmoskynän* kautta runsaasti perustietoa erityisesti genrekirjoittamisesta ja luovasta kirjoittamisesta laajemminkin. Se on informoinut koti- ja ulkomaisista kirjoittajakursseista ja -koulutuksesta ja järjestänyt kirjoittajakoulutuksen lisäksi myös muita tapahtumia, esimerkiksi Finnconin yhteydessä.

Yhdistyksen tavoitteet näkyvät sen nettisivuilta: ”Suomen Tieteiskirjoittajat ry. on kaikille tieteis- ja fantasiakirjoittamisesta kiinnostuneille suunnattu valtakunnallinen yhdistys, jonka tavoitteena on pyrkiä parantamaan suomalaisen sf/f-kirjallisuuden tasoa sekä asemaa. Yhdistys julkaisee kirjoittamisesta sekä kotimaisesta science fictionista ja fantasiasta kiinnostuneille suunnattua *Kosmoskynä*-lehteä, järjestää kirjoittajakursseja ja ylläpitää jäsenilleen maksutonta arvostelupalvelua sekä kirjoittajille suunnattua Netticolosseum-keskustelufoorumia verkossa.” Turun science fiction-seuran kanssa seura järjestää jo edellä mainitun palautteellisen kirjoituskilpailun, Novan. (<http://tieteiskirjoittajat.utu.fi/>.)

Tieteiskirjoittajat julkaisevat *Kosmoskynän* kirjoittamista koskevien artikkeleiden lisäksi myös kirjoitusoppaita. *Kosmoskynässä* ilmestyneistä artikkeleista on koottu Juha Salmisen ja Pekka Sirkiän *Scifi-novellin kirjoittaminen* (1995), joka on saatavana seuran sivuilla sähköisenä versiona. Uudempi, Anne Leinosen toimittama artikkelikokoelma *Kirjoita Kosmos. Opas spekulatiivisen fiktion kirjoittamiseen* ilmestyi vuonna 2006. Sen ovat yhdessä julkaisseet Suomen tieteiskirjoittajat ja Turun yliopiston tieteiskulttuurikabinetti ry. (Ks.liite 2. Suomi-fandom.)

Suomalainen sf-fandom on sangen aktiivinen siihen nähden, että se on tiettyyn genreen kiinnittynyt toimijoiden joukko. Toiminnan aktiivisuutta voi verrata muihin genreihin tai tiettyihin kirjailijoihin liittyvien seurojen ja tapahtumien toimintaan. Suomen Kirjailijanimikkoseurat ry:n sivuilla (<http://nimikot.nettisivut.fi/> 16.6.2008) nimetään 44 seuraa. Sen mukaan esimerkiksi Pääatalo-seuran jäseniä on noin 700, joista 100 ainaisjäseniä, ja Arto Paasilinna -seuran jäseniä noin 500. Suomen Dekkariseuraan kuului toukokuussa 2006 lähes 900 henkilöjäsentä. Näillä seuroilla on perinteisesti yksi lehti, ja seura on valtakunnallinen. Niiden tapahtumien kävijämäärät eivät nouse tuhansiin. Toimintaan verrattuna suomalaisten sci-fi-seurojen jäsenmäärä, ja edellä mainittu aktiivisten joukko (arvio 120–150) näyttää yllättävän pieneltä.

DEN FÖRSTA NORDISKA SCIENCE FICTION -KONGRESSEN
KING-CON
STOCKHOLM-HELINGFORS-STOCKHOLM 28-31 MAJ 1982

HÄR KOMMER DEN ANDRA FRAMSTEGSRAPPORTEN FRÅN KING-CON-KOMMITTÉN. ARBETET FRAMSKRIDER PLAN-ENLIGT. ANMÄLNINGARNA STRÖMMAR NU IN I EN JÄMNTAKT. SISTA ANMÄLNINGSDAG ÄR DEN 5 MAJ, DET ÄR ETT ABSOLUT DATUM. ALLTSÅ 5 MAJ. IFALL NI BE-STÄMMER ER SENARE, FÅR NI SJÄLVA BOKA RESAN HOS VIKING LINE, OCH BÖR DÅ SAMTIDIGT BETALA EN KONGRESS-AVGIFT PÅ 100:- TILL POSTGIRO 4564333-5, ANNE LARSSON.

★
SAMARBETET MED FINNARNA GÅR VIDARE. DET LÄR BLI VÄLDIGT MÅNGA FINSKA DELTAGARE. VI HOPPAS PÅ TVÅ SPÄNNANDE OCH INNEHÅLLSRIKA DAGAR I HEL-SINGFORS.

★
HAR NI FRÅGOR ELLER SPECIELLA ÖNSKEMÅL UTÖVER VAD SOM STÅR I DENNA FRAMSTEGSRAPPORT SÅ HÖR GÄRNA AV ER. VI GÖR VAD VI KAN FÖR ATT HJÄLPA, VÄL MÖTT I PINGST
★
KONGRESS - KOMMITTÉN

”Ensimmäinen Pohjois-
mainen sf-con”, KingCon
1982. Tiedotteen etulehti
ja viimeinen sivu. (Kuva:
Jyrki Ijäs, skannaus Aura
Ijäs)

F R E D A G	28.5	★
16.00	KONGRESSEN INLEDS	
18.00	BÅTEN AVGÅR FRÅN STOCKHOLM	
22.00	MIDDAG PÅ BÅTEN	
L Ö R D A G	29.5	★
09.30	ANKOMST TILL HELSINGFORS	
10.30-		
16.30	SF-FILMER	
18.30	BANKETT PÅ FENNIA	
S Ö N D A G	30.5	★
09.00-		
16.00	PROGRAM PÅ GAMLA STUDENTHuset	
18.00	BÅTEN AVGÅR FRÅN HELSINGFORS	
22.00	MIDDAG PÅ BÅTEN	
M A N D A G	31.5	★
08.30	ANKOMST TILL STOCKHOLM, KANSKE MER PROGRAM, VAR BEREDDA	

HJÄLP OSS ATT SALJA REKLAM-
PLATS I PROGRAMBOKEN,
HELSIDA 200:--
HALVSIDA 150:--
RING NILS, 0755 - 86859

Suomen tieteiskirjoittajien (tuolloin vielä Suomen Science Fiction Kirjoittajat) perustamiskokouksen osanottajat Turun tuomiokirkon portaililla 7.7.1984. Vasemmalta: Jyrki Ijäs, jonka takaa pilkottaa Kari Mäentaka, Pekka Sirkkiä, Veikko Rekunen, Juha Keränen, Pekka Virtanen, Toni Jerрман, Tuomas Kilpi, Kivi Lammola ja Mikka Niemi. Etualalla vasemmalla Pekka Supinen ja Anetta Merrilanta ja oikealla Harri Haarikko. Jussi-Ville Heiskanen saapui paikalle myöhemmin ET:ksi naamioituneena.

(Kuva: Juhani Hinkkanen.)

Tamconin ensimmäinen päivä vuonna 1985. Viikisaaren ravintolassa vasemmalta Kivi Larmola, Johanna Sinisalo, Antti Oikarinen, Jussi-Ville Heiskanen, Toni Jerrman ja Hannu Mänttari. (Kuva: Juhani Hinkkanen)

Kari Mäentaka saa ensimmäisen Kosmoskynä-palkinnon Tamconissa. Edessä Kari ja Harri Haarikko, vasemmalla Jaana Gustafson ja Pekka Pirinen. Takarivissä muun muassa Olavi Kanervisto ja Mahnala. (Kuva: Juhani Hinkkanen.)

Helsinki, ensimmäinen Finncon vuonna 1986. Kunniavieras kirjailija Brian Aldiss syventyy keskusteluun suomalaisen sf-fandomin isäksi tituleeratun Tom Ölanderin kanssa. (Kuva: Tom Ölanderin kokoelma/Ben Roimola)

Fandomin äidiksi kutsuttu Leena Peltonen ja fandomin todellisia bibliofiilejä edustava Juhani Hinkkanen ovat löytäneet toisensa.. (Kuva: Juhani Hinkkanen)

Kesällä 2008 Finnconin ja Animeconin yleisöt täyttivät Tampere-talon äärimilleen. Ulkona oli vielä satoja anime-nuoria. (Kuva: Jussi Vainikainen.)

SUOMALAISTEN FANIEEN POSITIOITA

Kirjojen ja median suurkuluttajat

Edellä kuvasin kuinka tieteisfiktiosta kiinnostuneet tulevat näkyviin julkisuudessa, lehtien palstoilla ja osallistumalla seurojen toimintaan. Käytin 120–150 suomalaisesta aktiiviharrastajasta tehdyn otannan monipuolisuuden turvaamiseksi lumipallo-otantaa, jonka kohdensin seurojen puheenjohtajien kautta seurojen toiminnassa aktiivisesti mukana olleisiin. Science fiction fandomin lisäksi on kuitenkin luonnollisesti myös muita genrestä kiinnostuneita. Kuinka voidaan, tai voidaanko, löytää ne tieteisfiktiofanit jotka eivät suuntaudu aktiivisesti ulospäin tai osallistu fandomin aktiviteetteihin? Näyttää siltä, että science fictionin harrastuneisuus saadaan näkyviin joko käsin poimien, tiedustelemalla erityisiä kiinnostuksen kohteita tai silloin kun käytetään tarpeeksi suuria tilastollisia otoksia.

Lehtovaara ja Saarinen (1976) tarkastelevat suomalaisten kouluikäisten lukuharrastusta tutkimuksessaan *Nuorten mielikirjallisuus*. He hakevat vastausta seuraaviin kysymyksiin: kuinka paljon nuoret lukevat ja mitä, kuinka he hankkivat luettavansa sekä millaisin perustein lukuvalinnat tehdään. Tuloksia verrattiin samalla muihin harrastuksiin. Tutkimus pyrki erityisesti selvittämään sitä, kuinka lukeminen vaikuttaa lapsen kehittymiseen ja sosiaalistumiseen. Vuonna 1972 Helsingin ja Oulun alueella kerättyä aineistoa verrattiin vuoden 1962 Helsingin, Loimaan, Seinäjoen, Ilomantsin ja Rovaniemen alueella tehtyyn tutkimukseen.⁷⁶ Vanhempaan tutkimukseen osallistui 1796 ja vuoden 1972 tutkimukseen 846 iältään 10–16 -vuotiasta oppilasta.

Tutkimuksen tilastoissa avaruusseikkailu yhdistettiin kategoriana usein seikkailukirjallisuus-kategoriaan,⁷⁷ joten sen osuus luetusta kirjallisuudesta jää paikoin epäselväksi. Poikien useimmin mainitsemia mieluisia teosryhmiä olivat urheilu, luonnontiede,

sota ja tekniikka siinä missä tytöt mainitsivat romantiikan, runot ja tyttökirjat. Tytötkin mainitsivat avaruusseikkailut, mutta lähinnä epäsuosituimpien teosten kategoriassa sekä vuonna 1962 että 1972. Toisaalta niille tytöille, jotka lukivat tieteiskirjallisuutta, mieluisia olivat myös perinteiset poikien kirjat, intiaaneista kertovat teokset ja meriseikkailut, viidakkotarinat ja tietokirjallisuus. Poikien avaruusseikkailun harrastaminen väheni iän myötä (11–15 ikävuosien välillä) mutta tutkimuksen mukaan vähemmän kuin tytöillä. Tätä voivat selittää erityisesti tieteiskirjojen suuntaaminen erityisesti pojille ja kirjoista puuttuvat naispuoliset päähenkilöt. Varsinkin oppikoulutyttöillä avaruusseikkailujen lukeminen väheni nopeasti ikävuosien 11– ja 15 välillä. Kiinnostavaa on, että kaikista neljästä ryhmästä (kansakoulun ja oppikoulun tytöt ja pojat) vain oppikoulupoikien kiinnostus avaruusseikkailuihin lisääntyi iän myötä. Pojilla avaruusseikkailu oli yhdeksänneksi suosituin lajityyppi kahdestakymmenestäviidestä kategoriasta, kansakoulutyttöillä se oli sijalla 22, oppikoululaisilla sijalla 20. (Emt., 188–189, 200.)

Äärimmäisen kiinnostavana pidän sitä, että vähän lukevilla mikään kirjaluokka ei tutkimuksessa noussut merkitseväksi yhtä lukuun ottamatta. Vähän lukevat tytöt pitivät avaruusseikkailuista melkein merkitsevästi enemmän kuin paljon lukevat. (Emt., 207.) Tämä havainto sopii Jyväskylän yliopiston Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen vetämän, Baltic Ring -projektin yhteydessä tehdyn fantasiakirjallisuuden vastaanottotutkimuksen havaintoon. Tutkimuksessa luetettiin koululaisilla Ursula K. Le Guinin novellin *The Kerastion* (1990) suomennos *Kerastaasi*. Ne oppilaat, jotka eivät lukeneet juuri mitään kirjallisuutta, ilmaisivat muita voimakkaammin pitävänsä novellista (Hirsjärvi 2006e). Tämä odottamaton ristiriita olisi kiinnostava lisäselvitysten paikka esimerkiksi PISA-tutkimuksen näkökulmasta. Onko vähän lukevien kykyä vastaanottaa kirjallisuutta aliarvioitu, tai ovatko vähän lukevat keskivertoa ennakkoluulottomampia lukijoita?

Tieteisfiktio määrä on lisääntynyt voimakkaasti elokuvassa, televisiossa ja peleissä. Onko siis kirjallisuuden suurkuluttaja erilainen scififani kuin mediascififani? Käytän tässä vertailukohtina

Lehtovaaran & Saarisen (1976) ja Annikka Suonisen (2003) tutkimuksia, vaikka ne on tehty vuosikymmenien päästä toisistaan, ja siitä huolimatta että ensimmäinen koskee lukuharrastusta ja toinen media-faniutta ja mediamaailma viime vuosituhannen vaihteessa oli jotain aivan muuta kuin kolme- ja neljäkymmentä vuotta sitten. Joitakin kiinnekohtia näkyy, vaikka esimerkiksi 1960-luvulla media-scifin osuuden hoitivat lähinnä tv-sarja *Jetsonit* ja mustavalkoiset amerikkalaiset elokuvat. Kiinnostavaa on, että Lehtovaaran & Saarisen tutkimuksen avaruusseikkailuista kiinnostuneet näyttävät olevan kirjallisuudenkäyttötavoiltaan merkittävässä määrin samankaltaisia kuin kulttuurintutkija Annikka Suonisen kymmeniä vuosia myöhemmin tutkimat sf-mediafanit. Lehtovaara & Saarisen tutkimuksessa mainitaan, että paljon lukevien poikien kirjallinen maku oli monipuolinen: siinä missä avaruusseikkailuja lukeville tytöille maistuvat perinteiset poikainkirjat, myös tieteiskirjallisuutta lukevat pojat näyttivät lukevan seikkailukirjojen lisäksi mitä vain: satuja, historiakirjoja, aikuistenromaaneja, uskonnollista kirjallisuutta ja rakkausromaaneja. Kaiken kaikkiaan avaruusseikkailuista pitäneet tytöt ja pojat lukivat yleensäkin paljon kirjoja, myös lehtiä, ja niitä erityisesti irtonumeroina. (Lehtovaara & Saarinen 1976, 207, liite 14, liite 15.) Myös Saarisen ja Korhokankaan (1997, 122–127) nuorten lukemisharrastustutkimus antaa samankaltaisia viitteitä: tieteiskirjallisuus näkyy paljon lukevien tyttöjen ja poikien listoilla.⁷⁸

Ollessaan tekemässä Suomen osuutta kansainvälisessä *Young people and their changing media environment* -hankkeessa (Livingstone & Bovill 2001) Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen tutkija Annikka Suoninen havaitsi 12 maata koskevasta aineistosta (Suoninen 2003, 150), että media-scifin harrastajat tuntuivat eroavan muista nuorista mediakäytön tapojensa puolesta. Erityisesti pojat, jotka harrastivat scifiä, tuntuivat mediakäytössään selkeästi poikkeavan muista, urheilua harrastavien poikiin verrattuna jopa tilastollisesti merkittävässä määrin. He lukivat paljon ja he keskustelivat ystäviensä kanssa lukemastaan kirjallisuudesta. Tutkimuksessa kävi ilmi myös, että scifiä harrastavilla nuorilla, sekä tytöillä ja pojilla, oli huomattavasti mediaorientoituneempia harrastuksia

kuin muilla ja että myös heidän tapansa käyttää medioita poikkesi ikätovereista.

Tilastollinen ero sf-harrastajien ja urheilevien poikien välillä tuli näkyviin vain, kun Suoninen tarkasteli kaikkia kyselyvastauksia kokonaisuutena, sillä yhdenkään maan sisällä ei ollut riittävän suuria ryhmiä tilastollisten erojen syntymiseksi. Tämä ei ole ihme, sillä suurlukijoita yleensä, saati sitten tieteiskirjallisuuden suurlukijoita, on sangen vähän. Tieteiskirjallisuuden lukijat tulevat tilastollisissa tutkimuksissa huonosti esiin esimerkiksi silloin, kun tutkitaan suosituimpia kirjoja – todennäköisesti yksinkertaisesti siksi, että lajityypin harrastajat lukevat kirjallisuutta laidasta laitaan. Esimerkiksi Eskolan (1990a, 161) naisnäkökulmaa koskevassa tutkimuksessa tieteiskirjallisuuden lukijat jouduttiin tilastollisissa vertailuissa yhdistämään jännitys-, seikkailu-, ja agenttikirjallisuuden lukijoihin. Sen sijaan Eskolan *Neljä kirjapäiväkirjaa* -tutkimuksen neljästä lähemmin tarkastellusta, lukupäiväkirjaa pitäneestä nuorista lukijoista nousee esiin 22-vuotias Mikko, joka sekä lukee science fictionia että katsoo televisiosta *Star Trekiä* (Eskola 1990b, 266). Kuitenkaan hänen 15-vuotiaana pitämästään ensimmäisestä lukupäiväkirjasta ei löydy kuin kaksi tieteisteokseksi luettavissa olevaa kirjaa. Tieteiskirjallisuus tulee selkeämmin näkyviin esimerkiksi silloin, kun kysytään vaikkapa korkeakouluopiskelijoiden mielikirjoja ja voimakkaimmin vaikuttaneita teoksia (Eskola 1990c, 300–301, ks. myös esimerkiksi Saarinen, Salonen & Pakkanen 1966, 67–87). Tämä sopii hyvin suomalaisen tieteisfiktion harrastajan profiliin.

Annikka Suonista jäi askarruttamaan edellä kuvattu kansainvälisen vertailun kautta näkyviin tullut media-scifin harrastajien mediankäyttö, ja Suomen Akatemian rahoittamassa Suomalaisen mediakulttuurin murros -hankkeessa hän jatkoi sen tutkimista. Tarkastelun kohteeksi hän valitsi TV-sarja *Babylon 5* -fanit. Tutkimuksen kaikille tutkittaville suunnatussa kyselylomakkeessa oli yksi sivu scifiin ja paranormaaleihin ilmiöihin liittyvien media-aineistojen käyttöön liittyviä kysymyksiä. Tämän perusteella valikoiduille nuorille tehdyssä haastattelututkimuksessaan Suoninen todensi, että kyseiset scifi-fanit olivat sähköisten viestimien vali-

koivia suurkuluttajia, jotka samalla lukivat laajasti ja tukeutuivat esimerkiksi läksyjenteossa tietokirjallisuuteen. Suonisen otoksessa fani-pojat erosivat eniten muista pojista lukuharrastuksen suhteen: lähes kaikki lukivat kirjoja, puolet viikoittain, neljäsosa vähintään neljänä päivänä viikossa. Muista pojista luki 88 prosenttia, viikoittain kolmannes ja vain 14 prosenttia neljänä päivänä viikossa. Noin neljännes scifi-fanipojista oli lukenut vähintään kuusi kirjaa edellisen puolen vuoden aikana, muista vain 14 prosenttia. Scifi-fanipojat katsoivat televisiota vähemmän kuin muut, ja valikoivammin, mikä todennäköisesti johtui siitä, että he olivat myös hyvin aktiivisia ja monipuolisia tietokoneen käyttäjiä. Myös scifi-fanitytöt olivat keskimääräistä aktiivisempia lukijoita. Heidän makunsa televisio-ohjelmien suhteen poikkesi muista tytöistä. Heidän suosikkinsa näkyivät harvoin muiden tyttöjen suosikkilistalla, ja esimerkiksi *Tähtiportti* ja *Babylon 5* eivät olleet muiden tyttöjen 15 suosituimman listalla. Scifi-harrastajatytöt eivät myöskään pelanneet tytöille tyypillisesti suosittuja tasohyppelypelejä kuten Super Mariota tai pasianssia tietokoneella, vaan useammin seikkailu- ja roolipelejä tai taistelu-, toiminta ja strategiapelejä.

Suonisen määrittelyn mukaan hänen haastattelemansa nuoret ovat faneja harrastuksen intensiivisyyden näkökulmasta: he ”ovat ehdottomasti enemmän kuin kuluttajia, sillä he poikkeavat innokkuudessaan ja ohjelmaa kohtaan osoittamansa kiinnostuksen määrässä selvästi muiden televisio-ohjelmien tai kulttuurituotteiden (*Babylon 5* mukaan lukien) keskivertoyleisöstä. He eivät missään tapauksessa ole perinteisiä faneja, sillä eivät suhtaudu sen paremmin sarjaan kuin varsinkaan sen näyttelijöihin mitenkään erityisellä palvonnalla.” (Emt., 157). Suonisen tutkimat sf-fanit eivät ilmeisesti olleet mukana suomalaisessa sf-fandomin organisaatioissa, mutta muodostivat omalla tahollaan löyhän faniverkoston. Tieto sarjasta oli kulkeutunut heille kavereiden kautta, sarjan jaksoja nauhoitettiin ja niitä katseltiin yhdessä. Kuitenkaan haastateltavat eivät juurikaan olleet käyneet esimerkiksi netin *Babylon 5* -harrastesivuilla. (Suoninen 2003, 158–168.) Vaikka fandomista ei

olekaan kyse, kyseessä on kuitenkin lukemisen ympärille muodostunut sosiaalinen yhteisö.

Lukijoiden lajityyppi-odotukset

Suoninen selvitti myös sitä, miksi hänen haastateltavansa pitivät scifistä.⁷⁹ Nuorten mukaan tieteiskirjallisuus oli kuin kurkistusikkuna mahdollisiin tulevaisuuksiin. Myös yhteiskuntakriittisyys tuntui olevan tärkeää. (Suoninen 2003, 150–154, 158–162.)

AS: No mikä siinä scifissä sitten kiehtoo?

Aki: No mikähän se nyt vois olla...se on semmosta tulevaisuutta, mikä ei varmaan tule ainakaan kahteensataan vuoteen, kolmeensataan vuoteen. Ne on sellasia veikeitä juttuja, miten mielikuvitus pystyy luomaan ihan älyttömiä juttuja. Niin tavallaan se on sellainen mahdollinen tulevaisuus.

AS: Meneekö kaikki scifi vai?

Matti: No, lähes kaikki. Jos siinä on vähän silleen älykkyyttä mukana ripaus. Et isot alukset ei pelkästään riitä.

AS: pitää olla muutakin kun erikoistehosteita?

Matti: Kyllä. Semmoset varsinkin on hauskoja, jossa yhteiskunnalle annetaan vähän puukkoo (nauraa).

(Suoninen 2003, 152–153, 155.)

Lajityypin utopia/dystopia-ominaisuus nousee merkittäväksi näissä vastauksissa, ohi visuaalisen näyttävyyden. Usein Hollywoodin tuottamissa tieteiselokuvissa kalliit erikoistehosteet nousevat tuotteessa päärooliin, mutta näyttää siltä että se ei välttämättä tuota hyviä katsojalukuja. Näin kävi mm. TV-sarjan *Earth, Final Conflict* kohdalla, joiden heikko ”scifistinen” taso eli tapahtumien kuvaaminen epäuskottavasti vei nopeasti katsojat. Sen sijaan idealtaan onnistuneiden, teknisesti huomattavasti vaatimattomampien toteutusten nousu klassikoiksi saattaa yllättää tuottajat. Esimerkiksi John Carpenterin pikkubudjetin elokuva *Dark Star* myy edelleen, kolmenkymmenen vuoden jälkeen.⁸⁰ Myös *Star Trekin* suosio kertoo, että halpatuotannon ratkaisujen näkyminen lavasteissa ja

tarpeistossa eivät estä elokuvan suosiota. Scifi tuntuu siis tarjoavan jotain erityistä, ”ikkunan tulevaisuuteen” tai ”kriittisiä vallitsevia instituutioita kohtaan”, jotain jonka parissa voi harrastaa älyllistä voimistelua.

Lehtovaaran & Saarisen tutkimuksessa taas on kyseessä tutkittavien laaja heterogeeninen otos, josta tieteiskirjallisuuden ystävät on mahdollista poimia näkyviin, tosin varauksin, mitä johtopäätösten tekemiseen tulee. Kuitenkin kun vertaan Suonisen ja omia haastateltaviani, sekä Lehtovaaran & Saarisen tutkittavia toisiinsa, voidaan scifin suurkuluttajille yhteiseksi nähdä kirjallisuuden käytön poikkeuksellinen aktiivisuus, laaja lukeneisuus, samoin kuin sosiaalisuus ja kirjallisuudenkäytön monipuolisuus, kuten Suoninen osoittaa omassa tutkimuksessaan.

Lukemisen muutoksia

Suomalaisen sf-fandomin sukupolvijakaumia voidaan jossain määrin verrata lukijoiden sukupolviin, sillä kuten edellä on käynyt ilmi, yleisesti ottaen voi sanoa, että tieteisfiktioon liittyvän faniuden suhde lukemiseen on vahva. Lukijoiden sukupolvia on eritelty muun muassa perinteisten muuttujien kuten iän, sukupuolen, asuinpaikan tai koulutuksen mukaan (Joensuu, Koskimaa, Repo & Heilman 2001/2003, 42–51). Aikaisemmissa luvuissa esitellyssä Lehtovaara & Saarisen (1976) kahdessa laajassa lukututkimuksessa keskeisinä muuttujina olivat ikä, koulutustaso ja sukupuoli, joihin erilaisia lukutottumuksia verrattiin.

Kimmo Jokinen (1997, 11–12) teki omassa tutkimuksessaan kirjallisuussosiologisen tyypittelyn *sosioekonomisten ryhmien* kautta (intellektuellit, uusi keskiluokka, tuotantotyöläiset, maanviljelijät). Joensuu, Koskimaa, Repo ja Heilman (2001/2003, 42) tarkastelivat lukijasukupolvia *mediumien* kautta tehdyssä sukupolvikentässä. Heille on olemassa ensinnäkin ”kirjasukupolvi”, ennen 1960-lukua syntyneet, ”TV-sukupolvi”, joita ovat vuosien 1960 ja

1985 välillä syntyneet ja ”tietokonesukupolvi”, joka käsittää vuoden 1985 jälkeen syntyneet.

Tieteiskirjallisuuden lukijoiden sukupolviin näitä voi verrata monin varauksin. Oman tutkimukseni kannalta tärkeää oli se, että Lehtovaaran & Saarisen tutkimuksessa tietty kirjallisuudenlaji tuli kiinnostavalla tavalla näkyviin. Jokisen tutkimuksen kohdalla voisi pohtia, onko tieteisfiktion harrastus sosioekonomisesti tietyn ryhmän harrastus. Seurojen jäsenet eli populaarikulttuurin harrastajien joukon enemmistö on korkeasti koulutettuja, mutta eivät suinkaan kaikki. Sama pätee luultavasti myös fandomin ulkopuolisiin tieteisfiktion harrastajiin.⁸¹ Yleiset lukemistutkimukset osoittavat tapahtuneen yleisesti selkeitä muutoksia lukemisen kohdalla. Tämä tarkoittaa lukemisharrastuksen vähenemistä kymmenellä prosentilla vuosien 1990 ja 2000 välillä. Väheneminen tapahtuu maaseudulla, muualla kuin pääkaupunkiseudun alueella sekä keski- ja perusasteen koulutuksen saaneiden joukossa. Lukuharrastus lisääntyy kaupungeissa, koulutetun väestön joukossa ja pääkaupunkiseudulla. (Minkkinen, Pääkkönen, Liikkanen 2001, 37). Vaikka lukeneisuus yleensä ottaen on vähentynyt, se ei tarkoita sitä, että se olisi vähentynyt kaikkien lukijoiden kohdalla. Edellä mainituissa lukemis-, mediankäyttö- ja kulttuuriharrastuksia käsittelevissä tutkimuksissa on nähty, kuinka aktiivisuus kasautuu, ja kuinka aktiivisuuteen liittyy valikoiva median käyttö. Erityisesti viime vuosina on myös nähty lukemiseen vaikuttava uusi tekijä, kun fantasiakirjallisuus luo ja ylläpitää lukemista (Hanifi 2007).

Suonisen (2003) lailla myös esimerkiksi Joensuu, Koskimaa, Repo ja Heilman (2003/2001, 43) tuovat näkyviin sen, kuinka valikoivat median suurkuluttajat lukevat paljon. He myös tuovat esiin myös sen, kuinka lukemisharrastuksen kautta voidaan löytää erityisryhmiä, kuten romanttisen kirjallisuuden suurlukijat, tieteiskirjallisuuden tai roolipelien suurkuluttajat. Erityisryhmien tarkastelu näyttää poikkeaman tilastotiedoissa, joiden mukaan nimenomaan poikien kyky lukea ja referoida vaativaa kirjallisuutta (tarkoittaen lähinnä ”pitkää proosaa”) vähenee (Stockman, Bengtsson & Repo 2000, 74). Se on kiinnostava tieto esimerkiksi silloin, kun pohdi-

taan kirjallisuuden opetuksen painopisteitä. Voisiko olla niin, että tieteisfiktiolla olisi jokin hedelmällinen rooli koulujen realismipainotteisessa kirjallisuudenopetuksessa.

Keskeistä sukupolvimalleissa on, että ne kaikki keskittyvät Suonisen media-faniuden tutkimusta lukuun ottamatta etupäässä kirjallisuuden kuluttamiseen, vastaanottoon ja lukemiseen. Suuri muutos, jota esimerkiksi Joensuu, Koskimaa Repo ja Heilman (2003/2001) kuvaavat, tapahtui internetin myötä. Se mahdollisti tuottamisen, verkostoitumisen ja valikoimisen aivan uudella tavalla. Toinen merkittävä muutos liittyy genreihin. Jopa suomalaisessa kirjallisuuskäsityksessä vallitsevana nähty realismihakuisuus (Jokinen 1997, 43) näyttää muuttuneen vahvasti, ja fantastisen kirjallisuuden ilmaisukeinot näkyvät yhä useammin myös perinteisen suosituksen mainstreamin työkaluina. Lähihistorian tapahtumia kuvailevan, realistisen suomalaisen romaanin ylivoimaisen suosion oli ajateltu murtuvan 1990-luvun alkupuolella (Eskola 1990, 291). Näyttää siltä, että muutos on ollut sitkaisempaa kuin ennakoitiin, mutta oli 2000-luvun puolella sitten sitäkin rajumpi. Tieteiskirjallisuuden, fantasian, ja lopulta mangan vyöry maahamme näkyy kirjakaupoissa kertoen sekä uudenslaisista lukijasukupolvista että kaunokirjallisten normijärjestelmien ja arvoasetelmien muutoksista. Tämä vaikuttaa lukemistapoihin jo tilastollisestikin havaittavassa määrin. Riitta Hanifin (2007) mukaan tilastot osoittavat että nimenomaan fantasiakirjallisuus, etunenässä J. K. Rowling ja J. R. R. Tolkien, vetää nuoria mukaan lukemiskulttuuriin. Muutoksesta kertoo myös se, että J. K. Rowling on ensimmäinen miesten suosikkilistan naiskirjailija.

Sf-fanien pieni määrä aiheuttaa se, että tilastollisessa tutkimuksessa he eivät tule esiin, ellei kyse ole laajasta tutkittavien joukosta. Suoninen (2003) törmäsi siihen, että vasta kansainvälisessä aineistossa *sukupuolen* kautta tarkasteltuna näkyviin tuli ilmiö ”scifi-harrastaja-pojat erityisenä ryhmänä”.⁸² Tarkemmin tarkasteltuna eroja syntyi, kun tarkasteltiin *mediankäyttöä* suhteessa sf-faniuteen (*Babylon 5-* ja *X-files* -fanius). Omassa tutkimuksessani sf-fanien sukupolvimuutoksista suurin liittyy internetiin – joka taas ei ole

sf-erityinen muutos. Internet tarkoittaa ensisijaisesti helppoa saatavuutta ja verkottumista. Sf-harrastajat siirtyivät verkkoon heti kun se 1980-luvulla tuli mahdolliseksi. Esimerkiksi 2000-luvun alussa perustettu Risingshadow-sivusto osoittaa, että verkkoyhteisö yhdistää entistä nuorempia harrastajia ja tarjoaa harrastukselle iän ja maantieteen kannalta (koulujen ja kirjastojen nettiyhteyksien vuoksi) tasa-arvoisemman yhteisön.

Mediankäytön sukupolvia

Faniuteen kohdistuvissa tutkimuksissa faniien joukko viipaloidaan usein eri ikäryhmiin pohtimatta faniuden ja siitä kehittyvien osallistumisen ja tuottamisen kehittymistä faniien omassa henkilöhistoriassa. Kiinnostavaa on myös, että lapset ja vanhukset eivät näytä olevan tai olleen faneja niihin ikäryhmiin kohdistuvan tutkimuksen puuttuessa. Saman fani-ilmiön tarkastelussa erotetaan usein aikuiset ja lapset (kuten homot ja lesbot tai naiset) erillisiksi ryhmiksi. Näin tekee esimerkiksi Camille Bacon-Smith (2000, 155–172) kuvaillaessaan goottinuoria fandomin uutena ala- ja vastakulttuurina. Yhdysvaltain sf-kulttuuria käsittelevässä tutkimuksessaan hän tarkastelee myös internetin merkitystä, mutta lähinnä uuden teknologian tarjoamana uudenaikaisena sosiaalisena areenana – ei niinkään välineenä täysin uusille fandomin sukupolville. Hän kyllä huomauttaa, että science fiction -kirjallisuus – kuten kaikki tekstit – tuotetaan yhteisöllisinä prosesseina: keskusteluina, kritiikkeinä, normien rikkomisina ja niistä käytyinä kiistoina (Bacon-Smith 1992, 5) ja täten myös eri ikäpolvien tuottamina historiallisina prosesseina.

Suomalaisen fandomin omat sukupolvet eivät tulleet esiin niinkään ikäryhmien vaan erityisesti mediankäytön, seurojen uusiutumisen ja sukupuolikeskustelun kautta. Bacon-Smithin mainitsemaan goottisukupolven vertautuva, näkyvästi erilainen sf-harrastajien joukko Suomessa ovat puolestaan anime- ja manga-harrastajat. Molemmissa tapauksissa kyseessä on myös genresiirty-

mä. Goottisukupolvessa tapahtuu siirtymä kohti kauhua ja fantasi-
aa, animesta kiinnostuneilla kohti japanilaisen populaarikulttuurin
visuaalista kerrontaa.

Myös Bacon-Smithin mainitsema fandomin yhteisöllinen pro-
sessiluonne näkyi vahvasti suomalaisen fandomin toiminnassa:
erityisesti lehtien julkaisemisessa, pitkäjänteisessä kirjoittajakou-
lutuksessa ja Finnconin kehittymisessä. Tämä prosessi on pohja
fandomin leviämiselle. Suomalaisten science fiction -seurojen
toiminta on periaatteessa ollut sangen samantyyppistä. Ensinnäkin
seuroihin löydettiin vasta aikuisiällä. Jaanan kokemus on yleistet-
tävässä kaikkien vuonna 2001 tehtyihin haastatteluihin: ”[fandom]
termi tuli minulle tutuksi vasta, kun liityin sf-seuraan. Sitä ennen
luulin olevani suurin piirtein ainoa *Tähtien sota*-fani/sf-fani koko
Suomessa! [korostus sähköpostiviestissä]. 1980-luvulla ei etsitty
tietoa internetistä tai ostettu ulkomaalaisia lehtiä, kun asuttiin
peräkylällä.” (Jaana, 33). Seuroilla ja yhdistyksillä on myös ollut
alusta saakka säännölliset tapaamiset, oma lehti, keskustelu- ja
videoiltoja, eri kulttuuriorganisaatioiden, kuten kirjastojen, tapah-
tumien, oppilaitosten ja korkeakoulujen kanssa yhteistyössä tehtyjä
tapahtumia, klubi-iltoja, luento- ja koulutustapahtumia ja matkoja
muiden kaupunkien scifitapahtumiin.

Fanien mediankäytön tarkastelun kautta voidaan myös muo-
dostaa sukupolvia. Edellä on kuvailtu Ruotsin kautta saatu malli
fandomin terminologian ja organisoitumisen suhteen. Tiedonväli-
tys tapahtui jo 1950–1960 -luvulla lehtien välityksellä. Esimerkiksi
sana ”fandom” tuli maahamme ainakin *Jules Verne Magazinetin*
kautta: ”--mä olin sen tilaaja ja sain tietysti sitä kautta kaiken maa-
ilman muutaki infoo Ruotsin kautta ja siellä tätä fandom-sanaa vil-
jeltiin sillä tavalla et tiesin että se ei ollu kyllä Suomessa käytössä”.
(Tuure, 52.)

Vanhemman fandomin jäsenten mielestä sukupolvieroja ei olen-
naisella tavalla näy esimerkiksi sen suhteen, mikä rooli *kirjallisuu-
den harrastamisella* on nuoremman sukupolven mediankäytössä:

[kirjallisuuden rooli sf-fandomissa] voi olla prosentuaalisesti vähenty-
ny mutta absoluuttisesti ei varmaankaan ole, se on enemminkin kasva-

nut, että niin audiovisuaalinen scifi ja roolipelit ni ne on, niillä nyt on oma tilansa mitä ei aikasemmin just ollutkaan, mut ni absoluuttisesti musta tuntuu et scifiä luetaan paljon enemmän nykyisin ja sittenhän kirjoitetaan hirveesti tää harrastajakirjoittajien määrä on iso

(Raili, 60)

Tämä vanhemman sf-fanin näkemys sopii hyvin aikaisemmin mainitsemiini lukemis- ja mediankäytön tutkimustuloksiin. Esimerkiksi Tuuren muistikuvat vuodelta 1957 kertovat, kuinka nelitoistavuotiaan pojan elämään kuuluivat yhtäläisesti lasten ja aikuisten kirjallisuus, tietokirjallisuus ja sarjakuvat, samoin kuin kioskirjallisuus ja kirjasarjat, jotka sananmukaisesti kuluivat kässissä. Kuitenkin myös elokuvat olivat tärkeitä:

– –piti aina päästä kattomaan kaikki scifijutut. Ikävä kyllä niitä ei kovin paljon tullu, ja ikävä kyllä monet oli sillä tavalla ikärajallisia, että sellainen juttu jäänyt kalvamaan oikein siis syvältä kun Maailmojen sota tuli Tampereelle, ja tota puhuin sitte että isä lähtis mun kanssani katsomaan sinne kun mä en ollu vielä kuuttatoista. No eihän se portsari päästäny katsomaan sitä ei siis millään, isänkään kanssa.

(Tuure, 52)

Tuuren harrastus ei ollut ainoastaan Suomesta saatavan scifin varassa, kuten jo edellä kävi ilmi, vaan hänkin oli jo parikymppisenä muun muassa ruotsalaisen *Jules Verne Magazinetin* vakituinen tilaaja. Sen kautta saamiaan tietoja hän käytti hyväkseen myös myöhemmin, kun hän osallistui keskusteluihin siitä mitä kirjoja tulisi suomentaa tulevassa tieteiskirjasarjassa.

Vaikka sf-fanien kiinnostus kirjallisuuteen näyttää säilyvän, sen rinnalle on noussut runsas visuaalisen median käyttö. Tämä ero, jonka käsittelyä syvennän myöhemmin, tuli näkyviin, nuoremmissa harrastajasukupolvissa. Erään haastateltavan mukaan vuonna 2001 perustetussa sf-seura *Spektressä* mukana olevien toiminta on jo lähtökohtaisesti audiovisuaalisempaa. ” – – ne katsovat enemmän elokuvia ja televisiota ja sitten on tietysti nää pelaajat erikseen että se on paljon korostuneempaa, varmaan siinä pelien suhteen on yksi puoli just se että se on niin kuin eri sukupolven hommaa”. (Raili,

60). Paikallisesti tähän vaikuttaa harrastajien erikoispiirteenä vahva yhteistyö Tampereen yliopiston roolipelaajien (TYR) kanssa: ”Sitä ei oo käsittäkseni missään muussa kaupungissa Suomessa”. (Eira 27). Tämäkin vahvistaa Suonisen (2003) tutkimustuloksia sf-harrastajista median suurkuluttajina – myös lukijoina, sillä lukuharrastus tuntui olevan sangen vahva muista media-scifiharrastuksista huolimatta.

Edellä Raili puhuu nuoremista harrastajista audiovisuaalisena mediasukupolvena. Tässä toisessa sitaatissa 27-vuotias Eira puhuu vanhemmista sukupolvista ikään kuin menneisyyden edustajina, sekä mainitsee roolipelaajasukupolven selkeästi erottavana uutena joukkona.

– – musta tuntuu että on menossa jonkinnäkönen semmonen sukupolvenvaihdos et mä oon tällasta next generationsia tässä ja sitte on niit semmosii niinku vanh vanhat tekijät jotka on niinku ollu olemassa aina niinkun mun mittapuussa, sit on vielä se eer esivanhempie sukupolvi jossakin kaukana historian hämärissä [naurua] johon taas mulla ei suoraan oo mitään kosketusta, koska monet niistä on silleen vetäytynyt jo tästä ihan aktiivisesta toiminnasta,

(Eira 27)

Edellä mainittuun kirjallisuuden, television ja elokuvien käyttöön liittyen halusin tietää myös, milloin ja kuinka tieteisfiktio ja fantastinen kirjallisuus yleensäkin nousivat haastateltavieni tietoisuuteen erityisinä teksteinä. Kun kysyin kokemuksista, jotka liittyivät ensimmäisiin sf-kirjoihin, elokuvaan ja tv-sarjoihin, haastateltavat mainitsivat muistiin jääneen voimakkaina kokemuksina mm. fantasian tunnun, tekniset vempaimet ja aikamatkat, uudet ja oudot maailmat, tieteelliset kuvaukset ja ylipäätään tieteiskirjallisuuden mieltä avartavan vaikutuksen ensimmäisinä kokemuksina. Nämä tiettyihin, tiettytyyppisiin teoksiin liittyvät kokemukset löytyvät lähes kaikilla yllättävän varhaisessa vaiheessa, viimeistään ensimmäisten kouluvuosien aikana.

Se, että tässä yhteydessä kirjallisuus oli toistuvasti maininnoissa esillä, johtunee siitä, että haastateltavat olivat oppineet lukemaan melko varhain. ”--viimeistään ennen kouluikää. Jos sanon viiden,

kuuden hujakoilla niin siinä tuskin mä liioittelen (Tuure, 52). ”Kylmä osasin jo ennen ku mä menin kouluun, eli se varmaankin oli, viis kuusvuotiaana ainaki osasin – sit koulussa mä opin tavaamaan” (Lauri, 35). *Helsingin Sanomissa* 18.6.2008 ilmestynyt Johanna Sinisaloon 50-vuotishaastattelu alkaa muistelulla, jossa hän menee seitsenvuotiaana kirjastoautoon ja suoraan aikuisten hyllylle, sinne missä ”oikeat kirjat” ovat. Ymmärtäväisen kirjastonhoitajan avulla Sinisalo sai jo nuorella iällä käsiinsä kaiken kiinnostavan.

Haastateltavat lukivat lapsesta lähtien pääsääntöisesti kaiken mitä käsiinsä saivat kodista, ullakoilta, naapureista, kylältä ja kaupungista, ja siirtyivät jo nuorena Sinisaloon tavoin hakemaan kirjoja kirjastojen aikuisten- ja tietokirjallisuuden hyllyiltä. Kaikenlainen tietokirjallisuus luonnontieteistä filosofiaan, lääketieteestä maailmanhistoriaan oli lähes kaikkien lukulistalla pienestä pitäen. Eräs haastateltava mainitsi hupi-lukulistaltaan teokset *Suuri maailmantieto* ja *Fakta*-kirjasarjat. ”vähä sama ku joskus myöhemmin tuli plärättyä sivistysanakirjaa ihan piruuttaan” (Antti 23).

Fandomin aktiivisuuden aaltoja ja paikallisia eroja

Varhaisimpien sf-faniiden määrittely on hankalaa. Heitähän täytyi olla, sillä tieteisfiktiota kirjoitettiin ja julkaistiin, ja varmaan he myös kommunikoiivat keskenään. Juhani Hinkkanen (2009) huomautti sähköpostiviestissään, että tunnettu arkkitehti, taidekriitikko ja keräilijä Sigurd Frosterus (1876–1956) kirjoitti itse kirjasein H. G. Wellsistä.⁸³ Vastaanotosta ja kiinnostuneesta yleisöstä kertoo, että kirja julkaistiin uudelleen heti seuraavana vuonna samalla nimellä kustannusyhtiö Otavan toimesta. Hinkkasen hallussa olevista Frosteruksen hankkimista ja nimikoiduista kirjoista voi päätellä että hän tunsikin varhaisia edustajia, kuten Olaf Stapledonin klassikko sf-romaanin *Last and First Men* (ilm. alun perin vuonna 1930). Suomalaisten bibliofiilien avulla tehty kirjahistoriallinen tutkimus sf-harrastuksesta ennen 1950-lukua olisikin oma tutkimuksen aiheensa, joka palvelisi suomalaisen kulttuurihistorian historiankirjoitusta.

Rajasin tarkasteluni kuitenkin suomalaisiin sf-harrastajien yhteisöihin. Ehkä 1950-luvulla syntynyttä seura-aktiivisuutta edeltävää harrastajien joukkoa voisi kuvata ”proto-sukupolveksi”. Sen jälkeen, ennen 1980-lukua mukaan toimintaan tulleilla on lähes virallinen kutsumanimi ”Dinosaurukset”, ja 1980–2000 -vuosien sukupolven voisi nimetä ”The Next Generationiksi”. Uusi sukupolvi liittyy hetkiin, jolloin pienen ydinryhmän pitkään pyörittämä toiminta alkoi tuntua monista liian raskaalta. Lehtien, seuratoiminnan ja tapahtumien pyörittäminen olivat vaikeuksissa, mutta ne olivat välttämättömiä uusien harrastajien mukaan saamiseksi. Tällöin fandom alkoi aktivoitua merkittävässä määrin (ks. myös Liite 2). Aluksi Turku-Tampere-Helsinki -akselin toiminta aktivoi ihmisiä, mutta myös muualla Suomessa alkoi tapahtua. Valtakunnallinen aktivoituminen on yhteydessä moniin asioihin. Vuodesta 1986 lähtien Helsingissä järjestetty Finncon alkoi kerätä harrastajia. Lehdet tavoittivat lukijoita eri puolilla maata. Sf-elokuvien ja TV-sarjojen suosio vaikutti myös suotuisasti. Muita syitä voidaan etsiä 1980-luvulla jälleen lisääntyneestä kansainväliseen toimintaan osallistumisesta ja sen antamasta innostuksesta sekä internetin fandomin tiedonvälitykselle ja toiminnalle luomista mahdollisuuksista. Samaten 2000-luvun puolella tapahtunut animen ja mangan maihinousu ovat vaikuttaneet välillisesti myös seurojen toimintaan.

Toimijoiden vaihtuminen ja sitä kautta seuran uudistuminen on kaikille yhdistystoiminnassa mukanaolijoille tuttu positiivinen mahdollisuus. Se on yhtä tunnetusti myös riskialtis tilanne. Sukupolven vaihtuminen seuran sisällä voi koitua jopa ongelmalliseksi. Kun esimerkiksi seuran hallitus vaihtuu useamman kerran lyhyessä ajassa lähes kokonaan, se on raskasta sekä uusille, jotka ovat joutuneet ”keksimään pyörän uudelleen”, että vanhoille jotka voivat tuntea seuran toiminnan muuttuneen liikaa. ”[Hallitus] pitää kokouksia parin viikon välein tai – jopa viikoittain, kokoukset on pitkiä – byrokratia on itse asiassa aika hirveä”; ”jos raa’asti sanottuna ni scifi on unohtunut – ensisijaista siinä on kaveriporukassa hengäminen ja scifin harrastaminen on toissijaista” (Yrjö, 32). ”Meillä kuukausitapaamiset kuivu pois – se oli sääli juttu, mut niitä teko-

hengitettiin ja se ei siltikään toiminu” (Sami 20). Positiivisena uusien toimijoiden astuessa kehiin on nähty myös mahdollisuus jättää fandomin sisäiset kiistat menneisyyteen. Näin toteaa esimerkiksi Eira viitatessaan ohimennen hänen mukaan tuloaan edeltäviin skismoihin: ”me ollaan vaan niinku, touhuttu omiamme” (Eira, 27).

Valtakunnallisesti merkittävin sukupolviuutos koetaan fandomin yhteiseksi koetun tapahtuman, Finnconin järjestelyissä. Esimerkiksi Yrjö (32) näkee merkittäviä ongelmia siinä, että tapahtuma on muuttunut fandomin omasta tapaamisesta yleistapahtuman suuntaan: ”-- ne on nyt taas kauheen persoonattomia, et siellä ei tavoita ydinporukkaa”. Yrjön kommentti ennakoii keskustelua, jota on käyty koko kuluvan 2000-luvun ajan, ja joka kärjistyi Jyväskylän 2007 Finncon-Animeconin jälkeen: kenelle Finnconia tehdään ja miksi halutaan tehdä yhteistyötä massiivisia määriä yleisöä keräävän anime-väen kanssa? Ristiriitaiset käsitykset perinteisesti kunkin seuran vuorollaan järjestämän Finnconin merkityksistä ovat kasvaneet sen jälkeen kun tapahtumaan yhdistettiin Turussa 1999 Animecon. Sen mukana noin 2500 kävijän tapahtuma kasvoi radikaalisti.⁸⁴ Uusien fantastisten genrejen harrastajille on perinteisesti pidetty ovia auki, mutta läheskään aina se ei ole tapahtunut vailla kriittisiä kommentteja. Myös fantasian harrastajat ja myöhemmin Potter-fanit on koettu ongelmallisiksi ”se on tää Harry Potter-sukupolvi joka kuvittelee, et Harry Potter on hyvää kirjallisuutta” (Yrjö 32).

Fandomin sisäpiirisyys ja uusien harrastajien mukaan pääsemisen vaikeudet mainitaan monessa haastattelussa ongelmalliseksi. Yhteinen näkemys tuntui olevan, että jonkinlaiset ”pakolliset muurit”, on oltava, mutta niiden tulee olla mahdollisimman matalat. Useampikin uuden sukupolven harrastaja kertoo vaikeuksiaan lähestyä sisäpiiriä samalla tavalla kuin Eira: ”-- jos aattelee uusia harrastajia niin ne on ihan samassa tilanteessa kun -- perheen lasten seurustelukumppanit joita yritetään sitten tunkea siihen yhteisöön joka on ollut vuosikausia olemassa...”. Omat muistot tilanteesta ovat Eiralla ohjeena: ”et miten laskee se kynnyksen kuitenkään niin matalaks että ihmiset jotka on samassa tilanteessa ku itte on

ollu joskus teininä, et vitsit, ois kiinnostavaa [päästä mukaan juttelemaan]”. Tähän liittyy haastatteluissa myös kysymys fandomin tulevaisuudesta: ”mitä toimia siinä tehdään, kosk kohta meit on – – joukko rupsahtaneita ukkeleita ja akkeleita ja [naurua] ja siinäpä se oli sitte suomalaisen science fiction -fandomin hieno tulevaisuus et sen täytyy pitää ne ovet auki”. (Eira, 27.)

Tarkastelin aineistosta myös lasten syntymistä, omien lasten kiinnostumista genrestä tai heidän tulemistaan mukaan fandomin toimintaan. Vaikka pienten lasten kanssa fandomissa mukanaolo käytännön syistä on rajattua, tunne tiettyyn sosiaalisen verkostoon kuulumisesta näyttää säilyvän, eikä lasten syntymä sinänsä siirrä ihmistä toiseen sukupolveen fandomin sisällä. Sen sijaan omien kiinnostusten kohteiden tarjoaminen omille lapsille havainnollistaa millaisia asioita tieteiskirjallisuus merkitsee eri sukupolville.

– lueskeltiin kummatkin Tertun kanssa tota, *Kadonnut menneisyys*, koska mä aattelin että se vois olla sellanen että lapset vois ruveta lukemaan et se on just sellasta sopivan kevyttä mut sitte jossain vaiheessa tulin kattoneeksi että millos tää on muuten kirjoitettu ja se on kuitenkin kirjoitettu vuonna viiskytyks – – sinänsä mielenkiintonen juoni hauska, mut ei ne tällaset niinkun, virtuaalitodellisuus tai robottijutut ni ei ne varmaan niin huikeita ole kun mitä ne oli viiskytyluvulla ja samalla tavalla sitten taas se että mitä tänä päivänä kirjoitetaan ja minkälaisena niinku maailma nähdään se muuttuu – (Mauri, 39)

Lähes jokainen haastateltava, jolla oli lapsi, toi itse esiin sen, että tieteiskirjallisuuden ja fantasian tarjoaminen omille lapsille on tärkeää.

– – minkä takia se on terveellistä, semmmosta kirjallisuutta mitä kannattaa lapsille tarjota

– mielikuvitus, siis se on ihan ihan hyvä että, se on yks semmonen asia mikä mitä me nyt kuitenkin pidetään, kohtuullisen tärkeenä, niinkun lapsissa että – – sen oman – – mielikuvituksensa kehittää – – siit on niinku hirveen paljon hyöt yä, kaiken kaikkiaan elämässä, että niitä ajatuksia niinku voi kehitellä monella tavalla ja tietää että asioista voidaan näinki ajatella, ja toisaalta se on sellasta – – suvaitsevaisuutta tuo tullessaan niinku sekin että että tietää että jotkut aattelee asioista

ihan toisella tavalla ihan niinkun tämmösiä vaihtoehtosia mallejaki on olemassa.

(Mauri 39)

Fandomin kokemuksessa sukupolvien käsite oli lähellä myös haastateltavien käyttäessä perhe-analogiaa.

Nyt on syntymässä uudempi, selkeästi – nyt kun esimerkiksi seuraan on tullu paljo uutta porukkaa, uutta verta, ni tavallaan, totta kai siin on vähä – totta kai se on kanssakäymistä ja sekaantumista ja sekoittumista ja muuta niin ku pitääki olla, mutta siitä huolimatta niin ne oikeen niin kun perhe – kuitenkin siin on tavallaan ikäpolvien välinen ero. Ja se pitää ne tavallaan ne perheet vähän erillään, että, et pikemminkin voidaan puhua sit et siin – alkaa olla sukua, että -- tavallaan täällä on lapsia ja täällä on... isosetä, ne ei tunne toisiaan välttämättä hirveen hyvin. Mut siis ne pystyy silti käymään mukavaa keskustelua.

(Antti, 23)

Kaikki haastateltavani ennakoivat, että vaikka aktiivinen seurassa toimiminen ehkä loppuisikin joidenkin vuosien kuluttua, suhde fandomiin tulee säilymään. Koska ensimmäiset järjestäytyneen fandomin sukupolven jäsenet olivat aikuisia jo 1970-luvulla, sukupolvi-en skaala on jo pitkään ollut ihmisiän mittainen.

Risingshadow – Internet-sukupolvi⁸⁵

Sukupolvieroja tarkastellessani kävi ilmi, että teemahaastatteluun valikoituneet 20 henkilöä, joiden oli tarkoituksena edustaa koko suomalaista sen hetkistä fandomia, tulisivatkin olemaan tässä tutkimuksessa ”vanhempi fandom”. Kuten edellä kuvasin, Suomeen syntyi aivan uusi, edellisistä sukupolvista, saati sitten koko aikaisemmasta fandomista täysin tietämätön ryhmä, jota kutsun ”uudeksi sukupolveksi”. Tätä uuden sukupolven mukanaan tuomaa murrosta ennakoi tavallaan jo Yrjö, joka kertoo merkittävästä muutoksista sosiaalisen kanssakäymisen alueella. Muutos tuntuu tapahtuneen suoranaisesti ”ekumenian ajasta” harrastuksen paikal-

listoiminnan kehittymisen ajaksi 1980–1990 -lukujen vaihteessa. Valtakunnallisen fandomin sijaan paikalliset seurat alkoivat erityy- tyä. Sähköpostin käytön yleistyessä matkustaminen ei enää ollut välttämätöntä asioiden hoitamiselle. Myös seurojen oma toiminta vaati huomiota.

– – kaikki ne nyt sattu asuun eri kaupungeissa mut ne oli samaa porukkaa ja tunsivat toisiaan, oli silloin ystäväpiiri, ja se on tän vanhemman porukan piirissä edelleen, et kyllä – – melkein joka paikassa ni joku ainakin on viel mukana tavalla tai toisella et vaik ei oiskaan nin aktiivinen, – – meillä on tullu tää uudempi polvi joka ei oo sit taas juur missään tekemisissä tän vanhan poppoon kanssa – – se on mun henkilökohtanen teoria mutta et netinkäytön yleistyminen on tappanu tän tämmösen kasvoista kasvoihin sosiaalisuuden, – – et ne aattelee et me nyt lähetellään sähköposteja mäkin olen viidellä sähköpostilistalla et en mä mihinkään jaksa enää lähteä – –

(Yrjö 32)

Kärjistäen voi sanoa, että vanhan fandomin ihmiset löysivät toisensa painotuotteiden luota tai kirjallisista tapahtumista. Erityisesti kirjastot ja divarit olivat paikkoja, joista kirjojen lisäksi löytyi sarjakuvia ja lehtiä (ja muita scifin lukijoita), kuten Yrjö kertoo.

– – ja siellä oli oikeesti semmosta mitä mä en ollut hoksannutkaan, ulkomaalaista sarjakuvaa vaikka kuinka hirveesti, ja sit mä olin tilannu suoraa jenkeistä muutamaa sarjakuvalehteä kyllä jo sitä ennen lukio- aikana, mut se oli tosi hankalaa – ku ei ollu mitää luottokorttia silloin aikanaa, minkään shekkien välittäminen pankkien kautta oli tosi tuskasta

(Yrjö 32)

Sami löydettiin seuran järjestämästä videoillasta:

Seppo Tiainen kysyi, joka oli paikallisessa seurassa sillä hetkellä, ni kysyi videoillan jälkeen että Sami mitä sä oot ajatellut tehdä ensi vuonna – – ja sillä tiellä mä on edelleenkin.

(Sami, 30)

Sukupolvien ero sähköisten viestinten käytössä ja Yrjön mainitsema oman sf-seuran ”uudemman sukupolven” eristyminen vanhemmasta saivat aivan uuden merkityksen, kun Suomeen syntyi edellä esitelty Risingshadow-nettiyhteisö. Kuten edellä mainittiin, nämä nuoret (ikähaitari 9–35 vuotta, keski-ikä 20 v.)⁸⁶ eivät olleet koskaan kuulleetkaan suomalaisesta fandomista, Finnconeista tai vaikkapa kirjastoissa olevista sf-lehdistä. Sen sijaan sivuilla kävi oma vilkas keskustelu tieteiskirjallisuuden ja erityisesti fantasian lisäksi elokuvasta, TV-sarjoista ja niiden lisäksi kaikista mahdollisista nuorten elämään liittyvistä asioista kuukautiskuppeja, tietokoneohjelmia, noloja tilanteita ja matkakokemuksia myöten. Keskinäisiä tapaamisia Risingshadowin ihmisillä oli suhteessa huomattavasti vähemmän kuin sf-seuroilla: tapaamiset olivat erityisesti ensimmäisinä vuosina enemmänkin pienen ryhmän vuositapaamisia. Nuori sukupolvi etsi scifinsä ja fantasiansa netistä, eikä sitoutunut samalla tavalla yhdistystoimintaan ja monenlaiseen organisoimiseen kuin vanhan fandomin jäsenet.

Vanhempi suomalainen fandom näkyi RS:n sivustoilla sangen vähän vielä vuonna 2004, mutta aktiivisen tiedotuksen ja moderaattoreiden kutsujen ja tukitoimien myötä moni vanhan fandomin jäsen jäi sinne keskustelijaksi. Alkuvuosina RS:n uutiskynnyksen ylitti vanhan fandomin aktiviteeteista käytännössä vain Finncon-tapahtuma, jonka esittelyyn varattiin kokonainen keskusteluosio. Pian etusivulle sijoitettiin kaikkien sf- ja fantasiaseurojen tapahtumainfo, ja sivustolta löytää muun muassa erinomaiset seurojen lehtien esittelysivut.

RS:n käyttäjät erottaa vanhasta fandomista keskeisesti se, että vain kolmannes sen rekisteröityneistä käyttäjistä asuu maan suurimmissa kaupungeissa, joissa puolestaan lähes neljännesvuosidatan aikana vakiintunut fandom on käytännössä kokonaan sijainnut. Internet siis yhdistää hyvin nuorina nyt juuri niitä sf-harrastajia, jotka teemahaastatteluissa kertoivat löytäneensä muut harrastajat ja fandomin vasta noin kahdenkymmenen vuoden iässä tai vanhempina. Sivusto on löydetty pääasiallisesti sattumalta internetiä selaillessa, tai muiden fantasia- ja kirjallisuusyhteisöjen tai sivus-

tojen kautta, joskus tieto uudesta sivustosta on saatu myös ystävien ja tuttavien puheiden myötä. Risingshadow määrittyy keskustelupalstoille tyypillisen monimuotoisten kiinnostusten, sivuston alkuperäisten tavoitteiden ja keskustelujen ja niiden moderoinnin kautta ennakoimattomiin suuntiin – sivuston toimintaa määrittelee merkittävästi vähemmän itse väline (ks. Baym 2000, 199–200).

Internetin käyttäjäsukupolvien tasolla eroiksi nousee esimerkiksi se, että BabekNabel, josta odotettiin ns. vanhan fandomin yhteistä sivustoa, on yleensä ottaen jäänyt melko hiljaiseksi, vaikkakin aika ajoin sen sivuilla käydään hyvinkin vilkasta keskustelua. Vanhan fandomin tiedotteet leviävät lehtien ja edellä mainittujen sf- ja fantasiasivustojen lisäksi etupäässä blogien, sähköpostilistojen ja nuorempien parissa myös chattien kautta.

RS:n sivuston syntyminen on merkittävin murros suomalaisessa sf- ja fantasia-fandomissa siksi, että sen syntymä oli todennettavasti tyystin erillinen aikaisemmasta fandomista. Internet oli ensimmäinen oma paikka, ja sinne saattoi kutsua muita. Netti oli tiedonvälityksen ja verkostoitumisen paikka. Sinne saattoi rakentaa platformin ja kutsua mukaan lisää harrastajia, joiden mukana tuli myös osaamista, aikaa ja muita resursseja. Vanhan fandomin oluttuopin äärellä tapaamisten sijaan ajatukset jaettiin kirjallisena foorumeilla. Uuden fandomin synnyn ja sen laajenemisen ja toiminnan kehittymisen lainalaisuudet olivat täysin toiset. Materiaalisten kohtaamisten (tapaamiset, zinet, tapahtumat) sijaan RS rakentui sähköisin tekstein ylittäen sekä ajan että paikan rajoituksia. Tämä vaikutti myös niihin tapoihin, joilla vanhemman fandomin jäsenet löysivät tai eivät RS:n nettisivut ja keskustelut. RS:n ja vanhan fandomin erillisyyteen vaikutti konkreettisesti myös ikärakenne: sf-seurojen vakituiset tapaamiset järjestetään useimmiten ravintoloissa, jonne nuoret RS:n jäsenet eivät päässeet. Tämäkin ero on muodostunut kulttuurisesti merkittäväksi. Se näkyy yhä esimerkiksi silloin, kun sekä vanhan fandomin *Suomenlinnan kesäretki* että alkoholiton *Risingshadow-miitti* tapaavat rinnan Suomenlinnan maastossa, mutta pienen matkan päässä toisistaan.

Tuntui siltä, että Risingshadow antoi myös mahdollisuuden vertailevaan materiaaliin. Päätin tehdä omat haastattelut RS:n jäsenistölle, ja seurata haastatteluista kiinnostavina esille tulleita teemoja RS:n keskusteluryhmissä. Halusin tarkastella niitä rinnan aikaisemmin tekemieni haastattelujen kanssa.

Faniuden kuluttajuuden ja tuottajuuden sukupolvia

Edellä kuvattuja mediankäytön sukupolvien muutoksia voidaan tarkastella myös tutkimukseni punaisena lankana olevan Abercrombien & Longhurstin (1998, 141) kuvion avulla. Sen sijaan, että janaa tarkasteltaisiin yksinomaan erikoistumiseen, kulutukseen ja käyttöihin ja tuottamiseen liittyvien ekspertiisien tasojen kautta, kuviota voi myös käyttää tarkastelemaan lukijoiden positioita teksteihin ja niiden käyttöön talous- ja historiallisesta perspektiivistä. Kuviossa määritetty yleisesti kohteeseen kiinnittyneen *kuluttajan rooli* on ollut jo historiallisesti mahdollinen. Samoin *entusiastin*, jos henkilöllä on ollut mahdollisuus kuluttaa aikaa syvemmän tiedon hankkimiseksi kiinnostuksensa kohteesta. Myöhemmin, markkinoiden ja massatuotannon kehittyessä, mahdolliseksi on tullut myös massamedioiden suurkuluttaja eli *fani*, joka on myös emotionaalisesti kohteeseensa sitoutunut. Hillsin (2002, x–xi) määritelmän mukaan *kultisti* on syvällisemmin ja analyttisemmin kohteeseen perehtynyt fani, jonka fanius on edelleenkin intensiivistä, vaikka kohde olisi poistunut näkyviltä esimerkiksi TV-sarjan esitysten päättyessä. Kulttifaniuteen liittyy siis Hillsillä olennaisina toimintoina esimerkiksi keräileminen, säilyttäminen sekä tiedonkeruu ja arkistointi – faniuden ylläpito, joka vaatii aikaa, tilaa, rahaa ja ekspertiisiä. Abercrombien ja Longhurstin janan kautta voidaan tarkastella sf-faniuden toteuttamismahdollisuuksia historiallisesta perspektiivistä. Fanitoiminnot jokapäiväisen elämänsä osaksi ottanut *pientuottaja* löytyy esimerkiksi tieteiskirjallisuuden historiasta vasta 1800-luvun Venäjällä ja vasta 1920-luvun USA:ssa, jolloin verkottuminen alkoi ja harrastajien omat julkaisut, fanzinet ja

kaupalliset lehdet alkoivat ilmestyä. Pientuottajuuden käsitteeseen tulisi liittää myös markkinoiden ulkopuolinen toiminta: kopioiden tuottamisen kehittyminen sekä internetin tarjoamat mahdollisuudet lisätä huomasti mahdollisuuksia hyödyntää alan markkinoita – erityisesti rahamarkkinoista riippumattomia yleisöjä.

Näin Abercrombien & Longhurstin kuviossa kohdasta toiseen siirtymisellä voidaan kuvata historiallista fanitoimintojen monipuolistumista. Jana voitaisiin tällöin muuttaa uusien mediumien tuottamien mahdollisuuksien ajalliseksi kuvaukseksi. Tuloksena olisi lineaarinen esitys siitä, kuinka pelkän kuluttamisen rinnalle tulee ajan myötä muita mahdollisuuksia: ensin entusiastin keräily ja asiantuntijajulkaisut, asiantuntemuksen kollektiivinen syventäminen modernin ja postmodernin mediumien avulla, kopioinnin ja sittemmin internetin kautta toteutunut mahdollisuus ei ainoastaan tuottaa vaan myös ohittaa markkinat tai ottaa tuotantovälineet ja markkinointi omaan haltuun. Keskeinen ominaisuus tässä prosessissa on mahdollisuus tuottaa ja käyttää tietoa yhdessä laajan verkoston kanssa.

kuluttaja – entusiast – pientuottaja – fani – kultisti – *asiantuntija-*
verkoston jäsen

Johdannossa mainitsin, että pidän Abercrombien & Longhurstin janaa (1998, 141) rinnakkaisena kuvataiteilija-taiteentutkija Suzanne Lacy (Lacy 1995, 174) kuvion kanssa. Lacy tarkastelee julkisen taiteen tekijöiden suhdetta ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Hänen jansa määrityy tällöin julkisen taiteen muotoon liittyvän aktivismin kautta:

Taiteilija on:

kokeilija raportoiija analysoija aktivisti

Myös faniuden ajallisten kontekstien pohdinta on tärkeää. Kuten Lacy huomauttaa, taiteilija voi määrittyä mihin tahansa mainituista positioista milloin vain. Hänen esille tuomansa taiteilijan positiot voidaan sijoittaa sekä faniuden kokemuksiin (analysoija), fandomin kommunikointiin (raportoija) että faniuteen liittyviin moninaisiin performansseihin (aktivisti, kokeilija) aina roolileikistä tekstien tuottamiseen ja organisoimiseen. Toisaalta Abercrombien & Longhurstin kuvion muunnelma osoittaa, kuinka faniuden mahdollisuuksia tulee tarkastella myös historiallisessa kontekstissa.

Sukupuolijattelun sukupolvimurrokset

Science fictionin sukupuoli

Suomalaiselle scifi-fandomin diskurssille on tyypillistä dikotomis-ten sukupuoliroolien kyseenalaistaminen tavalla joka liittyy paljolti tieteisfiktio- perusluonteeseen. Tutkimukseni perusteella se näyttää luovan naispuolisille faneille erityisen tilan. Tämä liittyy suoraan viimeaikoina kovinkin keskustelussa olleeseen sukupuolen sosiaalisen konstruktion ideaan, jonka mukaan sukupuoli määrittyy merkittävässä määrin sosiaalisissa käytänteissä. Tunnettu amerikkalainen filosofi Judith Butler edustaa tässä ehkä äärimmäisintä käsitystä, jonka mukaan sukupuoli (gender) on performatiivinen ja rakentuu sosiaalisten konventioiden kautta. (Butler 1993, 1–23, Osborne & Segal 1993, 2.)

Fandomin jäsenistä tekemissäni haastatteluissa huomioni kiinnittyi siihen kuinka erityiset naiseuden, tai ylipäätään sukupuolen, kokemusten ilmaisut puuttuivat haastateltavien puheesta. Päätin kerätä ylimääräisen kyselyn kautta erityisiä naiskokemuksia. Pohdin samalla myös sitä, miksi omasta tutkimustehtävästäni alun perin puuttui naiskokemuksen tarkastelu.

Tieteisfiktio käyttää teemoina ja materiaaleina tieteellistä tutkimusta, ja sitä kautta myös tieteen kielen ominaispiirteitä. Käsit-

telen siksi hyvin lyhyesti ja tiivistetysti sukupuolittuneen tieteen kielellistä perintöä ja sen merkitystä tieteiskirjallisuudelle. Vasta sen jälkeen paneudun tieteiskirjallisuuden naispuolisten harrastajien eli fandomin naisten näkökulmaan. Lajityyppi on (myös) seksistisestä historiastaan huolimatta keskeisiä välineitä, jolla on luotu etäisyyttä tieteen ja laajemminkin kulttuurimme dikotomista sukupuolittamista käyttävään kieleen. Tämä liittyy sekä tieteen kehitykseen että naisten esiinnousuun sf-kirjoittajina. Seksistisen diskurssin tietyissä keskusteluissa ja kulminaatiokohdissa tulee näkyviin muutos sukupuolittuneista ja syrjivistä rakenteista kohti sukupuolen käsitteen monimuotoistumista

Tieteen kielen 1600-luvulla sukupuolittuneet ilmaisut siirtyivät suoraan proto-tieteiskirjallisuuden diskursseihin. Niiden sukupuolittuneisuudessa alkoi muutamia harvoja varhaisia esimerkkejä lukuun ottamatta tapahtua muutosta vasta 1950-luvulla, ja uusin käänne tapahtui viimeistään 1970-luvun feminististen utopioiden myötä (ks. esimerkiksi Fox Keller 1985; Attebury 2002, Larbaletier 2002). Erityisesti viime vuosikymmenien aikana on tieteisfiktiossa näkynyt vieraiden kulttuurien sukupuolijärjestelmien kuvaus, jonka kautta tarkastellaan (luonnollisesti) oman maailmaamme sukupuolijärjestystä. Tieteiskirjallisuuteen ja fantasiaan yleisemminkin liittyvä fiktion kautta toteutettu kyseenalaistamisen kulttuuri näyttää luovan sen aktiiviharrastajille *monisukupuolisen* tilan, jonka fandomin jäsenet kokevat myönteisesti sukupuolimäärittelymättömänä tilana.

Sukupuoliproblematiikasta on tullut yksi keskeisistä tieteisfiktio- on teemoista – lähinnä kirjallisuudessa. *Decoding Genre in Science Fiction* -teoksensa esipuheessa Brian Attebury (Attebury 2002, 2) jopa rinnastaa sukupuolen (gender) yhtäläisenä merkkijärjestelmänä science fictionin kanssa. Viitaten sanojen sukujen käyttöön eri kielissä hän kysyy ”Mikä on sinun sukupuolesi: maskuliini, feminiini vai science fiction?”. Selitykseksi hän mainitsee, että vuosikymmenien tieteiskirjallisuuden lukemisen jälkeen hän on huomannut suhtautuvansa kanssaihmiinsä kuin kiinnostaviin avaruuden olentoihin, vieraiden rotujen edustajiin. Yhteisössä, jossa

tällainen tarkastelutapa on vallalla, syntyy totuttuun kulttuuriseen ilmaisuun uudenlaisia vapausasteita. Silloin on mahdollista myös muuttaa omaa tapaa ilmaista sukupuoltaan, tehdä siitä leikki – tai olla esittämättä totuttua rooliaan.

Scifi antaa fiktion kautta mahdollisuuden irrottaa sukupuoli (sex) sen esittämisestä (gender) ja kyseenalaistaa koko biologisen sukupuolen. Näin syntyy tila loputtomalle sukupuoliominaisuuksien purkamiselle ja uudelleenkoodaamiselle. Lukijalle tämänkaltainen leikki ei aina välttämättä aukea helposti, jos lainkaan. Gwyneth Jones kertoo, kuinka hän valitsi *The Aleutian Trilogy* (*White Queen, North Wind* ja *Phoenix Café*) ”aleutien” esikuvan mallin. Miespuolisten kriitikoiden silmissä ”aleutit” olivat todellisia muukalaisia:

Käytin usein aleutien mielipiteiden ja arvostustensa ilmaisujen lähteinä heihin nähden totaalisesti erilaisten ihmisten mielipiteitä: keski-ikäisten, keskiluokkaisten ja vasemmistolaismielisten naisten lausumia. Mielihyväkseni luin arvostetun amerikkalaisen kirjallisuuskriitikon kommentit ”kerta kaikkiaan uskottavimmat *alienit* mitä tieteiskirjallisuudessa on nähty vuosiin.” (Attebury 2002, 168.)

Luonnontieteellisen kirjallisuuden vaikutus tieteisfiktioon

Tieteiskirjallisuus on ja on ollut perin vahvasti luonnontieteisiin nojaava genre (Bailey 1947, 22), ja sellaisena hyvin maskuliinisia arvoja ja asenteita kantava, vaikka viimeistään 1800-luvun lopulta lähtien on löydettävissä myös lukuisia naisten kirjoittamia utopioita (Donawerth & Kolmerten 1994, 3–10). Syynä on se, että kieli ja sen kantamat merkitykset ja niiden sukupuolitettu luonne ja lukeminen ovat vaikuttaneet tieteiskirjallisuuteen liittyviin vastaanottoon, etukäteisoletuksiin ja asennoitumiseen. Tieteen ja tieteiskirjallisuuden kielen yhteinen alkulima löytyy luonnontieteellisen vallankumouksen ajoilta, 1500-luvun puolesta välistä. Sen eräänlaisena maamerkinä voidaan pitää Nikolaus Kopernikuksen tutkielmaa aurinkokeskeisestä järjestelmästämmme, *De revolutionibus orbium*

coelestium ja Andreas Vesaliuksen (1515–1564) ihmisen anatomiaa käsittelevää teosta *De humani corporis fabrica*. Molemmat ilmestyivät vuonna 1543. Evelyn Fox Keller (1988) on tarkastellut tieteen kielen sukupuolittuneisuutta antiikin ajoista, erityisesti Platonin (427–347 eaa) käyttämästä kuvastosta lähtien. Hän tuo esiin sen, kuinka filosofi Platonin luoma luonnon feminiinistämisen sekä luonnon valtaamisen ja alistamisen kuvasto siirtyi lähes suoraan ranskalaisen luonnontieteilijä Blaise Pascalin (1623–1662) käyttämään sanastoon. Perinteistä tieteen ja luonnon välistä suhdetta oli jo usein kuvattu sukupuolisen halun ja aktin käsittein, jolloin ”luonto” oli se johon ”tunkeuduttiin” tieteen välinein.

Evelyn Fox Kellerin (1988) mukaan tätä terminologiaa loi Francis Bacon (1561–1626), englantilainen kirjailija, valtiomies ja luonnontieteiden edistäjä. Keller käyttää esimerkkinä Baconin lähettämää henkilökohtaista kirjettä: luonto valloitetaan ja alistetaan, se on ”morsian” joka luovutetaan palvelijaksi, orjaksi (Keller 1988, 43). Vaikka kyseinen kirje julkistettiin vasta vuonna 1951, se kuvaa taistelua joka kirjoittamisajankohtana käytiin mekanistisen maailmankuvan kannattajien ja Paracelsuksen filosofian ja alkemian kannattajien välillä. Hyvin yksinkertaistettuna: siinä missä Baconin kielikuvan ytimessä on ”ylivoimaisen miehisen yli-ihmisen synty ja luonnon valloittaminen”, oli alkemistien metaforana puolestaan hermafrodiitti, eri elementtien liittoutuminen, ja sitä kautta yhteys syvempään tietoon (emt., 54–55). Jälkimmäinen näkemys jäi häviölle Kellerin (emt., 49–72) kuvaamassa 1600-luvulla käydyssä keskustelussa tieteen ontologiasta. Tuloksena oli tieteen kielen sukupuolittuminen tavalla, joka loi perustavaa laatua käsityksen ihmisen herruudesta luonnon, naispuolisen yli, ja muun muassa erotti jumaluuden naisesta ja luonnosta (emt., 61). Tämä luonnontieteen sukupuolittunut diskurssi siirtyi kirjallisuuteen niiden taustana käytetyistä teksteistä, kun kirjoittaja käytti tieteen tutkimustuloksia ja ennakoiteja joskus hyvinkin keskeisenä perusmateriaalinaan.

Kyseenalaistavia teoksia toki löytyy. Jo vuonna 1666 englantilainen filosofi Margaret Cavendish (1623–1674) julkaisi varhaisen,

nimenomaan naisnäkökulmasta kirjoitetun utopian *New World, Called The Blazing World*. Cavendish kirjoitti myös lukuisia luonnontieteellisiä ja filosofisia teoksia (samoin kuin varhaisen omaelämäkerraksi määritellyn teoksen).⁸⁷ *New World* sisältää feministisen pamfletin, utopian ja tieteellisen artikkelin elementtejä, ja se julkaistiin osana Cavendishin tutkimusta *Observations Upon Experimental Philosophy*. Teosta pidettiin selvänä osoituksena Cavendishin mielenvikaisuudesta, kirja leimattiin lukukelvottomaksi⁸⁸, Cavendishin elämä ja kirjoitukset ovat jälleen kiinnittäneet huomiota, ja hänen eri teksteistään on otettu lukuisia painoksia 1990-luvulta lähtien.

Yli puolitoista vuosistaa myöhemmin julkaistu Mary Shelley'n *Frankenstein – or, the modern Prometheus (1818)* oli edelleenkin harvinainen teos kirjallisessa kentässä, naisen kirjoittamana ja sen lisäksi modernin tieteiskirjallisuuden varhaisena esimerkkinä. Seuraavia naisten kirjoittamia tieteiskirjallisuuden merkkiteoksia saatiin länsimaisessa kirjallisuudessa odottaa 1800-luvun loppupuolelle, jolloin tieteiskirjallisuuteen tai vähintään sen lähialueelle, utopiakirjallisuuteen, ilmestyi merkittäviä feministisiä teoksia.⁸⁹ 1800-luvulla, naisen aseman salliessa vihdoinkin kirjailijan uran säilyneenä keinona ansaita rahaa, kirjallisuuden arvostus muuttui kirjailijuuden käsitteen syntymisen myötä, ja vaikka naiskirjailijoiden asema edelleenkin seuraavalla vuosikymmenellä parani, kritiikki ja kirjallisuudenhistoria ovat viime vuosikymmeniin saakka pitäneet naispuoliset kirjailijat sangen näkymättömissä.

Sukupuolittunut fandom

Fandomin syntyyn vaikuttaneet pulp-lehdet kuten *Amazing Stories* ja *Weird Tales* olivat käytännöllisesti katsottuna miesten tuottamia: samoin lehtien päätoimittajat ja kirjoittajat olivat yleensä miehiä. Tähtitieteeseen ja raketiteknologiaan keskittynyt tieteiskirjallisuuden harrastajajoukko koostui fandomin ensi vuosikymmeninä lähes kokonaan nuorista pojista ja aikuisista miespuolisista luonnontie-

teen harrastajista (Moskowitz 1974, Del Rey 1979, 262, Attebury 2002, 5, 39–61). Naisharrastajien osuus sf-fandomissa on anglo-amerikkalaisessa maailmassa vasta muutamien viime vuosikymmenten aikana alkanut olla samaa luokkaa kuin miesten, ja samalla naiskirjoittajat ovat nousseet yhtäläiseen asemaan miesten kanssa niin muualla kuin meilläkin.⁹⁰

Naispuoliseksi tunnistettu tieteiskirjoittaja saattoi saada kyseenalaistamatonta tunnustusta vasta 1900-luvun jälkipuoliskolla⁹¹. Valtaosa genren lukijoista ja kirjoittajista oli miehiä (Sargent 1974, xiii–xiv). Naiskirjailijat peittivät usein sukupuolensa, eikä tieteiskirjallisuuden kirjoittajien nimistä itse asiassa voi kovinkaan paljon päätellä kirjoittajien sukupuolesta. Itse asiassa 1940–1980 -lukujen aikana 46 angloamerikkalaisen tieteisfiktion kirjoittajanaista salasi sukupuolensa. Kolmekymmentä kirjoittajaa käytti miehen nimeä, loput käyttivät etunimiensä kirjaimia, kuten C. L. Moore, tai sellaista etunimeä, josta sukupuolta ei voi määritellä, kuten Leigh Brackett tai Andre Norton (Butler & Delany 2008, ks. myös Sini-salo 1985). Naisten arvostukseen tieteiskirjallisuuden kirjoittajina vaikutti kansainvälisesti merkittävällä tavalla ns. Tiptree-tapaus. Pitkään jatkunut kiista siitä, onko ”nainen” kykenevä kirjoittamaan tieteiskirjallisuutta, kulminoitui arvostettuun tieteiskirjailijaan, James Tiptree Jr:ään – tai oikeastaan hänen teksteihinsä. Hänen ensimmäinen novellinsa julkaistiin vuonna 1968, vuonna 1973 ilmestyi hänen novellikokoelmansa *Ten Thousand Lightyears from Home* ja vuonna 1978 ensimmäinen romaani *Up the Walls of the World* (suom. nimellä *Hävittäjä* 1989). Hän oli yksi niistä kiitetyistä ja palkituista kirjailijoista, joiden erinomaisia tarinoita pidettiin tuohon aikaan esimerkkeinä *todellisista* tieteistarinoista, sellaisista, joita naiset eivät yksinkertaisesti osaisi kirjoittaa. Vuonna 1977, samana vuonna jolloin Tiptree oli voittanut arvostetun Nebula-palkinnon teoksellaan *Screwfly Solution*, paljastui että kyseinen kirjailija olikin nimimerkin taakse kätkeytynyt kuvataiteilijan statuksen ja armeijauran omaava nainen, Alice Bradley Sheldon.

Vielä kahta vuotta aikaisemmin kaksi merkittävää ja yhä arvostettua tieteiskirjailijaa oli arvioinut hänen tekstiään kiinnostavasta

näkökulmasta. Larbalestier viittaa Robert Silverbergin johdantoon tämän novellikokoelmassa *Warm Worlds and Otherwise*. Silverberg toteaa, että ”The Women Men Don’t See” -novelli on ehdottoman feministinen novelli kirjoitettuna täysin maskuliinisella tavalla, ja siksi ansaitsee seksuaalisen vapautumisen eturintamassa marssivien huomion, sekä miesten että naisten”. Larbalestier vertaa sitä Terry Carrin mainintaan samalta vuodelta. Carr totesi Nebulapalkinnon voittaneen novellin osoittavan, että mieskin voi kirjoittaa naisen näkökulmasta. Keskeiseksi muutokseksi Larbalestier näkee, että tämän debatin jälkeen, 1970-luvun puoleen väliin mennessä, miehet huomasivat, että he voisivat ymmärtää naiskirjoittajien tekstejä ja nauttia niistä. (Larbalestier 2002, 146–147).

Tämän tapahtuman, erityisesti 1970-luvun alun feministisen kirjallisuuden aallon jälkeen, naisten kykyä kirjoittaa scifiä ei ole fandomissa suoraan kyseenalaistettu (vaikka silloin tällöin on vuotuisten kirjallisuuspalkintojen äänestysten yhteydessä nähty kommentteja amerikkalaisen genren liiasta naisistumisesta). Muutosta oli kuitenkin jo havaittavissa viimeistään 1950-luvulta saakka naisten tullessa aktiivisesti esiin kirjoittajina, toimittajina ja kriitikoina.

Sukupuolikeskustelu näkyy ehkä korostetustikin lajityypin sisällä. Eräs esimerkki siitä on feministinen kirjallisuuspalkinto The Tiptree Award, joka myönnetään ”tieteis- tai fantasiaromaanille, joka laajentaa tai tutkii ymmärrystämme sukupuolesta (gender)”. Sen ovat voittaneet myös mieskirjailijat, kuten kanadalaissyntyinen britti Geoff Ryman ja amerikkalainen Joe Haldeman. Vuonna 2004 palkinto annettiin yhteisesti Haldemanin teokselle *Camouflage* ja harvinaista kyllä ei-amerikkalaiselle teokselle, Johanna Sinisalon romaanin brittikäännökselle *Not Before Sundown (Ennen päivänlaskua ei voi, 2000, USA:ssa ilmestynyt käännös Troll – a Love Story, 2004)* (Tiptree 2008).

Samaan tapaan myös meillä kehitys on käynyt sangen maskuliinisesta tekniikanharrastajien seuroista kohti monimuotoisempaa joukkiota. Esimerkiksi varhaisvaiheen tunnoista käy edellä kuvattu Lassi Huttusen varhainen kutsu suomalaisille sf-faneille *Helsingin*

Sanomissa. Se on mukaansatempaava, ja kuvaa kyseisen ajan tieteiskirjallisuuden sukupuolittunutta kenttää:

Onko niitä joita ei, niin sanoakseni, arveluttaisi lähteä hengessään avaruusrakettiin, lähdettäessä työntämään inhimillisen valloituksen ja tiedon piiriä aluksi läpi oman aurinkokuntamme? Robert Heinlein, 1950-luvun Science Fictionin mestari, kuvaa tuollaisen avaruuslaivan lähtöä seuraavasti:

Kaartuva taivas kutsuu,
avaruuslentäjiä taas matkaan.
Joka mies! Valmiina! Irti!
ja valot allamme häipyvät.
Ulos kiitävät Terran Pojat,
kauas syöksyy jyrisevä suihku,
ylös lentää Maan ihmisten heimo
ulos, kauas, ja yhä kauemmaksi...?’

Science Fictionin harrastajat – liitykäämme yhteen! Asiasta kiinnostuneita vanhoja ja nuoria kehotetaan kirjoittamaan allekirjoittaneelle, ja kirjeissään esittämään näkökohtiaan.

Tässä viitekehyksessä Lassi Huttusen kutsu on esimerkki tekstistä, joka tällä hetkellä olisi mahdotonta suunnata tieteiskirjallisuuden lukijoille ilman ironiaa, koska sf-tekstien lukemiseen on feminismin myötä, erityisesti 1970-luvun feminististen utopioiden mukana tullut lähes automaattinen sukupuolitetun tekstin purkamis- ja uudelleenrakentamisprojekti. Kutsussa siteeratun amerikkalaisen sf-klassikkokirjailija Heinleinin⁹² tekstin käyttäminen nykypäivän sf-harrastajille suunnatussa kutsussa olisi erittäin epätodennäköistä kirjoittajan seksistisen maineen vuoksi. Sen sijaan 1950-luvulla, jolloin julkaistiin erityisesti pojille suunnattuja avaruusseikkailuja, se oli asiaankuuluvalla tavalla innostava. Itsekin palaan Huttusen tekstiä lukiessani niihin kiihkeän innostuksen tunnelmiin, joita koin 1960-luvulta lähtien lukiessani nuorille pojille markkinoituja avaruusseikkailuja. Muistan myös, kuinka epämääräiselle ärtymykselleni siitä, ettei kyseisissä tarinoissa yleensä ollut mukana yhtään tyttöjä, ei minulla tuolloin ollut edes kielellistä hahmotuskykyä.

Lassi Huttusen teksti tuo esille sen kuinka tekstin kirjoittamisaikaan, 1950-luvun alussa, ”tiedolle konstruoitu abstrakti, ylihistoriallinen ja universaali subjekti” oli selkeästi miespuolinen: ”Joka mies! Valmiina! Irti! – – – Ulos kiitävät Terran pojat”. Sukupuolittuneen luonnontieteen näkökulmasta kutsu on muutenkin kiinnostava tarkastelun kohde. Huttunen itse huomauttaa, kuinka 1940-luvulla sf sai tarpeellisen asiapohjan joka ”vapautti sen epämääräisestä fantasiahapuilusta”. Lajityyppi oli hänen mukaansa ”lapsenkengissä” toiseen maailmansotaan saakka, jolloin atomien energian käyttö sekä tutkan ja rakettientojen mullistava kehitys loivat ”tarvittavan asiallisen pohjan” lajityypille. ’Luonnon’ hallinnan tarinat nousevat tässä keskeisiksi ”oikean” tieteiskirjallisuuden tiedolliseksi pohjaksi. Huttusen kutsun kirjoitusaikaan oli ilmestynyt lukuisia sellaisia tieteiskirjallisuuden teoksia, joissa käsiteltiin talouden, saastumisen, politiikan, arjen – ja sukupuolen kysymyksiä.⁹³ Huttunen ei kuitenkaan viittaa yhteiskunnallisiin utopioihin tai ”social science fictioniin”, joihin hän *Ylioppilaslehden* kirjoituksissaan tekeekin selvää eroa, vaan kuvaa epäsuorasti tendenssiä, joka ilmenee muun muassa edellä mainitun Robert Heinleinin teoksissa.

Naisena fandomissa

Kuten Dinosaurusten kutsusta näkyy, Suomessa oli alusta saakka mukana naisia fanitoiminnassa ja ensimmäisen seuran perustajajäsenenä. Samoin vuonna 1982 pidetyssä ensimmäisessä scifi-harrastajien valtakunnallisessa tapaamisessa, King-Conissa, oli myös mukana useita suomalaisen fandomin tunnetuimpia naisia. He olivat pitkälle koulutettuja tekniikan ja humanististen alojen asiantuntijoita, ja huomattavan aktiivisia toimijoita sekä tapahtuman järjestäjinä, esitelmöitsijöitä että erityisesti, kuten Johanna Sinisalo osoitti artikkelissaan, kirjoittajina (Sinisalo 1985, 23–24). Mutta naisten aktiivisuus ja työ ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että heidän mukana olonsa miehiseksi koetulla alueella olisi ollut luontevaa ja kitkatonta. Sen sijaan nuoremmalla polvella kokemukset

ovat olleet radikaalisti toisenlaisia. Tässä luvussa tuon esiin sukupuolvimurroksen, jonka vaikuttajina olivat nimenomaan fandomin naispuoliset jäsenet.

Tekemissäni haastatteluissa kysyttiin, kuinka haastateltavat olivat löytäneet scifin, mitä he ylipäättään lukivat, kuinka he joutuivat ensimmäisen kerran kosketuksiin fandomin kanssa ja mitä kaikkea he olivat siinä tehneet. Vasta haastatteluja tehdessäni aloin pohtia, mikä naisten suhde tähän varsin miehiseksi miellettyyn kirjallisuudenlajiin ja sen harrastukseen on. Naisnäkökulma oli kyllä ollut olemassa jo siinä vaiheessa kun suunnittelin kysymyksiä, joiden teemat liittyivät scifin kuluttamiseen ja fandomin toiminnassa mukana olemiseen. Sen sijaan itse haastatteluun en liittänyt mitään sellaista kysymystä joka olisi johdattanut temahaastattelun erityisesti naisena fandomissa olemisen erityiseen näkökulmaan.

Se, miksi en alun perin asettanut tutkimuksen yhdeksi kohteeksi faniutta naisnäkökulmasta, on sinänsä mielenkiintoista. Pohdin asiaa vasta, kun neljännen haastatteluni jälkeen parihaastattelun toinen puolisko, Hanna (33), kertoi nauttivansa scifi-piireistä myös sen vuoksi, että tunsivat saavansa olla fandomissa omana ”poikatyttö”-itsenään luontevasti, joutumatta selittelemään tyttökulttuurista poikkeavana pidettyä kiinnostuksensa aiheita.

– – mä oon niinku pienestä pitäen ollut hyvin paljon kiinni poikamaailmassa, ja scifismi ei sitä ollenkaan auttanut – – niin se on se on hyvin outoa, no mulla oli esimerkiks hyvin vaikeeta niinku toimia niinku sanotaan normaalien naisten kanssa et – – mä en tiedä mistä puhua, – – se on niinku et humtidum ja niin pois päin ja ehkä tästä vois häipyä jo sit taas kun liikkuu taas scifi-seurapiirien niinku naisten kanssa siinä se ei oo samalla tavalla vaikka mä enemmän hakeudun kyllä miestenkin, puoleen siinä et mulla on edelleenkin siinä helpompaa liikkuminen, et se on sekä avartanut maailmaa että rajoittanut maailmaa tämä scifismi

(Hanna 33)

Hanna työskentelee atk-alalla, sangen miehissä ympäristössä. Aloin itse miettiä omia kokemuksiani naisena fandomissa, ja mietin, miksi tämä erityinen kysymys ei sangen feministisestä yleisorientaatiostani huolimatta ollut alun perin tullut erityiseksi kysy-

mykseksi tutkimuksessani. Pohdin muun muassa sitä, olisiko tämä Hannan mainitsema ”luontevuus” yhteydessä siihen, että en itse ollut kokenut sf-harrastajien piirissä minkäänlaisia esioletuksia ’oikeasta naisellisesta käyttäytymisestä’, joka minulle oli ja on edelleenkin mysteeri.

Poimin keräämistäni haastatteluista naisten haastattelut ja etsin niistä sellaisia kohtia, joissa jollain lailla mainittiin sukupuoli, tai edes epäsuorasti naisena olemisen sf-harrastuksen yhteydessä. Niitä oli erittäin vähän, vaikka poimin huolellisesti kaikki asiaan liittyvät ilmaukset. Paula, 29, mainitsee feministisen scifin merkityksestä maailmankuvansa muodostumisessa:

- Kyl varmasti, niin ku, ajatellaan jotain feminististä scifiäki. Et et [] Tepperin kirjat on vaikuttanu mun ajattelutapaan kyllä.
- Mihin suuntaan?
- Enemmän feministisyyteen, eli jotenkin sillee tiedostaa, paremmin.
- Minkälaisia asioita?
- No, no lähinnä sukupuolten... miten sen nyt sanoisi... ehkä erilaisuutta, tai samanlaisuutta, eri asioissa.

(Paula 29)

Toinen haastatelluista toi esille scifi-fandomin sisältämän naisverkoston. Hän kuuluu sukupolveen, joka oli mukana 1980-luvun alun naisliikkeessä, ja on ollut mukana kansainvälisessä ja kotimaisessa naisliikkeessä siitä lähtien:

- – ja sit jossakin välissä, nää tämmöset niinku aktiivimmat perusti yhdistysaktiivimmat perusti yhdistyksen ja ja sitte rupes tuleen lehtiä ja sit yks päätoimittaja kysy et teenkö mä sinne jotain kirja-arvosteluja, sitte mä rupesin tekee niitä ja sitten seuran ja lehden ympärillä oli semmonen naisporukka niin kun, ennen kaikkee siis nää joitten kanssa me niin ku tavattiin toleen naisporukassa ja puhuttiin feministisiä...”

(Raili 60)

Sitaatti kertoo feministisen diskurssin syntyajasta suomalaisessa fandomissa. Näitä mainintoja lukuun ottamatta haastateltavani eivät sivunneet naisena olemista suomalaisessa scifi-fandomissa, tai positioineet itseään naiseksi fandomin kentässä. Päätin siksi

tarkastella haastatteluja uudelleen, nyt sellaisia asioita, jotka epäsuorasti kertovat ns. tyttökulttuurin ja poikakulttuurin eroista. Ne tulevat esille siinä vaiheessa, kun kysytään, miten haastateltavat ovat tutustuneet sf-kirjallisuuteen. Tyypilliseen tapansa haastattelemani sf-harrastajat kertovat lukeneensa kaikkea mahdollista: tytöt tyttökirjojen ja tietokirjallisuuden lisäksi myös niin sanottua poikakirjallisuutta:

...no mul oli kyl ku mä löysin scifin ni se tuli kyll hyvin yksipuoliseksi sillai et niinkun melkein aina se scifi ja sitä ennen oli mitä nyt sattui olemaan vähän fantasiatyypistä oli kyllä aika paljon siinä et, jotenkin *Pieni talo preerialla* ja sen tyypistä mut niinkun oli ehkä suurin näitä ei-fantasiatyypistä et, niin scifi-fantasia se itseasiassa suurin mitä itseasiassa kolahti niin oli, toi *Mars*-sarja Burroughs, sitäkin mä luin – – mä oon varmaan kolmeen kertaan kaikki kahlannu siinä et, ne kyllä osasin, – – lähinnä nuorisokirjaa tommonen ja lastenkirjaa siis tyylilajina *Viisikko* ja muut, nii joo, jonnekkun ykstoistavuotiaaks tai semmosta ehkä kakstoista siinä vaiheessa mä siirryin sitten MacLeaneihin ja sitte ihan oikeestikin aikuisten kirjoihin kyllä että aloin lukee semmosta sitte että sit jäi niinkun nuoriskirjat pois paitsi et sit tuli – – fantasia takasin että siinä tienoissa mä luin, niillä kieppeillä joo *Pimeä nousee* sarjaa ja muuta tämmöstä ja sit nää Tiikeri-sarjanko se nyt oli – – kyl mullakin oli Enid Blyton oli ei nyt ihan kaikki mut hyvin suuri osa *Viisikko*-sarja mulla on vieläkin tallella, ja *Kolme etsivää* elikkä ni vähän tämmöset etsivätyypiset mä luin hyvin vähän juuri poikakirjoja tyttökirjoja mä olen lukenu – – mut mä en tarvitse edes yhtä kättä sitä varten kolme kirjaa luultavasti sillä puolella --

– no entäs tietokirjallisuuden puolella sitte

– se oli hauskaa puolta sekii nää tämmöst nuorisotietokirjat ja, avaruus ja raketit ja kaikkee semmosta ja avaruuslehtii aikasemmin *Aika-Avaruus* ja näitä mitä silloin löyty vaan et silloin aika huonosti löyty kyllä, kyllä nää kirjastot tuli kahlattuu niistä läpi – – kirjastossa – – yläasteen oli aika paljon näitä kuvatietokirjoja niit joissa oli paljon näitä kuvatietokirjoja niinku et jois oli paljon näitä dinosaurukset ja kaikki – – mua kolibrit kiinnosti ja kaikki semmosia nii ja mä kyllä selasin hyvin innokkaasti kaikki mitä löyty vaan niinkun lähti irti, dinosaurukset oli seittemän-kahdeksanvuotiaana, joo mää tulin vähän myöhemmin siihen [nauraa] mä en ollut sen takia niin fanaattinen niiden suhteen

– – mä olin silloin avaruusiässä silloin mä en kyllä kaikkee [dinosauruksia] opetellu ulkoo

(Tomi 34 & Hanna 33)

Tässä litteroidussa vastauksessa ei ole eroteltu mies- ja naispuhujaa, koska he halusivat tulla haastatelluiksi yhdessä, yhtenä vastaajana. Nauhan purkaneena tiedän erot: mm. *Pieni talo preerialla* on naisen, dinosauruskirjat miehen vastausta. Seuraavassa Lailan vastauksessa ”scifi-tyttölukijan” lukijaprofiili on ehkä selkeämmin havaittavissa.

– jos aatellaan ett sä oot tutustunut scifiin joskus kaheksanvuotiaana ja ja ja kymmenen kakstoistavuotiaana sä oot alkanu olla – – tietonen siitä että on olemassa tällanen ku scifi niin mitä muuta sä luit ku scifiä

– [naurahdus] poikakirjoja, eli Dumas’n *Muskettisoturit* kaikki ja sit mä luin *Tarzania* aika paljon ja, ja sitten noita Punanen sulka lännenkirjoja [naurua] luin mä jotain muutakin mutta, ja sit tietysti noita Lindgrenin *Peppiä* ja Eemelin koottuja metkuja.

(Laila 34)

Näistäkään vastauksista ei juuri löytynyt viittauksia erityiseen fandomissa naisena olemisen kokemuksen tiedostamiseen. Päätin hankkia lisämateriaalia tutkimukseni tueksi. Lähetin sf-sähköpostilistojen kautta viestin, jossa pyysin sf-fandomissa mukana olleita naisia kertomaan kokemuksiaan otsikolla ”Naisena fandomissa!” Vastauksia tuli vähän, mutta ne olivat sitäkin kiinnostavampia. Ne näyttivät kertovan rajusta naiskulttuurin kokemuksen sukupolvi-murroksesta 1980-luvun lopussa.

Siinä missä alkuperäisestä haastatteluaineistostani puuttuivat lähes kokonaan varsinaiset maininnat naisena olost, erityisestä naiskokemuksesta, nyt saamani vastaukset kuvasivat pyynnön mukaisesti 1) sitä mikä sf-kirjallisuudessa viehätti, 2) sitä miten vastaaja on kokenut mukanaolon fandomissa ja 3) millaista on olla fandomissa naisena/tyttönä. Nuoremman sukupolven vastauksissa nousi selkeästi esille syy, miksi asiaa en ollut itsekään juuri ajatellut:

En ole koskaan kauheasti ajatellut asiaa, koska olen kokenut syrjintää, vähättelyä, ja jopa sukupuoleeni kohdistunutta aggressiivisuutta ainoastaan fandomin ulkopuolella.

(Raisa, 37)

Sama vastaaja viittaa sellaisiin näkyviin sukupuolitettuihin käytänteisiin, joita voidaan kutsua voimaannuttaviksi. Ne ovat ryhmiä jotka ovat syntyneet naisten aloitteesta ja ovat joko naisten koordinoimia tai muuten naisten vetämiä, kuten kirjoittajan mainitsema, tiettyyn tarkoitukseen syntynyt, pääasiallisesti naisia sisältävä äiti-Teresa -sähköpostilista tai tätimafia. Tähän voisin itse lisätä naisten saunaillat tai erityiset *NaisMarvinit* (*Marvin*-lehden teemanumero), ja ylipäättään keskustelut ja yhdessä tekemisten kokemukset. Kuitenkin vanhemman sukupolven kokemuksiin kuuluu myös aivan toisenlaisia kokemuksia. Yllättäen tunnistan nekin.

Sinisalon *Portti*-lehden numerossa 3/1985 ilmestynyt artikkeli perustuu jo edellä mainittuun Tamconissa 1985 pidettyyn puheeseen, joka herätti paikan päällä kiihkeän keskustelun. Artikkelin on Sinisalon mukaan siistitty versio puheesta, eikä se nykylukemalta provosoivalta tunnukaan. Silti voin hyvin kuvitella, millainen keskustelu sen pohjalta on syntynyt, erityisesti kun arvostetun Robert A. Heinleinin romaani *I will fear no evil* (1970, kertoo kuolemansairaana miehen tietoisuuden siirtämisestä kauniin nuoren naisen ruumiiseen) saa siinä sangen kovan kohtelun. Sinisalo raportoi puheessaan/artikkelissaan naisten syrjinnästä scifi-kirjoittajana, kliseisistä naiskuvista scifi-kirjallisuudessa, genren heijastamasta misogyniasta ja sen purkamisesta androgynian keinoin. Hän tuo esille myös naisten itsekritiikin: ”Harrastuslehdelle saapuneet harvat naisten tekemät avustukset eivät koskaan ole niin huonoja kuin huonoimmat miesten tekemät yritelmät” (Sinisalo 1985, 23). Kaiken kaikkiaan artikkeli heijastaa sekä genren sisältämiä ominaisuuksia että fandomin naisten kokemuksia: ”Suurin osa naisista on vieläkin toisen luokan kansalaisia tieteessä ja tieteiskirjallisuudessa. Mikään muu kirjallisuuden alue ei ole sortunut niin räikeihin stereotyyppioihin yhtä sinnikkäästi. Naisen tunnustaminen eläväksi, tasa-arvoiseksi, muottiin ahtamattomaksi persoonaksi niin sf-kirjan

henkilönä kuin sf-kirjailijana tai -fanina ei voi tuoda muuta kuin uskomattoman määrän rikkautta ja uusia tuulia ummehtuneiden tilalle koko sf:n alueella”.

Artikkelin kautta saattoi ymmärtää, kuinka suuri kuilu genren lukijan odotuksilla ja realiteeteilla käytännössä oli. Erään kirjoittajan mukaan hän kiinnostui scifistä siksi, että se tarjoaa toisenlaisen maailman, ja tähän liittyy selkeästi toisenlaisen maailman toive:

– Jostakin, jostakin, on peräisin se sitaatti, että ’olen koko elämäni ajan etsinyt sitä maailmaa, josta syntymäni tänne teki minut maanpakolaiseksi – ja kaltaisten olentojen seuraa’.

Minä en kuulu tänne.

Olen täällä muukalainen vieraalla maalla, ja haluaisin löytää oikean kotini.

Siksi luen scifiä.

(Tellervo, 48) [asettelu kirjoittajan]

Lajityyppi koettiin erityiseksi kokemukselliseksi paikaksi, tässä sitaatissa kuin uudeksi kodiksi. Ehkä tämäntyyppisen kokemuksen vuoksi joidenkin kyselyyni vastanneiden kokemukset varhaisesta suomalaisesta fandomista ovat olleet jopa raadollisia, lähtien esimerkiksi lehden toimitustyössä kohdatuista ”would-be avustajista”, jotka haluavat palkkion suorituksistaan luonnossa. Naiset ovat myös toistuvasti saaneet vastailla toimittajille, jotka tivaavat, ”kuinka sf sopii naiselle, eikös se ole niin älyllistä, niin teknistä...”. Moneen kertaan on kuultu lausuma, jonka mukaan ”science fiction ja vaimo eivät sovi saman katon alle”. Muistiin on jäänyt muun muassa myös erään miespuolisen sf-suomentajan käsitys siitä, että Stephen King kuuluisi naisten suomennettavaksi nimenomaan siksi, koska kirjoitti niin paljon lapsista, ja toisen suomentajakollegan kiitos: ”olet naiseksi älykäs”. Nämä käsitykset kulmineituivat Vanhojen Herrojen yhdistyksen perustamisessa ja siitä käydyssä pitkässä, kiiwaassa keskustelussa, joka toi näkyviin naisiin kohdistuneen piilositynjinnän. Se määrittä uudelleen naisen arvostusta fandomissa.

Näyttää siltä, että selkeä murtuma suomalaisen fandomin sukupuolidiskurssissa tapahtui juuri 1980-luvun ja 1990-luvun taitteessa, sillä vastaajat, jotka puhuvat kokemuksistaan sitä myöhemmältä ajalta, tuovat esiin selkeästi positiivisen naiskokemuksensa fandomissa. Sitä edeltävältä ajalta löytyy yhtä runsaasti kokemuksia, joissa naiset ovat tulleet määritellyiksi usein miehen tai poikaystävän kautta tai esimerkiksi ”työmyyrinä joita ei muuten tarvitse huomioida”. Tätä myöten selittyy myös erityisen naiskokemuksen vähäinen näkyminen haastatteluaineistossani. Useat vastaajistani ovat liittyneet fandomin tuon ajankohdan jälleen, jolloin asia ei ikään kuin ole enää ollut tarpeellinen keskustelun aihe. Silti se ei edelleenkään kokonaan selitä, miksi itse vanhana feministinä jätin kysymättä asiaa.

Kysymättä jättäminen selittyyne osittain halulla suhtautua myönteisesti tutkimuksen kohteeseen. Ehkä halusin väistää aihetta, josta tiesin omasta kokemuksestani käydyn kiivaita debatteja, mutta jonka käsittely oli ohi. Se sinänsä ei ole kiellettyä, sillä varauksella että sen tiedostaa ja tuo avoimesti esille tutkimuksen lähtökohtana tai erityisenä näkökulmana otetun asenteen seurauksia pohtien ja suhtautuen tuloksiin tältä osin erityisen kriittisesti. Henry Jenkins otti itse tietoisesti positiivisen asenteen tutkiessaan sf-faneja, sillä hänen lähtökohtanaan oli nimenomaan halu rikkoa sf-harrastajiin ja faneihin yleisemminkin liitetyt negatiiviset määreet (Jenkins 1992, 9–10). Ehkä itselläni, tässä tapauksessa, syynä oli se, etten muutamaa varhaista fandom-vuottani ja taisteluita Vanhojen Herrojen kanssa lukuun ottamatta kokenut mitään vastaavaa, vaan kokemukseni naisena ovat olleet positiivisia, jopa siinä määrin, että olen ollut innokkaasti suosittelemassa sf-fandomia omille tyttärilleni ja heidän ystävättärilleen.

Fandom monisukupuolisen kokemuksen tilana

Jos puhuisin tässä yhteydessä sukupuolineutraaliuden kokemuksesta sf-fandomin naisilla, se synnyttäisi myös kysymyksen siitä,

kokevatko miehetkin samaa ”sukupuolineutraaliutta” fandomin tapahtumissa ollessaan tai tekstien vastaanottotilanteissa. Kysymys ei mielestäni ole relevantti koska kyseessä ei mielestäni ole pelkästään nais erityinen kokemus mistään ”neutraalista” tilasta, vaan fandomin diskurssissa oleva näkemys muuttuvaisesta sukupuolten moneudesta. Tämä vastaa hyvin edellä kuvattua Atteburyn tapaa nähdä sukupuoli merkkeinä, joilla on erilaisia merkitysisältöjä. Konkreetisti murros dikotomisesta sukupuoli- ja moninaisiin rooleihin tulee esiin Risingshadow’n keskusteluissa, joissa teemat liikkuvat laajalla skaalalla. Kliseistä teemaa tyttöjen ja poikien paremmuudesta kirjoittajina (Tytöt parempia kirjoittajia? alk. 22.9.2005) seuraa muutama päivä myöhemmin aiheenavaus siitä, minkä tunnistaa omaksi seksuaalisuudekseen (Seksuaalisuutesi? 8.10.2005). Siinä puhujat pohdiskelevat omaa seksuaalisuuttaan: heteroutta, homoutta, panseksuaalisuutta, erilaisia homoseksuaalisia halujaan pääosin heteroseksuaalisen suuntauksensa lisäksi ja esimerkiksi seksuaalisen suuntautumisen muutoksia. Hieman yli vuosi myöhemmin lähtee liikkeelle keskustelu sukupuolesta (Sukupuolisuus ja sukupuolen määrittely 11.1.2007), jossa käsitellään butlerilaista sukupuolen performanssiteoriaa, queer-teorioita, transsukupuolisuutta sekä toisaalta koetetaan puolustaa biologisen determinismin mukaista ehdotonta sukupuolidikotomia viitaten muun muassa Osmo Tammisaloon kirjoituksiin.

Edellä mainittua Judith Butlerin performatiivisuuden käsitettä voi soveltaa myös itse fandomin tarkasteluun. Yleisesti voi ajatella, että naisena olemisen ja miehenä olemisen kokemukset voisi laajentaa kysymykseksi, kuinka oma seksuaalisen halun sukupuoleksi määrittäminen koetaan. Tässä tarkoitan Judith Butlerin (Pulkinen 2000, 48–49) ajatusta siitä, että ihmiset koostuvat joukosta ihmisiä, joita erottaa toisistaan ei suinkaan dikotominen sukupuoli-ero vaan toisistaan poikkeavat seksuaalisen halun kohteet. Tieteiskirjallisuudessa halun, seksuaalisuuden ja sukupuolen kiinnittyminen hajotetaan perinteiseksi ajattelusta sukupuolen kahtiajakautumisesta, ja tämä heijastuu fandomin diskurssiin; sekä seksuaalisuuden

määrittymisen moninaistumiseen että sukupuoli- ja kyseenalaisuuteen.

Butlerin performatiivisuuden näkökulmasta vuosikymmeniä leimallisesti fandomiin liittynyt alienaatioleikki liittyy tähän etäännyttämiseen ja kyseenalaistamiseen fanitoiminnan eri muodoissa. Sekä kirjallisuudessa että elokuvassa (jossa perinteiset sukupuoli-roolien konventiot kuitenkin yhä korostuvat) tämä näkyy lajityypille ominaisten fiktiivisten ruumiillisuuden representaation muotojen kautta; alieneina, kyborgeina tai esimerkiksi mutantteina (ks. esimerkiksi Haraway, 1991, Paasonen 2005). Scifi-faniuteen liittyvät monenlaiset sukupuolen(kin) normatiivisia esiintymismuotoja rikkoivat performatiivisuuden muodot aina kyborgiasusteista ja *Rocky Horror Picture Show'n* transvestiittisistä seremonioista vaikkapa *Star Trek* -sarjojen klingoneiksi pukeutumiseksi ja/tai fanifiktioita kautta kirjoittamiseen. Näissä performansseissa scifiin liittyvä moninainen performatiivisuuden leikki jättää dualistisen mieheyden ja naiseuden sangen ohuiksi esittäjensä määrittäjiksi.

Voi ajatella, että omat kysymykseni haastateltaville koskivat turhan kapeasti juuri sukupuolen kokemista. Fandomiin myöhemmin mukaan tulleiden vastausten voidaan nähdä heijastavan hyvin Atteburyn kuvaamaa diskursiivista ilmiötä, perinteisen dikotomisen sukupuolimäärittelmän sijaan valittavaa ”ihmisen” sukupuolen moninaisuuden perusoletusarvoa. Ajatus on ollut tuttu tieteiskirjallisuudessa viimeistään 1930-luvulta lähtien, kun tieteessä kyseenalaistettiin yksinkertainen sukupuolidikotomia tuomalla esiin muun muassa hormonien kompleksiset vaikutukset sukupuoliominaisuuksien määrittymiseen samoin kuin ulkoisten sukupuolen tuntomerkkien kyseenalaisuus seksuaalisen halun määrittäjänä. Myös vuonna 1926 alkanut ”sukupuolten sota” -teema alkaa hävitä tieteiskirjallisuudesta feminististen utopioiden myötä (Larbalestier asettaa rajavuodeksi vuoden 1973), tai muuttuu feministiseksi roolien purkamiseksi (Larbalestier 2002, 9–11). Saamani vastaukset liittyisivät näin ajateltuna siihen, että fandomissa seksuaalisuuden ja sukupuolen monimuotoisuus on kyseenalaistettu tavalla, joka on ollut yksi tieteiskirjallisuuden, erityisesti feministisen tieteis-

kirjallisuuden ja sitä kautta koko lajityypin avant garden keskeisiä ominaisuuksia viimeistään 1970-luvulta, feministisen scifin aallon jälkeen.⁹⁴

Seksuaalisuuden erityisellä ilmapiirillä on nähty olevan seurauksia laajemminkin, kuten Atteburyn kommentti antaa ymmärtää. Angloamerikkalaisissa tutkimuksissa onkin tuotu esille se, kuinka jo 1940-luvulla fandom tuntui kutsuvan homoseksuaaleja. Seksuaalisten vähemmistöjen varsinainen esiinnousu ja seksuaalisen monimuotoisuuden tukeminen fandomin sisällä alkoi jo 1940-luvulla (Bacon-Smith 2000, 136–138) lesbokirjailijoiden tullessa avoimesti esiin. Esimerkiksi kirjailijat Joanna Russ ja Samuel R. Delany ja Anne MacCaffrey toivat avoimesti esiin oman seksuaalisuutensa lesbo- ja homokirjailijoina (emt., 139). Se ei suinkaan karkottanut lukijoita, mutta tuotti kirjailijoille vakavia ongelmia kustannusyhdistöiden kanssa.

Kustantamot nimittäin olivat konservatiivisempia kuin lukijat. Marion Zimmer Bradley'n 1950-luvulla kirjoittamassa⁹⁵ teoksessa *Web of Darkness* oli naispäähenkilö. Hän, samoin kuin muun muassa Suzy McKee Charnas ja Joanna Russ 1970-luvun lopussa, kokivat että kustantajat eivät yksinkertaisesti olleet sellaisista kiinnostuneita. (Larbalestier 2002, 177). Myös kirjoittajina naisilla oli hankaluuksia. Marion Zimmer Bradley kertoo vältäneensä monet naiskirjoittajille kulttuurisesti tarjolla olevat sisäiset esteet kasvaessaan maalla. Koska hän ei sisäistänyt ”nais”kirjailijan olemusta, hän yksinkertaisesti ei tunnistanut syrjintää ennen kuin myöhemmällä iällä (Bradley 1980, 11). Myös esimerkiksi Star Trek -ilmiö on vetänyt puoleensa queer-, lesbo- ja homoseksuaalien ryhmiä sarjan sukupuolikonventioita kyseenalaistavan luonteen takia (Jenkins 1995, 243–244). Jonkinlaisena scifiin löysästi liittyvänä suomalaisen mieskuvan murtuman merkkinä voidaan pitää myös sitä, että vuoden 2004 Finncon-Animeconissa Jyväskylässä nähtiin runsaasti nuoria suomalaispoikia rennosti pukeutuneina japanilaisen manga-sarjakuvan tyyliin japanilaisiksi koulutyttöiksi. Ei siis ihme, että myös sukupuolen tietopohjaiset keskustelut kiinnostavat sf-tapahtumissa. Kaikissa scifitapahtumissa näyttää olevan enem-

mänkin sääntö, että homo-, lesbo-, queer-paneelin tai esitelmien oven ulkopuolelle jää lähes aina kiinnostuneita salien jäädessä liian pieniksi.

Kerroin edellä mainitusta tekstistä 8.7.2006 eräässä keskustelussa Helsingin Science Fiction -seuran järjestämällä Suomenlinnan kesäretkellä. Siinä yhteydessä keskustelijat vahvistivat tulkintani, ja kertoivat että vaikka oli olemassa erilaisia keskusteluja joissa jotkut olivat enemmän tai vähemmän ”sisällä”, rajat eivät näyttäneet kulkevan sukupuolen mukaan.⁹⁶ Keskustelijoiden (naisia) mukaan ei tuntunut olevan [enää] sellaista keskustelun aluetta johon naisilla ei olisi pääsyä – ei myöskään toisinpäin.

Vaikka naisten aseman muutos on ollut hidasta, käänne kuitenkin on jo näkyvä. *Portti*-lehden kirjoituskilpailun palkituista ja kunniamaininnan saaneista oli naisia vuonna 1998 jo 64 prosenttia, kun edellisenä vuonna luku oli 35 prosenttia (Heino 1998, 157). Suunta on jatkunut, ja naisten osuus kirjoituskilpailujen osallistujista ja palkituista on kasvanut voimakkaasti 1980-luvulta lähtien, eikä nainen lehden päätoimittajana tai seuran puheenjohtajana ole enää pitkään aikaan ollut harvinaista.

SUOMALAISEN FANDOMIN KULTTUURISIA VIRTOJA

Artikulaatioiden jäljillä

Fanius syntyy, kehittyy ja muotoutuu kulttuurisessa kontekstissa, nousee kunkin fanin elämänhistoriasta, persoonasta, maailmankuvasta ja kulttuurikäytännöistä, liittyy identiteetin muodostumiseen ja niveltyy mitä moninaisimpiin ulottuvuuksiin sosiaalisissa verkostoissa sekä mediankäytössä. Siihen vaikuttavat myös markkinavoimien, median ja tuotantovälineiden tarjoamat kulutuksen ja tuottamisen mahdollisuudet. Sosiaalisesti jaettu fanius on monitasoisessa kulttuurisessa kontekstissaan vähintään moniääninen ja usein täynnä ristiriitaisia jännitteitä.

Tähän saakka olen pääasiallisesti käsitellyt sellaisia fandomin ominaisuuksia, jotka tuovat näkyviin sangen yhtenäistä harrastajien kenttää, yhteistyötä, jatkumoa ja verkostoja, sekä fandomin kansainvälistä, varsin yhteisenä näyttäytyvää historiaa. Kuitenkin näkökulmia muuttamalla kansainvälinen kenttä alkaa näkyä polyfonisena. Ei valtakunnallinen tai edes paikallinenkaan fandom muodosta yhtenäistä kenttää. Myös kansainvälisen kentän tarkastelussa tulee ilmi, että toimintatapojen valinnassa on nähtävissä jopa ideologisia eroja: esimerkiksi Suomen Finnconin avoimuus ja ilmaisuus nojaavat sekä altruistiseen haluun tarjota muille suomalaisille genren ystäville fantastista ohjelmaa, johon kuuluvat esimerkiksi fantasia, kauhu, pelit ja media-scifi, että haluun esitellä laajityyppiä laajemmalle suomalaiselle yleisölle. Sen sijaan muissa Pohjoismaissa on ollut tavoitteena muodostaa tiiviisti tieteisfiktioon keskittynyt, epäformaali ja kansainvälisesti verkottunut erikoistapahtuma, josta nautitaan ystävien kesken. Tämä näkyy erityisesti tapahtumien kokoluokan kautta. Muiden Pohjoismaisten kansallisten conien osallistujamäärät ovat kymmenissä, korkeintaan muuta-

missa sadoissa, kun taas Suomen Finncon kokoaa paikkakunnasta riippuen noin 2000 – 3000 kävijää.

Päätös järjestää suurelle yleisölle avoimia tapahtumia vaikuttaa fandomin toimintaan. Esimerkiksi Finnconin tekeminen edellyttää verkottumisen lisäksi jo jonkinasteista taloudellista osaamista ja organisoitumista. Se vaatii pitkäjänteistä sitoutumista ja julkisen kulttuurirahoituksen hyödyntämiskykyä sekä monenlaisten fandomin ulkopuolella olevan yhteistyökumppaneiden kanssa tehtävää yhteistyötä. Siksi Suomessa kuluu fandomin energiaa erityisesti fandomin organisoitumiseen ja paikallisen lisäksi kansalliseen kulttuuriaktivismiin. Toisaalta se on antanut kansainvälisesti verrattuna ainutlaatuiset toimintaresurssit. Sen sijaan muissa Pohjoismaisissa fandomeissa energia suunnataan tietoisesti kansainväliseen fanitoimintaan ja verkottumiseen. Esimerkiksi norjalaisen, 60 hengen sf-conin tekijöistä saattaa jopa lähes puolet olla ulkomailta. Suomalaisen, tuhansien kävijöiden Finnconin yli 50 hengen järjestäjäkunnasta harvoin edes yksi on ollut ulkomaisesta fandomista.

Edellä olen käyttänyt aineistotriangulaation kautta tullutta informaatiota ikään kuin yhtenäisenä äänenä ja peilannut sitä laajempiin vastaanotto- ja yleisötutkimuksen diskursseihin ja erityisen painotetusti historialliseen kontekstiin. Tätä olen tehnyt etualaisteen genrehistorian ja fandomin koherenttiutta, syy- ja seuraussuhteita, liittymisiä ja jatkoksia. Tämä tarkoittaa sitä, että tähän saakka olen käsitellyt haastattelumateriaalia kuin yhtenäisenä puheena, joka heijastaa koko tutkimuksen taustalla näkyvää kirjallisuuden ja fandomin historiaa. Olen ottanut erityisen tarkastelun kohteeksi tiettyjä elementtejä rakentaen niistä yhtenäistä kertomusta. Kuten Grossberg (1995, 251) sanoo, ”otamme yhtä ja toista annettuna, ja käytämme sitä tarinan kertomisen apuna”. Myös minä olen rakentanut tarinat fanitutkimuksen synnystä ja kehityksestä, sf-kirjallisuuden kehittymisestä ja kansainvälistymisestä sekä fandomin alkuvaiheista ja sen kehityksestä Suomessa. Tämän olen tehnyt tuomalla erityisen tarkastelun kohteeksi fanitutkimuksen suuntauksia, kirjallisuuden tiettyjä ilmiöitä ja tiettyyn mediailmistöön laajasti liittyvää aktiivisuutta. Nyt on katkosten, murtumien ja akanvirtojen

vuoro. Niitä olen tarkastellut kohdentamalla katseen ensisijaisesti fanien omaan suoraan puheeseen: teemahaastatteluihin, lisähaastatteluihin, kyselyyn ja kirjoituksiin.

Tässä luvussa annan tilaa eri aineistoissa esiin nouseville paikallisuudelle, henkilökohtaisen ja muuttuvan faniuden kokemukselle sekä erojen ja muutosten kuvauksille. Nämä teemat ovat osittain jo nousseet esille aikaisemmissakin luvuissa, joissa olen halunnut tuoda näkyviin tiettyjä diskursseja – samoin kuin diskurssien poisjäämisiä. Poisjäämisestä oli esimerkkinä äänettömyys, joka liittyi teemaan ”naisena olemisesta fandomissa”. Teema ei noussut millään tavalla esiin haastatteluissa – erityisesti siksi, että kysymyksissä sitä ei erikseen lähdetty etsimään. Kuitenkin se osoittautui henkilökohtaisella tasolla merkittäväksi motiiviksi fandomissa viihtymiselle. Sukupuolikeskustelu osoittautui sekä kansainvälisen fandomin että suomalaisen fandomin omaksi taitekohdaksi. Se osoitti, kuinka merkittävää oli tarkastella haastatteluja myös yksittäisten lausahdusten – tai hiljaisuuden – näkökulmasta. Tavallaan se mitä seuraavassa teen on faniuden deartikulointia, koherentiksi näyttäytyvän faniuden, yhtenäiseksi näyttäytyvän fandomin samoin kuin kiinteäksi näyttäytyvän tieteiskirjallisuuden purkamista ja kyseenalaistamista (ks. Grossberg 1995, 257).

Kiinnittymisiä fandomiin

Erilaisten faniuden intensiteettiä kuvaavien jaottelujen näkökulmasta on kiinnostavaa, mitkä ovat yksilölliset tulokulmat faniuteen. Esimerkiksi Tulloch ja Jenkinsin jaottelun fans–followers (Tulloch & Jenkins 1995, 23), Herkmanin yleisö–katsoja–harrastaja -tarkastelumallin (Herkman 2002, 162–163) ja Abercrombien ja Longhurstin (1998, 141) kuluttaja-fani-kultisti-entusiasti-pientuottaja -janan kohdalla kiinnostavaksi nousevat rajapinnat: missä pisteessä joku alkaa katsojaksi, kokee olevansa yleisö tai tunnustaa itselleen olevansa fani. Yksilölliset tarinat faniuden kohteen löytymisestä sisältävät usein erityisen tunnelatauksen. Vaikka haastatel-

tavani ovat löytäneet fandomin vasta aikuisiällä, muistissa tuntuvat säilyvän genren harrastamiseen liittyvät lapsuuden ja nuoruusvuosien kokemukset: tunne erillisyydestä ja harrastuksen poikkeavuudesta. Siksi ”samanmielisten” tapaaminen ja yhdessäolo ovat olleet jotain erityistä ja ne nousevat esiin yhteisenä kokemuksena, jolle on ollut luontevaa löytää pitkälti yhteinen diskurssi. Yhteinen diskurssi ei silti ole sellaisenaan suhde fanitettuun genreen, vaan siihen liittyvät merkitykselliset kosketuspinnat ovat hyvin moninaiset. Esimerkiksi lajityypin kuvaama ”ei-vielä-olemassaoleva” maailma tuottaa tunteita siitä, että on ajatuksen tasolla kohtaamassa jotain uutta. Esimerkiksi Matin kuvaus kertoo kosketuskohdista oman työn kautta:

– Joo, mut jos aattelee vielä et mikä siinä scifissä oikein erityisesti kiinnosti ––?

– Mä en oikeen osaa sanoa –– osaksi se on se teknologia, joka on tietysti koska mä oon teknologia-alalla itse, niin se että on ollu hirveän jännä nähdä kuinka se, kuinka niin ku ihan omana elinaikana alkaa pikkuhiljaa tulla näitä –– pikkuhiljaa tulee tämmmöset kommunikaattorit silleen et jos Star Trekin kommunikaattori alkaa jo näyttää jo vähä vanhalta [] joka avataan ja se on ”tsiditsidi”.

(Matti, 38)

Itse teksteihin kohdistuvaan kiinnostukseen liittyvät sekä monipuolinen tuottaminen että monimediainen kiinnostus:

En ole ollut koskaan erityisemmin kiinnostunut kirjoista, kuten jo mainitsin. Fandom-toiminnassa olin kiinnostunut SF:n lieveilmiöistä. Lähes kaikki SF-aktivistit olivat kiinnostuneita myös sarjakuvista, elokuvista ja videoista. Aivan alussa toiminta oli tietysti SF-novelli- ja omakustannepainotteista. SF-asia-artikkeleita en kai ole koskaan kirjoittanut (kiinnostus ja tietämys ei ole koskaan ollut sitä luokkaa SF:n alalta).

(Kari, 39)

Scifiin kohdistuva kiinnostus kohdistuu kaikkiin mediuimeihin, aina fantastisista perusteoksista, kuten Richard Wagnerin neliosaisesta oopperaversiosta, *Nibelungein tarinasta* tai Gustav Holstin

Planets-sinfoniasta (1914–1916) lähtien. Tässä haastattelussa tieteiselokuvat koettiin scifistin ja tai vaikkapa larppaajan välttämättömäksi ”yleissivistyksen” osaksi:

– sä luet ja sä mainitsit et sä katsot – – scifiä ja elokuvaa mut mites nää muut mediat, kuunnelmat – – radio musiikki, taide ja sit erilaiset pelit, roolilautapelit, liveroolipelit

– mistä sitä aloittaisi, no elokuvista mä ensinnäkin mä en, kyllä mä oon varmaankin katsellut useimmat yleissivistykseen kuuluvat scifielokuvat mutta mä en oo kuitenkaan mikään aktiivinen elokuvaharrastaja, mä käyn loppujen lopuks aika harvoin elokuvissa

(Lauri, 34)

Sarjakuvat mainittiin joissakin haastatteluissa ensimmäisten scifististen kokemusten lähteenä. Myös musiikki liittyy genren harrastukseen. Scifitapahtumissa on kuultu niin filk-laulantaa, Commodore 64:llä tehtyä musiikkia kuin iltabileissä epävirallisena sääntönä heavya tai brittipoppia. Muutamalla suomalaisen fandomin jäsenellä on mittava huonon sf-musiikin kokoelma. Eräällä haastateltavalla elektroninen musiikki on lähellä sf-harrastusta:

– entäs musiikki

– jaa juu, löytyy mulla näitä, soundtrackeja ja tätä suhinamusaa mikä ky monesti kuuluu tähän tämmöseen niinku elektronisen musiikin viehtymys sitäkin kuluu tässä – – harrastajien piirissä

(Eira, 27)

Fandomin aktiviteetteihin liittymisen taustalla ei välttämättä ollut vahvasti genreen liityvää merkitystä. Seura oli yksi monista vaihtoehtoista, johon haastateltava lähti mukaan:

– Miten sä törmäsit siihen? Mistä sä löysit? Missä sä näit sen?

– No, mä tulin yliopistoon – – Mä pläräilin tota opiskelija-kalenteria, mihin vois liittyä mä katoinkin toihan on ilman toi science fiction klubi. Ja sit siin luki et videoiltoi ja kaikkee tämmöstä...mä pistin vaan ilmoittautumisen sähköpostitse ja sit mulle alko tulla lehti. – – 2001 heti ku mä tulin armeijasta mä tajusin et nyt pitäis tehdä jotain. Mä paukkasin suoraan... tonne – vuosikokoukseen ja sehän, se oli kyllä semmonen...

että jaa-a, se oli semmonen oksat pois fiilis – – kaikki käyttäyty hirveen ystävällisesti, et tuli niin ku heti semmonen, niin ku pääs hyvin mukaan siihen toimintaan – –Ja tota, siit se sit lähti.

(Antti, 23)

Kullakin puhujalla on erilaisia painotuksia sciifiin liittyvissä erityisissä kiinnostuksen alueissa: elokuva, sarjakuva, sosiaalisuus, kirjallisuus, lehtien tekeminen ja teknologia tai sitten noihin alueisiin kohdistuva kiinnostuksen puute, vain yllä siteerattuja haastateltavia siteeratakseni. Haastatteluisissa korostui sf-fandomeja tarkastelevissa tutkimuksissakin (Bacon-Smith 1992; Jenkins 1992; 1995; 1998; Tulloch & Jenkins 1995) esiin tullut harrastukseen liittyvä monipuolisuus. Tätä kautta syntyy myös ymmärrys toisten vastaavanlaisesta kiinnostuksesta. Eräs haastateltava mainitsi, että fandom ei ollut viiteryhmä lainkaan, mutta merkityksellinen siksi, että siellä oli mahdollista löytää joku, joka ymmärtää omaa kiinnostusta:

Idea oli (ja on) ehkä siinä, että fandom tuntui paljon avarakatseisemmalta kuin muut porukat. Vaikka keskustelit sellaisen sf-fanin kanssa, jonka oma mielenkiinto ja fanius kohdistui täysin ja ainoastaan Star Trekkiin, hän ymmärsi hyvin jos itse vaahtosit Tolkienista tai Neil Gaimanista. Fandom oli yhtä suurta suvaitsevaa perhettä, vaikka sen sisällä oli lukuisia eri alalajeja ja niiden harrastajia.

(Jaana, 33)

Tieteisfiktiota myös käytetään ja tuotetaan eri mediumien kautta, eriytyen ja asiantuntemusta keräten. Se, että on tullut tunnetuksi genren asiantuntijana, voi vaikuttaa esimerkiksi siihen, että fandomin muut jäsenet laskevat hänet joukkonsa jäseneksi, vaikka kyseinen henkilö ei asiasta samoin ajattelisikaan. Näin kävi Tuuren kanssa, joka oli kutsuttu mukaan nimenomaan fandomin edustajana:

– Mikä on fandom?

– Mä en harrasta sitä ollenkaan, mä en seuraa fandom-julkaisuja, enkä kirjoittele kirjailijoille enkä juokse niiden perässä, enkä käy conventio-neissa enkä missään. Et mä olen havainnu et jos mä joudun nenäkkäin tollasen, sanotaan nyt vaikka nenäkkäin nimekkään kirjailijan kanssa, niin mitä mä silt osaan kysyä? Mä oon lukenut sen kaikki haastattelut

suurin piirtein, ja onhan se hauska nähdä ja kuulla mitä se juttelee, mutta ei se merkitse mulle paljon mitään. Mä en – – suoraan sanoen vierasta näitä fandom-ilmiöitä, mutta ei ne kyllä mulle oo niin, ei millään tavalla läheisiä.

(Tuure, 52)

Vanhan fandomin kohdalla uusien jäsenten mukaan kutsuminen tapahtui 1980–1990 -luvulla käsin poimien divareista ja vaikkapa kirjaston teema-illoissa tahi lehti-ilmoituksin, kuuluttamalla seuran perustamiskokoukseen ja tapahtumisista julisteiden välityksellä. Sami kuvailee ”vuonna yheksän, yheksänkaks tai yheksänkolme, mä olin divarissa, ja siellä oli semmonen omituinen pitkätukkahiippari, joka huomasi kun mä scifi-hyllyä kolusin ja lykkäsi mulle lehden kouraan (Sami, 30). Se, että fandomin löytyminen on saattanut tapahtua vasta aikuisiällä korostuu sitä enemmän, mitä vanhemman fandomin jäsenistä on kyse:

- minkä ikäisenä sä sitten törmäsit muihin ihmisiin jotka oli kiinnostuneita scifistä ja fantasiasta
- itte asiassa varsin myöhään, varsin myöhään että silloin mä jo niin kun luin säännöllisesti ostelin Akateemisesta ja Suomalaisesta englanninkielistä tammöstä varsinaista scifiä ja fantasiaa ittelteni ja mulla sitä jonkun verran olikin

(Raili, 60)

Nuoremmat vanhan fandomin sukupolvista ovat alkaneet laajeta erityisesti kaveriporukoiden kautta, ja tämä on myös tuottanut toisenlaisen dynamiikan paikallisen fandomin toimintaan. Aiempi korostuneesti teksteihin kohdistunut kiinnostus yhdessä pitävänä voimana vaihtuu perinteisemmäksi kaveriporukka-, jonka ylläpitämiseksi ei välttämättä tarvita genren harrastustoimintaa.

Fandom yhteisöllisyytenä

Faniuden sosiaalinen kenttä nähdään median keskusteluissa usein keskeisenä, koska se on näkyvin osa faniutta: coneissa ja muissa

tapaamisissa fanius konkretisoituu jo osanottajien läsnäolon kautta, ja scififaniuteen (sekä erityisesti anime ja manga-faniuteen) liittyvä pukeutuminen näyttää kuvissa hyvältä. Syvempi analyysi tuo kuitenkin näkyviin toiminnan moninaisuutta ja niitä tasoja, joille rakennan loppuosan työstäni. Jenkins (1992, 277–280) listaa fandomin toiminnan viisi tasoa. Ensimmäinen on fandomin erityinen vastaanottamisen tapa, faniuden kohteeseen suuntautuvat hyväksyminen ja intensiteetti, toisto ja uskollisuus. Jenkinsin sanoin fanille katsominen ei ole loppu vaan kokemuksen ja mediakäytön alku. Toinen Jenkinsin mainitsema taso on fanin erityinen, kriittinen, mutta leikkisä, subjektiivinen ja samaan aikaan ironisesti etäisyyttä ottava suhde faniuden kohteena olevaan tekstiin. Kolmannen tason muodostavat faniuden kriittisyys ja aktiivinen kuluttaminen, jotka tekevät vaikeaksi ja jopa mahdottomaksi sen, että markkinat määrittäisivät fanien tapaa kuluttaa tekstejä haluamallaan tavalla. Neljäs taso on edellisen seuraus: fanien ekspertiisi. Jenkinsin tapaan ilmaistuna kyseessä on fandom-akatemia, A & L:n skaalalla se on ehkä täsmällisimmin pientuotanto, tai Fiskin sanoin tuotannollisuus. (Ks. myös Hirsjärvi & Kovala 2007, 248; Taalas & Hirsjärvi 2008.)

Järjestyksessä viidentenä Jenkins mainitsee fandomin tavan olla vaihtoehtoinen yhteisö. Hän käyttää ilmaisua ”week-end only world” viitaten T. J. Burnside Clappin lauluun elämästä ”mundane”-maailmassa ja fandomissa. Burnside vertaa elämää fandomin ulkopuolella pinnalliseksi ja ihmisiä etäisiksi:

I see them daily, months on end/the surface all I see/do they hold the things in their hearts/that I do in mine/we talk of mortgages and sports/and what’s new on TV/but we grow no closer/with the passing time. (Jenkins 1992, 280–281.)

Laulu jatkuu ja kertoo, kuinka laulajaminän lyhyet hetket coneissa ovat arvokkaista kokemuksia: ”lived a lifetime in those few but precious hours”. Muut fanit ovat läheisempiä kuin arkipäivän tuttavat, tapaamiset antavat voimaa ja itsetuntoa ja fanien tapaamiset vahvistavat kestämaan arjen latteutta. Burnsiden ajatukset ovat hy-

vin lähellä Hannan ja Jaanan seuraavassa alaluvussa esitettyjä ajatuksia fandomin utooppiseksi määrittävästä tilasta. Jenkins (1992, 281–282) viittaa aikaisempaan fanitutkimukseen tarkastellessaan faniuteen liittyvää utooppisuutta. Esimerkiksi Hans Magnus Enzensberger (1974), Fredric Jameson (1979) ja Richard Dyer (1985) ovat kaikki viitanneet populaarikulttuuriin liitettyyn utooppisuuteen. Yksiulotteisesti populaarikulttuuriin liitettynä mentaalisenä ja abstraktina toivottavana tilana käsitettävän utooppisuuden sijaan sf-fandom on jotain hyvin konkreettista, se on jaettu sosiaalinen kokemus. Fanius ikään kuin luo tekstien utooppisuuden ja arjen väliin tilan, johon fandom kokemuksena asettuu. Fandom konkretisoituu keskusteluissa, tapaamisissa, aktiviteeteissa, julkaisuissa ja muissa teksteissä. Se toteuttaa tuossa välitilassa Grossbergin (1988, 169–170) sanoin vastarinnan tutkimuksessa perinteisesti sekundaariseksi katsottua muotoa: nautinnon ja ilon voimaa.

Suomalaiseen fandomiin kuuluminen ei ole pelkkää iloa ja nautintoa. Faniien verkoston sisällä on samanlaisia ristiriitoja kuin missä tahansa muissakin yhteisöissä. Silti ilmaisu ”samanmielisten seura” toistuu usein. Sosiaalinen verkosto on yksinkertaisimmillaan yhteisen kiinnostuksen olemassaoloa. Kyseistä ilmaisua hahmottelee esimerkiksi Harri (24) seuraavasti, melko laajalla skaalalla, hieman kehäpäätelmän makuisesti:

- mitä se tarkoittaa tämmönen, tää samanmielisyys?
- No siis scifin harrastajat, tai siis jotkut jotka on niinku, joko fantasia scifi tai elokuvafaneja, näitä, tämä nyt on se samanmielisyys

(Harri, 24)

Hän kuitenkin tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, että scifiin, fantasiaan ja elokuvaan suuntautuvassa kiinnostuksessa on jotain yhteistä. Tämä voi viitata esimerkiksi kaikkien kolmen kautta koettavaan ”sense of wonderiin”, vahvaan kokemukseen toisenlaisesta, fiktiivisestä maailmasta tai siihen, että kyseiset genret näyttävät harrastajien kannalta monin tavoin limittäisinä: scifiä ja fantasiaa luetaan ja katsotaan rinnan, yhdessä ja erikseen:

– no ehkä se on semmosta, moderni perhe siinä mielessä että toisia harvemmin näkee [naurua] tai näkee siinä yhteisessä ruokapöydässä eli tässä tapauksessa siellä mafiassa – tai jotain, he, enpä nyt tiedä ei, eipä se perhe kuitenkaan oo

(Harri, 24)

Harrin mainitsema ilmaisu fandomista perheenä liittyy sloganiin ”fandom is my family”. Kyseinen teksti näkyy silloin tällöin sf- ja fantasiaharrastajien rintanappitekstinä. Jo rintanapin käyttö sinänsä omaa tietoisesti ironisen vivahteen, sillä se on yksi faneihin liitetty ”nörttimerkki”. Fanitutkimuksen varhaisvaiheessa se olisi tulkittu todellisuudesta irronneen, postmodernin ”lonerin” ominaisuudeksi. Onhan rintanappia käyttävä fani näin selvästi populaarikulttuurille altistunut avuton yksilö, joka on joutunut sellaisen järjestäytyneen yhteiskunnan ulkopuolelle jonka perusyksikkö on ydinperhe. Jallu vastaa asiaa koskevaan kysymykseen suoralta kädellä myöntävästi, ja laajentaa saman tien perhe-metaforaa:

– no fandom on perhe, pitääkö paikkansa

– joo

– millä tavalla

– [naurua] – ku ihmiset oppii tuntee toisensa tulee semmonen perhemäinen fiilis – – ehkä sitä ajatellaankin niinku toisii – – enemmän – – mä ehkä fandomissa helpommin luotan ihmisiin – – jos se on muuten niinkun samanlainen ihminen täysin irrallaan fandomista ni mä en ehkä niin helposti luottais niin paljon sil tavalla, mä oisin sillai varovaisempi – – et ku tietää et joku – – on fandomin porukkaa, niin se tekee avoimeks ja se mun mielest on jo jotain sellasta että se on tietysti tää et toi, perhe vielä mikä nyt taas on perhe ja, ja ehkä fandom on tällanen, tuhatseitsemänsataaluvun perhe siis tällanen enemmän suku ei mikään tällanen 1900-luvun lopun, 2000-luvun alun ydinperhe –

(Jallu, 24)

Joidenkin kokemus fandomista perheenä oli vahva ja konkreettinen. Kaksi puhujaa piti erityisesti fandomin sosiaalisia kontakteja erittäin tärkeinä. Sami koki vahvasti fandomin paikalliset jäsenet turvaverkkona, joilta voi pyytää apua konkreettien tilanteiden niin

vaatiessa; rahapulnan yllättäessä tai vaikkapa muuton apuna, mutta myös muunlaisen elämäntilanteen sattuessa:

– se on perhe just niinku parhaimmillaan et se on turvaverkko, jos tulee silleen et et rahat loppu, ni, ihan hyvin voi jollekin kaveril – – et selvä anna tilinumero mä siirrän sulle toi just nyt, jaa et tarttee muuttoapua, niin, se sieltä tulee – – kolmekymment ihmistä niinku et et mä mä voin kantaa raskast tavaraa mä meen keittiöön kokkaamaan – – sieltä löytyy ihmisiä kenelle voi kertoo huolensa, ja – – jotka tulee kertomaan mulle huoliaan, et se on just niinku sellanen vuorovaikutus perheessä – – ilman että kenelläkään on sellanen niinkun epävarma olo tai silleen niinku ahdistunu et voinko mä nyt tolle juttelemaan – – perhe, et se on niinku yhtä organismia että solut voi vaihtaa paikkaa keskenään ja homma toimii silti – – sen sen takia se sit jotenki toimii jotenki niin hyvin, ja mä oon onnellinen tän perheen kanssa

(Sami, 30)

Sari käyttää käytännön esimerkkinä tilannetta, jossa eräs fandomin jäsen menetti yllättäen asuntonsa lyhyellä varoitusajalla, ja tarvitsi kuukaudeksi asuntoa. Hän tuo samalla tavalla myös esiin luottamuksensa saada fandomista henkistä tukea:

– – heti parin tunnin sisällä sille kolme tai neljä ihmistä tarjoutu et hei sä voit tulla asumaan kuukaudeks -- et älä nyt oo hölmö et tietenki sä voit tulla tänne et just silleen et kaikki sitte auttaa toisiaan jos niinku tulee jotain ja että voi löytää semmosia ihmisiä, kenen kanssa voi puhua jos on jotain, ongelmia

(Sari, 27)

Niille, joille fandom ei vertaudu perheeseen, se on kuitenkin jotain henkilökohtaisesti merkittävää. Joillekin se on ydinverkosto: ”no oikeestaan mulla ei ois kavereita jos ei olis scifiä, ystäviä tuttuja kyllä, mutta ei sillä tavalla kavereita–” (Kallu 39). Ystävyys-tuttavuus -akselilla tarkasteltuna fandom-kokemuksen ilmaisuissa kiinnostavaa onkin usein toistunut näkemys siitä, että mundane, arjen maailman, puitteissa keskustelut jäävät usein pinnallisiksi, kun taas fandomissa ne ovat syvällisiä – jopa silloinkin kun ei edes tunne keskustelukumppania:

scifi-piirin kautta – – on ollu helpompi tutustua ihmisiin niin ku syvemmin ja lähemmin et on niin ku, helpompi päästä – – kiinni toisen ihmisen ajatuksiin, että monissa muissa sosiaalisissa ympäristöissä ni se on semmosta... sitä juttelee ihmisten kanssa, mut sitä ei niin ku oikeesti juttele mistään järkeväst. Se on sellasta jutustelua. Mut täällä niin ku on päässy – – sanotaan nyt syvemmälle tasolle. Emmä nyt sano että tuntee ihmisiä nyt edelleenkään hirveän hyvin, – – On vaan ollu helpompi lähestyä.

(Antti, 23)

Pohdittuani sitä, miksi fandomin jäsenten kesken syntyy nopeasti vahva perusuottamus, päädyin siihen, että keskustelujen avoimuuden vuoksi toisen elämänarvojen ja asenteiden tarkistus käy paljon nopeammin kuin ”small talkin” kautta. Kun arkikeskustelu liikkuu laively maailmanpolitiikan, tieteen ja vaikkapa avaruustutkimuksen tasoilla, ja keskustellaan intohimosta joitakin ilmiötä kohtaan, pääsee nopeasti selvyyteen toisen perusasenteista. Jokaisella on oma tapansa nauttia faniutensa kohteesta ja sekin asettaa perusvaatimuksen makujen erilaisuuden sietokyvyille. Perhe on sietämistä ja hyväksymistä, kuten Jaana (33) asian ilmaisee: ”– – fandom tuntui paljon avarakatseisemmalla kuin muut porukat.– –” Fandom oli yhtä suurta suvaitsevaa perhettä, vaikka sen sisällä oli lukuisia eri alalajeja ja niiden harrastajia.

Perhe-metaforan lisäksi ja sen sijaan ehdotettiin myös muun muassa suku-analogiaa. Esimerkiksi Hanna ja Tomi käyttävät mieluummin suku-vertausta, koska heidän mielestään se antaa enemmän tilaa. Jatkuva läsnäolopakko ei ole tarpeen, vaan ihmiset voivat kuulua ”fandom-sukuun” väljemmälläkin läsnäololla ”vaikka sitä ei oo aktiivinen siinä ihan niinku tässä ydinjoukossa mut kyllä se kuitenkin on se et sitä on koko ajan läsnä siellä”. Samaan sukuvertaukseen liittyy Tomin ja Hannan mukaan myös perheyhteydelle tyypillinen syyllisyys siitä, ettei pidä tarpeeksi yhteyttä, ja syyllisyys katteettomista lupauksista: ”– – me tullaan kyl käymään ihan oikeesti”. He kuvaavat myös huonoa omatuntoa ja tunnetta siitä, että jää paitsi jostakin olennaisesta jos jää pois fandomin tapahtumista, ikään kuin tapaamisesta jossa jokaisen tulisi olla läsnä:

”on hirveen huono omatunto siit niinkun ois missannut jonkun, perhetapahtuman et olis pitänyt lähtee jouluks jonnekin” (Hanna 33 & Tomi 34).

Kysymys kuuluu, kuinka näihin perhe-metafora -kommentteihin tulisi suhtautua? Esitin kysymykseni yleensä tyyliin: ”Fandom on perhe, pitääkö paikkansa?” Väite tarjoaa itse asiassa aivan yhtä kyseenalaisia analogioita kuvamaan fandomin sosiaalista luonnetta, kuin aikaisemmin tässä kirjassa vahvasti kritisoimani uskonnolliset analogiat. Väitteen helppous johdattelee haastateltavaa ja voi näin tuottaa ennalta-arvattavia vastauksia, joiden varsinainen informaatioisisältö on tyhjä. Näin tapahtuikin. Esimerkiksi kysyessäni asiaa Matilta (38) hänen koko vastauksensa kuuluu kokonaisuudessaan ”Kyllähän sitä vois sanoa että siinä tavallaan semmosta – – veljeyttä ja sisaruutta siellä esiintyy.” Vastauksesta kuultaa selvästi halu kertoa haastattelijalle jotain myönteistä, jotain oletettuihin haastattelijan intentioihin mahdollisesti sopivaa. Sellainen oli myös Karin (39) vastaus sähköpostihaastattelussa: ”Kyllä kai”.

Toisaalta kysymyksiin saatettiin vastata aivan yhtä hyvin myös vastakarvaan, jos siltä tuntui. Analyyttinen asenne oli vallitseva. Esimerkiksi Lauri tarkasteli kysymystä sekä henkilökohtaisessa ja että laajassa kontekstissa. Hän lähti pohtimaan fandomia kansallisenä ja paikallisena ilmiönä ja suhteessa omiin tarpeisiinsa. Hän toi esille oman seuransa tavat ja perinteet, joihin on kiintynyt ja totesi että tuskin lähtisi toisen paikkakunnan seuran toimintaan mukaan, vaikka sinne muuttaisikin:

- sanotaan että fandom on perhe, pitääkö paikkansa
- no en mä kyllä koe että se ois voimakkaasti mikään perhe että kyllä se fandomkin kuitenkin koostuu hyvin, erilaisista yksilöistä, – – mä en välttämättä samaistuis muitten kaupunkien fandomien tuntuu ainakin että joillakin muilla on aivan erilaiset kuviot ja erilaiset ihmiset siinä mukana – – fandom että ei se minusta mikään perhe ole, – – tämmönen ihan pieni, pienempi yhteisö saattaa olla, saattaa olla perhe tai [naurua] tai no melkein perhe tai ainakin hyvin tiivis kaveripiiri sellanen kun on juuri tää meidän seura, – – oon monta vuotta, – – ollut yhdessä näitten ihmisten kanssa niin siinä jo kanssa ollaan aika läheisiä kavereita kes-

kenään, mutta mutta luulen mutta en silti, en silti sanois että ainakaan koko Suomen fandom on mikään perhe

(Lauri, 35)

Samalla lailla, ehkä hivenen kriittiseen sävyyn, paikallisen fandomin sisällä tapahtuvaa eriytymistä kuvaa Yrjö (32). Hän kuvaa myös eroja, mutta ensisijaisesti paikallisia sellaisia. Nuoremmat ja vanhemmat fanit ovat kukin oma porukkinsa, vaikka ovatkin saman seuran jäseniä:

- – ainaki täällä on tullu tää uudempi polvi joka ei oo sit taas juur mis-
sään tekemisissä tän vanhan poppoon kanssa.
- – no sanotaan et toi fandom on perhe, pitääks se paikkansa
- mun mielest pitää, varsinkin just tän vanhemman sukupolven, suh-
teen no kyllä se näillä uudemmilla tietysti et niil on sit oma perhe
siinä, se oma pieni fandom– –

(Yrjö, 32)

Myös Risingshadowin viisi haastateltua ottavat etäisyyttä perhe-
metaforaan. Fandom nähdään tässä yhteydessä erillisenä genrestä
ja sen harrastuksesta, ja RS etupäässä internet-sivustona, siellä
sijaitsevana keskustelupaikkana tai sen aktivistit kaverustona.
Osasyys tähän on se, kuten eräs haastateltava osoitti, että sivusto
on laajentunut voimakkaasti. Se, mitä ennen olisi voinut kutsua
perheeksi, on nyt laajempi ja löyhempi yhteisö. Kaikki toivat kui-
tenkin esille sivuston positiivisen merkityksen tietyllä tavalla. Se
tuntuu ”kodilta”, sen kehittymisestä tunnetaan ylpeyttä, ja vaikka
esimerkiksi rooli moderaattorina loppuisikin, elämää ilman yhteyt-
tä sivustoon on vaikea kuvitella. Koti-metafora liittyy tässä ehkä
sivustoon fyysisenä tapaamis- ja oleskelupaikkana jossa saa olla
turvassa. Vanhemmalle fandomille tarjoamani perhe-metafora ken-
ties antaa mahdollisuuden tarkastella fandomia myös monia jän-
nitteitä sisältävänä sosiaalisena verkostona. Olisi ollut hyvä tarjota
sen rinnalla myös ”koti”-metaforaa.

Mitä nämä sitaatit sitten kertovat fandomista ja faniuden koke-
muksesta? Ne kertovat ensisijaisesti oman lähipiirin määrittelyistä,
tavoista joilla tiedostetaan omaa suhdetta fandomiin sosiaalisena

yhteisönä, ja yhteisöön sitoutumisen erilaisista kokemuksista. Abercrombien & Longhurstin kuvion kautta tällainen kenttä ei selity eikä kuvaudu kovinkaan helposti. Kuluttamisen ja tuotannollisuuden näkökulmista sosiaaliset verkostot merkitsevät lähinnä käyttökelpoista välinettä tiedon levittämiseen ja myynnin edistämiseen ja yhdessä olemisen, kun se sijaan sosiaalisuus ja siihen liittyvät luottamus ja ajatusten jakaminen jäävät toissijaisiksi. Samalla tavalla kuin 1980-luvun feminismiin sosiaalista uusintamista koskevissa keskusteluissa osoitettiin että siihenastisissa tutkimuksissa perhe vain jotenkin on ja lapset vain jotenkin kasvavat, vielä viimeaikaisessa fanitutkimuksessa fandomin tieto ja kokemus vain ”jotenkin syntyy, on ja välittyy” – ilman sosiaalista tiedonvaihtoa ja sen mahdollistavaa luottamusta. Tämänkaltaisen näköalattomuus liittyy paljolti johdannossa käsittelemäni näkemykseen siitä, että tarkastelun kohteena olevan faniuden syntymistä ja muotoutumista ei juurikaan kriittisesti tarkastella, tai sitä, kuinka sen liittyy subjektin aikaisempiin kokemuksiin ja maailmankuvaan.

Paikallisuuksia ja eroja

Tässä luvussa käsittelemiäni eroja voi siis tarkastella vaikkapa laajenevan uusioperheen metaforan läpi. Fandomia kuvataan haastatteluissa lähtökohtaisesti yhtenäisenä ja verkottuneena, mutta myös sekalaisena samanhenkisten porukkana, jonka sisällä löytyy hyvinkin erilaisia mieltymyksiä, ja jonka olemassaolon keskeinen edellytys on sosiaalinen toiminta:

- no mitä sun mielestä on fandom
- tekevien harrastajien sekalainen yhteisö – – mä nään fandomin aika pitkälle semmosen jonkinnäkösen tekemisen kautta ja nimenomaan semmosen epävirallisen tekemisen kautta et esimerkiksi tää porukka missä mä tällä pyörin ni me ei olla mikään ry tai mikään virallinen – – yhteisön kautta samanhenkisiä ihmisiä kokoontuu yhteen – – ja sitte ruvetaan hyödyntämään sitä tietoa ja sitä materiaalia mitä kullakin on, joku on intohimonen DVD-keräilijä niin siltä löytyy leffailtaan materiaalia ja jos joku on lukenut intohimoisesti kaikki Harry Potterit niin

se voi alustaa pienen keskustelun siitä että minkälainen on Harry Potterin maailma ja mihin aikakauteen se ikään kuin sijottuu – mä uskon siihen et okei, sähköposti, ja verkkosivut kyllä niinku auttaa yhteisöjen ylläpitämisessä mutta mikään yhteisö ei tuu toimeen jos ei välillä nähä kasvokkain, — sit se niinkun harrastamisen ja sen tekemisen jälkeen ni sithän rupee tulee näitä, kaikennäkösiä ihmissuhdekytköksiä ja muita vastaavia – ne on sitä jotain semmosta laastii tai jotain mikä pitää sen yhteisön vielä tiukemmin yhdessä

(Eira, 27)

Alun perin, 1970–1980 -luvuilla, kansallinen fandom oli pieni, tiivis ja yhtenäinen joukko. Jo 1980-luvun aikana se alkoi eriytyä paikallisiksi ryhmiksi. Joissakin tapauksissa kävi niin, että seurojen oma paikallinen toiminta alkoi riittää, ja tarve tutustua muiden seurojen ja muiden paikkakuntien ihmisiin jäi vähäisemmälle huomiolle. Samalla paikallisen toiminnan sosiaalisuuden merkitys kasvoi, eikä kiinnostus genreen enää näyttäytynytkään päällimmäisenä fandomin mukana olemisen pontimena:

– no se voi olla se, se että ne ei tunne näitä ihmisiä, et silloin kaheksankytluvulla ni, tottai kai ku on lukenu Tähtivaeltajaa ja näit muita lehti tiesi kuka on Sinisalo, nii se oli ihan eri juttu ku nää

– ei ne tunne ihmisii mut ei niitä myöskään kiinnosta silleen niinku kyllähän meiän sukupolvea niin jos on mitä vaan mikä liittyy scifiin niin kiinnostaa, mennään sinne, niin ei, ei oo sama juttu enää, et just se et jos ei se oo se oma porukka niin ei sillä oo sit niin väliä tää on just se et ei tulla – kiinnostuksesta scifiin vaan koska halutaan hengata siinä samassa porukassa

(Yrjö, 32 & Outi, 33)

Tähän vaikutti myös se että joskus tietty toiminnan alue tai esimerkiksi toiminnan paikalliset aktiviteetit tuntuivat vievän kaiken ajan. Organisoituminen itsessään tuotti uusia sosiaalisia verkostoja. Jos seuran jäsenmäärä nousi nopeasti, vastuullisiin järjestäjiin kohdistuvat velvoitteet ja uuden verkoston ylläpitäminen aiheuttivat sen, että vastuussa olevien verkosto toimi tiiviimmin. Tämä taas sulki ulkopuolelle muita fandomin toimijoita:

– no meillä kuukaustapaamiset eli mafiat kuivu pois, se on sääli juttu mut niit tekohengitettiin ja se ei siltikää toiminu, et jotenkin se ei vaan istunu enää tälle uudelle porukalle, – – niil ei enää ollu tarvetta kerran kuussa tietynä päivänä, baarissa keskustelemassa, koska meil oli paljon kokouksi hallitus näki siellä ja, jotenkin se oli niin et – – core-fandom se kiinteä ydin, ni se laajeni hallituksesta kaikkiin kavereihinkin, jotka muodosti niinku sellasen ison kiinteän keskustan ja ne näki taas niinku niin paljo muualla, et tota ei niil ollu tarvetta tavata kerran kuussa jossain tietyssä paikkaa mikä taas ois sopinu vanhoille parroille

(Sami, 30)

Joissakin tapauksissa tämä on jakanut paikallista fandomia. Joskus paikkakunnan vanhemmat fandomin jäsenet tuntevat enemmän yhtenäisyyttä keskenään ja muun Suomen fandomin vanhemman fandomin jäsenten kanssa kuin oman paikkakunnan nuorten aktiivien kanssa. Tämä tuli esiin myös RS:n haastatteluissa niin, että vanhempi ja nuorempi sukupolvi tunnettiin erillisinä. Eräs RS:n haastateltava viittaa ns. vanhan fandomin toimintatapaan: ”fandom on keski-ikäisten ja keski-ikää lähestyvien akateemisten sf-fanien näpertelyä keskenään”. RS:n moderaattorit, jotka kuuluvat sivuston vanhempaan väkeen, ovat ottaneet tehtäväkseen suojella nuorempia vanhan sf-fandomin joskus melko tylynkin oloiselta besserwiserasenteelta. Toisaalta nuoria ”opetetaan” hyville keskustelutavoille – tietoisena siitä, että jossakin vaiheessa uusi sukupolvi valtaa sivuston. Yhden haastateltavan mukaan ero sivuston sisällä näkyy toisaalta siinä, että vanhat ovat aktiivisia, jopa snobbailevia konkareita väittelyissä, ja nuorempi väki taas viihtyy parhaiten kirjoittamiseen keskittyneen Tarinatuokion puolella, tuskin edes lukien vanhan fandomin jäsenten kommentteja.

Jäsenmäärän noustessa tuntuu jotakin olennaista katoavan vanhempien jäsenten fandom-kokemuksesta. Syynä on erityisesti se, että alkuvaiheessa uuden fanijoukon keskinäinen sosiaalisuus on intensiivistä. On opittava tuntemaan toiset, on etsittävä oma olemisen tapa ja tekemisen muodot uudessa ryhmässä. Tämä vie myös aikaa ja energiaa varsinaisesta kiinnostuksen kohteesta. Pienemmässä joukossa tunnetaan paremmin toisten erityiset kiinnostuksen

kohteet, ja keskustelussa päästään nopeasti molempia kiinnostaviin aiheisiin. Uusien ihmisten keskinäinen ryhmäytyminen voi näkyä pitempään mukana olleille klikkiytymisenä ja haitallisena tietämättömyytenä aikaisemmasta toiminnasta ja ihmisistä.

Voiko Abercrombien & Longhurstin kuvion avulla tarkastella tätä liikettä, jota luonnontieteellistä terminologiaa tietoisesti väärinkäyttäen voisi kuvata laajenevan fandomin aiheuttamaksi punasiirtymäksi? Mielestäni ei. Abercrombie & Longhurstin kuviossa tällaiselle sosiaalisen kehityksen kaarelle ei ole paikkaa: kukin uusi fandomin jäsen voi olla yhtä hyvin fani kuin kultisti, pientuottaja tai kuluttaja. Myös Lacyn taiteilijan roolia tarkasteleva jana jää tässä toimeksi: dynaaminen liike on toimijoiden sisäisen ryhmäytymisen liike, joka toisaalta on yhteydessä kiinnostuksen kohteeseen, mutta ei ole suhteessa faniuden ammatillistumisen tai intensiivisyyden tasoihin. Liike tapahtuu yksilöiden kiinnittymisessä laajempaan ryhmään ja ryhmiin, ja siihen vaikuttavat välillisesti sosiaalisen toiminnan eri alueet: roolit organisaattorina, kirjoittajana, kriitikkona jne.

Erityinen fandomin sisäinen turbulenssi syntyi Finnconin ja Animeconin kanssa tehtävän yhteistyön myötä. Kuten jo edellä kuvattiin, osa scifisteistä tuntee olonsa täysin ulkopuoliseksi nuorten anime- ja mangapukuharrastajien massiivisen lauman keskellä. Kokemuksen tiivistävät Toni Jerrmanin sanat *Babeknabelin* sivustolla 30.7.2008: ”Iso osa scifipuolen kävijöistä taas tuntuu saaneen tarpeekseen yhteisconista, jossa näkevät omalta kannaltaan yksinomaan haittoja”. Osa sf-harrastajista ei edes koe Finncon-tapahtumaa enää omakseen.⁹⁷ Keskeiseksi sf-harrastajien puolella ongelmaksi tunnustetaan sf-fandomin oman fyysisen tilan epämääräistyminen suuren anime-massatapahtuman keskellä.

Jerrman pohtii asiaa myös animeharrastajien näkökulmasta. Suurin osa nuorista cosplay-pukuharrastajista ei edes tiedä yhteistapahtuman taustoja tai tunne sen järjestäjiä: ”Tosin väliin kyllä kuuli Tampereella sellaista kommenttia animenuorten suunnasta, että mitä vittua nuo aikuiset oikein tekevät heidän conissaan. Uskoisin tuon mielipiteen olevan kuitenkin vähemmistöä ja pääosin jengit

suhtautuvat toisiinsa positiivisesti & suopeasti.” *Babeknabelista* poimitun (2008) sitaatin loppuosa viittaa edelleen Tampereen Finncon-Animeconin jälkeiseen yleiseen keskusteluun Animeharrastajien *Aniki*-sivustolla, ”Animecon 2008 palauteketjuun” osoitteessa <http://forums.aniki.fi/>. Siellä koetaan, että yhteistyö on toiminut ja että se tunnustetaan, ja vaikka nuorison massiivinen määrä ja sen tilaa vievä pukuharrastus ärsyttävät, nuoriin animeharrastajiin on pyritty suhtautumaan myötämielisesti. Palautesivulla näkyy toisaalta useimpien puhujien edellä mainittu tietämättömyys, mutta toisaalta myös joidenkin animeharrastajien monipuolinen tietämys tieteisfiktioista, sen kirjailijoista ja fandomista:

Muuten Animeconin ohjelma ei tällä kertaa erityisemmin kiinnostanut, joten aikaa tuli vietettyä enemmän Finnconin luennoilla, jossa kävin kuuntelemassa seuraavat: *Taistelevat muumit* (lähinnä koska seura oli menossa sinne), *Mitä Harry Potterin jälkeen?* (jonne seura onneksi oli menossa, koska antipotteristina olisin jättänyt väliin vaikka tykkäänkin muusta nuorten fantasiakirjallisuudesta – jota paneeli siis lopulta käsitteli), *Vaatekomeron kautta Kirjailijaliittoon?*, *Lapsuuden tärkeitä kirjat* ja *Diana Wynne Jones - a rebel amongst children's fantasists?* (DWJ on paras).

(Starscream, 2008)

Toinen ristikkäinen jännite syntyi Tampereella yllättäen vanhempien anime- ja mangaharrastajien ja nuorten pukuharrastajien, cosplay-ihmisten välillä. Keskustelua tiivistäen voi sanoa, että suuri nuorten pukuharrastajien joukko on noussut anime- ja manga-tapahtumanjärjestäjille haasteeksi. Jotkut animeharrastajat haluavat jo erilleen nuorista cosplay-harrastajista. Esimerkiksi kokenut anime-aktivisti Jussi Nikander tekee pesäeroa animeharrastajien nuoreen sukupolven kokien, että muutokset ovat olleet liian nopeita ja suuria:

Olen myös sitä mieltä, että minulla on yhä vähemmän ja vähemmän yhteistä fandomin toimintaan osallistuvien animefanien kanssa. Minulla ei ole oikeastaan enään hajuakaan siitä, mitä eri yhdistyksissä ja yhteisöissä tapahtuu. En myöskään koe, että minulla olisi mitään yhteistä animeyhdistysten aktiivien kanssa, saatika sitten Tampere-ta-

lon ulkopuolella pyörineiden tuhansien cosplayereiden kanssa. Ainoa yhteyteni fandomin toimintaan tuntuu olevan ne kaverini, jotka yhä jaksavat animefandomin eteen asioita tehdä.

(Nikander, 2008.)

Nikanderin kommentti liittyi paitsi hänen oman faniutensa kokemuksiin, myös tapahtuman jälkeen käytyyn laajempaan keskusteluun siitä, pidetäänkö Animecon yhä Finnconin yhteydessä jatkossakin. Hän toteaa, että scifistien alkuperäinen tavoite, animefandomin jäsenten koulutus tapahtumanjärjestäjiksi, on onnistunut, ja todentaa sen mainitsemalla Kuopion onnistuneen *Nekoconin*. Myös scifistien toinen tavoite, animen ja mangan tuominen laajempaan tietoisuuteen, on onnistunut. Joka tapauksessa animen ja scifin harrastajien suhde on skismoista huolimatta kietoutunut yhteen samalla lailla kuin aikaisemmin fantasian, kauhun, rooli- ja liveroolipelaajien saati sitten lautapelaajien fanius, kuten Nikander kuvaa:

Tunnen useita scifi-faneja, jotka haluaisivat koko animehommian conista huitsin hiiteen. Paras korrelaatio kyseisen tuntemuksen kanssa lienee fanin ikä. Mitä vanhempi partasuu, sitä todennäköisemmin häneltä voinee moista kuulla. Paitsi silloin, jos sattuu olemaan sopivan ikäistä jälkikasvua, jolloin anime yllättäen koetaankin ihan positiivisena asiana. 😊

Tiedän myös useita scififaneja, jotka pitämällä conit yhdessä haluaisivat saada animenuoret kiinnostumaan myös scifistä.

He eivät kuitenkaan ole koko totuus. Tunnen nimittäin myös paljon scififaneja, jotka yllätyksekseni ilmoittavat olevansa myös animefaneja. Heitä tuntuu välillä putkahtavan hyvinkin hämmentävistä paikoista. Ja heitä tuntuu myös olevan paljon enemmän kuin olisin osannut kuvitellakaan.

Mangotarha (2008)

Abercrombien ja Longhurstin kaavio ei kykene tavoittamaan uusien kulttuurien nopeaa turbulenssia, mediakonvergenssia ja crossover-ilmioitä eikä sitä siihen ole ajateltukaan. Sen sijaan kuvio on vällan kelpoisa analysoimaan sitä, kuinka esimerkiksi laajenevan yhteistyön kautta syntyneen uuden animefandomin sisällä on syntynyt

erilaisia erikoistuneita osaajia, joista osa hyödyntää taitojaan myös liiketoiminnan kautta. Tässä jaottelua voitaisiin käyttää tarkastelemaan myös sitä, kuinka Finncon-tapahtuman järjestelijät ajautuvat jatkuvasti ammatillisempien haasteiden eteen: animeharrastajien tapahtumanjärjestämisen koulutus on ollut aivan oma kansallinen tehtävänsä.

Kielimuureja

”Kielimuureilla” tarkoitan tässä yhteydessä kaikkia sellaisia ilmaisuja, joita haastateltavat ovat käyttäneet kuvaamaan kokemuksia siitä, kuinka muut eivät ymmärrä heidän faniutensa luonnetta. Ymmärtämättömyyden muurien ilmaisuja löytyi tutkimuksessani erityisesti sosiaalisten ryhmien, sukupolvien ja/tai sukupuolten välisten suhteiden kuvailussa. Edellä kuvattua anime- ja sf- harrastajien keskustelua olisi voinut vallan hyvin analysoida myös tällaisena kielimuurina sekä genrejen välillä että animeharrastuksen laajenemisen kautta. Käytänkin tässä luvussa kielimuuria metaforisena keskinäisen ymmärtämisen esteen kuvana. Perinteisessä merkityksessään kielimuuri ei ole tieteiskirjallisuuden harrastajille ollut ongelma silloin, kun fandomin alkuaikoina on ollut kyse ruotsinkielisestä ja sittemmin englanninkielisestä kirjallisuudesta, lehdistä tai internet-keskusteluista.

Kielimuuriksi voi nimittää esimerkiksi sitä, että omasta kiinnostuksen kohteesta ei pysty puhumaan lähipiirin kanssa. Ensimmäinen tieteisfiktio harrastukseen liittyvä konkreettinen kielimuuri, joka haastatteluissa nousee esiin, liittyy haastateltavien lapsuuteen. Kaksi haastateltavaa kertoi, että opastus tieteiskirjallisuuden pariin oli tullut kotoa. Toisaalta muutama kertoi, ettei kotona ollut edes kirjoja joita lukea. Kiinnostavat teokset löytyivät kirjastosta tai naapurin kirjahyllystä. Se, jonka kanssa haastateltavat saattoivat tieteiskirjallisuudesta keskustella, oli lähes aina kirjastonhoitaja. Vain parissa tapauksessa mainittiin koulutoveri tai ystävä. Ehkä tästä kokemuksesta johtuen haastattelemilleni scifiharrastajille on luon-

nollista tukea lukuharrastusta ja opastaa lapsensa tai tuttavanuoria lajityypin pariin.

– kotoohan ei löytynyt niinku kirjoja – – vanhoja sisarusten koulukirjoja suurin piirtein – – ei siellä nyt kummosta kirjahyllyä ollu, että niitä tietysti tuli luettua läpi mutta kyllä sitte ku sen – – totes että kymmen kaksikymmentä kilometriä voi polkupyörällä ajaa kirjojen takia ni sen jälkeen mä rupesin sitte ajamaan että tietysti talvisin oli vähän hankalampi sitte joutu aina vonkaaman jonku kyytiin että, kesällä lähti ihan omin päin että ku ei vielä ollu mitään semmosta tähdellistä ni sitte pysty aina että no mä lähen nyt käymään kirjastossa

(Mauri, 39)

Kiinnostus tieteiskirjallisuuteen oli sidoksissa omaan kiinnostukseen luonnontieteitä ja tekniikkaa kohtaan, ei niinkään perheessä vallitsevaan lukemiskulttuuriin. Sen sijaan suomalaisten science fiction -fanien hyvin varhainen lukemaan oppiminen nostaa esiin oletuksia siitä, että vaikka kaunokirjallisuus ei ole läheskään aina ollut kyseisissä perheissä keskiössä, lukukykyä on ehkä kuitenkin harjoitettu tai ainakin lukemista on ymmärretty. Tuskin muuten olisi ollut mahdollista, että olisi löytynyt aikaa lukea kirjojen sijaan kirjastoja, kuten haastatteluissa kuvataan:

– no aluks mä luin kyllä ihan, ihan kaikennäköstä et tommonen niinku tyypillinen pikkukunnan kirjasto missä on kolme ja puol tuhatta asukasta ni eihän siellä nyt, niin kamalan iso se valikoima ole että sieltä luettiin kaikkee mahollista – – lastenkirjat läpi ensin kaikki Ines Plutoni [Enid Blyton] luettiin sieltä – – mä muistan et ni oli semmosia päivä että saatto mennä neljä kirjaa päivässä, oli joku sadepäivä tai kipeenä oli tai jotain muuta oli ettei muuten mitään järjellistä muuta voinu tehdä, et kyllä niitä meni et sitten ne huomautteliki että ei elä ota näin paljon kirjoja et kun et sä niitä lue kuitenkaa, et sit piti sanoo et mä oon kyllä lukenu nää kaikki, mut kai se oli vähän sitte, epä epätavallista että niitä välillä sellastakin kyytiä tuli luettua

(Mauri, 39)

– siis [luin] suurin piirtein kaikki mitä eteen tuli, mutta dekkareita paljon, koska niitä sattu oleen saatavilla paljon, mulla oli sellanen kesäpaikka, kesäpaikka suvulla, jossa mä olin sitten kaikki kesät tonne

murrosikään saakka ja, naapurissa oli talo, maitotalo, josta haettiin maitoa ja käytiin kyläilemässä ni siellä oli vintillinen vanhoja kirjoja ja lehtiä ja ne kirjat oli, dekkaripohjaisia etupäässä siel oli Marton Taigaa ja [?] sarjaa plus sitte kaikkee muutakin klassikkodekkaria jota silloin oli suomennettu. Must oli käsittämätöntä löytää sellainen aarreku, maalaistalon vintiltä – –. Meillä kotona ei varastoitu kirjoja eikä niit ollu niin paljon. Kirjastoo opettelin sitte käyttään niin pienestä kun se oli mahdollista. Plus sitten tähän sitten pitää lisätä et vanhoja aika-kauslehtia on tullu luetuks kakarana jeesuksenmoinen määrä, kaikki Suomen Kuvalehden sotavuosilta muun muassa, ymmärsin niistä siten tai ei, mutta kuitenkin tuli luetuks niitä.

(Tuure, 52)

Lähes jokainen haastateltava mainitsi lajityypin lukukykyyn liittyvän mundane/fandom -jaottelun. Se perustuu asiantuntemukseen, perehtyneisyyteen tai – käyttäen hyväkseni Annikka Suonisen (2004) termiä – ”mediakielitaitoon”. Tässä yhteydessä se tarkoittaa yksinkertaisesti genren lukutaitoa ja sen lisäksi kykyä ilmiön eri kontekstien ymmärtämiseen. Ennakkoluulojen taustalla nähtiin myös yleinen genren arvottaminen viihteeksi. Antti huomauttaa:

– – ehkä valtavirta, tämmönen, et niin ku...ehkä...semmonen isompi yleisö alkaa lukea sitä, että, scifiä tälläkin hetkellä vähä vierastetaan, että se on just ku alkuaikoina scifiä on lukenu hirveän monet mut sit se sai sen stigman just tämmösestä niin kun, nehän oli vähä semmosii lapsellisii nää pokkarit joskus 30-luvulla 40-luvulla – – ehkä se on, se arvostus on lisääntynyt – – niin ku sanottu että toi Sinisalon scifi tai Finlandia-voitto ni se tavallaan Suomessakin se vähä herätti ihmisiä että ei suhtauduttu enää niin epäluuloisesti.

(Antti, 23)

Ns. vanhan fandomin jäsenelle oli harvinaista löytää lukijatoveri. Se, että lukee jotain jonka tietää olevan yleisesti oudoksi leimattua kirjallisuutta, ei juurikaan kannusta asian julkiseen esittelemiseen. Todennäköisesti samasta syystä useimmat haastateltavista olivat löytäneet fandomin vasta aikuisena. Kuten jo edellä on käynyt ilmi, keskustelukumppaneiden löytäminen oli joskus myös pääasiallinen motiivi fandomiin liittymiselle:

se oli juuri se mikä mulla oli ajatuksena että niinku päästä keskustelemaan, löytää muita koska siihen mennessä mä on ollu löytänyt kauheen monta ihmistä jotka ihan puhtaasti scifistä kiinnostuneita et ehkä jostaki tv-sarjasta tai jostaki semmosesta mut ihan scifi-kirjoista ni kyl sitä oli edelleenkin se vähän oudonpuoleinen, et ihmiset nosti kulmakarvoja et sä luet scifiä, koska silloin kaheksakytluvun loppupuolella vielä ni scifi oli kyllä ni hyvin marginaalinen ilmiö yleismaailmassa

(Hanna, 33, Tomi, 34)

Paula (29) kertoo, kuinka ”mundaneiden” kanssa tulee kommunikaatio-ongelmia johtuen sekä sanastosta että maailmankuvan erilaisuudesta: ”Mundis on, maallikko joka ei tiedä scifistä yhtään mitään. – – kerran mä muistan mä, spoilasin itseni, yhdestä jutusta ja, sit kaikki ihmetteli siin ympärillä se oli mun edellises työpaikas et mitä hitto sä puhut. Ja mä en niin ku tajunnu ollenkaan et he ei ymmärrä et – – mä, tota, internetissä selailin. – – Täytyy aina selitellä sitte.” Jopa lajityypin suosittelu on suurlukijoille tuntuu olevan erittäin vaikeaa:

Mulla on, mulla on esimerkiksi yks kaveri, kaksi oikeestaan jotka lukee aivan valtavasti, ja on, mua vielä pikkusen nuorempia mutta samaa ikävuotta vois sanoo, mä en saa niitä innostumaan science fictionista en sitten millään. En millään vaikka, vaikka sitten sanosin että nehän hyviä kirjoja että sähän luet hyviä kirjoja että lue nyt mä tossa, väkisin työntää työntää toiselle niin se sitten takaisin ja mmmmm, no joo...[naurua]

(Tuure, 52)

Tämänkaltaisen kielimuurin tuottaman vieraantuneisuuden kokemus voi korostua aina scifi-ihmisten tapaamisten jälkeen. Hannan ja Tomin kohdalla sama ilmiö on vaikuttanut myös positiivisesti, työympäristössä viihtymiseen. Scifi on tuttua monille IT-alan työntekijöille, ja joissakin työyhteisöissä se on yhteinen elämäntapa, vaikkakin eri painotuksin:

– – ja sen on aina järkytys kun palaa tähän normaaliin maailmaan et miten outo sitä loppujen lopuksi kuitenkin on — edellisessä työpaikassa me oltiin tosi outoja koska muut pukeutu – – toimistotyyliin ja asiallisesti ja me oltiin edelleen näissä t-paidoissa, nyt me ollaan niinku sa-

massa paikassa ku missä ihmis[et] on t-paidoissa niil ei nyt oo yleensä silleen niinkon meillä, fanipaitoja – – niil on kuiteski t-paidat ja silleen ei olla ollenkaan poikkeuksia koska ihmiset on koristelleet huoneeensa samallaila kun mekin – – jos niinku käy joissakin paikassa jotenkin tiiviiseen tahtiin niin sitä yhtäkkiä huomaa et ihmiset niinku tuijottaa sun paitaa sit ne – – joskus kommentoi että nii et sulla on aina ne hauskat t-paidat, ni juuri siis tämmönen ni se on vaan pieni esimerkki mut juuri se et sitä kuitenkin on vähän outo ja ja juuri se että hakeutuu toisten samanmielisten pariin on juuri se halu olla jotenkin normaali... se on väärin sanottu koska mä olen aina halunnut olla erilainen mut on se hauskaa että löytää jonkun joka on vähän samanhenkinen et se, niin samanhenkisyys ja myös se et sitä tietoa että on niin paljon enemmän kun mitä on löytäny et sais vinkkejä...mitä muuta hauskaa vielä löytyy tästä asiasta, nii sitä kyllä saa, – – ihmiset antaa vinkkejä että mitä kannattaa lukea ja lainaa et tunkee kirjan käs käteen et lue nyt tämä hyvänen aika...

(Hanna, 33 & Tomi, 34)

Lainauksesta tule näkyviin selittämisen tarve mundaneen suuntaan. Ympäristö voi vaatia selitystä esimerkiksi sille, mitä T-paitojen kuvat tarkoittavat, ne, jotka toisille sf-faneille toimivat metatekstinä ja viittauksina. Toisaalta sitaatti täsmentää faniuden stigmaksikin luonnehdittua erilaisuuden kokemusta: erilaisuus koetaan itsessään hyvänä, mutta samalla on sen lisäksi olemassa myös tarve löytää sellaisia, joiden kanssa voi puhua asioista ilman asioiden ruohonjuuritason selittämistä – yhteisellä kielellä. Mainittu huoneen koristelu viittaa sciifiin löyhästi liittyvien, itseä kiinnostavien asioiden näkymiseen julisteina, tarroina, esineinä tms. Kyseessä voi tuolloin olla yhtä hyvin Linuxin tai skeptikko James Randin juliste kuin Commodore 64-mainos, *Monty Python*-repliikki, kissa-slogan tai *Star Wreck*-muki.

Käytän tässä kirjassa useita kertoja sanaa ”samanmielinen”. Se tulee suoraan haastatteluista, kuten Hannan (33) ja Tomin (34) puheessa ” – – rupes tutustumaan yhä enemmän ihmisiin jotka on samanhenkisiä – ”. Moni muukin käytti termiä puhuessaan ajasta jolloin liittyi fandomiin ja alkoi tutustua muihin sf- ja fantasia-faneihin. Se ei haastateltavien mukaan tarkoita yhdenmukaista ideologista ajattelua, vaan sitä, että kiinnostuksen kohteet koetaan

ymmärrettäväksi. Jaanan (33) sanat kattavat melko hyvin haastattelutavien kokemuksia:

Opiskelukavereille elämän sisältö tuntui olevan miehet ja bailaaminen. Opiskeluun liittyvistä asioista (mm. historia) heidän kanssaan pystyi tietysti keskustelmaan ja olivathan ne kaverit muutenkin ihan fiksuja, mutta jos mentiin yhtään reaali maailman ulkopuolelle, yhteiset asiat loppuivat. Kirjoista ja elokuvista ei voinut juuri puhua, vaikka se olisi ollut minulle tärkeää. Fandomin piirissä saattoi edelleen puhua fiksuja historiasta tai maailmanpolitiikasta, mutta ihmisillä oli myös ihania intohimoja kaikkiin sf:n eri alalajeihin. Fandomin seurassa ei tarvinnut hävetä, tykkäsi mistä tahansa. Mundistuttujen kanssa ei suin surminkaan voinut tunnustaa odottavansa seuraavaa *Star Trek*-leffaa kuin kuuta nousevaa.

(Jaana, 33)

Tuo ilmaisu ongelmista, jotka seurasivat, ”– – jos mentiin yhtään reaali maailman ulkopuolelle – –” toistuu ajatuksena eri haastattelussa. Jo aikaisemmin viittasin Paulaan (29) joka puhuu omassa haastattelussaan siitä, että IT-alalla on tässä suhteessa helpompaa. Hänen mukaansa tietokonealalla toimivilla on hyvin usein vähintäänkin perustietämys science fictionista: ”IT-alan puolella toimivat on kertonu että siellä niinku scifi tietyllä tavalla kuuluu siihen IT-alaan”. Paula vertaa sitä omaan nykyiseen työpaikkaansa, jossa ei juuri löydy sellaista, kenen kanssa puhua omista kiinnostuksen kohteistaan.

Erilaiset kiinnostukset sf-fandomin sisällä eivät haittaa: esimerkiksi sf-harrastuksen painottumista pelaamiseen tai sarjakuvaan tai hardcore -scifiin ja animeen ja mangaan tai muihin fantastisen suuntiin tai lajityyppisiin ymmärretään hyvin. Sen sijaan eroina tulivat esiin fandomissa olemisen tapa ja kohteeseen suhtautumisen intensiivisyys. Kuitenkin edellä kuvailtu anime- ja mangasukupolvien sukupolvimurros tuli näkyviin lähes dramaattisella tavalla. Toisaalta esimerkiksi Tuuren kritiikki suippokorvaisia harrastajia kohtaan kohdistuu nimenomaan kyseisten pukuharrastajien oletettuun asiantuntemattomuuteen:

– Mitä on sf-fanius?

– Toivottavasti se on sitä, että ihmiset jotka sanoo harrastavansa scifiä niin harrastaa sitten sitä. Sen fantasiansa ja muun ohessa ettei ne pelkäästään lukkiudu luulemaan että että siis jos nyt vähän larppailee ja ja tota lukee *Sormusten herran* niin siin on sitten science fiction -fani saman tien. Tö näitä on, ihan takuulla Star Trekkerit ne on, niisson varmaan vähän enemmän tota, scifi harrastajaa kuin monissa muissa mutta hullujahan ne o etupäässä. Siis tarkotan vaan että nää ulkoiset ulkoiset merkit pitää olla ja eläydytään niitten kautta. Tiä sit mitä täällä on [osoittaa päätä]. Kunnan fanit, musta käyttäytyköön miten käyttäytyy -- en mä halua keltään kieltää mitään, yks lysti mitä kukin tekee mutta, mutta tota, jos alkaa puhua science fictionista niin oli hyvä tietää mistä puhuu.

(Tuure, 53)

Hannan ja Tomin mukaan luonnontieteen tuntemus antaa jo läh-
tökohtaisesti enemmän tietoa tieteisfiktiosta. Heidän mukaansa se
tuottaa eroja myös sf- ja fantasiafaniuden jakautumisissa:

– scifi-jakoisuus -- ollaan niinkun tällä tieteispuolella, luonnontieteiden puolella, kun taas sitte on myös nää humanisti-scifit, joo, siis ne on kyl kauheen outoja täytyy sanoo et (naurua)

– millasia ne on

-- miten humanisti on päätenyt scifiks, tai scifeilijöiks tai toistepäin et miten scifisti on päätenyt humanistiksi--

– onks siinä ristiriita

– kyl se, siltä kannalta mitä, mistä itse on tullut siinä niin siinä on ristiriita, mut ilmeisesti siinä ei ole ristiriitaa koska näitähän riittää vaikka kuinka paljon -- niinkun humanistipuolelta tulevat niin ne on ehkä enemmän kiinnostuneita sillon, nyt on väärin sanoo fantasiatyylisestä, mut niinkun jossa se tekniikka ei oo ehkä se tärkein osuus vaan se maailma siinä, mut --ei toikaan oo niin mustavalkonen, myös toinen puoli eli sitten nää jotka tulee luonnontieteiden kautta sieltä niin ne on sitten tämmösestä kovemmasta scifistä tai niinkun hardcore scifistä -- suuntautunut, tai ainakin alun perin mikä on ehkä se ollut se eka kiinnostus -- tuntu siltä et Tolkienmaailmassa on enemmän humanisteja, ja sit taas tämmönen Trekkityyppinen ni siinä löytyy taas enemmän -- luonnontieteiden puolelta tulevia, tää nyt on, hyvin huono, ei pidä mitenkään mut, yleistyksenä --

(Hanna, 33 & Tomi, 34)

Hanna ja Tomi korostavat jaottelun keinotekoisuutta ja sitä, että se ei pidä paikkaansa kategorisesti, mutta yleistyksenä heidän mukaansa humanistit ovat kiinnostuneempia fantastisesta tarinasta ja luonnontieteilijät tekstien sisältämästä ”science fictionista”. Humanistina olin itse yllättynyt esitetystä jaosta, mutta ymmärsin näkemyksen luonnontieteellisen ja yhteiskuntatieteellisen jaon olemassaolon kautta, jonka voi joissakin tapauksissa nähdä genreteksteissä. Tämän kyseisen kielimuurin kuitenkin ylittää Hannan ja Tominkin mukaan genren harrastajien jakama kiinnostus tieteisiin ja teknologiaan.

Kielimuri voi olla myös terminologinen. Hyvä esimerkki on spekulatiivinen fiktio, jonka uustulkinnat tuottavat näkyviin jossakin määrin myös sukupolvien välistä keskustelukuilua:

- miten sä suhtaudut muuten tähän spekulatiivinen fiktio -termiin
- no, sinänsä mun mielest se on vähän, hölmöö, et päätetään et ei tykätä jostakin termistä ni ruvetaan keksimään tilalle uutta termiä, varsinkin kun termi spekulatiivinen fiktio on alun perin keksitty kuvaamaan nimenomaan tiettyä yhtä rajattua scifin osa-aluetta, yhteiskunnallista spekulatioo, ni nyt yhtäkkii se on otettu sieltä unohdettu mitä sillä tarkotettiin ja ruvettu sillä tekemään tämmöstä kattotermii, mä en oo kauheen innostunu asiasta, mä oon enemmän sitä mieltä että kun puhutaan scifistä niin voidaan puhuu scifistä, ja sit voidaan tehdä työtä sen hyväks että et ihmiset tietäis mitä sillä tarkotetaan sen sijaan et ruvetaan leikkimään uusilla sanoilla taas

(Yrjö, 32)

Kuinka sitten Abercrombien & Longhurstin kuvioon sijoittuvat tällaiset fandomin sisäiset sekä fandomin ja mundanen väliset diskursiiviset muurit ja niiden murtumat? Kielimuureihin mundanen maailman ja fandomin välillä jaottelu sopii vallan mainiosti: siinä ääripäinä ovat mundanen satunnainen yleisö ja toisena ääripäänä faniuteen liittyvien diskurssien fandomin asiantuntijat ja tuottajat. Fandomin sisäisessä asiantuntijakeskustelussa on myös mahdollista tehdä janaa aina mundanesta erikoisasiantuntijoihin, joiksi voidaan nimetä erityisesti fandomin aktiivit tuottajat: kääntäjät, esiintyjät, lehtien päätoimittajat ja kirjoittajat.

VASTARINTAA JA MAKUJEN MÄÄRITTELYÄ

Lajityypin määrittämistä

Lajityypin harrastajien ja sitä ei-lukevien välillä – kuten edellisessä luvussa tuli esiin – kielimuuri on todellinen. Lajityyppi koetaan yhä sängen vieraaksi, todennäköisesti osittain siksi, että sen koetaan määrittyvän tietyillä tavoilla, yleisemmin esimerkiksi ”avaruusopperana”. Itsellänikin on kokemus siitä, miten paljon ja monipuolisesti lukeneille lukupiiriläisille tarjottu Ursula K. Le Guinin romaani *Pimeyden vasen käsi* tuotti runsaasti kommentteja. Jokainen ryhmäläinen valitti kirjan vaikeutta, toi sitten esiin sen lukemisen tuottaman poikkeuksellisen hienon lukunautinnon ja lopuksi ilmoitti, ettei enää koskaan lukisi muuta tieteiskirjallisuutta. Kommentit ovat lähes identtisiä Johanna Sinisalon *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksesta (2000) saaman lukijapalautteen kanssa. Hänelle lukijat kertoivat nauttineensa teoksesta, vaikka se oli tieteisfantasiaa, mutta samaan hengenvetoon kertoivat, etteivät missään tapauksessa tulisi lukemaan muita tieteisteoksia.

Tieteisfiktion lukemiseen tuntuu liittyvän sellaisia näkökulmia, jotka ovat määrittäneet jo lapsuudessa. Tähän kuuluvat luonnon-tieteellisen maailmankuvan lisäksi (Hirsjärvi 2006c) taipumus metatason analyysiin (Hirsjärvi 2006e), sekä (kenties näiden kahden kautta) kyky nauttia ei-olemassa-olevan maailman kuvauksista. Tässä mielessä lajityyppiin näyttää liittyvän edellytys tietystä lukukyvystä, johon brittiläinen kirjallisuudentutkija Tom Shippey (2005) viittaa määritellesään lajityypin älyllisesti ja emotionaalisesti haastavaksi. Näiden ominaisuuksien voi kyllä katsoa sopivan aivan yhtä hyvin myös suureen osaan muuta kaunokirjallisuutta, erityisesti lyriikkaan ja postmoderniin kirjallisuuteen. Joitakin sellaisia ominaisuuksia on kuitenkin määriteltävissä, jotka ovat tieteisfiktioille ominaisia.

Kuten johdannossa kuvasin, Shippey (2005, 15–16) näkee tieteisfiktioin kaksinkertaisena metaforana, tiivistetyn informaation kirjallisuutena, tekstinä jonka referenssit teoksessa kuvattuun maailmaan (jollaista ei ole olemassa maailmankaikkeudessamme) tuotetaan erityisen tiheillä ilmauksilla (Shippey 2005, 15, 21). Edellisessä luvussa, sukupuolikeskustelun yhteydessä, mainittu amerikkalainen sf-kirjailija Samuel R. Delany puolestaan tarkastelee science fictionin ja valtavirtakirjallisuuden eroa metonymioiden kautta. Esimerkiksi paloautoon viittaava ilmaisu ”punainen vonkuja” on metonymisesti latautunut ja aukeaa sen kautta: paloauton vonkuva ääni ja punainen merkkiväri varoittavat, ja väriin liittyvät myös nopeuden, voiman ja kuumuuden assosiaatiot. Delanyn mukaan tieteiskirjallisuutta määrittävät termit ”science” ja ”fiction”, jotka etualaistavat nimenomaan tieteellisen selityksen sf-teoksessa käytetyille ilmaisuille. Delany käyttää esimerkkeinä lauseita ”His world exploded” ja ”She turned on her left side”. Edellinen tulkitaisiin valtavirtakirjallisuudessa vahvana sisäisenä kokemuksena, mutta tieteiskirjallisuudessa sen tulkinta kosmisen tason fyysisenä tapahtumana etualaistuu. Jälkimmäinen lause viittaa vastaavasti ihmisen kääntymiseen tai sitten scifissä kybernetiikkaan ja kehoproteesin virran päälle laittamiseen. Myös Delany (johon Shippey viitanee) näkee, että tieteisteoksessa uusi informaatio nojaa aina etupäässä kyseisessä tekstissä aikaisemmin ilmaistuihin, ei-olemassaoleviin ilmiöihin, kumuloituvaan outouden diskurssiin. Delany vertaa tätä tieteisfiktioin rakentumistapaa ja sen ymmärtämistä atonaaliseen musiikkiin ja abstraktiin taiteeseen. (Delany 1976, 337; ks. myös Rantalaiho 1987, 101–121.)

Kenties tähän liittyy myös se, miksi siirtyminen tieteiskirjallisuuden lukijaksi aikuisiällä näyttää olevan mahdotonta. (Hirsjärvi 2006a). Onko näin muiden genrejen kanssa? Epäilen, voiko esimerkiksi pääasiallisesti sotakirjallisuudesta pitävälle tarjota romanttista lukemistoa tai toisinpäin (romanssilukija voi kyllä lukea sota-aikaan sijoittuvaa *Tuulen viemää* tai katsoa *Casablancaa*). Toisaalta, jos lukijalla ei ennakolta ole ennakkoasennetta genreen tai tyylilajiin, se voi antaa antoisan lukukokemuksen (Hirsjärvi

2006e.) Voi myös pohtia, onko luonnontieteillä ja naistutkimuksella tarjota erityisiä välineitä tieteisfiktion ymmärtämiseen aikuisella iällä – mutta silloin vastakysymys taas kuuluu: olisiko niin, että naistutkimuksesta ja luonnontieteistä kiinnostunut jo omaisi tieteisfiktion kohdistuvan lukutaidon avaimia tai vähintään sitä tukevan kiinnostuksen?

Vuonna 1950 käyty kirjallisuuskeskustelu tuntui ennakoivan hyvin myöhemminkin havaittavissa olevaa vastaanoton eroa niin sanotun suuren yleisön ja sf-harrastajien välillä. Siinä ei vielä näkynyt fandomin sisällä tulossa oleva keskustelu lajityypin sisäisistä tyylieroista. Siinä resonoivat sekä sukupolvet että asiantuntemuksen mukanaan tuoma mielipiteiden vaihdon lisääntyminen. 1950-luvulla keskustelu keskittyi lajityypin tuntijoiden kesken roskakirjallisuus–korkeakirjallisuus -jaottelun pohdintaan, kun taas 1980-luvulla genreharrastajien sisällä käytiin kiivaimmat keskustelut: tuolloin fantasian tuottaminen scifitapahtumiin oli välillä jopa tulenarka aihe.

Pohdinta genren raja-aitojen häilyvyydestä näkyy myös fandomin sisäisessä keskustelussa. Samassa haastattelussa sekä kyseenalaistetaan luokittelun tarve, että sen kyky tavoittaa genrekirjallisuutta:

– ...Se että kategorisoidaan liikaa niin tota, ei se oo koskaan hyvä. Ihmisen, ihmisellä on totta kai niin kun tarve luokitella jotain, mut, tavallaan se luokittelu... se se vaikuttaa siihen ajatteluun. Mitä enemmän me luokitellaan niin tavallaan sitä, ensiksi ku me lokeroidaan kaikki ni meil on sit tietyt olettamukset, että jos joku kuuluu johonkin juttuun ni siin on tiettyjä piirteitä. Ja tavallaan se vaikuttaa myös ennakkoluuloihin sitte, et jos me oletetaan jostain kirjasta että se on vaikka, no vaikka fantasiaa, vai sanotaanko että korkeafantasiaa, ja meil on me meil on heti oletamus korkeafantasiasta, tavallaan ja ja semmosia niin ku ennakkokäsityksiä mitkä voi just rajottaa ajattelua – ja sit voi olla sekin en tiedä onk se hyvä asia vai huono asia mutta ehkä ne rajat on vähän hälvenemässä tai silleen ne alkaa ainakin jossain määrin joustaa... – ... vaikea sanoa onks sit kyse enää mainstream-kirjallisuudesta vai kenties scifistä, että, esimerkiksi [brittiläinen nykykirjailija] Will Self on mun mielestä hyvä niin ku osotus siitä että kirjatkin voi olla... ne heiluu siinä rajamailla, että onks tää nyt sitte scifiä vai ei. (Antti, 23)

Viimeisen vuosikymmenen aikana keskustelu fandomin sisällä on nyansoitunut tyyllilajillisten erojen tekoon. Aimo kommentoi itse keskustelua asiaa seuraavasti:

joo, se on silleen vähän räjähtänyt asia, ko ihmisil on omat kiinnostuk[sensa] – – yleensä niinku että vältetään se tappelu että scifiistä tai nimenomaan spekulatiivisesta fiktiosta kai nykyään melkein puhutaan, et vältetään se tappelu et mitä on scifi— se on niinkun – – räjähtänyt alue, ihmisillä on omat mielihyvänsä et mitä scifiin kuuluu, tai siis spekulatiivinen fiktio on vähän semmonen helpompi alue et siihen nyt voi tunkee sit melkein mitä vaan...

(Aimo, 33)

Voidaan ehkä sanoa, että raja-aitoja scifin ja muun fantastisen kirjallisuuden välillä on ylitetty aikaisemmin esittelemäni spekulatiivisen fiktion määritteen avulla.

– – scifi oli aikoinaan paljon helpompi määritellä, silloin kun oli scifiä ja oli fantasiaa ja ne oli ihan eri asioita, ni scifi oli science fictionia ja se oli jollakin tavalla, tämmöstä, tieteellis pohjasta fiktiota mutta – – silloin oli hardcore-scifiä ja sit vaan pehmoscifiä jos niin vois sanoa mut niinku se on kuitenkin se tieteellinen jollakin tavalla sen piti olla tulevaisuutta, tieteellistä, nyt musta tuntuu et se scifin raja on vähä hämartynt et fantasia luetaan mukaan nykyään mun nähdäkseni scifiin ja ja siin on tullut niinkun hyvin, niin ja nyt kauheesti tuntuu olevan se et pyritään eroon scifin määrittelystä ja pidetään sitä sf:ää siinä joka ois sitä spekulatiivisen fiktion sitten niin, joka on sitte hirveen paljon laajempi käsite et siinä ois niinku joku *West Wing* on sitten jo speculative fictionia

(Hanna, 33 & Tomi, 34)

Termin käyttöä leimaa tarve löytää kätevä konsensuaalinen väline kuvaamaan kaikkea genrescifiä ja toisaalta sen monimuotoisia alalajeja kuten *kyberpunk* tai sen alalaji *steampunk*,⁹⁸ genrefantasiaa, surrealismia, maagista realismia, tahi vaikka *new weirdia* (China Mieville'n lanseeraama termi *maagista realismia* lähellä olevalle tyyllille, jonka Jukka Halme on kääntänyt muotoon *uuskumma*). Termi *spekulatiivinen fiktio* on myös otettu vastaan sellaisena, eikä

sen käyttöä perinteisten termien, kuten scifin, fantasian tai maagisen realismin rinnalla nähdä ongelmallisena:

- tässä välissä kysyn yhden lisäkysymyksen eli mitä mieltä olet tästä termistä spekulatiivinen fiktio
- kyllähän se toimii mikäs siinä jos se joittenkin ihmisten on helpompi käyttää sitä niin sitte käyttää sit sitä mutta mulle on aina hyvin riittänyt scifi ja tieteiskirjallisuus ja fantasia tekemättä niitten välillä usein niin kauheen suurta eroakaan

(Raili, 60)

Vaikka raja-aidat ovat matalia, käy fandomin sisäinen keskustelu määritelmistä kuitenkin välillä jopa kiivaana. Tilannetta mutkistaa se, että keskustelussa ei ehkä voikaan enää puhua pelkästään scifiksi määrittyvästä kirjallisuudesta, siis yhdestä genrestä, jolla on enemmän tai vähemmän selkeät genrekirjoittajat (tai genren kirjoittamista varten valitut nimimerkit) ja tunnusmerkit. Scifin käyttämät *ekstrapolaation* eli viistovalaisuuden elementit ovat nimittäin luisuneet myös mainstream-kirjallisuuden puolelle (Hirsjärvi 2006b). Esimerkiksi Merete Mazzarella kirjoittaa dystopiaa teoksessaan *Marraskuu* (2004), ja televisiosarjaksikin vuonna 2000 käänntynyt rikostarina *Raid* on scifiä, joka sijoittuu lähitulevaisuuteen ja rahamaailman hallitsemalle ”Espoon erityistalousalueelle”. Toisaalta Risto Isomäen ”ekoscifiä” luetaan ongelmattomasti, kun se myydään ”ekotrillerinä”.

Pasi Jääskeläisen lanseeraama termi reaalifantasia jatkaa määritelmakeskustelua. Hän kertoo kirjoittavansa termin määrittelemällä tavalla todellisuudesta, joka jossakin vaiheessa ”nitkahtaa”. Mukaan astuu elementtejä, jotka eivät sovi konsensustodellisuuteemme, ja osa maailmasta alkaa toimia omalakisesti. Pasi Jääskeläisen romaanin *Lumikko ja yhdeksän muuta* (2006) yhteydessä blogissaan lanseeraamasta termistä on syntynyt suomalainen reaalifantastikkojen koulukunta, johon kuuluvat Anne Leinonen, Juha-Pekka Koskinen ja J. Pekka Mäkelä (<http://pazi.vuodatus.net/blog/292798>).⁹⁹

Yhteiskuntakriittisyys makuna¹⁰⁰

Jo aikaisemmin siteeraamani Annikka Suonisen (2003) tutkimuksessa esille tuli se, että *Babylon 5* -TV-sarjan fanit pitivät scifin keskeisenä elementtinä yhteiskuntakriittisyyttä. Vastaavalla tavalla monet haastateltavani jakoivat sen näkökulman, jonka mukaan lajityypillä on selkeä kriittinen yhteiskunnallis-filosofinen funktio. Vaikka Sami ei artikuloikaan asiaa kovin analyttisesti, asia käy selväksi. Lajityypissä on jotain joka jää mietityttämään:

– ehdottomasti, ihan sanoisin siis, scifi on siit jännä et se, se esittää ajatuksia, ja se – – niinku heittää jotaki juttuja jotka jää pyörimään päähän.

(Sami, 30)

Vastaukset tuntuivat olevan hyvin samansuuntaisia, vaikka haastateltavien välillä oli eroja. Suonisen mediankäytön tutkimuksen haastateltavat olivat koululaisia, jotka olivat ilmoittaneet olevansa *Babylon 5* -TV-sarjan faneja. Omat haastateltavani olivat 23–70 -vuotiaita, pääsääntöisesti korkeasti koulutettuja tieteiskirjallisuuden aktiivisia harrastajia, joista suurin osa oli ollut fandomin toiminnassa mukana jo 10–20 vuotta.

Esimerkiksi Harri (24) toteaa: ”.nii onhan se sit tietty sellainen piilopoliittinen merkitys, jos siis monilla kirjoillahan on jotain tämmöstä, miten sitä nyt, kritisoidaan nykyaikaa, sehän on se scifikirjallisuuden normaali käytäntö, et sinällään voi ajatella et se on hyvin poliittista...”.

Tämä tieteisfiktio harrastuksen aspekti on erityisen hedelmällinen tarkastelunäkökulma. Se, että faniutta tarkastellaan laajemmassa kontekstissa (kuten ovat tehneet esimerkiksi Kovala & Saresma 2003, Nikunen, 2005, Jenkins & Tulloch 1995, Hills 2002, Sandvoss 2005), antaa mahdollisuuden löytää laajempia yhteiskunnallisia merkityksiä myös sille mediailmiölle, johon faniuden tulkitaan kohdistuvan (vrt. Dyer 1985). Tämä soveltuu erityisen hyvin juuri science fiction -faniuden tarkasteluun siksi, että sen kohteena oleva kirjallisuuden lajityyppi erityisellä tavalla kritisoi ja

artikuloi kulloinkin vallitsevia yhteiskunnallisia olosuhteita fiktion keinoin. ”Erityisellä tavalla” viittaa nimenomaan science fictionin tapaan kertoa ei-olemassaolevasta maailmasta, joka tuottaa teoksen kerrontaan erityisen utooppisen tai dystopisen kerrostuman kätkien sen yhteiskuntakritiikin. Tätä ovat käyttäneet hyväkseen esimerkiksi diktatuurimaissa kirjoittavat, jotka ovat voineet käsitellä kriittisiä aiheita valtaapitävien sitä ymmärtämättä.

Eräät kysymykseni koskettelivat sitä, oliko haastateltava kokenut tieteiskirjallisuuden lukemisen vaikuttaneen maailmankuvaan tai esimerkiksi uskonnolliseen ja poliittiseen ajatteluun. Tämänlaisia kysymyksiä on mahdollista kysyä suoraan sf-harrastajilta, sillä fandomin keskustelussa tämäntyyppiset maailmankuva- ja arvokeskustelut ovat osa tavallista jutustelua (Hirsjärvi 2005), ja kysymys on luonteva genren ominaisuuksien kannalta. Kysymysten relevanssia kuvaa se, että nuo uskonnon ja politiikan teemat tulivat esille muidenkin teemojen yhteydessä usein jo ennen kuin esitin uskonnollisuuden tai poliittiseen ajatteluun liittyviä haastattelukysymyksiä. Haastatteluissa nousi hyvin vahvasti esille lukijoiden tapa kokea tieteiskirjallisuus yhteiskuntakriittisenä ja utopistisena lajityyppinä (Hirsjärvi 2005). Samoin agnostismi tai ateismi tuntuivat kuuluvan yhteen itse scifi-faniuden kanssa. Vahvan dogmaattisen uskonnollisen maailmankuvan omaavan lukijan voi ehkä olla vaikea ymmärtää tai hyväksyä leikkiä uskonnollisilla arvoilla, yksilön tai tuntemamme maailman kosmisella merkityksettömyydellä, biologisen sukupuolen manipuloinnilla tai fiktion seksuaalisuuden kirjolla. Genren fiktiivisissä maailmoissa historia, tiede, arki, sukupuoli, ideologiat ja utopiat haastavat eri keinoin hallitsevia hegemonioita (ks. Jenkins 1995; Hirsjärvi 2005, 205–206). Välineitä tähän kyseenalaistamisen leikkiin haetaan kaikilta tieteenaloilta.

Keskeisenä teemana tieteiskirjallisuudessa voidaan toisaalta nähdä ihmisen kyky tuhota elämä (maapallolta tai muualta) ja toisaalta korostunut tietoisuus ihmisen kyvystä valita vaihtoehtoisia toimintamalleja sen säilyttämiseksi. Jo tällaisenaan lajityyppi on ristiriidassa sekä uskonnollisen fundamentalismin että ylipäättään maagisen maailmankuvan kanssa. Vastakkain ovat tällöin erityises-

ti toisaalta maagiseen välintuloon uskova maailmankuva ja selityksiä etsivä tieteellinen maailmankuva. Edellisessä maailman tapahtumat johtuvat jostakin meille käsittämättömäksi jäävästä, ennalta määräävästä voimasta, jolla on toisaalta oma, tilannesidonnainen tahto ja joka reagoi ihmiskunnan ja yksilöiden toimintaan omien, meille tuntemattomien lainalaisuuksiensa mukaan. Jälkimmäisessä tieteelliseen maailmankuvaan nojaava fiktio perustuu maailmankuvaan, jossa vallitsevat luonnontieteelliset, tuntemattomatkin, mutta joka tapauksessa ihmisestä riippumattomat lainalaisuudet, ja jossa ihminen vaikuttaa toiminnallaan tulevaisuuden tapahtumiin. Tieteisfiktio ei kuitenkaan ole pelkkää ”materialismin kirjallisuutta”, vaan siinä leikitellään spekuloiden myös eri uskonnoilla, metafyy-sisiäkin elementtejä käyttäen.

Näin ollen kun uskontoa käsitellään tieteiskirjallisuudessa, se ilmenee usein (mutta ei läheskään aina) negatiivissävyisinä motiiveina: fiktiivisenä kiihkouskonnollisuutena tai esimerkiksi uskonnollisten instituutioiden ja/tai organisaatioiden tyranniana (Clark 2005, 98). Clarkin ajatusten taustalla häälyvät sosiologi Emile Durkheimin (1858–1917) ajatukset. Uskonnon yhteisöllisyyden merkitysten lisäksi Durkheimin mukaan uskonnon alkuperäinen ajatus oli paitsi selittää tapahtumia myös harrastaa spekulointia toisaalta erilaisten fiktiivisten maailmankuvien ja toisaalta esimerkiksi erilaisten moraalikysymysten parissa, kuten miettiä esimerkiksi ihmisten välisen tasa-arvon merkitystä. Durkheimin mukaan filosofian ja tieteen olennaiset ideat löytyvät uskonnoista, ja vasta myöhemmin tiede on tältä osin vallannut uskonnon tilan (Durkheim 1980/1912, 381, 31).

Haastateltavani näkivät tieteiskirjallisuuden vaikuttaneen maailmankatsomuksensa muotoutumiseen yhtenä tekijänä muiden mukana. Myös genren ja agnostisen tai ateistisen ajattelun välillä koettiin olevan mahdollisesti suhde.

No ainakin on helpompi olla agnostikko ku on lukenu, heh... – – mä olisin päätenyt siihen enemmin tai myöhemmin

(Laila, 34)

- -- heti erosin kirkosta kun se oli mahdollista -- et ei mulla ollu sille mitään käyttöä.
- Johtuko se sun mielestä scifin vaikutuksesta?
- En mä tiedä voi olla et se johtu tai sitte, nii et sielt on tullu tällanen tieteellinen maailmankuva.

(Paula, 29)

Mainittujen oman tieteellisen maailmankuvan vahvistumisen, omaan kulttuuriin liittyvän kristillisen maailmankuvan tutkistelun ja agnostismin lisäksi monet haastateltavat näkivät tieteiskirjallisuuden vaikuttavan myös muulla tavoin. Eräs mainituista oli suvaitsevaisuuden lisääntyminen uskontojen olemassaoloa ja uskonnollista kokemusta, ei kuitenkaan uskontoja kohtaan omalla kohdalla.

- tota kyl se varmaan jollain lailla, vaikee sanoo miten, ee, mut ehkä se on vaikuttanu sillä lailla että, uskonnolliseen käsitykseen että mun uskonkäsitys, uskon jonkinlaiseen jumalaan, mukavaankin mutta, ehkä se on vetänyt mut pois siitä kristillisestä ajattelutavasta että – – ehkä se on laajentunu, se on niinkun, se ei tosin se ei oo mikään, minkään dogmien mukainen eikä minkään niinku uskonnollisen käsityksen mukainen, siihen tietysti on vaikuttanu moni muukin asia...

(Antti, 23)

- Et scifi ei oo tehnyt susta ateistia?
- Ei, se on tullu muuten, scifi on ehkä pitemminki sit pehmittänyt mun linjaa tässä niinkun vuosien varrella et, et niinku ihmisä ne uskovasetki on, et on niilläkin oikeus niinko olla olemassa

(Sami, 30)

Voi tietysti ajatella, että haastateltavan mainitsema asenteiden pehmeneminen on osittain seurausta iän mukanaan tuomasta muutoksesta, mutta ymmärryksen lisääntyminen kiinnitettiin vastauksissa yllättävästi nimenomaan scifiin ja sen mukanaan tuomiin uudenlaisiin näkemyksiin. En myöskään osannut ennakoida sitä, että haastateltaville oli yhteistä se, että päätökset omasta suhteesta uskonnollisuuteen oli usein tehty sangen nuorena, lapsuuden aikana:

– Eipä juuri. Uskonkäsitykseni on ollut vahva ja muuttumaton lapsesta asti.

(Jaana, 33)

– no ei...no eii kun en mä...[naurua) en mä oo uskonut [naurua] jumalaan sitten seitsenvuotiaan jälkeen, et tota niin eipä, eipä oikeastaa että mä en [naurua] oo lakkasin, lakkasin uskomasta juuri jumalaan ennen kuin mä scifiä rupesin et yleensä ees lukemaan, että eipä siinä, oikein voi sanoa, että se ois siinä vaikuttanut mitenkään

(Harri, 34)

Ajatteluun vaikuttaneet, erikseen merkityksellisiksi kuvatut teokset liitettiin haastatteluissa usein laajemmin oman elämän filosofisiin pohdintoihin tai niiden kerrottiin tuottaneen perustavanlaatuisia oivalluksia. Tiettyjen kertomusten vaikutukset tuntuvat olleen myös hyvin pitkäkestoisia:

Sanotaan näin että minun mielestä niinkun yksi niistä rankimmista on – – Niels Nielsenin *Vartija*, – – mä luin sen varsin nuorena, ja siinä oli tämä just tämä äärifundamentalistikristityt jotka lähtivät marssimaan Afrikan halki tappokoneineen – – ajattelin et tää on niin kuin fantasiaa, mutta sitten mä ihan oikeasti olen tavannut ihmisiä jotka oli valmiit lähtemään tällaselle marssille. Ja se oli minusta hirvittävän pelottavaa. Kyllä se on sillä tavalla niinkun, se että niinkun peilataan sitä tällasta niinkun, ajatusmaailmaa siihen mitä oikeesti on olemassa – – varsin hieno antiutopia mitä me emme halua tapahtuvan.

(Kallu, 38)

Vertailun vuoksi tarkastelin myös RS:n keskustelupalstoilla pitkään ja monipolvisesti jatkunutta keskustelua, joka koski uskontoja. Aiheina olivat esimerkiksi luterilaisuus kouluopetuksen osana, uskonnottomien asema ja eri uskontojen merkitysrakenteet (”Uskonnosta” 20.12.2005). Nimimerkki Jaragil kommentoi keskustelua 28.3.2005 (”Fantasia uskonnon kumoavana tekijänä”). Hän huomauttaa, että listalla käydyn yli kolmen kuukauden keskustelun aikana kovinkaan monet kirjoittajat eivät ole kertoneet omaavansa uskonnollista vakaumusta. Hän heittää haasteen kertoen olevansa itse tunnustuksellinen kristitty ja pyytää kertomaan: a) häiritseekö

fantasia uskoasi vai oletko luopunut uskostasi fantasian takia ja b) vai oletko luopunut uskosta jostakin muusta syystä. Pääsääntöisesti haasteeseen vastanneet toteavat, etteivät uskonnollisuus ja fantasia ole toisiaan poissulkevia tekijöitä – mutta kylläkin kaksi täysin erillistä maailmaa: toinen on fiktiota, toinen henkilökohtaisen uskon alue. Moni tuo esiin myös oman uskonnollisen maailmankuvansa. Tähän johdattaa osittain haasteen kysymyksenasettelu, joka kutsuu vastaajiksi nimenomaan uskonnollisesti suuntautuneita. Silti, sen huomioidenkin, oman uskonnollisuuden esille tuominen poikkeaa tässä suhteessa selkeästi vanhan sf-fandomin haastatteluista.

Aiemmin kuvaamani fanitutkimuksen suhde faniuden uskonnollisiin merkityksiin tulee haastattelujen kautta merkitykselliseksi myös suomalaisen fandomin tutkimuksessa. Matt Hillsin kuvaama faniuden uususkonnollisuus (Hills 2002, 117), Teemu Tairan notkea uskonto (Taira 2008) tai Michael Jindran näkemys Star Trek-faniudesta uskontona (Jindra 1999) tulevat myös tässä tapauksessa sangen kriittiseen valoon. Ainakin tämän perusteella on hankalaa samastaa uskonnollisuutta faniuteen ja toisinpäin. Vaikka asiaa (”onko faniutesi uskonnollinen kokemus”) ei haastatteluissa kysytty suoraan, sitaateista voi nähdä, että myös vanhan fandomin jäsenillä on vastaavalla tavalla sangen selkeä näkemys uskontojen, uskomusten, fiktion ja tieteen erillisyydestä toisiinsa nähden. Genren lukijoille uskonto on haastateltavien mukaan ensisijaisesti kiinnostava fiktion teema. Siksi myös uskonnon ja tieteiskirjallisuuden ja siihen liittyvän faniuden rinnastamisessa perusteet on syytä avata huolella.

Angloamerikkalaisessa tutkimuksessa scifi-fanit käyttävät uskonnollissävyyisiä termejä tietoisesti ironisesti, lainausmerkeissä, kertomaan asioista joille ei ole olemassa kovinkaan hyviä ja täsmällisiä ilmaisuja, kuten Henry Jenkins huomauttaa Matt Hillsin (2001) tekemässä haastattelussa: ”Usein sitä käytettiin naurahtaen, tai selkeästi lainausmerkkeihin laitettuna, liioiteltuna, korostettuna, kovin huonona kuvaamaan asiaa oikealla tavalla, mutta silti parhaana sillä hetkellä käytössä olevana ilmaisuna.” (Hills 2001, iv.) Kun omat haastateltavani eivät käyttäneet uskonnollissävyytteistä

terminologiaa kuvaamaan faniuden kokemuksia (tietoa mundane-terminin uskonnollisesta taustasta en kysynyt) syynä voivat yksinkertaisesti olla uskonnollisen terminologian arkikäytön erot Suomen ja USA:n välillä. Olennaisempi kysymys onkin se, miten tieteiskirjallisuuden nähdään käsittelevän uskontoja. Jukka Nymanin (1987) mukaan maailmansodan aikaan saakka länsimainen tieteiskirjallisuus pääsääntöisesti karttoi teologisia aiheita ja keskittyi tieteen kuvaamiseen. Sen jälkeen tieteisfiktioon on ilmestynyt eri uskontojärjestelmiä käsitteleviä teemoja. Näkemykset uskonnon käytöstä genressä risteävät: kirjailija Samuel R. Delany esittää kaikkien tieteiskirjallisuuden klassikoiden sisältävän ripauksen mystiikkaa kun jumaluuden olemassaolo jätetään kerronnallisesti auki. Kirjailija ja tietokirjoittaja Brian Ash näkee uskontojen kritiikin olevan keskeinen lajityypin ominaisuus esittäen, että jo Aristofaneen *Linnut* (414 e.a.a) kritisoivat aikakautensa jumal-uskoa. Kirjailija Philip José Farmer näkee, että uskonto on eloonjäämisvietin tietoinen ilmaisu, ja kun kuolemattomuus ymmärretään mahdottomaksi, rakennetaan fiktion keinoin maailma jossa kuolemattomuus on mahdollinen. Olennaista on, että ateismista agnostismiin lientynyt tieteiskirjallisuus käsittelee kristillisyyttä muiden mytologioiden tapaan. (Nyman 1987, 159–182.)

Mutta onko scifi sitten jotenkin erityisellä tavalla aktivoivaa kirjallisuutta, tai ateistien/agnostikkojen genre? Haastateltavani tuntuivat yleisesti ymmärtävän sekä uskontoon että politiikkaan viittaavat kysymykseni laajemman keskustelun johdatteluksi. Kysymyksiä siitä, onko scifi vaikuttanut ajatteluun, problematisoitiin eri näkökulmista, ja vaikka haastateltavat mainitsivat teoksia, joiden kerrottiin vaikuttaneen ajatteluun, esiin tuotiin myös muita vaikutteita.

– tota kyl mä niinkun yleensä pyrin kuitenkin siihen, että mä muodostaisin mun elämäkatsomuksen ihan niinkun, todellisen tiedon pohjalta eikä minkään fiktiivisen kirjallisuuden.

(Harri, 24)

Usein vastauksissa viitattiin sellaisiin tiettyihin teoksiin, jotka oli koettu oivalluksia herättävinä, kuten tässä Sheri Tepperin feministiset teokset. Näin haluttiin tuoda esiin lajityypin teosten merkitystä ajattelun herättäjänä.

- Kyl varmasti, niin ku, ajatellaan jotain feminististä scifiäki. Et et[] Tepperin kirjat on vaikuttanu mun ajattelutapaan kyllä.
- Mihin suuntaan?
- Enemmän feministisyyteen, eli jotenkin sillee tiedostaa, paremmin.
- Minkälaisia asioita?
- No, no lähinnä sukupuolten... miten sen nyt sanoisi... ehkä erilaisuutta, tai samanlaisuutta, eri asioissa.

(Paula, 29)

Haastatteluissa mainittiin usein myös tieteiskirjallisuuden kylmän sodan etäännytettyt kuvaukset ja ideologioita kritisoivat dystooppiset kuvaukset 1950-luvulta. Lajityypin nähtiin varoittavan mm. negatiivisista ekologisista, taloudellisista tai poliittisista kehityssuunnista. Tässä mielessä mainittiin usein hyvin konkreetistikin tieteiskirjallisuuden vaikutuksista.

- No, voi olla, ehkä sitä kautta että ehkä sitä on kyenny tai kuvitellu kykenevänsä näkemään jotain semmosta joka vois johtaa tulevaisuudessa johonki, niin kun, no ei nyt ihan poliisivaltioon mut niin ku mikä periaatteessa vois johtaa tiettyihin tilanteisiin ja sitä kautta sitä pystyy niin ku rajaamaan... sitä mitä haluaa... äänestää...minkälaisia asioita haluaa niin ku pitää arvossa, että... sanotaan vaikka synkkiä scifivisioita ni ehkä ni osittain niiden avulla ja, no monen, monen muun asian vaikutuksesta tietysti ni, sitä on oppinut ymmärtämään niin ku ekologisten asioiden vaikutuksen ja, tavallaan totta kai se sitä kauta sit vaikuttaa... vaikuttaa...

(Antti, 23)

Jotkut haastateltavat yhdistivät kysymykseni poliittisesta ajattelusta päivän- ja puoluepolitiikkaan, ja omaan poliittiseen aktiivisuuteen. Usein haastatteluissa toistuva maininta scifin tavasta lisätä lukijan suvaitsevaisuutta tuli esille myös tässä yhteydessä. Samoin toistuvasti mainittiin scifin erityiseksi tehtäväksi vaikuttaa

laajempaan yhteiskunnalliseen keskusteluun. Esimerkiksi Laila totesi, että täydellisen kielteinen suhtautuminen politiikkaan on scifin lukemisen ansiosta lieventynyt sen funktioiden tullessa ymmärrettävämmäksi:

– joo, itse asiassa kun on luku jonkun verran...scifiä jossa myös politikoidaan, ja politiikka ei näytä ihan niin ääliömäiseltä enään kuin ois muuten näyttänyt...mikä on aika yllättävää...mut se on ihan, mä oon huomannu että mä, aina joskus on mukava lukea tollasta, valtavia poliittisia manööverejä mitä menee kirjoissa se on hyvin jänn...hyvin mielenkiintoista et siellä niinkun se ei pelkästään sitä tyhjänpäiväistä oman eduntavoittelua vaan siinä voi ihan oikeesti olla jotain asiaakin mukana.

(Laila, 34)

Toisin ajattelee Yrjö:

– mitä sä pidät poliittisena scifinä
– – –mä oon politiikan, politiikan suhteen yhtä yhtä agnostikko kun uskontojenki, et se on aihe joka ei oo koskaan, koskaan kiinnostanu oikeestaan sen enempää kun et on vaan ihmetelly et miten miten ne voi tehdä asioita noin typerästi [naurua]

(Yrjö, 32)

Haastateltavat kertoivat myös käyttävänsä tieteiskirjallisuutta ajattelun kehittäjänä. Tämä ei tarkoita sitä, että kirjoja olisi käytetty tietokirjoina, vaan että tieteiskirjallisuuden ideoita oli käytetty arkiajattelun välineenä, vaikkapa vaihtoehtoisten toimintamuotojen pohtimiseen. Monin äänin tuli esille se, miten tieteiskirjallisuuden nähtiin avartavan kykyä hahmottaa maailma ”toisen” näkökulmasta ja tällä tavalla lisäävän omakohtaista suvaitsevaisuutta. Sen lisäksi tieteiskirjallisuus nähtiin sananmukaisesti vaihtoehtoisten ajattelutapojen sparraajana.

– mikä sun mielestä on scifi-kirjallisuuden tehtävä suomalaisen kirjallisuuden kentässä
– no vähän ravistella [naurua]
– shake the establishment? [naurua]

- joo [naurua]
- mitkä ne on ne tärkeimmät asiat mitä vois ajatella että on scifin tehtävänä ravistella
- hmmm...no, tää on nyt varmaan tätä mun näkemystä miten mä sen nyt muutenkaan sanosin mut just sitä että, että miten paljon vaihtoehtoja mahdollisuuksia meillä ite asiassa on miten erilailla ja miten omituisista näkökulmista asioita voi katsella, ja miten monia erilaisia totuuksia maailmaan mahtuu ja sillai

(Raili, 60)

Haastateltavani olivat hakeutuneet fandomiin yksinkertaisesti tavoitteenaan löytää muita jotka haluavat keskustella sf-kirjallisuudesta, sen sisältämistä ideoista. Näiden keskustelujen merkitys tuli esille selvästi, ja ne arvioitiin vähintään yhtä tärkeiksi kuin itse kirjallisuus.

Voidaan ajatella, että teemahaastatteluissa esille tuodut, genressä tärkeiksi koetut yhteiskuntakriittisyys, huoli maapallon ekologisesta tilasta tai filosofinen pohdinta johtuisivat osittain kysymysten johdantelevasta luonteesta tai halusta miellyttää haastattelijaa. Täysin päinvastoin vastaajat kuitenkin suhtautuivat kysymykseen joka koski tieteiskirjallisuutta ja uskontoa ("Oletko sitä mieltä että tieteiskirjallisuus on vaikuttanut tapaasi ajatella uskonnosta?"). Useimmat teemahaastatteluun osallistuneet kiistivät täysin tai kyseenalaistivat tieteiskirjallisuuden erityisesti vaikuttaneen heidän uskonnolliseen ajatteluunsa. Tulkitsen vastaukset toisaalta myös niin, että haastatellut ymmärsivät kysymyksen ehkä myös koskevan sitä, oliko science fiction jotenkin ollut luomassa jonkinlaista uskonnollista maailmankuvaa. Se selittäisi jyrkät irtisanoutumiset uskonnollisesta maailmankuvasta ja oman agnostismin tai ateismin esille nostamiset.

- Onks scifi vaikuttanut sun käsitykseen uskonnosta? Laajasti, laajassa merkityksessä.
- Ei. Ei silloo siihen mitään mahdollisuuksia mä oon ateisti mikä ateisti---

(Tuure, 52)

Tairan esittelemän implisiittisen uskontokäsityksen kautta jälkimmäisen tyyppiset faniuden ilmaisut voisi tulkita uususkonnollisuudeksi. Itse kuitenkin näen, että kyseessä on normatiivisista poikkeavien näkemysten ja ideoiden löytämisen tarve, ei normatiivisen uskoon pohjautuvan maailmankuvan, palvelun kohteen tai dogman etsimistä.

– scifi on siinä mulle ollut juuri tällaisia eri vaihtoehtoisten näkemysten löytämistä kyllä, et mä luulen kyllä et se on lähtenyt sisäisestä tarpeesta

(Tomi, 34)

– -- voitko sanoa että scifi on vaikuttanu scifin lukeminen on vaikuttanu sun uskontokäsitykseen

– noo ainakin on helpompi olla agnostikko ku on lukenu heh...kaikkea muuta...

– johtuuko se scifistä

– ee mä luultavasti oisin päätenyt siihen ennemmin tai myöhemmin mutta oli jollain tavalla helpompaa, se plus se että siinä saa...näkee niitä tai lukee niitä kaikkea erilaisia mahdollisuuksia, ni se on ihan, mielenkiintonen pohdiskella

(Laila, 34)

Jotkut haastateltavat, kuten Tomi, korostavat että juuri scifin lukemisen kautta erilaiset uskonnolliset näkemykset ja liikkeet ovat asettuneet ymmärrettävämmin osaksi inhimillistä kokemusmaailmaa:

– on olemassa joku pehmeä ateismi ja kova ateismi ja mä edustan kovaa ateismia...niin antanut myös et et muut saa olla sit sitä mieltä mitä ne on ja mä yritän pitää suuni kiinni-- -- olis -- -- ihan kiva uskoa taikuuteen olis todella kiva, uskoa niinku siihen et niinkun, fantasiaan yksinkertaisesti ja must on todella kiva kun jotkut pystyvät siihen uskomaan, ja mä mä todella ihan oikeesti, haluaisin itse uskoa siihen et se olis niinkun mun maailma, mut valitettavasti se ei oo se totuus, mut niinkun must on hauskaa et löyty semmosia ihmisiä jotka pystyvät elämään siinä maailmassa...

(Tomi, 34)

Fandomin keskusteluissa uskonto on kriittisen tarkastelun ja pilailun kohde, ja siinä mielessä olin odottanut tämänsuuntaisia vastauksia. Mutta en ollut osannut odottaa tapoja, joilla haastateltavat liittivät asian science fictioniin (vaikka eroakin tehtiin, ks. Harri, 24 edellä). En myöskään osannut odottaa sitä, kuinka jo sangen nuorena asiassa oli tehty sangen perustavanlaatuisia valintoja. Tämä kaikki siitä huolimatta, että itse olin tuohtuneena tehnyt päätelmän Jumalan ”reiluudesta” luetuani Jobin kirjaa, ja sijoitan oman uskontosuhteeni keskeisen pisteen juuri tuohon hetkeen, jolloin olin alle kuusivuotias. Tällaiset uskonnon suhteen tehdyt varhaiset valinnat ovat (suhteutetusti) ristiriidassa Helena Helven (Helve 1987, 1993, 2002) tekemän laajan pitkäikäistutkimuksen tulosten kanssa. Sen mukaan kolmannes suomalaisista nuorista uskoo luterilaisen kirkon esittämään jumalaan (ks. esim. Helve 2002, 24). Siinä suhteessa scifiharrastajat poikkeavat yleisestä trendistä. Helven nuorten aikuisten arvoista, asenteista ja uskonnollisesta kasvusta tehty laaja tutkimus tarkastelee nuorten sosiaalistumista. Helve jakaa tutkittaviensa maailmankatsomuksen kolmeen luokkaan: a) uskonnollinen (maailmankatsomuksen pohjana uskonnolliset tekstit ja auktoriteetit) b) metafyyminen (perustana ratio tai filosofia) ja c) tieteellinen (nojaa tieteelliseen tutkimukseen). Hänen mukaansa nämä kaikki ovat painotetusti läsnä lasten maailmankuvassa. Helven mukaan uskonnollinen maailmankuva on selkeimmin rakentunut ja muutenkin selkein näistä kaikista. Se on hänen mukaansa myös vakain. Helve jopa kysyy, onko selkeää maailmankuvaa edes mahdollista syntyä muuten kuin uskonnon kautta. Hän perustaa näkemyksensä pitkälti alan amerikkalaiseen tutkimukseen (Helve 1987, 18–21.)

Helve kuvaa 8–11 vuoden ikää ”maagis-metafyyminen maailmankuvan iäksi”, jossa mm. usko joulupukkiin on vielä yleistä. Hänen mukaansa uskonnollinen maailmankuva muotoutuu vasta 14–17-vuotiaana. Haastateltavani olivat päätyneet ateismiin tai agnostismiin joko maagis-metafyyminen iässä tai heti sen jälkeen. Onko tieteiskirjallisuus siis lajityyppi erityisesti tieteellisen maailmankuvan omaavalle, yhteiskuntakriittiselle ja ei-uskonnollista maailmankuvaa sisäistäneelle lukijalle? Esimerkiksi käsityksiin fanitut-

kimuksen yhteisöllisten toimintojen kollektiivisista transseista ja ritualistisuudesta, yhteisöllisyyden affektipohjaisesta sidonnaisuudesta ja massaan sulautumisen tarpeesta tämä tuo oman sävynsä. Mikä on tämä yleisö ja sen joukosta muodostunut sosiaalinen yhteisö, jonka keskeiset yhteisöllisyyttä ylläpitävät affektit syntyvät jatkuvasta kyseenalaistamisesta? (Maffesoli 1995, 88–97.)

Asiaa on sivuttu joissakin tutkimuksissa. Esimerkiksi Gerald Heard (1979/1953) on nähnyt olennaisimpana uskonnollisuuden ja tieteiskirjallisuuden välillä selkeän jännitteen. Hänen mukaansa tiede on uudelleenjärjestänyt käsitystä ainutlaatuisesta Jumalan luomasta itsensä kuvasta sijoittamalla biologisen tutkimuksen kautta ihmisyyden olemusta sielusta esimerkiksi rauhastoimintaan ja neurologisiin toimintoihin. Tätä jatkuvaa neuvottelua kuvaavat lääketieteen puolella määritelmät anomaliaista ihmisen fysiologiassa: lisääntyvän tieteellisen tiedon ansiosta epämuodostumia, tai vaikkapa esimerkiksi kaksosia ei enää oletettu paholaisen luomiksi hirviöiksi. Jopa sukupuoli on osoittautunut sangen liukuvaksi käsitteeksi, eivätkä keskustelut kybernetiikasta tai keinoälystä ohjaa sen selvemmille ihmisyyden määritysten kentille. Näitä ihmisyyden määrittelyn rajoja tarkastellaan usein tieteisfiktiossa. Voi jopa sanoa, että ihmisyyden rajat ovat olleet Shelley'n *Frankensteinista* lähtien tieteisfiktioin teema.

Tieteiskirjallisuus on myös aktiivisesti murentanut monoliittisena käsitettyä historiaa luomalla kompleksisia, kriittisiä kuvauksia sekä vaihtoehtohistorioilla että vaihtoehtoisilla yhteiskuntamalleilla. Näissä kuvauksissa kyseenalaistetaan esimerkiksi heroisuuden ja reproduktion kulttuuriset itsestäänselvyydet, kuten perhe ja sosiaalinen sukupuoli, samoin kuin seksuaalisuuden, talouden ja vallan hierarkiat. (Heard 1979/1953, 248–251.) Heard näkee tieteiskirjallisuuden uskonnon, tieteen ja filosofian täydentäjänä, niistä erityisellä tavalla erillisenä maailman hahmottamisen prosessina. Myös muunlaisia näkökulmia tieteiskirjallisuuden yhteiskunnallis-kriittiseen luonteeseen on olemassa. Vastaanottotutkimuksen kannalta sangen relevantti on Stephen R. L. Clarkin lausuma, että tieteiskirjallisuus tuntuu hahmottuvan yhtä paljon uskonnollisena,

varoittavana tai eettisenä kirjallisuutena kuin yhtenä keinona herätä ihmiskunnan egoistisesta unesta, täysin riippuen tulkitsijan näkökulmasta (Clark 2005, 107–109).

Laajemmin tarkasteltuna kiinteästi ideologisiin ja maailmaa selittäviin merkityksiin nojaavan, uskonnollisen maailmankuvan rinnalle on modernisaation myötä noussut selitystä lykkäävä ja kyseenalaistava maailmankuva. Durkheim esittää, että uskonnolla on kaksi inhimilliseen kokemukseen keskeisesti liittyvää tehtävää. Näistä ensimmäinen on uskonnollinen kokemus. Toinen on spekulatio joka muuntuu tieteellisen maailmankuvan myötä, pysyen kuitenkin edelleen inhimillisen toiminnan ja vaikuttamisen liikkeellepanevana voimana (Durkheim 1980, 382). Edellä mainitun perusteella voidaan ehkä ajatella, että spekulatiion yhtenä ilmentymänä voi tänä päivänä pitää tieteisfiktiota. Toisaalta Durkheimin näkee, että nimenomaan usko säilyy inhimillisen toiminnan ja vaikutuksen liikkeellepanevana voimana, sellaisena johon tiede ei kykene. Se tuottaa tieteisfiktioin globaalien harrastuksen tarkasteluun kiinnostavan viistovalaisuuden tieteisfiktioin kautta.¹⁰¹

Markkinoinnin suuntaviivoja

Miten edellä käsitelty pohdinta sitten liittyy markkinointiin? Ehkä siten, että science fiction -fandomin voi hahmottaa olevan empiirinen esimerkki teoreettisesti hahmotellusta ja ideologisesti latautuneesta valtakirjasta vastaisesta liikkeestä yksityisen (faniuden kokemus) ja julkisen (fandomin toiminta) eri alueilla. Tällaisenaan fandomin diskurssin voi sanoa myös näyttävä ja toimivan sosiaaliseen todellisuuteen vaikuttavina käytäntöinä. Haastatteluissa nousi esiin esimerkiksi erilaisia käsityksiä siitä, kuinka lajityyppi näkyy ja määrittyy.

Joillakin oli myös näkemyksiä siitä, että tekivät fandomin jäsenet mitä tahansa, kustannuspolitiikka ja kriitikoiden asenne määrittelevät julkaisupolitiikan ja genren marginaaliin. Toiset taas olivat optimistisempia fandomin kirjallisuuden alueelle suuntau-

tuvan toiminnan merkitysten suhteen. Bourdieulainen sosiaalisen, tiedollisen ja taloudellisen pääoman hankinta ja vaihto voi tapahtua sekä fandomin sisällä että vuorovaikutuksessa niihin instituutioihin, jotka sitä ovat perinteisesti määritelleet. (Bourdieu 1993, 7.)

Antti (23) suhtautuu myönteisesti fandomin mahdollisuuksiin vaikuttaa. Hän viittaa haastattelussa fandomin jäsenen, toimittaja Vesa Sisätön toimittamaan, BTJ kustannuksen julkaisemaan hakuteokseen *Ulkomaalaisia fantasiakirjailijoita* (2003) genrekirjallisuudesta tiedottamisen yhtenä muotona (seuraavana vuonna samalta kustantajalta ja toimittajalta ilmestyivät *Ulkomaisia tietekirjailijoita 1 ja 2*). Hän uskoo, että kommunikointi kustantajien kanssa tuottaa myös tuloksia: ”...fandomilla on oikeasti vaikutusta siihen, että kustantamoihin voi vaikuttaa, minkälaista kirjaa sieltä tulee ulos.” Hän viittaa monen muun tavoin myös Atorox- ja muihin mediassa huomioituihin genrekirjallisuuskilpailuihin ja -tapahtumiin samoin kuin kirjallisuusarvosteluihin sekä lehdissä että netissä: ”Että tavallaan voidaan tuoda scifi-tietoutta [laajempaan tietoisuuteen]”.

Kirjallisiin aktiviteetteihin osallistumiselle tuntui olevan henkilökohtaisia syitä. Esimerkiksi kirjallisuuskilpailujen järjestäminen ja tuomarointi ovat työläitä. Näissä(kin) aktiviteeteissa mukana oleminen antaa haastateltaville tunteen siitä, että siten voi maksaa takaisin jotain fandomista saamaansa, sellaista joka on ollut erityisellä tavalla merkityksellistä. ”Velan maksaminen”, yleinen käsite kansainvälisen fandomin puheessa, kuuluu myös suomalaisen harrastajan sanastoon:

– –no sitten myös tämmönen harrastajakirjoittaminen mä en itse ole kirjoittanut mut mä osallistun siihen sillä tavalla että mä olen tuomaristossa tuomitsemassa näitä [naurua] tekeleitä ja tota se on niin kuin ikään kuin mun panokseni siihen, ja mä ajattelen sillä tavalla, että kun mä olen aikani saanut näistä lehdistä paljon itselleni, niin tää on niin kuin mun tapani palauttaa siihen kierto, osallistua tällä tavalla– –

(Eira 27)

Vaikka Eira ei itse kirjoita, hän lähettää eteenpäin kirjallisuuden tuottaman nautinnon työllään fandomin kirjoituskilpailujen tuomaristoissa. Hän siis toisin sanoen käyttää genren lukijana kehittyntä asiantuntemustaan olemalla mukana genrekirjoittajille suunnatussa kilpailussa – joka puolestaan auttaa kirjoittajia kehittymään ja julkaisemaan. Eri fandomin toimintojen kautta syntyvä asiantunteuksen lisääntyminen on kumulatiivinen prosessi. Kirjoittamisen kohdalla se on näkynyt kirjoituskilpailuihin lähetettyjen tekstien tason nousuna. Eira näkee itsekin toimintansa laajemman merkityksen:

– – tavallaan et sitä tietää jo niin paljon niin sitten sitä tekee mieli hyödyntää sitä tietoa enemmänkin ja se näkyy – [se on] semmonen yks moottori joka mun mielestä pyörittää koko tämmöst niinkun yksittäisen fanin toimintaa

– – ja sit sen voi niinku laajemmaltikin nähdä myös semmosena mikä pyörittää niinkun seurojen toimintaa ja – – silloin kun ne tekee jotain isoo tapahtumaa et et miten sen nyt sanois, noi tuolla toisessa kaupungissa on tehny tän kerran mekin halutaan tehdä tää kerran me tehdään tää mieluummin paremmin

(Eira, 27)

Eiran kommentti myös levittää kumulatiivisen prosessin koskemaan laajempaa kuin yksittäisen fanin toimintaa: hän viittaa fandomin tapaan tehdä Finnconeja periaatteella ”tulkaa te meille kylään kun viimeksi te järjestitte tapahtuman”. Tarkastelen seuraavassa tätä lisääntyvän asiantunteuksen merkitystä laajemmin kirjallisuuden toimijoiden kentässä. Edellä mainitut kirjallisuustapahtumat, kirjoituskilpailut, lehtituotanto, kritiikit ja muut tuotannolliset aktiviteetit liittyvät lopulta myös kirjatutannon asiantuntijuusky-symykseen.

Kirjatutanto on aina yhteyksissä yhteiskunnassa ja kulttuurissa tapahtuviin muutoksiin, ja kirjatutanto ja kirjallisuuden vastaanotto ovat aina yhteydessä toisiinsa (Eskola 1990, 25–29). Tässä mielessä tieteiskirjallisuuden faniuden kannalta merkittävät muutokset viimeisen yli kolmenkymmenen vuoden aikana liittyvät kirjakritiikkiin, kirjoittajakoulutukseen, julkaisumahdollisuuksiin,

sittemmin keskustelufoorumeihin, kirjoittajakoulutukseen ja uuteen asiantuntijuuteen, sekä esimerkiksi mahdollisuuteen tuottaa ja jakaa fanifiktiota, ja lopulta jopa kirjatuotantoon ja jakeluun.

Sf-fandomin omat kirjallisuuskriitikit ovat sangen merkittävä tekijä marginaaliseksi määritellyn kirjan menekin kannalta. Kirjan kansainvälinen levittäminen voi nykyään tapahtua jopa ilman teosta arvostavaa yleisöä, vaikkapa nettiavusteisen kirjanvaihtoverkoston, Bookcrossingin kautta.¹⁰² Uudet jakelukanavat ja informaatioväylät ovat merkittävä tuki faniuden syntymiselle henkilökohtaisella tasolla, fandomien syntymiselle, niiden kansainvälistymiselle ja faniuden aikajanan pidentämiselle (Nikunen 2005, 350).

Kirjatuotantoon liittyy monia kytköksiä teknologian ja koulutuksen tasoon, kansallisiin arvoihin, markkinointiin ja/tai lukijoille mahdollisiin omaehtoisen toiminnan muotoihin. Kaikkien näiden taustalla on puolestaan nähtävissä erilaisia yhteiskunnallisesti määrittäviä tekijöitä. Näitä ovat esimerkiksi kulttuurin rahoitus ja kielipolitiikka, markkinoiden vapautuminen, internetin tuleminen jokaisen ulottuville ja sen takana koulujen ja kirjastojen kehittäminen sekä tietokoneiden muuttuminen joka kodin käyttöesineiksi, arvomurrokset, ruohonjuuritason aktivismi ja vapaa tiedonvälitys. Tieteiskirjallisuuden harrastajien tuleminen osaksi kirjantuotannon ja kirjallisuuden arvottamisen instituutioita on osaltaan myös seurausta noista monista muutoksista.

Painosmäärät eivät välttämättä kerro pelkästään aktiivisesta lukijakunnasta vaan myös teoksen kanonisoinnista ja klassikkoteoksen asemasta. Näin on usein laita esimerkiksi sellaisten kansallisesti merkittävien teosten kohdalla, joiden painokset yltävät satoihin tuhansiin, tai jopa yli miljoonaan kuten Aleksis Kiven teoksen *Seitsemän veljestä* ja J. L. Runebergin *Vänrikki Stoolin* kohdalla (Eskola 1990, 112–113). Kioskikirjallisuus ja lukijoiden suosikkeihin kuuluva kirjallisuus leviää kädestä käteen. Voidaan sanoa, että kustantajien lisäksi kirjallisuuden leviämistä edistävät kansallisena tehtävänäan kirjastoverkosto, lehdet, yhdistykset, säätiöt ja instituutit sekä kulttuurin kautta jaettavat tuet. Epävirallisina verkostoina toimivat taas fanizinet, lukupiirit, nettisivustot, suusta suuhun

tiedottaminen sekä esimerkiksi edellä mainittu internet-verkosto Bookcrossing. Tällaisena verkostona hahmottuvat myös fantastisen kirjallisuuden fandomit: sf-harrastajat, LOTR-fanit, anime- ja mangaharrastajat, Risingshadow tai vaikkapa Harry Potter -fanit.

Haastateltavat ovat mukana edellä mainituilla kentillä. Erityisesti he sijoittavat harrastukseen ja genren kehittämiseen aikaa ja vaivaa:

...aika paljon mun lukemiseni painottuu sillä tavalla että mä luen töitten takia suomalaista proosaa, ja sitte, sitten yritän pitää yllä tätä science fiction ja fantasia, tietämystä mikä mulla on koska kirjoja käännetään nykyään paljon niin mä yritän lukee myös niitä, ja tehä niistä sitte kritiikkejä ja kaikennäkösiä juttuja...

(Eira, 27)

Tämän tietämyksen ylläpitämisen motiivina on paitsi kiinnostus, myös halu vaikuttaa asioihin. Näkyvissä on se, mihin genreä halutaan kehittää, mitä asioita siinä pidetään tärkeänä, ja millaisia uusia alueita halutaan aukoa. Tässä nousee näkyviin myös fandomin sisällä koettu arvojohtajuus, joka konkretisoituu lehdissä ja muissa julkaisuissa:

- sä puhuit arvoasteikoista mitä sä tarkoitat niillä
- no mä tarkoitan sitä että et niinkun...porukassa kun porukassa on aina silleen että on, tiettyjä tyyppisiä joita katsotaan jotka tekee jotka on niinkun niitä tärkeitä, luokassa se on opettaja ja sit – – se kovaäänisin lapsi – – et Suomessa on laaja harrastajakenttä ja siin on ihmisiä ja joitten tietäminen on ikään kuin sitä sen harrastajakentän perussivistystä ja siel silloin ne ihmiset jotka on semmosia mitenkä...minkä niinkun hyvän harrastajan tulee tietää niin tottakai ne on siinä niinkun ne on näkyvämpiä, ja jollain tavalla myös arvostetumpia, tai ovatkin arvostetumpia
- ja niiden sana painaa, niinkö
- niitten sana painaa – – ja vaikuttaa siihen mihin tää kenttä on menossa – – ne on niitä jotka järkkää, ne on niitä jotka organisoii – – ne on niitä jotka on, istuu lehtien päällä, tavallaan toimittaa niitä tai muuten on aktiivia niissä et se on suoraan sitä et kun näitä tämmösiä isoja promoottoreita täällä, tällä kentällä

(Eira, 27)

Fandomin toiminnassa on osoitettavissa selkeitä tahoja, jotka ylläpitävät ja kehittävät toimintaa: suurellekin yleisölle suunnattujen *Portti-* ja *Tähtivaeltaja-*lehtien tekijät ja kriitikot, erityislehtien kuten *Finnzinen* tai *Kosmoskynän* tekijät, tapahtumissa puhuvat asiantuntijat kuten Toni Jerrman ja Jukka Halme, todelliset bibliofilit kuten Boris Hurtta ja Juhani Hinkkanen, kääntäjät kuten Johanna Vainikainen-Uusitalo ja edesmennyt Leena Peltonen, pienkustantajat kuten Raimo Nikkonen tai Erkka Leppänen, kirjoittajakoulutusta ja monia kirjallisia aktiviteetteja vetäneet kuten Liisa Rantalaiho ja Anne Leinonen sekä genren kirjoittajista nousseet ammattilaiset kuten Johanna Sinisalo, tai ylipäätään suomalaisten sf-seurojen aktiivit. Se, miten kaikki tämä toiminta näyttäytyy yksittäiselle harrastajalle, on toinen asia.

Haastatteluajankohdasta kuluneiden vuosien aikana kustannuskentässä on tapahtunut selkeitä muutoksia, mitä tulee scifin ja fantasian julkaisemiseen. Sekä scifiä että fantasiaa – ja sittemmin mangaa ja animea harrastavia kuullaan nykyään enemmän. Kustantajilla on käytössään asiantuntijoita ja lähteitä ja niiden pöydillä näkyvät nykyään myös sf-lehdet. Tosin, kuten Eira toteaa, vaikutus ei ole suora, välitön – ja joissakin tapauksissa sitä ei ehkä ole lainkaan. Näyttää myös siltä, että kustantajia on tavattoman vaikeaa saada kiinnostumaan kääntämättömien klassikkojen suomennosten julkaisemisesta. Siksi esimerkiksi tamperelainen kustantamo Vaskikirjat aloitti toimintansa: ”Tavoitteena on ennen pitkää julkaista loputkin vielä suomentamattomista fantasiakirjallisuuden klassikoista.” (www.vaskikirjat.fi/esittely.) Silti jo haastattelujen tekoaikaan fandomin koettiin vaikuttavan kustantamojen sisällä:

...niil on myös siellä kustantamossa töissä ihmisiä jotka on alan harrastajia, jotka on opiskellu sitä mä tiedän et siel on yks joka on tehnyt, gradunsa kait, myös alaan liittyen et sitä tietoo kyllä on sielläkin niinku ikään kuin siellä sisällä – – esimerkiks tamperelaista *Porttia* menee hirveesti kustantamoihin ja kirjastoihin, mä toivon tietenkin sillä tavalla mutta huomioon ottaen sen informaation määrän mikä tässä maailmassa leijuu, niin mä oon vähän skeptinen siinä että, et joku tämän harrastelehti, joltakin, isojen kustantamojen mielestä kohtalaisen marginaaliselta alueelta pystyis suoraan vaikuttamaan siiheh että

hei nää suosittelee tätä otetaanko se käännösohjelmaan, et tavallaan kun kustantajat tavallaan elää tässä – – kirjamessejien maailmassa ne käy Göteborgissa ne käy Frankfurtissa ja niinkun siellä kuulee mitä siellä menee – se on niille se ykköslähde ja tää kaikki muu tulee sen jälkeen – – mut tottakai sitä harrastajana pitää uskoa jotenki siihen [nauraa] että meil on joku valta tässä näin niin vaikuttaa tähän myös tähän esimerkiks nyt suomennospolitiikkaan

(Eira, 27)

Myös Risingshadowia voi sellaisenaan käyttää esimerkkinä uusista markkinointiin vaikuttavista asiantuntijaryhmistä kirjallisuuden markkinoinnin ja tiedottamisen alueella (ks. Taalas & Hirsjärvi 2008). Kyseisen sivuston voisi nimetä kirjallisuuden kentän ja fandomin risteäväksi tai yhteiseksi tilaksi. Sivuilta löytyi kesäkuussa 2008 jo 1550 kirjailija- ja 3700 kirjaesittelyä, tulevien teosten ilmestymisajankohdat, TOP 10-listat sekä elokuvien, TV-sarjojen sekä teatteriesitysten ensi-iltaesittelyjä ja kritiikkejä ja niihin liittyviä keskusteluja. Sivustolla arvioidaan ja esitellään myös käännöksiä, kirjan kansia ja kuvitusta, ja esimerkiksi kirjailijoiden teoksia suhteessa aiempaan tuotantoon ja niiden adaptaatioita muissa medioissa.

Sivusto osoittaa laajaa asiantuntemusta ja pitkäaikaista sitoutumista toimitustyöhön. Samalla kun se tukee suoraan kyseisten genrejen tuotantoa ja markkinointia, se on väline myös fandomin omaan tuotantoon. Abercrombie & Longhurstin janaa ajatellen sivustolla on nähtävissä kaikki vaiheet kuluttajuudesta pientuottajuuteen. Sivustolle voi tuoda tekstejään kommentoitavaksi, samoin omia kuvituksia tai valokuvia. Sivustolla voi myös tiedottaa omien tuotteiden pääsystä kaupalliseen tuotantoon.

Sivustolla suuret kustantajat saavat luonnollisesti laajemmin näkyvyyttä kirjailijoiden suuremman lukumäärän vuoksi. Kuitenkaan heillä ei ole erityistä etusijaa, eikä sivustolta löydy kustantajien mainoksia. Siksi nuoret kirjailijat ja pienet kustantajat saavat suhteessa yhtäläisen näkyvyyden. Lisäksi uudet yrittäjät ja tekijät voivat luoda yleisöjä vaikkapa tuottamalla keskusteluun kommentoitavaksi kirjakuvituksiaan tai valmisteilla olevia tuotteita, esi-

merkiksi pelejä tai musiikkia. Silloin tällöin uudet kirjoittajat ovat pyytäneet ja tulleet esitellyiksi sivuilla. Jotkin näistä toiminnoista ovat hyvin lähellä tai samankaltaisia kuin kaupalliseen toimintaan liittyvät tutkimus- ja kehityskäytännöt peli-, tietokone- ja kännykkäaloilla (Taalas & Hirsjärvi 2008, 200–224, ks. myös esim. Kozinets 2002b, Jenkins 2006).

Silti kaikki fanit eivät ole tietoisia, innostuneita tai edes vähäisessä määrin kiinnostuneita kirjallisuuden markkinointiin vaikuttamisesta, tuotekehittely-yhteistyöstä tai edes oman lehtensä markkinoinnista. Suomalaisen fandomin lehtien historia osoittaa, että kirjoittaminen on merkityksellistä ensisijaisesti itselle. Se on väline saada jakaa oma kiinnostuksensa muiden kanssa. Juha ”Sid Sid” Keränen kertoo omasta toiminnastaan lehdentekijänä:

[Vuonna] 1981 julkaisin omakustanteen ”Finnish Science Fiction #1”. Sillä hetkellä olin kiinnostunut omakustanteista, jotka olivat vain sarjakuva/musiikkipainotteisia. Osallistuin paikalliseen (Kolarissa Siepakka) kirjoituskilpailuun, jossa aiheena oli ”Matkalla jonnekin”. Kirjoitin tarinan kirjaimellisesti otsikolla ”Matkalla jonnekin”. Se oli tietysti SF:iä. Koska kirjoittaminen oli hauskaa, en halunnut lopettaa sitä. Aloin kirjoittaa novelli/kuukausi ja lähettelin niitä sitten serkulleni, jotta olisi ollut hyvä syy jatkaa. Kun kirjoittelua oli jatkunut puoli vuotta päätin koota ne omakustanteeksi. (Keränen, 2002.)

Olipa tekemisen taustalla halu kehittää itseään, genreä, jakaa iloa tai kiinnostuksensa tai keskustella, joka tapauksessa fandomin toiminta on vaikuttanut suomalaisen kirjallisuuden kentässä vuosikymmeniä. Syyt vaikutusvallan kasvuun ovat moninaiset: fandomin ikääntymistä ja organisoitumista seuraavat väistämättä myös erikoistuminen, verkostoituminen ja professionaalistuminen – kuin suoraan Abercrombie ja Longhurstin kuvion mukaisesti. Tieteisfiktion näkyvyyden lisääntymiseen ovat vaikuttaneet sf-tapahtumien saama näkyvyys, genrelehdet sekä uusien mediumien kasvu yhdessä monimediaisen populaarikulttuurin yleisen legitimaatioprojektin kanssa. Erityisesti jälkimmäisen myötä aiemmin lähes kokonaan populaarikirjallisuuden piiriin määrittyneelle scifille on valunut arvostusta, myös sitä mukaa kun ymmärrys uusista populaarikulttuu-

rin yleisöistä ja faniuteen liittyvistä merkityksistä on lisääntynyt. Myös toisenlainen prosessi on meneillään: aikaisemmin ikään kuin faniuden varjoon jääneet teokset ovat päässeet syvempien analyysin ja tutkimuksen kohteeksi. Sitä kautta ne ovat saaneet myös lisää näkyvyyttä – ja lisää faneja.

Tarkastellessa sitä muutosta, mikä scifin näkyvyydessä viime aikoina on tapahtunut, voi sanoa ainakin sen, että ilman fandomin laajenemista ja sen monipuolisia aktiviteetteja ei sf-genren näkyvyyden lisääntyminen nykyisessä määrin olisi todennäköisesti ollut mahdollista kulttuuristen portinvartijoiden vuoksi ja lajityypin maineen takia.

Makunormien murtumia

Tieteiskirjallisuuden ja fantasian määrittelyn kysymykset ovat nousseet sitä enemmän esille, mitä enemmän näiden lajityyppien fandomin jäsenet ovat saaneet äänensä kuuluviin omien ja virallisten mediumien kautta. Sf-fandomin omissa lehdissä ja sivustoilla ovat julkaistu kymmeniä tuhansia kritiikkejä kahden vuosikymmenen aikana. Helsingin kirjamesseilla oli vuonna 2008 viidentenä vuonna peräkkäin scifististä ohjelmaa, Turun kirjamesseilla sf-ohjelmistoa on ollut sen alusta saakka, vuodesta 1993 lähtien. Finnconin ja muiden scifi-tapahtumien kirjailijavieraat ovat lähes aina saaneet laajan kirjailijaesittelyn ykkösmedioissa.

Tästä huolimatta kirjallisuuden kaanonin kaksoiskoodisto erityisesti tieteiskirjallisuutta kohtaan tulee yhä silloin tällöin esiin. Kun kaanoniin hyväksytyjä scifi-kirjailijoita George Orwellista Iain Banksiin ja Doris Lessingistä Leena Krohniin esitellään *Helsingin Sanomissa*, termejä ”science fiction”, ”tieteiskirjallisuus tai ”tieteisfiktio” tuskin mainitaan, ellei kyseessä ole fandomiin kuuluva kirjoittaja. Kuitenkin samaan aikaan scifi-teemaiset teokset ja niiden tekijät ovat saaneet merkittäviä tunnustuksia. Edellä on jo mainittu Sinisalon Finlandia-palkinto. Vuonna 2007 Pulitzer meni Cormac McCarthyn teokselle *The Road*, ja samana vuonna Nobelin

kirjallisuuspalkinto meni sf-kirjoittajanakin mainitulle Doris Lessingille (erityisesti *Shikasta*-sarja). Suomalaiset mainstream-kirjailijoinakin arvostetut Sinisalo ja Leena Krohn ovat menestyneet Amerikassa nimenomaan genrekirjoittajina: Krohnin *Tainaron* oli ehdolla World Fantasy Awardin lyhytromaaniyryhmässä vuonna 2005, vuosi sen jälkeen kun Sinisalo jakoi Tiptree-palkinnon Joe Haldemanin kanssa.

Tieteiskirjallisuuden elementit ovat luisumassa marginaalista valtavirtakirjallisuuteen – yleistä temaattista ja erityisesti visuaalista kulttuuriomaisuuttahan lajityyppi on ollut jo vuosia. On myös alettu kysyä, onko fantasia tai tieteiskirjallisuus enää lainkaan marginaalikirjallisuutta vai onko se jo aikapäivää sitten kirjallisuuskriitikoiden huomaamatta valunut valtavirtakirjallisuuden osaksi. Myös fanien lisääntynyt kiinnostus fantasiaan, sciifiin ja esimerkiksi animeen ja mangaan on tehnyt genrekirjallisuuden määrittelyn sangen kompleksiseksi. Uusi yleisö ohittaa asiantuntemattomat kriitikit ja etsii omat esittelysivustonsa, kuten esimerkiksi BTJ:n julkaisemat genreoppaat sekä Risingshadowin ja muut nettisivustot sekä genrelehdet.

Tieteisfiktion ja sen lukemisen arvottaminen skaalalla korkeakirjallisuus – populaarikirjallisuus on ongelmallista. Ensiksikin tieteiskirjallisuuden harrastajat ovat mitä tyypillisimpiä monimedialaisen ja multimodaalisen ”korkea-”, ”populaari-” ja ”massaviihteen” seka- ja suurkuluttajia. Toiseksi tieteiskirjallisuus on itsekin kirjalliselta spektriltään yhtä laaja. Se on lasten, nuorten ja aikuisten kirjallisuutta. On olemassa vaihtoehtohistorioita, ekologista sciifiä, scifidekkareita, feminististä sciifiä, poliittisia utopioita ja dystopioita ja humoristista sciifiä. Kolmanneksi nimenomaan alun perin tieteiskirjallisuuden ideoista ja kuvastosta on tullut koko kulttuurin, myös mainonnan, teatterin, muotoilun, kuvataiteen, mainonnan ja musiikkivideoiden maailman läpäisevä intermediaalinen viittauskenttä. Sellaisena tieteisfiktio on eräässä mielessä irronnut kaunokirjallisuudesta, jopa elokuvien ja televisiosarjojen maailmastakin.

Silti vanhat genremääritykset fantasian ja scifin suhteen tuntuivat yhä pätevän. Viimeisten vuosien aikana on käyty kaksi lyhyttä kirjallista debattia, jotka kuvaavat genrekirjallisuuteen liittyviä käsityksiä ehkä laajemminkin. Merkittävää on, että puhujina ovat perinteisten ammattilaisten, kirjailijoiden, kirjallisuuskriitikoiden ja kirjallisuusraadin jäsenten lisäksi uudenlaista asiantuntijuutta edustavat fanit ja uudet genrekirjoittajat. Tarkastelen poleemisesti näitä kahta keskustelua, joista ensimmäinen koskee tieteiskirjallisuus-genren nykyisen yleisen määrittelyn tuottamia ongelmia kirjailijoille, ja toinen tapausta, jossa Finlandia-Junior -palkintoraadin jäsenet ilmoittivat jättäneensä fantasiakirjat (tietokirjojen ja kirjasarjojen kera) kilpailun ulkopuolelle.

Helsingin Sanomien kulttuuriosaston artikkelissa 23.10.2003 tuotiin esille kiinnostava näkökulma kirjallisen yleisön vastaanoton ja genrekirjallisuuden väliseen suhteeseen. Jo Helsingin kirjamesujen yhteydessä julkaistun artikkelin otsikointi kertoi paljon: Pääotsikossa luki ”Kirjallinen avaruuslaiva otti nyt uuden kurssin”, alaotsikoissa ”Suomalaiset kirjailijat haluavat luopua scifi-nimekkeen käytöstä” ja ”Kirjailijat ja fanit syyttävät Hollywoodia maineen tuhoamisesta”. Artikkelin yhteydessä on kuvat Pasi Jääskeläisestä, Maarit Verrosesta ja Kimmo Lehtosesta, sekä kansainvälisten genrekirjailijoiden Iain M. Banksin, Margaret Atwoodin, George Orwellin ja Gabriel Garcia Márquesin kuvat. Samalla sivulla esitellään kirjamesujen satoa sekä Johanna Sinisalon uusi romaani *Sankarit*, jossa *Kalevalan* hahmot on siirretty seikkailemaan nykyajassa.

Jussi Ahlrothin (Ahlroth 2003) kokoama artikkeli lähtee liikkeelle tieteiskirjallisuuden harrastajille kovin tutusta näkemyksestä: suuri yleisö mieltää tieteiskirjallisuuden ”avaruusalusten ja laserpyssyjen” kirjallisuudeksi. Kirjoittaja tuo esiin Sinisalon kylälästyksen genrekirjoittajan leimaan ja sitä kautta itseään kirjoittajana kohtaan ilmaistuihin ennakkoluuloihin. Sinisalo oli monien muiden lajityypin kirjoittajien tapaan pitänyt Finlandia-palkintoon saakka tavoitteenaan valistaa lukijoita tieteiskirjallisuudesta ja fantasiasta. Hän oli toivonut, että tieteiskirjallisuus voisi kenties

jossakin vaiheessa vihdoin tulla hyväksytyksi lajityypiksi. Finlandia-palkinnon saatuaan Sinisalo joutui kuitenkin vastakkain aivan uudenlaisen kirjallisen yleisön kanssa. Kannustavan, asiantuntevan ja kiinnostuneen genrelukijakunnan sijaan vastassa oli skeptinen ja lajityyppiä tietoisesti vierastava yleisö. Lukijapalautteiden vyöryn myötä Sinisalo oli melko ymmärrettävästi päätenyt siihen, että lajityypistä syntyneitä kuvia on täysin turha koettaa muuttaa. Hän esittää johtopäätöksensä Ahlrothin artikkelissa: ehkäpä genrenimikkeen poistaminen olisi helpompaa kuin syvään juurtuneiden ennakkoluulojen häivyttäminen.

Samantyyppiseen pohdintaan ovat kyseisen artikkelin mukaan päätyneet myös sf-kirjailijat Kimmo Lehtonen ja Pasi Jääskeläinen. Artikkelissa nostetaan esiin angloamerikkalaisessakin kirjallisuudessa esille otettu termi spekulatiivinen fiktio, joka kirjailijoiden mukaan voisi korvata ongelmallisen tieteiskirjallisuus-termin. Jääskeläinen, jonka novelleista monet ovat joko fantasiaa tai sf:ää, mutta yhtä usein kumpaakin tai/ja surrealistista kerrontaa, on sitä mieltä, että tieteiskirjallisuutta tulisi nimittää yksinkertaisesti fiktioksi. Lehtonen kuuluttaa hyvälle sf:lle ”Ranskan malliin nimitystä kirjallisuus”, joka jättäisi termin science fiction pelkälle viihteelle. Toisaalta artikkelissa mainitaan myös, että sf:n esittelemine pelkästään laatukirjallisuutena on problemaattista, sillä kaiken muunkin kirjallisuuden tavoin myös tieteiskirjallisuuden todelliset helmet ovat harvassa. Ja esille nousi jälleen kysymys: kuka määrittelee hyvän kirjallisuuden ja viihteen?

Ahlrothin artikkeli toi näkyviin yleisön jakautumisen. Toisaalla ovat tieteiskirjallisuuden vakiintuneet lukijat jotka eivät pelkää genre-leimaa – tai leimaa minkäänlaisen kirjallisuuden lukemisesta. Toisaalla taas ovat valtavirtakirjallisuuden lukijat, joille markkinointi ja mediat ovat synnyttäneet vastenmielisyyden ”avarusseikkailuja” kohtaan. Suomalaisen sf-kirjailijan tilanne on siis melko ongelmallinen. Todella kummalliseksi tilanne kuitenkin tulee, kun otetaan huomioon, että kotimaisessa kirjallisuudessa on lukuisia tieteiskirjailijoita, jotka ovat nousseet esiin profiloitumatta scifiin, kuten Ahlroth huomauttaa. Erityisen oivallisia esimerkkejä

ovat hänen mainitsemansa Maarit Verronen, jonka alkuvaiheen tuotannon teoksia harvemmin scifiksi mainittiin, tai Arto Paasilinna, jonka teoksissa on monenlaisia fantastisia elementtejä. Esimerkiksi Paasilinnan *Operaatio Finlandia* (1972) täyttää täysin vaihtoehto-historian tunnusmerkit. Merete Mazzarellan *Marraskuun* (suom. 2004) novellit ovat lohduttomia ja varoittavia ”entä jos...” -tarinoita, spekulatiota siitä, mitä tapahtuisi jos nykyinen kehitys jatkuisi tiettyihin suuntiin. Lukuisille kielille käännetyn Leena Krohnin suomalaisten teosten esittelyjen yhteydessä en ole juuri nähnyt (scifi- ja fantasialehtien kritiikkejä lukuun ottamatta) mainintaa siitä, että *Matemaattisia olioita* tai *Tainaron* täyttävät myös tieteiskirjallisuuden tunnusmerkit.

Käytännössä tilanne on siis sellainen, että Suomessa leimautuu tieteiskirjailijaksi, jos kirjoittajan teosta sellaisena markkinoidaan ja toisinpäin. Joskus se tuottaa selkeitä ongelmia lukijakunnan kapeutuessa pelkän genreleiman karkottamana, kuten Sinisalonen kohdalla kävi. Toisaalta jotkut kirjailijat käyttävät luontevasti tieteiskirjallisuuden elementtejä, jotka suuri yleisö nielee mukisematta, koska ei tiedä lukevansa ”avaruusseikkailuja”. Jotkut puolestaan kirjoittavat sellaisella alueella, jolla tieteiskirjallisuus on jo arkipäivää ja muuttunut tunnistettavaksi. Esimerkiksi Risto Isomäen ekoscifi, ekologiset tieteisromaanit, ovat saaneet hyvän medianäkyvyyden, ja vaikka joissakin kritiikeissä tieteiskirjallisuus tai scifi-termi mainitaankin, se ei tunnu haittaavan. Ekokatastrofi on meille ehkä jo ”tuttu ja turvallinen”, arkinen aihe. Myöskään Leena Krohn ei ole leimautunut tieteiskirjailijaksi.

Kritiikin kentällä jakaumaa kuvaa esimerkiksi Heimo Suden romaanin *Kentauri* (2003) vastaanotto. *Keskisuomalaisen* kriitikko Hannu Waaralan ylistävässä kritiikissä näkyvät jo otsikossa termit satiiri, fantasia ja scifi, ja leipätekstissä teos sijoitetaan muun nykyscifin kenttään (Waarala 2004). Sen sijaan Pekka Tarkan lähes sivun kokoinen kritiikki *Helsingin Sanomissa* (Tarkka 2003) onnistuu huolellisesti välttämään kaikki nuo termit. Kuitenkin asiaa tuntevalle *Kentaurin* rinnastaminen Harry Martinsonin *Aniaraan*, George Orwellin romaaniin *1984* ja Esko Valtaojan *Kotona maa-*

ilmankaikkeudessa -teokseen samoin kuin romaanin kuvaus eivät jätä mitään epäilystä lajityypistä. Tarkan huolellisesti valituin kiertoilmaisuin Susi ”vирnistää globalisaation maailmalle”, teos on ”mielikuvituksekas romaani”, teos sijoittuu ”2000-luvun toiselle sadalle”. Näyttäisi siltä, että *Helsingin Sanomien* kritiikeissä tieteiskirjallisuus voidaan mainita, jos arvioijana on fandomin jäsen.

Suomen kirjallinen kenttä ei ole millään lailla yksin tieteiskirjallisuus-termiin liittyvien ongelmiansa kanssa. Voidaan kuitenkin ajatella, että muualta maailmasta katsottuna Manner-Euroopassa fantastisten tekstien kirjoittajilla jotenkin helpommat oltavat, ja että toisaalta Suomessa genre olisi erityisen arvostettu. Brittiläinen *Emerald City* nettifanzinen päätoimittaja Cheryl Morgan (Morgan 2004) aloittaa ylistävän kritiikkinsä Krohnin *Tainaronista* toteamalla, kuinka Leena Krohn on eurooppalaisena kirjailijana vapaa angloamerikkalaisen kirjallisuuden perinteen pakkomielteestä tehdä eroa ”hyvän” mimeettisen fiktion ja ”huonon” fantastisen tekstin välille. Hän lisää, että Krohn on siksi vapaa kirjoittamaan korkeatasoista tieteiskirjallisuutta. Edellä siteerattujen suomalaisen kirjallisuuskustelun otteiden perusteella tämä näkemys tosin kyseenalaistuu.

Morganin mainitsema arvojako näkyy kansainvälisesti tieteiskirjallisuuden ja fantasian systemaattisena vähättelynä, johon voi tutustua David Langfordin lukuisia kertoja Hugo-palkitun nettilehti *Ansible*n palstalta: ”As others see us” osoitteessa <http://news.ansible.co.uk/>. Siihen kootaan jatkuvasti eri medioista kootuja kommentteja tieteiskirjallisuudesta ja sen lukijoista. Niissä tieteiskirjallisuuteen liitetään pääsääntöisesti lonkeroavaruushirviöitä, raketteja ja laser-taisteluita, ja lukijat rinnastetaan Star Trek-nörtteihin.

Eräässä ”As others see us” -osiossa viitataan kirjailija Margaret Atwoodiin, jonka suomennetut teokset *Oryx ja Crake* (*Oryx and Crake*, 2003) sekä *Orjattaresi* (*Handmaid's Tale*, 1985) ovat arvostettua tieteiskirjallisuutta. Langford viittaa *Oryx and Crake* -romaanin arvioon *The Guardianissa*. Siinä todetaan: ”Tämä on matkakirja, joka edustaa parasta mitä tieteiskirjallisuudessa on. Se ei siis tar-

joa mitään juonetonta teknotarinaa tai seksiä nollapainovoimassa, vaan karun ja paljastavan tarinan siitä, mitä tulevaisuus voi olla”. Kirjakritiikki suuntaa itse asiassa kritiikin kohti avaruusoopperaa. Tosin sekin voi tarjota kriittistä asennetta, kuten Harry Harrison tekee *Teräsrotta*-kirjoissaan. (Ks. esim. <http://www.aikakone.org/juhani/arkisto/avaruusooppera.html>.)

Atwood on itse hyvä esimerkki kirjailijasta joka kamppailee genre-kirjoittajan leiman kanssa. Hän on toistuvasti ilmoittanut olevansa ei-scifi-kirjailija. *Books@Randomin* Kirjanurkka-sivustolla ollut Atwoodin haastattelu *The Handmaid's Tale* -romaanin ilmestyttyä herätti melkoisesti keskustelua tieteiskirjallisuuden harrastajien joukossa. Tässä on tieteiskirjoittajien ja fandomin joukossa kohua herättänyt lainaus artikkelista:

Haastattelijä: ”On vaikeaa määritellä tämän teoksen lajityyppiä. Onko se tieteiskirjallisuutta?”

Atwood: ”No ehdottomasti ei tieteiskirjallisuutta. Scifi on täynnä marsilaisia ja planeettain välisiä avaruusmatkoja ja sen sellaista. Tämä kirja ei suinkaan ole sellainen. *Orjattaresi* on spekulatiivista fiktiota, genreltään sen voi rinnastaa teoksiin [Aldous Huxleyn] *Uljas uusi maailma* ja [George Orwellin] *1984*. Romaania *1984* ei kirjoitettu science fictioniksi, vaan vuoden 1948 elämän tarkasteluksi. Samalla tavalla *Orjattaresi* on nykyhetken yhteiskunnan tarkastelua hieman toisesta näkökulmasta.

([Anon] 1998, käänös minun)

Myös esimerkiksi Kurt Vonnegut totesi *The Guardianin* palstalla, kuinka hänet on määritelty tieteiskirjailijoiden joukkoon ilmeisesti vain siitä syystä, että hän sattui käyttämään teknologiaa kirjassaan *Sähköpiano* (*Player piano*, 1952). Tekniikka puolestaan oli hänen kirjassaan vahvasti esillä siksi, että hän tunsi kaupungin nimeltään Schenectady. Se oli suurten tehtaiden kaupunki, ja Vonnegutin tuttavat siellä olivat insinöörejä, fyysikkoja, kemistejä ja matemaatikkoja. Vonnegut päätteli, että koska kriitikot eivät koskaan olleet nähneet paikkaa, he päättelivät että kyseessä oli fantasiakaupunki. Hän ei pitänyt määritelmästä.

Minusta tuli niin sanottu tieteiskirjailija kun joku päätti, että olen tieteiskirjailija. En minä halunnut sellaista luokitusta, joten pohdin, ketä olin loukannut niin paljon, että se esti saamasta tunnustusta vakavaksi otettavana kirjailijana. (Vonnegut, Ansible 223, käänös minun)

Vonnegut on kuitenkin käyttänyt huomattavan tietoisesti tieteiskirjallisuuden aineksia romaaneissaan, kuten teoksissa *Titanin seireenit*, *Kissan kehto* ja *Teurastamo numero viisi*. Jotkut kirjailijat, kuten Iain M. Banks, ovat halunneet pitää erillään tieteisfiktion ja valtavirtakirjallisuuden kirjoittajan roolit. Nimellä Iain Banks hän kirjoittaa ”realistista” proosaa, ja nimellä Iain M. Banks scifiä.

Tieteiskirjallisuuden genre-leima koetaan siis ongelmaksi. Lukijat (ja kirjoittajat) toisaalta tarvitsevat maamerkkejä ja leimoja, mutta toisaalta ne voivat koitua myös suuriksi vastaanoton ja kirjallisen uran esteiksi. Tässä mielessä voisi ajatella, että erityisesti kirjallisuusinstituutioiden yhtenä tehtävänä voisi olla tietoisuus näistä keinotekoisista rajoista ja tarvittaessa ennakkoluulojen hälvettäminen. Siksi toinen esimerkkitapaus, Finlandia Junior -kilpailun päätös sulkea fantasia kilpailun ulkopuolelle ”koska Potter tulee aina vastaan”, on hämmäntävä esimerkki kirjallisuuden lajityyppien raja-aitojen nostatuksesta. Lainausmerkeissä oleva ilmaus oli Finlandia Junior -kilpailun valintalautakunnan puheenjohtajan Pekka Leinosen. ”Vanhojen” kirjallisuusasiantuntijoiden lisäksi uudenlainen asiantuntijajoukko, fanien verkosto eli fandom reagoi asiaan.¹⁰³

Vuoden 2005 Finlandia Junior -raadin finalistien valintaperusteet paljastettiin 11.11.2005 (Virtanen 2005). Marraskuun puolesavälissä kohu valintakriteereistä oli noussut jo niin kovaksi, että *Helsingin Sanomien* oli reagoitava 18.11, vaikka Leena Virtanen oli kritisoinut valintoja jo alkuperäisen artikkelin yhteydessä (Ahlroth 2005). Raadin ilmoituksen mukaan finalisteja valittaessa pois oli nimittäin jätetty tietokirjat, kirjasarjojen teokset – sekä fantasia.

Erityisen kiinnostuksen kohteeksi nousikin sitten se, keitä finalistit olivat. Yksi on Leena Korolaisen hiirirunoteos *Kuono kohti tähteä*, toinen Katri Kirkkopellon ja Suna Vuoren kuvateos *Hirveää! parkaisi hirviö*, kolmas Maria Vuorion *Sitä kukaan ei tiedä*,

neljäs Reetta Niemelän *Makkarapiruetti*, viides Nora Schuurmanin *Auringonkukkatalvi* ja kuudes Tuija Lehtisen *Mopo*. Kaksi viimeistä täyttävät realistisen kerronnan tunnusmerkit, kaksi ensimmäistä ovat silkkaa satua ja fantasiaa. Mutta ei kahta keskimmäistäkään juuri voi kutsua realistiseksi kerronnaksi. Vuorion kirjassa koira löytää kuoppaa kaivaessaan oikotien Kiinaan, ja Niemelän makkarapiruetti vilisee taatusti fantastisia hahmoja.

Ei siis ihme, että jo samana päivänä kun ehdokkaat julkistettiin, alkoi kiihkeä keskustelu. Vaikka kaikkiin poissulkemisiin kohdistui kritiikkiä, keskityn tässä nimenomaan fantasiakirjallisuuden pudottamiseen kohdistuneeseen kritiikkiin. WSOY:n kuuden kirjailijan nettiblogissa <http://www.wsoy.fi/grafomania/> nähtiin merkittävimpänä ongelmana juuri genrerasismi.¹⁰⁴ Hyvien poisjätettyjen fantasiateosten listalla mainitaan muun muassa vastikään Olvi-palkittu Virpi Saarisen *Jäälinnun sulka*, Ritva Toivolan *Arvaamaton aikamatka* sekä Sari Peltoniemen *Ainakin tuhat laivaa*. Myös *Kiiltomato*-nettilehdessä kommentoitiin tapausta välittömästi. Muun muassa Mike Pohjola (kirjailija ja suomalainen fandom-aktiivi) kysyy kriittisessä kommentissaan, onko kukaan raatilaisista lue-
nut lapsuudessaan kirjoja joissa ei olisi fantasiaa. Hän mainitsee esimerkkeinä *Muumi*-kirjat, *Runotyöt* ja *Narniat*, jotka olisivat nyt jääneet finaalin ulkopuolelle. Genre-kysymyksen pohdinta oli kuitenkin näissä kommentteissa melko vähäistä.

Sen sijaan www.risingshadow.net -sivustolla alkoi laajempi pohdinta siitä, miten fantasiagenre kenties oli raadissa ymmärretty, otsikolla ”Finlandia Junior palkintoehdokkaat 2005”. Genrerasismi mainitaan myös, ja raadin puheenjohtaja Leinosen puheen sisäisiä ristiriitaisuuksia analysoidaan. Tarkastelun kohteeksi otetaan muun muassa raadin esittämä perustelu ”Kirjasarjoihin kuuluvat kirjat sekä fantasiakirjat jätimme loppuvalinnassa pois tuodaksemme näiden lajien rinnalle vaihtoehtoja.” Tätä verrataan puheen myöhempään osaan, jossa Lehtonen toteaa: ”Itsetarkoitukselliset shokki- ja mässäilykirjat näyttävät väistyneen. Vastapainoksi edelliselle löytyi magiikkaa ja sadunomaisia, yliluonnollisia piirteitä käsitte-

leviä aiheita, kuten lastenkirjallisuudessa pitää ollakin.” Siis, toisin sanoen, fantasiaa, Risingshadowin keskustelussa todetaan.

Tuolloinen Tolkien-seuran puheenjohtaja Karoliina Leikomaa toi kyseisellä palstalla esille myös sen paradoksaalisen tilanteen, että ehdokasasettelun ulkopuolelle on todennäköisesti jäänyt jopa kirjailijoita, jotka eivät itse edes tiedä kirjoittaneensa fantasiaa. Esimerkkinä tällaisen mahdollisuudesta hän mainitsee toissavuoden Kuvastaja-palkitun, Juha Ruusuvuoren ja hänen teoksensa *Nokian nuoriso-ohjaaja*. Kirjoittajalle itselleen oli ollut yllätys, että perusteissa oli mainittu moneen kertaan teoksen taitavat fantasia-ominaisuudet, joita hän ei itse ollut tietoisesti ajatellut edes käyttävänsä.

Keskustelu jatkui muun muassa lasten ja nuortenkirjallisuuslehti *Onnimannin* numerossa 4/2005, jossa Päivi Heikkilä-Halttunen (2005) kyseenalaisti koko kirjallista kenttää tuntemattomien kerta-raatilaisten kyvyn hahmottaa sekä perinne että uudet ilmiöt. Voisi ajatella, että tapauksessa on kyse ensisijaisesti kyvystä erottaa itse kirjallisuusilmiö ja sen seurannaisilmiöt. Siinä mielessä kiintoisaa on, että fantasiaa ei suinkaan suljettu kisan ulkopuolelle työn sääntämiseksi, vaan päätös tehtiin vasta, kun kaikki kirjat oli luettu.

Vastaavantuoppinen debatti käytiin esimerkiksi vuonna 2003, kun yhdeksi Tieto-Finlandia -palkintoehdokkaaksi valittiin Kalevi Wiikin *Eurooppalaisten juuret* (2003). Maaria Linko kommentoi käytyä keskustelua *Sosiologia*-lehdessä 2/2004 (212–224). Keskustelun ytimessä oli tuolloin kysymys Wiikin teoksen tieteellisestä statuksesta. Linko analysoi kansallisen historiakäsityksen merkitystä Tieto-Finlandian valintakeskustelussa, ja pohti palkintoraatien roolia kirjallisen arvon rakentajina. Tapaus Wiik ei ole suoraan verrattavissa Finlandia Junior -keskusteluun, mutta Lingon artikkeli herätti kuitenkin kysymyksen joka kuulosti kovin tutulta. Voidaan nimittäin kysyä, liittyykö myös fantasiagenren vastaanoton ongelmiin jonkinlainen kirjallisuutemme kansallinen erityispiirre, jonka mukaan kyseinen lajityyppi koetaan edelleenkin vahvan realistisen kirjallisuusperinteemme näkökulmasta kyseenalaiseksi? Voi olla. Huomauttaahan esimerkiksi Mikko Lehtonen *Post Scriptumissaan* (2001) Katarina Eskolaan viitaten, kuinka suomalaiseen kirjalli-

suuteen liittyi 1800-luvun lopulla voimakkaasti yhteiskunnallisen kuvauksen vaatimus. Lehtosen mukaan esteettinen fabulointi ei Suomessa tästä syystä ole ollut samassa määrin kirjallisuuden keskeinen elementti, vaan sellaiseksi on nähty kansallisen identiteetin luomisen ja ylläpidon tehtävä.

Lopulta voidaankin kysyä, mitä luetaan kun luetaan sitä, mikä tiedetään genretekstiksi? Sinisaloa luetaan scifinä, vaikka hän kirjoittaisi *Kalevalasta* koska hän on leimautunut scifikirjailijaksi. Isomäkeä luetaan ekoscifinä, jonka koetaan olevan jotain muuta kuin ”laserpyssyt ja avaruusaluukset”. *Raidia* luetaan ja katsotaan dekkarina koska se on sellaiseksi määrittynyt. Lessingiä, Vonneguttia ja Atwoodia luetaan joko mainstreamkirjailijoina, laatukirjallisuutena tai tieteiskirjallisuutena lukijan oman määrittelyn mukaisesti. Käytännön tasolla ongelmalliseksi tilanne tulee silloin, kun se vaikuttaa kirjoittajan mahdollisuuteen saada tekstejään luettavaksi, kuten Sinisaloon kohdalla.

Asiantuntijuuden puuttumisen näkyminen asiantuntijaraadeissa tuottaa ja ylläpitää yhä ongelmalliseksi koettuja genremääritelmiä. Viimeinen esimerkki suomalaisen sf-fandomin kommentoimasta keskustelusta koskee kulttuuri- mielipide- ja tiedelehtien liitto *Kultti* ry:n Vuoden laatulehti-kilpailua. Kyseisen kilpailun sadan euron osallistumismaksu kattaa asiantuntevan raadin antaman palautteen lehden sisällöstä ja ulkoasusta. Tampereen Science fiction -seuran julkaisema *Portti*-lehti osallistui kilpaan vuonna 2007. Se sai palautteen, jonka keskeinen viesti oli ”Tulkaa kaapista ulos! Menkää baariin! Tavatkaa naisia!”. Raadilta olivat jääneet huomaamatta muun sisällön ohessa (artikkelit ja sisällysluettelot) *Portti*-lehdessä kirjoittavat lukuisat palkitut naiskirjoittajat, jotka, kuten Ahlroth (2008, C1) mainitsee, ovat tehneet myös kustannussopimuksia kaupallisten kustantajien kanssa. Kysymys kuuluukin, mitä raati on lukenut lukiessaan *Portti*-lehteä.

Nämä keskustelut kertovat siitä, että sf ja fantastinen kirjallisuus yleensäkin ovat genrenä edelleen jonkinlaisessa ghettoasemassa. Jotakin kuitenkin kertoo se, että edellä mainitut keskustelut ovat julkisuudessa käytyjä (sanomalehdet, aikakauslehdet ja internet),

ja niiden julkisuuteen tuojina ovat toimineet juuri genren asiantuntijat ja fanit. Siinä missä 1950-luvun asiantuntija–fani -asetelma oli vielä sangen selkeä, 2000-luvulla keskustelua käydään monilla rintamilla ja eri asiantuntemuksen kentillä: kirjoittamisen, kritiikin, julkaisupolitiikan ja tutkimuksen kentillä. Abercrombien & Longhurstin ja Lacyn kuvioita ajatellen asiantuntijuuden ja kuluttajuuden kehittyminen näkyy tässäkin prosessissa. Abercrombien janan rinnalla kulkee ikään kuin toinen harrastajien jana, jossa toisessa päässä on ulkopuolisuus, toisessa päässä ammatillisen vaikuttajan rooli. Maun määrittäminen tapahtuu enenevässä määrin fandomista käsin. Tämä toinen jana on rinnakkainen Lacyn janan kanssa. Lacyn tarkkailun, analyysin ja osallistumisen prosessit voidaan nähdä rinnakkaisella tavalla suuntautuvan virallista vaikuttamista, julkiseen keskusteluun osallistumista kohti.

PÄÄTÄNTÖ: FANIUDEN SIIRTYMIÄ

Koko science fiction fandomin syntyprosessia voi kuvailla redusoiden vaikkapa seuraavasti: yhteiskunnallinen tilanne synnytti 1800-luvun alussa tilauksen uudelle tavalle kirjoittaa maailmasta. Syntyi kirjallinen genre joka levisi kaikkialle teollistuneisiin maihin. Genren kirjoittajat kehittivät lajityyppiä, joka 1900-luvun alkupuolella levisi erityisesti lehtien, kirjojen, elokuvien ja radion välityksellä. Harrastajien lehtien, fanzineiden kautta fanit löysivät toisensa ja sosiaalinen verkosto, fandom alkoi muotoutua. Lehtien julkaisemat lukijakirjeet aktivoivat uusia lukijoita osallistujiksi ja uudet julkaisukanavat kannustivat lukijoita kirjoittamaan kaunokirjallisia ja tietotekstejä. Kirjoittajien joukosta kasvoi sekä tuottajia, jotka kehittivät ja siirsivät vaikutteita edelleen. Genre resonoi jatkuvasti yhteiskunnallisen keskustelun kanssa. Vanhojen ja uusien medioiden tukemana ilmiö yleistyi, monimediaistui ja arkipäiväistyi luoden jatkuvasti uudenlaista kieltä ymmärtää uudenlaisia yhteiskunnallisia prosesseja. Suomalainen sf-fandom syntyi, kun maastamme löytyi kriittinen massa eli riittävä määrä henkilöitä, jotka organisoituvat lajityypin ympärille. He hyödynsivät kansainvälisiä suhteitaan luoden yksin ja yhdessä strategiaa sekä genren että sen faniuden näkyvyyden nostamiseksi. Angloamerikkalaisen kulttuurin ”tieteen runoudesta” ja ”silmäyksistä tulevaisuuteen” tuli myös Suomessa ensinnäkin tekstiävain tämän päivän ja tulevaisuuden ennakointiin ja analyysiin ja toiseksi fandomin kokemuksellinen, ”toisenlainen maailma”, mentaalinen ja fyysinen paikka.

Sandvossin (2005, 836–837) mukaan faniudessa ei ole olennaista vain sen muodostama utooppinen tila. Hän näkee fandomien merkityksen nimenomaan siinä, että ne tuovat näkyviin rajat sosiaalisen todellisuuden ja fandomin välillä. Omassa tutkimuksessani utooppisuus nousee kuitenkin selvästi esiin. Samoin tutkimuksessa korostuu fanien aktiivinen suhde yleiseen mediakenttään. Tässä roolissa faniutta voi kuvata asiantuntijaverkostoksi.

Markkinoiden ja kritiikin näkökulmasta marginaalista genreä kohdellaan samaan aikaan sekä liian populaarina että liian vaikea-

na. Tämä asenne on joskus jopa vastakkainen fandomin tavoitteiden ja sen jäsenten kokemusten kanssa. Se heijastuu markinoinnissa ja kritiikissä myös asenteina faneihin, ja vaikuttaa myös siihen, kuinka fanit itse kokevat mahdollisuutensa vaikuttaa tuotantoon. Nikusen kuvaamien ”marinakanavien” sijaan suomalainen sf-fandom on kansainvälisen fandomin tapaan löytänyt vaihtoehtoreitin: se on luonut omat julkaisukanavansa, osallistuu aktiivisesti yleiseen kirjallisuuskeskusteluun ja tutkimukseen ja määrittelee yhä enenevässä määrin omaa kontekstiaan.

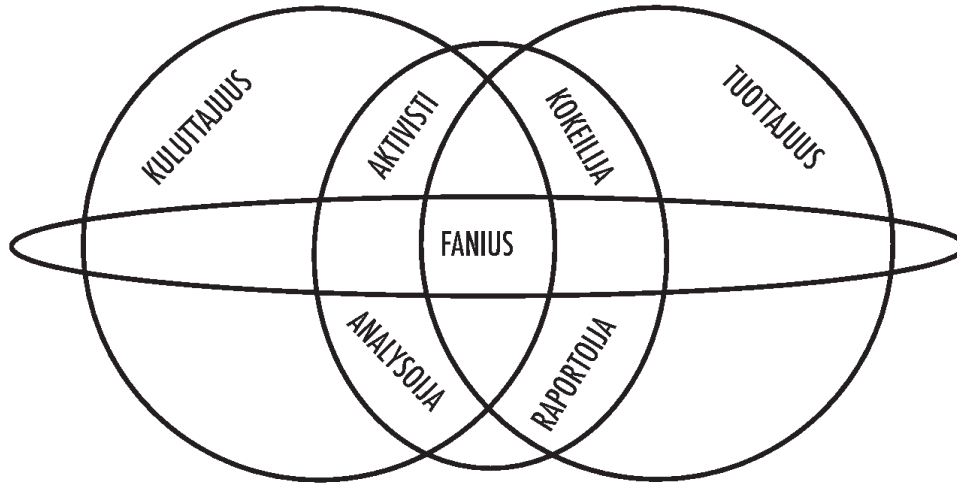
Lähdin liikkeelle tutkimuksessani tarkastelemalla Abercrombien & Longhurstin (1998, 144) tekemää jaottelua kuluttajiin, faneihin, kultisteihin, entusiasteihin ja pientuottajiin. Yksinkertaisen lineaariseksi hahmottuva kuvio on tutkimuksessani osoittautunut hyvin käyttökelpoiseksi faniuden tuotannollisen tason toiminnan hahmottamisessa. Esimerkiksi positiiviseksi suhteeksi määrittyneen faniuden lisäksi esimerkiksi vaikkapa Jonathan Grayn (1997, 2002, 2005) kuvaamaan anti-faniuteen liittyvät aktiviteetit voitaneen sijoittaa janaan sangen yksinkertaisesti. Toisaalta törmäsin kouluampumisten uutisoinnin kautta myös faniuteen, joka liittyy muiden ja itsen tuhoamiseen (Hirsjärvi 2009) ja kysyin mikä tällöin katsotaan faniuden ”tuotannolliseksi” elementiksi ja kuinka se olisi sijoitettavissa Lacyn tai Abercrombie & Longhurstin janoille. Koulusurmiin liittyvät merkitykset löytyvät paremmin käyttämällä Lacyn tarkastelutapaa jossa etualaistuu kohteen rooli suhteessa yhteiskuntaan, sekä pohtimalla ilmiötä yhteisöllisyyden kautta. Näin olen tehnyt artikkelissa ”Kuka fanittaa kouluampujaa – koulusurmien tarkastelua fanitutkimuksen kautta” (Hirsjärvi 2009).

Fornäsin (1995, 265) ilmaisu ”subjektien uiskentelu symbolien virrassa”, yksilön ja yhteiskunnan ja subjektien välinen suhde identiteettityössä, kaikuu työssäni molempien, sekä Abercrombie & Longhurstin että Lacyn esitysten tarkastelun takana, tuottamassa niihin kriittistä näkökulmaa. Tuntuu mahdottomalta esittää faniuden moninaista ja liikkuvaa olemusta yhden kuvion kautta. Siksi lähdin tarkastelemaan Marcusin (1995, 95–117) monipaikkaisen tarkastelun kautta, millä tavoin faniuden kokemusta läpäisevät

esimerkiksi Abercrombien & Longhurstin ja Lacyn kuvioiden esittämät suhteet fanien, fandomin ja tuotannon välillä. Tällöin faniutta saattoikin tarkastella monissa eri positioissa ja maisemissa, esimerkiksi identiteetin käyttövoimana, erityisinä suhteina ympäristöön, arvoihin tai talouteen. Tällöin fani on vuorotellen tai samaan aikaan sekä kokija, analysoija, raportoiija että toimija ja vaihtaa rooliaan sen mukaan onko hän kuluttajan vai tuottajan ominaisuudessa. Tällöin voidaan lakata tarkastelemasta henkilökohtaisen faniuden aseteita kultistina tai tuottajana, tai kieltäytyä tarkastelemasta tuottajaa joko toimijana tai analysoijana. Samaten hyväksytään ajatus, jonka mukaan subjektille on mahdollista olla sekä ristiriitainen suhteessa omaan faniuden positiointiinsa, että selkästi määritellyissä suhteissa oman faniutensa tiettyihin tuotannollisiin prosesseihin.

Abercrombien & Longhurstin kuvion esittämät faniuden intensiivisyyden, professionaalisuuden ja tuotannon sfäärit sopivat apuvälineeksi hahmottamaan tieteisfiktion kohdalla niihin liittyvää faniuden monimuotoisuutta, samoin kuin myös fanien yksilöinä ja fandomin yhteisesti toteuttamia organisoitumisen ja tuottamisen/tuotannon prosesseja. Sen sijaan vaikkapa määritelmä fanit-katsojat (Tulloch & Jenkins 1995, 23) olisi laajuudessaan liian yleinen väline tuomaan näkyviin faniuden moninaisuuden kokemusta siitäkin huolimatta, että se on faneille itselleen oivallinen mittari kuvata omaa kokemustaan teoreettisella faniuden intensiteetin kaarella. Rainer Winterin jaottelu *muukalaisiin, noviiseihin, turisteihin, entusiasteihin ja friikkeihin* kohdistuu myös sosiaaliseen maailmaan integroitumisen asteisiin ja voisi avata monitahoisemmin myös omien haastateltavieni kokemuksia (Kovala 2003, 196). Kuitenkin sen sangen värittyneet termit voisivat joidenkin faniuden itsemäärittelyn kannalta tuottaa ongelmia sisään- ja ulossulkevine sävyineen.

Haastattelujen perusteella faniuden mielekkyyttä luovia asioita olivat etupäässä sosiaalisuuden kokemukset ja tieteisfiktion tapa avartaa ja selittää maailmankuvaa. Näihin liittyen esille nousivat erityisesti 1) *jatkuvuus* sekä kriittisen kirjallisuuden lukemisessa ja genren kehittämisessä, 2) fandomissa *mukanaolo subjektiivisena*

Kuvio 2. Paikkaa vaihtava fanius kuluttajuuden ja tuottajuuden liikkuessa sfääreissä.

kokemuksena, 3) sosiaalisuuden kannalta merkitsevät *omat verkostot*, ja tähän liittyen fandomin sukupolvien jatkumo ja omat lapset tulevana genren kuluttajia sekä 4) genren ja fandomiin liittyvä *luova toiminta*, jonka piiriin kuuluvat niin luova kirjoittaminen kuin kirjoittajakoulutuksen ja kilpailujen järjestäminen, tapahtumanjärjestäminen ja keskustelut jne. Näiden kautta tapahtuu ammatillistumista ja asiantuntemuksen lisääntymistä sekä yksittäisten fanien tasolla että organisoituvassa fandomissa.

Lacyn kuvion taiteilijuuden positioiden (kokeilija–raportoi- ja–analysoija–aktivisti) kautta sain Abercrombien & Longhurstin kuvion faniuden tarkasteluun syvempiä merkityksiä ja poliittista ulottuvuutta. Näihin liittyvät suomalaisille faneille yhteiseksi koetuista teemoista seuraavat 1) halu kurkistaa tulevaisuuteen – myös varoittavien *ennakointien* kautta, 2) halu *nähdä ja ymmärtää* toisenlaisia maailmoja – ja niiden kautta myös oman maailman ilmiöitä, 3) *esteettinen kokemus* – ”sense of wonder” ja 4) arjen ongelmien käsittely scifin kautta – *ajatuskokeet*. Faniuden asiantuntijuuden ja tuottamisen asteet kääntyvät helposti aivan toisennäköisiksi, jos niitä tarkastellaan lähemmin eri fanien kokemuksissa. Kuinka

esimerkiksi tieteisfiktion lukeminen määrittyy lapsen, aikuisen, miehen/naisen, kääntäjän, toimittajan, kustantajan tai kriitikon näkökulman kautta? Kuinka scifin kirjoittamiseen tai elokuvien tekoon liittyvien aktiviteettien kenttää määrittävät halu, ammatilliset tavoitteet, oppiminen tai antaminen muille? Kuinka fandomin sosiaalinen toiminta näyttäytyy fandomin ulkopuolisen silmin, tai fandomiin mukaan pääsemisen, sosiaalisuuden, faniuden käsitteen, sukupolvien tai sukupuolen näkökulmista?

Kuviossa 2 yhdistän Abercrombien & Longhurstin ja Lacyn janojen kategorioita. Lähdän siitä että fanius on jo sinänsä intensiivinen suhde, jonka tarkastelu riippuu monin tavoin sekä fanin toiminnasta että hänen motiiveistaan ajassa ja paikassa. Jätin A & L:n kuviosta jäljelle pelkät kuluttajan ja tuottajan positiot sillä sen, kuinka fani ottaa eri tavoin ja eri aikoina positioita kuluttajuuden ja tuottajuuden välillä, voidaan ajatella olevan vahvasti yhteydessä Lacyn esille tuomiin taiteilijuuden kokeilija–raportoija–analysoija–aktivisti -positioihin. Ne kuvaavat nimensä mukaisesti aktiivisia suhteita taiteilijan omaan työhön ja ympäröivään yhteiskuntaan eri roolien kautta. Fani voi olla joko kuluttaja (tuotteiden ostaja, katselija ja kuuntelija) tai tuottaja (kirjoittaja, toimittaja, jakelija) tai molempia samanaikaisesti. Jokaisen aktiiviseksi faniksi tulemisen prosesseihin kuuluvat myös initiaativovaiheen kokeilut sekä saatujen kokemusten ja tekstien analysointi – usein myös raportointi. Aktivistin roolissa fani sekä ottaa haltuunsa faniuden määritelmää että luo itselleen vaihtoehtoista sosiaalista todellisuutta ja utooppisia tiloja muiden kanssa. Hän voi täten toteuttaa faniuttaan kokeilijan, raportoijan, analysoijan ja aktivistin roolissa joko samanaikaisesti tai eri aikoina. Voittoa tuottavan markkinatalouden ja faniuden monin tavoin risteävät kentät käsittävät taloudellisen pääoman lisäksi bourdieulaista, sekä sosiaalista että kulttuurista pääomaa, ja sen vaihtoa (Bourdieu 1993, 7). Faniuden keskusteluiksi avautuvat diskurssien maailmat kaikessa mediassa, subjektiivinen merkityksiin kiinnittyminen tuottaa yhteiskunnallista muutosta, tiedon ja asiantuntemuksen lisääminen on uudenlaista verkostoasiantuntijuutta ja arvonannon hankkiminen riippuu yhteisölle antamisesta.

Olellenaista kuviossa on se, että se ei kuvaa fania vaan faniutta. Siinä mielessä on syytä myös pohtia, kuinka kuvio resonoi tutkimuksessa käsiteltyjen teemojen kanssa ja kuinka se onnistuu kuvaamaan sukupuolen, sukupolvien, lajityypin määrittymisen tai faniuden maailmankuvan ulottuvuuksia. Kuvion keskiössä oleva faniuden kokemus on nähtävä jatkuvassa liikkeessä ja vaihtuvissa positioissa. Silloin se kuvaa tutkimuksessa esille tuotua keskustelua naisen asemasta fandomissa ja genressä sekä yleisellä tasolla että subjektiivisen kokemuksen tasolla, myös kuvasin keskustelun seurauksia kuluttamisessa, tuottamisessa ja fani-positiossa vuosikymmenten aikana. Sukupolvien myötä mahdollisuudet vaikuttaa genren määrittymiseen ja suoraan sen tuotantoon ovat selkeästi lisääntyneet. Siinä mielessä vanhemmalla sukupolvella painottuu kokeilijan kenttä, kun taas nuoremmalla sukupolvella aktivistin kenttä. Lajityypin määrittelyssä painottuvat analysoijan ja raporttoijan kentät. Kiinnittyminen genreen taas on yhteydessä siihen liitettyihin merkityksiin ja tässä mielessä kuvion keskelle sijoitettu faniuden positio on erilainen eri aikoina, eri paikoissa ja eri elämäntilanteissa.

Kuvio antaa tilaa myös verkostojen toiminnan merkityksille. Yksittäisen fanin kuluttaja- ja tuottajaposition sijaan fanisuhde näyttäytyykin osana sosiaalista yhteisöä ja sen jaettuja merkityksiä, ja sitä kautta osana laajempaa kulttuuristen vaikutteiden siirtämistä ja uusintamista. Yksittäisistä faneista muodostuu asiantuntija- ja tietoverkostoja, ja voilä, olemme Jenkinsin (2006a) sanoin mediakonvergenssin ja osallistuvien yhteisöjen tuottamassa dynaamisessa yhteiskunnallisessa prosessissa. Sanotaanpa sitä sitten Lullin ”superkulttuureiksi” (2001) tai Mike Featherstonen (1990, 1) mukaan kolmanneksi kulttuuriksi (third culture), faniudessa on olellaisella tavalla kyse moniin suuntiin etenevästä liikkeestä, joka ohittaa sekä perinteisiä poliittisia rakenteita että rahamarkkinoita, ja on yhä monipuolisemmin kulttuurisesti vaikuttavaa sosiaaliseen asiantuntijuuteen ja tiedonvälityksen verkostoihin perustuvaa toimintaa.

VIITTEET

¹ Ks. Berger & Luckman 1966, 3.

² Grossberg (1992, 60–61) määrittelee affektin ideologisen taustan suuntaamaksi panostukseksi merkityskentille, asioihin jotka ovat fanille merkityksellisiä. Grossbergin käsite liittyy vahvasti faniuden ajallis-paikalliseen relationaalisuuteen: faniutta voi ymmärtää vain historiallisessa kontekstissa, sillä se heijastaa suhdetta koko populaariin, sisältäen suhteet esimerkiksi uskontoon, moraaliiin ja politiikkaan (emt., 63).

³ ”-- todellisuus on sosiaalisen kautta rakentunutta--” (Berger & Luckman 1966, 1)

⁴ Sisko Ylimartimo on kuitenkin osoittanut, että fantasiaelementtiä voidaan luoda teokseen myös tietyillä kulttuurieroja ylittävillä kuvallisilla elementeillä: pintarakenteen viivalla, värillä ja muodolla ja syvärakenteen sommittelulla (Ylimartimo 2005, 175–197).

⁵ Esimerkiksi Ken Jamesin artikkeli ”Is Harry Potter Harmless Christiananswers.net-sivustolla (<http://www.christiananswers.net/q-eden/harrypotter.html>). Artikkelissa kirjan kuvaama noituus nähdään vaarallisena, koska noituus on todellista ”The problem is, witchcraft is not fantasy; it is a sinful reality in our world.”

⁶ Wilsonin kirja on harvinainen: se löytyy kuitenkin British Librarystä. Määritelmä löytyy teoksen luvusta 10.

⁷ Vahvaa yliluonnollista kerronnallista ainesta sisältävä ”gothic” syntyi vastalauseena valistuksen projektille, tavalle jolla tiede tuntui selittävän aukottomasti ilmiöitä ja demystifioivan maailman ilmiöt. Shelleyin tarinassa yhdistyvät gotiikan elementit italialaisen Giovanni Aldinin (1762–1834) Italiassa ja Englannissa tekemien galvaanikokeden herättämiin reaktioihin. Niissä Aldini johti sähkövirran kuolleisiin eläimiin ja rikoksista kuolemaan tuomittujen ruumiisiin saaden niissä aikaan hätkähdyttäviä reaktioita. Aldinin tutkimustyön tuloksia julkaistiin sekä ranskan- että englanninkielellä ja niistä raportoitiin myös sano-

malehdissä. Esimerkiksi 22.1.1803 ilmestyi *The Times*issa teloitettun ruumiiseen kohdistetun galvaanikokeen yksityiskohtainen selostus. (Parent 2004, 576–584).

⁸ *Mellonta tauta* – toisin kuin kaksi ensin mainittua tarinaa – oli Poen myöhäisempää tuotantoa ja sinänsä kiinnostava satiiri. Tarinassa *The Thousand-and-Second Tale of Schehezarade* sijoittuu yöhön, jolloin Shehezerade kertoo olemassaolevista luonnon ihmeistä, huonoin seurauksin. Sulttaani ei niistä innostu tai ei niitä osaa ymmärtää ja tarinointi päättyy nuoren vaimon teloitukseen (suomentanut Jaana Kapari 2006 nimellä *Shehezeraden tuhannestoinen tarina*).

⁹ Lainaus Charles Baudelaire (1821–1867 vuonna 1864 ilmestyneestä esseestä “[Poe] has created a distinct literary genre all his own....”. (Evans, 1999.)

¹⁰ Jälkimmäinen kysymys vanheni jo kirjoitettaessa, sillä ajankohtaisempi kysymys kuuluisi vuoden 2009 alussa ”entä jos paperiteollisuus katoaisi Suomesta”.

¹¹ Porvarilliselta nimeltään Edward John Moreton Drax Plunkett.

¹² Keskeinen merkkipaalu oli Tolkien Society of American perustaminen USA:ssa. Tolkien-boomi levisi ympäri maailmaa käännösten myötä, esim. Suomessa varsinainen boomi alkoi 1970-luvulla, vaikka alkuteoksia täällä luettiin jo huomattavasti aikaisemmin.

¹³ Tällaisiksi tutkimuksen kohteiksi mainitaan esimerkiksi asunnottomat, huumeiden käyttäjät tai populaatiossa hajallaan olevia yksittäiset henkilöt kuten taiteilijat, prostituoidut.

¹⁴ Kahdessa haastattelussa mukana oli koko ajan myös puoliso.

¹⁵ Alpo Kupiainen suomensi *Princess of Mars* romaanin vuonna 1923 nimellä *Marsin prinsessa*. Vuonna 1960 se ilmestyi nimellä *Marsin sankari*. Samanniminen uusintapainos otettiin vuonna 1974.

¹⁶ Euroopan suurimmaksi kasvanut tieteiskirjallisuustapahtuma.

¹⁷ Gradun olemassaolosta kiitos kuuluu edesmenneelle kirjallisuuden professorille Sinikka Tuohimaalle, joka ymmärsi marginaaliseksi luon-

nehditun kirjallisuudenlajin ja feministisen näkökulman kiinnostavuuden. Professori Sirkka Heiskanen-Mäkelälle kuuluu toinen kiitos: hän oli avannut kirjallisuuden laitoksella suomennoskirjallisuuden tutkimuksen lisäksi portin myös fantastisen kirjallisuuden tutkimukselle.

¹⁸ Vuonna 1994 tutkija Urpo Kovala haki rahoitusta hankkeelle Kirjallisuus ja elämäkäytännöt. Tehtävänäni siinä olisi ollut tehdä tutkimus tieteis- ja fantasiakirjallisuuden harrastajien eli fanien löyhästä yhteisöstä, fandomista, kirjallisuuden jatko-opiskelijana. Siirryin kuitenkin kulttuurimatkailun EU-projektien pariin. Täysipäiväisen tutkimustyön aloitin vuonna 2003 Suomen Kulttuurirahaston myöntämällä apurahalla, Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitoksella, Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen jatko-opiskelijana.

¹⁹ Klassisia elokuvia fanaattisista, pakkomielteiden valtaan joutuneista faneista on useita. Tony Scottin ohjaama *The Fan* (1996) kertoo väkivaltaiseksi muuttuvasta baseball-fanista. Neil LaButen ohjaamassa elokuvassa *Nurse Betty* (2000) Rene Zelweger seikkailee todellisuustajunsa menettäneenä kotirouvana ja Martin Scorsesen ohjaamassa mustan huumorin elokuvassa *The King of Comedy* (1983) kaksi henkisesti tasapainotonta stand-up -komiikan keltanokkaa kidnappaa esikuvansa. Harvinainen poikkeus on komediallinen ja suhteellisen väkivallaton, Dean Parisottin ohjaama *Galaxy Quest* (1999), joka kommentoi humoristisesti *Star Trek*-faniutta ja tähteyttä.

²⁰ Jenkinsin tutkimus on ollut science fiction faneille (ja sen tutkijoille) keskeinen. Esimerkiksi science fictionin ja fantasian tutkijoiden vuonna 2004 akateemisen International Association for the Fantastic in the Artsin konferenssin tutkijakeskusteluissa todettiin vaikeaksi ylittää Jenkinsin sf-fandomin tarkastelua sinällään, monimuotoisena, osallistuvana havainnointina. Hänen työnsä on harvinainen empiirinen tutkimuksen kivijalka faniutta tarkastelevassa humanistisessa ja kulttuurintutkimuksessa.

²¹ Filkatessa tehdään tunnettuihin sävelmiin uusia sanoituksia ja sovituksia. Tyypillinen sf- ja fantasiahupi.

²² ”Across the past decade, the Web has brought these consumers from the margins of the media industry into the spotlight; research into fandom has been embraced by important thinkers in the legal and the business communities. -- we may also want to look at the structures of fan communities as showing us new ways of thinking about citizenship and collaboration. The political effects of these fan communities come not simply through production and circulation of new ideas (the critical reading of favorite texts) but also through access to new social structures (collective intelligence) and new models of cultural production (participatory culture).” (Jenkins 2006, 246.)

²³ Suomessa julkaistaan tältä alueelta näinä aikoina lukuisia artikkeleita. Vuonna 2006 pidetyn ensimmäisen suomalaisen Fanitutkimuskonferenssin tuloksena ilmestyi Kaarina Nikusen (2008) toimittama *Fanikirja – tutkimuksia nykyculttuurin fani-ilmiöistä*, jonka artikkelit avaavat media- ja yleisötutkimukseen painottuneeseen fandom-tutkimukseen uusia tai vähemmän käytettyjä näkökulmia esimerkiksi talous- ja organisaatiotutkimuksen, maantieteen tai vertailevan tutkimuksen kautta. Suomen Akatemian Cult, Community Identity -projektin (2005–2007) tuleva samanniminen artikkelikokoelma (2009) sisältää kriittisiä analyysejä kulttisuhteesta politiikassa ja kulttuurin alueella. Molemmat ilmestyvät Nykyculttuurin julkaisusarjassa.

²⁴ ”Well, it’s hard to be a fan of your own work (I’m not a fan of my writing). You’ll always see how far it was from what you had in mind when you sat down to write. (The only thing that seems to fix that is time. But time still won’t make you a fan of what you’ve written, and when it does -- when you find yourself laughing at a joke you’ve forgotten that you wrote a long time ago -- it normally just makes you worry that you used to have it but you probably don’t any more.)” (Gaiman 2005.)

²⁵ ”It is highly unlikely, for instance, that the members of any of the subcultures described in this book would recognize themselves reflected here.”

²⁶ Hän päättää artikkelin lopun Potter-fanin sitaattiin: ”Perhaps it has as much to do with childhood trauma as it does with being, in fact, rabid adult Harry Potter fans who are often subject to ridicule.” Professor Thompson believes that those who would heap scorn on adult obsessives should consider it – in a very Potter-esque way – another way of prejudice. “You know, there are major professors who spend Bloomsday doing readings of James Joyce from beginning to end, or who dress up as Ernest Hemingway on his birthday”, he says. “If you’re doing it with James Joyce and Hemingway, you’re a professor. If you’re doing it with Harry Potter, you’re crazy.”

²⁷ Ranskankielinen termi bricolage tarkoittaa myös rautakauppaa.

²⁸ Termi ”sosiaalinen kitti” on aluperin lähtöisin sosiologi Emile Durkheimin käyttämästä termistä, jolla hän viittaa uskonnon merkitykseen yhteisön vakaudelle ja yhteisöllisyydelle. Se on sieltä liukunut myös muuhun käyttöön, erityisesti yhteiskuntatieteisiin, mutta myös arkiseen kielenkäyttöön naistutkimuksen kautta. Tässä yhteydessä käsitän sillä yleisesti jotain ilmiötä tai toimintaa, joka toimii sosiaalista yhteisöllisyyttä ylläpitävänä elementtinä.

²⁹ ”Readers are travelers, they move accross land belonging to someone else, like nomads poaching their way accross fields they did not write”.

³⁰ Slash viittaa sadomasokismia merkitsevän lyhenteen s/m väliseen viivaan (slash). Slash on fanien kirjoittaman televisiosarjan, elokuvan tai kirjallisuuden tms. pohjalta kirjoitettua spekulatiivista fiktiota, jossa kuvataan usein myös kahden samaa sukupuolta olevan sadomasokistista seksuaalista suhdetta. Slash syntyi 1970-luvulla USA:ssa Star Trek -tv-sarjassa kuvatun Spockin ja Kirkin läheisen suhteen innoittamana. Pohdinnat heidän välisestä suhteestaan joutuivat oitis kiivaan keskustelun kohteeksi. (ks. esim Jenkins 1992, 187). Keskustelu ei ole vielääkään päättynyt.

³¹ Martin Barker & Ernest Mathijs (2007) *Watching the Lord of the Rings. Tolkien’s world audiences*. Mendlesohnin vuonna 2004 kerää-

mä tutkimusmateriaali odottaa analyysia. Mendlesohn on käyttänyt siinä tutkimukseni kysymyksiä uskonnollisen ja poliittisen ajattelun yhteyksistä sf-faniuteen.

³² “There are no necessary correspondences between the formal characteristics of any text and its popularity, and the standards for aesthetic legitimacy are constantly changing” (Grossberg 1992, 51).

³³ ”Kultin ja lahkoon erottelu Campbellin (1972) ja Hanegraaffin (1996) mukaan” (Taira 2008, 133).

³⁴ Ensimmäisten joukossa oli urauurtava, Steven Lisbergerin käsikirjoittama ja ohjaama *Tron* (1982), jonka tapahtumat sijoittuvat videopelin sisälle. Elokuva oli kuitenkin kokonaan animoitu vain sangen vähäiseltä osalta.

³⁵ Tämä korostui seuraavana vuosipäivänä, kun tapahtumia jouduttiin peruuttamaan kiinnostuksen puutteen vuoksi.

³⁶ Mainoksessa Haywardin mainitaan myös tekevä parastaikaa Messalinan roolia elokuvassa *Demetrius and gladiators* (1954). Messalinan maine eräänä antiikin häikäilemättömimpänä naisena ja seksuaaliharjastelijana nostaa katsojalla automaattisesti esiin ajatuksen ”puhdistautumisesta”.

³⁷ Esimerkiksi 1920-luvulla esitetty *True Story* -radio-ohjelma antoi äänen amerikkalaisen urbaanin naisen kokemuksille.

³⁸ ”...”I would specifically argue that particular popular realistic texts, such as -- *Cagney and Lacey* , may nonetheless be read for their feminist dimensions, address spectators as feminine, and convey considerable subversion power to many of their viewers” (D’Acci 1994 175.)

³⁹ Busse ja Hellekson (2006, 7) viittaavat tätä prosessia kuvaillessaan ranskalaiseen kirjallisuuskriittikkoon Roland Barthesiin (1974, 5) ja tämän jakoon ”luettavista” ja ”kirjoitettavista” teksteistä. Jälkimmäiset eivät ole kirjakaupasta ostettavia entiteettejä vaan kyseessä on prosessi, joka tarkoittaa lukijan antamien merkitysten sijoittumista tekstiin lukutapahtumassa, mahdollisuutta ja kykyä osallistua tekstin

tuottamiseen sitä lukiessa. Fanifiktio jatkaa tätä tekstin moninaisten merkitysten jatkuvaa uudelleen määrittymisen prosessia fyysisiksi teksteiksi. Barthes asettaa sanansa kirjallisuuskriittikona ja ottaa kantaa kirjallisuuden maailman ”säälimättömään jakoon toisaalta tekstien tuottajiin ja kuluttajiin, toisaalta omistajiin ja ostajiin ja kirjailijoihin ja lukijoihin” (Barthes 1974, 4).

⁴⁰ Rahatalouden ohittava tavaroiden ja palvelujen vaihtojärjestelmä: tukanleikkuulla saa autonkorjauksen, polkupyörällä sohvan, kaloilla matematiikan tunteja.

⁴¹ Termin fanzine otti käyttöön vuonna 1940 bostonilainen Russ Chauvenet (1920–2003) *Detours* -lehdessään. Hän myös loi termin prozine, kaupallisen kustantajan sf-lehti. APA on fanzinekirjoittajien organisaatio (Amateur press association), kollektiivinen lehtitoimitus ja -välitysorganisaatio.

⁴² Tämähän ei sinänsä ole uutta. Ilmiö on ollut jo vuosikymmeniä erinomaisen tuttu jazz- ja rockmusiikin puolelta, missä on tavallista avoimesti kertoa keitä fanittaa ja keille haluaa osoittaa kunnioitustaan. Klassisen musiikin puolella sitaatteja on lukematon määrä. Myös kuvataiteen puolella on löydettävissä jatkuvien viittausten ja kunnianosoitusten historia, ja elokuvassa viittaukset jo ovat oma taiteenlajinsa: esimerkiksi Quentin Tarantinon nimi tarkoittaa käytännössä omalakisesti työstettyä pastissikoostetta.

⁴³ Unet, hirviöt, houreet ja yliluonnolliset kokemukset olivat 1800-luvun ns. proto-sf:n elementtejä siinä missä koneromantiikka, avaruusmatkat ja hullut tiedemiehet. Amerikkalaisen kirjailija Edgar Allan Poen (1809–1849) goottilaisen romantiikan tunnetuimpiin kuuluvassa tarinassa Usherin talon häviö (joka taas sittemmin innoitti mm. Ray Bradburyn teoksessa *The Martian Chronicles* (1950, suom. *Marsin aikakirjat*), luetellaan huolellisesti linnanherran lukemaa kirjallisuutta. Siihen kuuluvat mm. ruotsalaisen Emanuel Swedenborgin *De Caelo et Ejus Mirabilibus et de inferno. Ex Auditis et Visis* (1758, suom. *Taivas, sen ihmeet ja helveti*), teologinen julkaisu, joka sisältää myös spekulaa-

tiivisen kuvauksen aurinkokuntamme ulkopuolisesta elämästä, tanskalaisen Ludvig Holbergin alun perin vuonna 1741 latinaksi ilmestynyt *Nicolai Klimii iter subterraneum* (suom. *Niilo Klimin maanalainen matka*), sekä espanjalaisen dominikaanimunkin ja yhteiskuntakriitikon, Tommaso Campanellan utopian *La città del sole* (1637, suom. *Aurinkokaupunki*), kaikki proto-sf:n klassikoita (Poe 2006, 289).

⁴⁴ Joitakin esimerkkejä mainitakseni: DC-Comicsin *Teräsmies*, *Ihmenelöset*, *Wonder Woman* tai TV-sarja *Heroes*. Hyvä esimerkki on myös amerikkalainen, Uudessa Seelannissa kuvattu, pääosin antiikin Kreikkaan sijoittuva tv-sarja *Xena*, *Hercules*-sarjasta synnytetty spin off -tuotanto, joka on muodostunut kulttisarjaksi (ks. Nikunen 2003, 112–114).

⁴⁵ Jälkimmäisiä edustavat mm. amerikkalaisen Ursula K. Le Guinin (1929–) teos *The Dispossessed* (1974, suom. *Osattomien planeetta* 1979) ja englantilaisen Joanna Russin (1937–) *The Female Man* (1975, suom. *Naisten planeetta* 1986) (Hirsjärvi 1992, 46–53).

⁴⁶ Levitskyn (988) mukaan Odojevski tuntuu viittaavan ainakin kolmeen aikalaisutopistikkoon, Vilhelm Kjujelbakeriin, jonka tarinan *Europeiskije Pi'sma* (1820) tapahtumat sijoittuvat kirjoittamisajankohdasta 700 vuoden päähän tulevaisuudessa, Faddej Bulgarin teokseen *Pravdoponobnye nebylicy ili stranstrovanie po svetu v dvadcat' devjatom veke* (1824) sekä Alexander Veltmanin teokseen *3448 god ili rukopis' Martyna Zadeki* (1833).

⁴⁷ Grönholmin (2007, 10) mukaan utopiat ja tieteiskirjallisuus (nautshnaja fantastika) ovat kiinnostavalla tavalla korreloineet venäläisen ja neuvostoliittolaisen yhteiskunnan avoimuuden ja kriisien kausien kanssa. Esimerkiksi 1920-luvulla tieteiskirjallisuuden määrä lisääntyi voimakkaasti, mutta lajityyppi joutui pian valtakoneiston kritiikin ja sensuurin kohteeksi, kuten kävi muun muassa Zamjatinin kohdalla (emt. 12).

⁴⁸ Angloamerikkalaisten science fiction fanzineiden määrästä ja ilmestymistiheydestä saa kuvan esimerkiksi sivulta <http://fanac.org/fanzines/>.

⁴⁹ Muita tieteiselokuvan klassikoita ovat mm. Stellan Ryen *Prahan ylioppilas* (*Der Student von Prag*, 1913), Paul Wegenerin *Der Golem* (1914), Robert Wienen *Tohtori Galigarin kabinetti* (*Das Kabinet des Dr. Galigari*, 1919), Friedrich Murnaun *Nosferatu* (1922) sekä Fritz Langin *Metropolis* (1927) (Schepeleern 1986, 27–30, Brosnan & Nicholls 1995, 'films and movies').

⁵⁰ Ruotsiksi saatavilla olivat myös heti ilmestymisvuonnaan Edward Bulver Lyttonin (1803–1873) *Ett kommande släkte* (*The Coming Race*, 1871, suom. *Vril – tuleva rotu* 1991) samoin kuin ja saksalaisen Hermann Faulhaberin *Framtidens gyllende tidsolder* 1896 (*Das Goldene Zeitalter des Zukunft*). Tähän joukkoon liittyivät siis 1800-luvun ruotsalaiset utopistit, joista edellä mainittujen lisäksi mainittakoon mainittakoon August Strindbergiltä (1849–1912) vuonna 1885 julkaistu *Utopier I verklighete* (1885, ja kokoelmassa *Svenska Öden och äventyr* teos *De Lycksaliges ö* (1884, suom. *Onnellisten saari* 1912).

⁵¹ Kriitikot eivät pitäneet teoksesta, mutta C. S. Lewis piti sen luomaa tulevaisuuskuvaavaa merkityksellisenä.

⁵² Lundin ilmoittaa itse esipuheessa ottaneensa *Oxygen och Aromasian* perusideaan sekä sen käsittelyyn vaikutteita Lasswitzin (1848–1910) teoksesta *Bilder aus der Zukunf* (1878), joka ilmestyi vain puolisen vuotta ennen Lundinin kirjaa.

⁵³ Lundinin vaikutuksesta myös myöhemmät ruotsalaiset utopistit suhtautuivat teknologian tuomiin mahdollisuuksiin melko kriittisesti, tarkastellen kehityksen mukanaan tuomia riskejä. Lundinin teoksesta on otettu painos vielä vuonna 1975.

⁵⁴ Suomennokset: *Begumin miljoonat* vuonna 1897 (alkup. 1879), *Hiilikaivoksessa* vuonna 1882 (alkup.1877) ja *Matkustus maan keskisteeseen* vuonna 1879 (alkup.1864).

⁵⁵ Seuraava 'uni-utopia' oli 1906 julkaistu Lauri Hytösen *Uni*, myös sosialistinen utopia. Satamatyöläisen unen kautta kuvataan parempaa tulevaisuutta, jossa työläisille on saatu tunnustettu asema ja hyvinvointi. Samoin unesta lähtee liikkeelle Bertel Gripenbergin tulevaisuusvisio *En dröm om folkviljan*. Teos suomennettiin jo samana vuonna 1908 nimellä *Uni kansan tahdosta*. Se kuvaa ruotsinkielisen yläluokan näkökulmaa sosialismiin ja työväkeen, joka teoksessa alkaa verisen kapinan.

⁵⁶ Tulenkantajat-ryhmän fantasiatekstien yhteyksistä kansainväliseen kirjallisuuteen ks. Hurta 2003, 44–61.

⁵⁷ Tieteisfiktiolla onkin ollut vaikutusta tieteellisen uran valintaan: esimerkiksi MIT:n opiskelijat ja NASAN työntekijät kuvaavat, kuinka Star Trek on houkuttanut heitä tutkijoiksi ja antanut heille uudenlaisen identiteetin: syrjäytyneen ja yksinäisen nörttitiedemiehen kuva on muuttunut sosiaalisen ja aktiivisen tulevaisuudentekijän kuvaksi (Jenkins & Tulloch 1995, 4).

⁵⁸ Sirkiä on monipuolinen scifi-aktivisti, Suomen Tieteiskirjoittajat ry:n kahdeksas puheenjohtaja vuosina 1996–1997 ja yhdistyksen kunniajäsen. *Kosmoskynä*-lehden päätoimittaja 1997–2000 .

⁵⁹ Artikkelit oli vuoden ainoa kirjallisuusaiheinen artikkeli *Seurassa*, jonka jutut muuten painottuivat tunnettujen henkilöiden ja tähtien henkilökuviin, opettavaisiin artikkeleihin naisille ja jännittäviin artikkeleihin miehille, mainoksiin, artikkeleihin rikoksista, paranormaaleista ilmiöistä ja jännittävästä sattumuksista. Lehdelle tyypillisesti myös tuona vuonna ilmestyi paljon novelleja: vähintään yksi pitkä novelli ja lukuisia lyhyempiä tarinoita.

⁶⁰ Sarjassa ilmestyivät Bryan Berry: *Uuden maailman ihmiset v. 2018* (1954) (*Born in Captivity*, 1952), Herbert J. Campbell: *Aikakoneen salaisuus* (1954) (*Another Space – Another Time*, 1953), Robert A. Heinlein: *Seitsemän miehen sota* (1954) (*The Day After Tomorrow*, 1949) sekä John Wyndham: *Triffidien kapina* (1954) (*The Day of the Triffids*,

1951) sekä Robert Heinlein: *Mies joka myi kuun* (1956) (*The Man Who Sold The Moon*, 1950). Sarja jäi kuitenkin lyhytikäiseksi.

⁶¹ Kirjoittajasta ei ole varmuutta. Muun muassa Vaasa-lehden toimittaja O. K. Hautamäki kirjoitti nimimerkeillä ”Argus”, ”Philos” ja ”Välskäri” (<http://www.lapua.fi/hellanmaa/hella19/kirjallisia.htm>). Kirjallisuuden tutkija, kirjailija, arvostelija ja kustantaja Eino Railo olisi ykkösvaihtoehto kirjoittajaksi, mutta hän kuoli jo vuonna 1948. Hän kirjoitti nimimerkeillä ”Osmo Iisalo”, ”Sissi” ja ”Argus”. (<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/4978/>)

⁶² Samassa numerossa nimimerkki Kai de Puu (Matti Almila) kommentoi lääketieteen pääsykokeita, ja käyttää kyynisenä esimerkkinään Huxleyn romaania *Uljas uusi maailma* (ilm. 1932) vaihtoehtoisia toimintamalleja ehdotellessaan.

⁶³ Hupaisa yksityiskohta löytyy samassa lehdessä ilmestyneessä televisiotuotantoa opiskelevan Martti Vuorenjuuren kirjoittamassa USA:n televisiokulttuurin analyysissä (s. 10). Siinä mainitaan, kuinka näyttelijäpopulaatio vakavissa näytelmissä on 90,9 prosenttia valkoisia miehiä, seuraavaksi eniten ”avaruusmiehiä ym. marsilaisia”, vasta sen jälkeen mustia. Vastaavasti naisnäyttelijöistä 95,7 prosenttia oli valkoisia, loput ”interplanetaarisia tyyppejä”.

⁶⁴ Tykessonin jäähyväisartikkeli on näyttävästi esillä Määtän (2006) väitöskirjassa. Bonniersin 13-sivuinen, numerossa 1/1954 ilmestynyt artikkeli ”Nästa: Venus. En orientering i science fiction” oli 13-sivuinen. Se on ollut myös Ruotsissa keskeinen aikakauden genrekeskustelun määrittäjä.

⁶⁵ Suomen sf-fandomin keskeinen vaikuttaja sai järjestyksessä toisen jaettu Kosmoskynä-palkinto ja hänelle myönnettiin niin kansainvälinen Special President’s Award kuin myös President’s Award for Independence of Thought in the Field of Science Fiction (ks. Peltonen 1991).

⁶⁶ Tieto löytyy *Aikakoneen* 10-vuotisjuhlanumerosta, joka on myös lehden päätoimittajien äänin kerrottu lehden historiikki.

⁶⁷ Katsaus pohjoismaisen sf-kirjallisuuden kehittymiseen ks. Holmberg & Lundwall 1995, 1053–1055.

⁶⁸ Tampereen Science Fiction Seuran perustivat tulevan *Portti*-lehden pitkäaikaisen päätoimittajan, Raimo Nikkosen olohuoneessa Nikkonen, Matti Rosvall ja Seppo Lehtinen (silloinen *Turun Sanomien* Tampereen aluepäällikkö) (Rantalaiho 2008).

⁶⁹ Monia lyhytikäisiä lehtiä perustettiin. Esimerkiksi *Tähtivaeltaja* 1/1984 huomautti Fanzinet-palstalla (s. 40) *Time and Space* ja *Zig Zug*-fanzineiden ilmestymisen loppumisesta ja kolmen uuden lehden ilmestymisestä. Näitä olivat Jyrki Ijäksen toimittama sf-lukemisto *Ikaros*, sekä tamperelainen *Kvasaari* sekä helsinkiläinen *Laser Salama*.

⁷⁰ Perustamispöytäkirjan allekirjoittajia olivat Toni Jerrman, Minna Kumpulainen ja Sari Vennola, mukana olivat Toni Jerrmanin mukaan myös Tuomas Kilpi ja Jukka Murtosaari, ja ensimmäisessä hallituksessa myös Markku Uusitalo ja Ilkka Ruokola. Ks. myös Kilven historiikki ”Neekeriankkojen vallankumous I-VIII”: *Tähtivaeltaja* 1/1984–3/1985.

⁷¹ Pertti Kivelä testamenttasi kirjastonsa Multian kirjaston erityiskoolemaksiksi. Hän oli saanut kirjastosta erityisen hyvän palvelun oman erityisalueensa kirjallisuuden hankkimisessa.

⁷² Ks. www.aikakone.org/juhani/index.html, Hinkkasen arkisto, Suomen tieteiskirjoittajat.” Jälkikäteen eniten huomiota ja arvostelua herätti kuitenkin yhdistyksen nimen muuttaminen. Suomen Science Fiction Kirjoittajista tuli Suomen tieteiskirjoittajat.” (Juhani Hinkkanen 1985/1997)

⁷³ ”Risingshadow syntyi vuonna 1996, kun Mika Salovaara alias Darkki etsi internetistä tietoa suomennetusta fantasiakirjallisuudesta. Alan sivuja ei kuitenkaan tuntunut löytyvän, ja lopulta hän päätti rakentaa sivut itse. --Keskusteluosion lisäämisen myötä käyttäjiä alkoi tulla yhä enemmän. Nykyinen osoite, Risingshadow.net, otettiin käyttöön vuonna 2001”--” -- vuosien 2003–2007 välisenä aikana luotiin yli 6000

tunnusta ja kirjoitettiin 160 000 viestiä. Sivuston uudistuessa vuonna 2007 vanhalla sivustolla oli vierailtu yli kaksi miljoonaa kertaa. Tällä hetkellä uudella sivustolla on -- vierailuja miljoona ja määrä kasvaa ta-
taisesti.” (<http://fi.risingshadow.net/>, esittely, tarkistettu 16.10.2008.)

⁷⁴ Esimerkiksi Robert Arpo (2005) käsittelee väitöstutkimuksessaan internetin keskusteluryhmien puhe- ja kommunikaatiotapoja erityyppisissä keskustelukulttuureissa: wiccalaisuuden ja kirjallisuuden keskusteluryhmien kautta.

⁷⁵ Tämän kokouksen jälkimainingeissa syntyi *Tähtivaeltajassa* 4/1987 ja myöhemmin *Tähtipuu*-antologiassa julkaistu Trufans-kollektiivin yhteistuotos ”Rautasaaren veriyö”.

⁷⁶ Lisäksi kerättiin neljä pienempää lisäaineistoa. Niissä oli yhteensä 536 oppilaskyselyä (Lehtovaara & Saarinen 1976, 63–69).

⁷⁷ Kategorioita olivat mm. satukirjat, historiaromaanit, intiaanikirjat, tietokirjat, sota-, urheilu- ja viidakkokirjat, rakkauskertomukset ja -romaanit, tyttökirjat lomanvietosta, runot, pakinat ja huumori.

⁷⁸ Tutkimuksessa korostetaan, että tytöt lukevat kaksinkertaisen määrän poikiin verrattuna, kiinnostavia teemoja olivat tutkimuksen mukaan ”rakkaus, romantiikka ja aikuistuminen, pojilla avaruus sota, luonnontieteet, tietokoneet ja sähkölaitteet”. Tämä tuntuu esiteltyihin yhteisiin kiinnostuksen alueisiin verrattuna melko kärjistetyltä, etenkin kun paljon lukevien kiinnostuksen alueet ovat sangen yhteisiä. (Emt. 43.)

⁷⁹ Suomalaisesta korpuksesta (N 73) hän poimi tutkimuksensa kohteeksi *Babylon 5* -TV-sarjan fanit. Noista 28 nuoresta Suoninen haastatteli 3 tyttöä ja 9 poikaa, iältään 15–21 -vuotiaita. Valituksi tulemisen peruste oli nuoren oma ilmoitus siitä, että piti *Babylon 5* ja/tai *X-files* -TV-sarjoista.

⁸⁰ Carpenterin varhainen ohjaus vuodelta 1974 on pikkubudjetin elokuva rähjäisestä avaruusmiehistöstä, jonka tehtävänä on siivota valloitettaviksi tarkoitettujen tähtijärjestelmien epästabiliit planeetat ydinrä-

jähteillä. Kulttiklassikoksi noussut teos ironisoi oivallisesti avaruus-oopperoita arjen pikkuhankaluuksilla ja epäkuntoisella tietokoneella, samoin kuin ajatusta avaruuden valloittamisesta.

⁸¹ Mukana on ihmisiä eri aloilta. Kiinnostavaa olisi tutkia sf-faniutta myös fandomin ulkopuolelta. Nuorempi tyttäreni Maija (joka ei ole sf-fandomin jäsen) on rakennustyöläinen. Hän käytti eräänä päivänä töissä Finncon-paitaa. Vastaan tuli kolme purkufirman miestä jotka tunnistivat sf-tapahtuman kuvan paidassa. Kaksi kohotti kätensä klassiseen *Star Trek*-tervehdykseen, kolmas lausui Patric Stewartin näyttelemän kapteeni Pickardin käyttämän Enterprise-lähtökomennon ”Make it so!” tehden siihen liittyvän eleen. Se oli ainoa keskustelu aiheesta, mutta kiinnostus *Star Trek*-maailmaan tuli selväksi.

⁸² Aikuiseksi kasvaneen ”scifi-harrastaja -pojan”, Juhani Hinkkasen lukemista voi tarkastella osoitteesta: http://aikakone.org/juhani/arkisto/luetut75_83.htm

⁸³ Sigurd Frosterus (1906) *H. G. Wells*. Konst och kultur. Populära uppsatser. Helsinki: Förslagsaktiebolaget Helios.

⁸⁴ Vuonna 2007 yhteistapahtumalla oli jo 7000 kävijää, vuonna 2008 yli 9000, ja Helsingissä vuonna 2009 pidettävään Finnconiin odotetaan jo 10 000 kävijää.

⁸⁵ Tämän luvun Risingshadow -esittely on osittain yhteneväinen tekstini kanssa artikkelissa Taalas & Hirsjärvi (2008).

⁸⁶ Tilastot www.risingshadow.org -sivujen ylläpitäjältä Mika Salovaaralta 8.12.2003.

⁸⁷ <http://oregonstate.edu/instruct/phl302/philosophers/cavendish.html>

⁸⁸ Teosta ei mainita esimerkiksi James Osley Baileyn lajityypin perusteoksessa *Pilgrims Through Space and Time. Trends and Patterns in Scientific and Utopian Fiction* (Bailey 1947). Kuitenkin muun muassa teoksessa Jane L. Donawerth & Carola A. Kolmerten *Utopian and Science Fiction by Women. Words of Difference* (1994) käsitellään hänen tekstejään usean eri kirjoittajan artikkeleissa.

⁸⁹ Esimerkkinä näistä voisi mainita kaksi: Charlotte Perkins Gilmanin *Herland* (1915/1992) ja Mary E. Bradley Lanen *Mizora* (1890/1995). Siinä missä *Mizora* on yläluokkaisen luokkayhteiskunnan kuvaus, *Herland* on poliittinen utopia, joka kuvaa naisyhteisöä. Gilman purkaa *Herlandissa* feminiinisen ja maskuliinisen konventiot ja käsitteet kuten ”rakkaus”, ”koti” ja ”avioliitto” ilmestymisajalleen täysin poikkeuksellisella tavalla

⁹⁰ Kyseessä on laajempi kulttuurinen murros: Suomeenkin viime vuosina vyöryneen, paljon sci-fiä ja fantasiaa sisältävän animen ja mangan harrastajissa on nykyään saman verran naisia kuin miehiä.

⁹¹ Joidenkin mielestä ”naisinvaasio” alkoi jo 1930-luvulla. Sam Mervin Jr. muistelee asiaa *Astoundin Stories*-lehdessä: naiset selvisivät fandomissa olemalla ”hyviä jätkeä”. He myös paransivat vaimoina miestensä tekstejä ja naisina vaikuttivat siihen, että fandomin miehet alkoivat käyttäytyä paremmin. (Larbalestier 2002, 164–165.)

⁹² Amerikkalaisen Robert Heinleinin teokset tunnetaan erityisesti seksistisistä ja militaristisista ominaisuuksistaan, jotka ovat viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana vieneet huomattavassa määrin arvonantoa muuten kirjallisesti lajityypin kärkeen arvotetuilta teoksilta.

⁹³ Allekirjoittaja liittää titteleikseen Kapt. evp., yhteiskuntat. kand., sen sijaan että olisi allekirjoittanut viestin tieteiskirjallisuuden harrastajana. Uskottavuuden kannalta YTK olisi ollut riittävä titteli, miksi siis lisätä Kapt.evp.? Ehkä siksi, että 1950-luvulla kirjallisuus oli yhä sängen maskuliininen kenttä, mieskirjailijoiden ja erityisesti miespuolisten kriitikoiden ja kirjallisuusmakujen määrittäjien ollessa kirjallisen kentän johdossa. Raketiteknologia- ja atomiaika-diskurssiin sotilasarvojen maininta sopii luontevasti. Sodan päättymisestä oli tuohon aikaan vain 10 vuotta. Syntymävuodesta päätellen Huttunen oli mahdollisesti armeijassa kaikki sotavuodet 1939–1944.

⁹⁴ Tätä tietoista narratiivista nainen–luonto/mies–hallitsija -jaottelun kyseenalaistamista havainnollistaa muun muassa Ursula K. Le Guin puheessaan Kalifornian yliopistossa (Le Guin 1990, 16–164).

⁹⁵ *Web of Darkness* julkaistiin lopulta 1983.

⁹⁶ Myös muut alienit hyväksytään: helsinkiläinen Hannele Parviala huomautti asiasta keskusteltaessa Helsingissä vuoden 2006 Finnconissa, kuinka myös lapsiin suhtaudutaan sf-fandomissa poikkeuksellisella tavalla. Heidän ei odoteta menevän ”tuonne leikkimään” vaan heidän kanssaan keskustellaan ”muiden aikuisten” tavoin kiinnostavista asioista. Tähän on Liisa Rantalaiho myöhemmin huomauttanut, että myöskään ageismia ei harrasteta. Suomalaisten harrastajien ikäskaala näyttää laajenneen 7-vuotiaista ylöspäin, eikä ylärajaa ole. Sen sijaan keskustelu massiivisen animenuorisjoukon sietämisestä seifitapahtuman liepeillä käy kiivaana. Kyse on kuitenkin volyymista, eikä genre- ja ikärajoista.

⁹⁷ Ks.. Babeknabelin Finncon-Animeconi 2008:n jälkeinen erittäin vilkas keskustelu 27.7.–21.8.2008. otsikolla ”Finncon 2008 – mitä se oli?” (http://babeknabel.fi/index.php?option=com_joomlaboard&Itemid=60&func=view&id=4354&catid=88).

⁹⁸ Cyberpunk on amerikkalaisen kirjailija Bruce Bethken vuonna 1980 julkaistun novellin nimi. Termi laajentui nopeasti käsittämään jo olemassaolevan suuntauksen jossa teknologia etualaistuu sekä teknologian aiheuttamia yhteiskunnallista murrostiloja. Sitä seuraavaa termiä ”Steampunk” käytti alun perin amerikkalainen kirjailija K. W. Jeter kuvaamaan gonzo-historiallisia romaaneja (Tim Powers, James Blaylock ja Jeter itse). Locus-lehden haastattelussa (April 1987) hän ennakoiki tuolloin seuraavaksi nousevaksi trendiksi viktoriaaniseen aikaan sijoittuvia fantasioita. (Ks. myös Steffen Hantke (1999) ”Difference engines and other infernal devices: history according to steampunk”. *Extrapolation*. Vol. 40 (3) (Fall) 244, 54).

⁹⁹ Pasi Jääskeläisen määritelmä koulukunnalle: ”2000-luvun suomalaiset reaalifantastikot operoivat vahvasti arkitodellisuuden pohjalta, mutta eivät pelkää hyödyntää maailmankirjallisuuden niitäkin keinoja, jotka ovat suomalaisille realisteille olleet vieraita; he ammentavat tuotantoonsa vaikutteita monelta suunnalta – mm. eteläamerikkalaisilta

maagisilta realisteilta ja sellaisilta venäläisiltä kirjailijoilta kuin Mihail Bulgakov, science fictionista, fantasiasta, yhteiskunnallisesti valveutuneesta proosasta, psykologisista jännäreistä, jopa dekkareista.” (<http://pazi.vuodatus.net/blog/292798>, 30.5.2008.)

¹⁰⁰ Tämä luku on suurelta osin päällekkäinen Kaarina Nikusen toimittamassa artikkelikokoelmassa *Fanikirja. Tutkimuksia nykykulttuurin fani-ilmiöitä* (2008) ilmestyneen artikkelini ”Fandom ja maailmankuva: Suomalaisten science fiction -fanien suhteita uskontoon” kanssa.

¹⁰¹ Uskonnoista esimerkiksi islamin (ks. <http://islamscifi.com/>) ja roomalaiskatolisen uskonnon maissa (<http://www.librarything.com/groups/catholicscienceficti>) harrastettava scifi on kiinnostava ilmiö. Uskovaisista sf-kirjailijoista ks. http://www.adherents.com/lit/sf_other.html.

¹⁰² Boockcrossing on nähty uhkana kirjatuotannolle. Kustantajat vastustavat sitä kirjanmyyntiä pienentävänä, harrastajat sanovat toiminnan lisäävän kirjanmyyntiä. Rich Shaperon omakustanneromaania *Wild Animus* (2004) annettiin ilmaiseksi kymmeniä tuhansia. Pelkäättään Bookcrossingin kautta dumpattiin jakoon 12000 kappaletta. *Wild Animus* levisi laajalle, vaikkei sillä ollut yleisöäkään. Vaikka kirjailija myös osti myönteisiä kritiikkejä, se ei tuottanut suosiota. Teosta oli 18.5.2006 tarjolla Amazon.comissa 861 kappaletta alkaen hintaan 0.01 dollaria.

¹⁰³ Lisäksi on huomattava, että tapahtuma on poikkeus. Esimerkiksi Topelius-palkintoa valittaessa fantasiaominaisuus ei ole ollut este, ja palkittujen joukossa fantasia on ollut edustavasti esillä.

¹⁰⁴ Tuolloin mukana olivat Anu Holopainen, Markku Karpio, Jukka Laajarinne, Eija Lappalainen, Anne Leinonen, Terhi Rannela ja Salla Simukka. Nykyään Holopaisen, Karpion ja Laajarinteen tilalla ovat Marika Uskali ja Laura Lähtenmäki.

LÄHTEET

- Abercrombie, Nicholas & Longhurst, Brian (1998) *Audiences. A sociological theory of performance and imagination*. London: Sage.
- Alasuutari, Pertti (1999) "Introduction: Three phases of reception studies." Teoksessa Pertti Alasuutari (toim.), *Rethinking the media audience. The new agenda*, s. 1–21. London: Sage.
- Aldiss, Brian W. & Lundwall, Sam J. (1987) "Miten tieteiskirjallisuus sai alkunsa." *Aikakone* 1, 21–31.
- Aldiss, Brian & Wingrove, David (1986/2001) *Trillion year spree. The history of science fiction*. Thirsk: House of Stratus.
- Alters, Diane F (2007) "The other side of fandom. Anti-fans, non-fans, and the hurts of history. Teoksessa Jonathan Grey, Cornell Sandvoss & C. Lee Harrington (toim.), *Fandom. Identities and communities in a mediated world*, s. 344–356. New York: New York University Press.
- Ang, Ien (1991) *Desperately seeking the audience*. New York: Routledge.
- Ang, Ien (1985) *Watching Dallas*. New York: Methuen.
- [Anon] (1998) "An interview with Margaret Atwood on her novel *The Handmaid's Tale*" http://randomhouse.com/resources/bookgroup/handmaidstale_bgc.html
- Appadurai, Arjun (1990) "Disjuncture and difference in the global cultural economy." *Public Cult* 1 (2), 21–24.
- Armitt, Lucie (1991) (toim.) *Where no man has gone before. Women and science fiction*. London: Routledge.
- Arpo, Robert (2005) *Internetin keskustelukulttuurit. Tutkimus internetkeskusteluryhmien viesteissä rakentuvista puhetavoista, tulkinnoista ja tulkinnan kehyksistä kommunikaatioyhteiskunnassa*. Kirjallisuuden lisensiaatintyö. Moniste. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Attebury, Brian (2002) *Decoding gender in science fiction*. New York: Routledge.
- Bacon-Smith, Camille (1992) *Enterprising women. Television fandom and the creation of popular myth*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Bacon-Smith, Camille (2000) *Science fiction culture*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Bailey, Edward (1998) *Implicit religion: an introduction*. London: Centre for the Study of Implicit Religion and Contemporary Spirituality.
- Bailey, James Osley (1947) *Pilgrims through space and time. Trends and patterns in scientific and utopian fiction*. New York: Argus Books.
- Barker, Martin (2006) "I have seen the future and it is not here yet...; or, on being ambitious for audience research." *The Communication Review* 2 (9), 123–41.
- Barker, Martin & Mathijs, Ernest (2007) *Watching the Lord of the Rings. Tolkien's world audiences*. New York: Peter Lang.
- Barr, Marleen S. (2005) "Feminist fabulation." In David Seed (ed.) *A Companion to science fiction*, s. 142–155. Oxford: Blackwell.
- Barret, Michèle, Corrigan, Philip, Kuhn, Annette & Wolff, Janet (1979) *Ideology and cultural production*. London: Croom Helm.
- Barthes, Roland (1974) *S/Z*. Ranskankielisestä alkuteoksesta *S/Z* englannin kielelle kääntänyt Richard Miller. New York: Hill & Wang.
- Baszanger, Isabelle & Dodier, Nicolas (1977) "Ethnography: Relating the part to the whole." Teoksessa David Silverman (toim.), *Qualitative research. Theory, method and practice*, 8–23. London: Sage.
- Bat-instituutti (1988) *Batman aukene!* [Helsinki]: Like.
- Baudrillard, Jean (1970/1998) *The consumer society*. London: Sage.
- Baudrillard, Jean (1993/2002) *Symbolic exchange and death*. Ranskankielisestä alkuteoksesta *L'échange symbolique et la mort* englannin kielelle kääntänyt Iain Hamilton Grant. London: Sage.
- Bauman, Zygmunt (1990/2004) *Sosiologinen ajattelu*. Englanninkielisestä alkuteoksesta *Thinking sociologically* suomentanut Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino.
- Bell, Andrea & Hassón, Moisés (1998) "Prelude to the Golden Age: Chilean science fiction, 1900–1959." *Science Fiction Studies* 2 (25), 285–299.

- Berger, John (1972) *Ways of seeing*. Harmondsworth: Penguin.
- Berger, Peter & Luckman, Thomas (1966) *The social construction of reality. A treatise in the sociology of knowledge*. New York: Anchor Books.
- Blomberg, Kristian, Hirsjärvi, Irma & Kovala, Urpo (toim.) (2005) *Fantasian monet maailmat*. Helsinki: BTJ.
- Blomberg, Kristian, Hirsjärvi, Irma & Kovala, Urpo (toim.) (2005) *Totuttuolta puolen. Fantasian rooleista taiteissa ja kommunikaatiossa*. Helsinki: BTJ.
- Booker, Keith M. (1994) *The dystopian impulse in modern literature. Fiction as social criticism*. Greenwood, Connecticut: Greenwood Press.
- Bourdieu, Pierre (1984) *Distinction: a social critique of the judgment of taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre (1993) "The field of cultural production, or: The economic world reversed." Teoksessa *The field of cultural production. Essays on art and literature*, s. 30–73. New York: Columbia University Press: Columbia. Ilmestynyt aikaisemmin samalla nimellä *Poetics* 12 (1983), 4–5, 311–356.
- Bradley, Marion Zimmer (1980) "Introduction." Teoksessa Marion Zimmer Bradley (toim.), *The Keeper's price and other stories*, 7–15. New York: Daw Books.
- Brooker, Will (2000) *Batman unmasked. Analyzing a cultural icon*. London: Continuum.
- Brown, M. E. (ed.) (1990) *Television and women's culture. The politics of the popular*. Beverly Hills, CA.: Sage.
- Burt, Richard (1998) *Unspeakable Shaxxspeares. Queer theory and American kiddie culture*. London: McMillan.
- Busse, Kristina & Hellekson Karen (2006) Introduction. Work in progress. Teoksessa Karen Hellekson & Kristina Busse (toim.), *Fan fiction and fan communities in the age of the internet*, 5–32. Jefferson, North Carolina: MacFarland.

- Butler, Judith (1993) *Bodies that matter: On the discursive limits of "sex"*. New York: Routledge.
- Butler, Octavia & Delany, Samuel R. (2008) "Women, art and culture. An introduction to Women's studies. Butler & Delany teach us how to read and use sf." <http://wac250spr08.blogspot.com/2008/03/how-we-read-sf-women-in-sf-histories.html>
- Callahan, Maureen (2005) "Potterheads – Wizards of odd". *New York Post* 15 (November), 46–47.
- Campbell, Colin (1972) The Cult, Cultic Milieu and Secularization. *A Sociological Yearbook in Britain* 5, s. 119–136. London: SCM Press.
- Carey, J. W. (1989) *Communication as culture*. Boston: Unwin Hyman.
- Cavendish, Margaret (1666/1944) "New world, called the Blazing World." Teoksessa Kate Lilley (toim.), *The Blazing World and other writings*, s. 119–225. London, Penguin.
- Certeau, Michel de (1984) *The practice of everyday life*. Berkeley: University of California Press.
- Cicioni, Mirna (1998) "Male pair-bonds and female desire in slash writing". Teoksessa Cheryl Harris & Alison Alexander (toim.), *Theorizing fandom. Fans, subculture and identity*, s. 179–198. Cresskill, New Jersey: Hampron Press.
- Clark, Stephen R. L. (2005) "Science Fiction and Religion." Teoksessa David Seed (toim.), *Blackwell Companion to Science Fiction*, 95–110. Oxford: Blackwell
- Clarke, I. F. ([1961]) *The tale of the future – from the beginning to the present day. A check-list of those satires, ideal states, imaginary wars and invasions, political warnings and forecasts, interplanetary voyages and scientific romances – all located in an imaginary future period – that have been published in the United Kingdom between 1644 and 1960*. London: The Library Association Chaucer House, Malet Place.
- Clarke, John, Hall, Stuart, Jefferson, Tony & Roberts, Brian (1993/1975) "Subcultures, cultures and class. A theoretical overview." Teoksessa Stuart Hall & Tony Jefferson (toim.), *Resistance through rituals. Youth subcultures in post-war Britain*, s. 9–74. London: Routledge.

- Clute, John & Nicholls, Peter (1995) *Multimedia encyclopedia of science fiction*. Rugeley: Focus Multimedia.
- Cohen, Stanley & Taylor, Laurie (1976) *The theory and practice of resistance to everyday life*. London: Routledge.
- Colbert, David (2002) *Magical worlds of the Lord of the Rings. A treasury of myths, legends and fascinating facts*. London: Puffin Books.
- Consalvo, Mia & Paasonen, Susanna (2002) *Women and everyday uses of internet: Agency & identity*. New York: Peter Lang.
- Crawford, Garry (2004) *Consuming sport. Fans, sport and culture*. London: Routledge.
- Crowe, Michael J. (1986) *The extraterrestrial life debate 1750–1900. The idea of plurality of worlds from Kant to Lowell*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Csikszentmihalyi, Mihaly (1991) *Flow. The psychology of optimal experience*. Harper and Row: New York.
- D'Acci, Julie (1994) *Defining women. Television and the case of Gacney and Lacey*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Dávidházi, Péter (2002/1998) *The romantic cult of Shakespeare. Literary reception in anthropological perspective*. Basinstoke: St Martin's.
- Delany, Samuel R. (1976) "From the Triton Journal. Work notes and omitted pages. Appenix A." Teoksessa Samuel Delany. *Triton*, 332–343. New York: Bantam Books.
- Del Rey, Lester (1979) *The world of science fiction 1926–1976. A history of a subculture*. New York: Ballantine Books.
- Denzin, Norman K. (1979) *The Research act*. Chicago: Aldine
- Donawerth, Jane L & Kolmerten, Carola A. (1994) *Utopian & science fiction by women. Worlds of difference*. New York: Syracuse University Press.
- Doty, Alexander (2000) *Flaming classics. Queering the film canon*. London: Routledge.

- Driscoll, Catherine (2002) *Girls. Feminine adolescence in popular culture and cultural theory*. New York: Columbia University Press.
- Duncombe, Stephen (1997) *Notes from underground: zines and the politics of alternative culture*. London: Verso.
- Durkheim, Emile (1980/1912) *Uskontoelämän alkeismuodot. Australialainen toteemijärjestelmä*. Ranskankielisestä alkuteoksesta *Les formes élémentaires de la vie religieuse* suom. Seppo Randell. Helsinki: Tammi.
- Dyer, Richard (1985) "Entertainment and utopia". Teoksessa Bill Nichols (toim.) *Movies and methods, Volume II*, s. 220–232. Berkeley: University of California Press.
- Dyer, Richard (1979/1982) *Stars*. London: BFI publications.
- Easton, Lee & Schroeder, Randy (toim.) (2007) *The Influence of imagination. Essays on science fiction and fantasy as agents of social change*. Jefferson, North Carolina: MacFarland & Company.
- Edwards, Malcolm J. (1995) "Germany." Teoksessa John Clute & Peter Nicholls (toim.), *The encyclopedia of science fiction*, s.485–491. New York: St Martin's Griffin.
- Ekhholm, Kai (1985) "Ennustaako tieteiskirjallisuus tulevaisuuden?" Teoksessa Pentti Malaska & Mika Mannermaa (toim.), *Tulevaisuuden tutkimus Suomessa*, s. 94–104. Helsinki: Gaudeamus.
- Ekhholm, Kai (toim.) (1983) *Science fiction Suomessa*. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Elo, Eija, Meriranta, Anetta, Sinisalo, Johanna, Gustafsson, Jaana, Pasanen, Sirpa, Sinkkonen, Marja, Wuorinen, Kaisa, Jaeger, Eeva, Peltonen, Leena & Säilä, Terhi (1989), "Munaiset jumalolennot samakkoperspektiivistä." *Kosmoskynä* 4, 6–7.
- Engler, Steven (2008) "Science fiction, religion, and social change." Teoksessa Lee Easton & Randy Schroeder (toim.), *The Influence of imagination. Essays on science fiction and fantasy as agents of social change*, 108–117. North Carolina: McFarland.
- Enzensberger, Hans Magnus (1974) *The Consciousness Industry. On literature, politics and media*. New York: Seabury.

- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, Kanerva (2003) ”Ristiin rastiin sukupuolta: miehet ja Rocky Horror Picture Show.” Teoksessa Arto Jokinen (toim.), *Yhdestä puusta. Maskuliinisuuksien rakentuminen populaarikulttuurissa*, s. 209–237. Tampere: Tampere University Press.
- Eskola, Kanerva (2001) ”Taas kerran aikahyppy tee”. Rocky Horror Picture Show ja faniuden monet ulottuvuudet.” Wider Screen 2–3. http://www.widerscreen.fi/2001/2-3/taas_kerran_aikahyppy_tee.htm
- Eskola, Katarina (1990a) ”Jääkö kirjallisuuden naisnäkökulma piiloon?” Teoksessa Katarina Eskola (toim.), *Lukijoiden kirjallisuus Sinuhesta Sonja O:hon*. s. 149–169. Helsinki: Tammi.
- Eskola, Katarina (1990b) ”Neljä kirjapäiväkirjaa.” Teoksessa: Katarina Eskola (toim.), *Lukijoiden kirjallisuus Sinuhesta Sonja O:hon*. s. 187–289. Helsinki: Tammi.
- Eskola, Katarina (1990c) ”Koulutuksen sukupolven kirjallisuus.” Teoksessa: Katarina Eskola (toim.), *Lukijoiden kirjallisuus Sinuhesta Sonja O:hon*. s. 290–310. Helsinki: Tammi.
- Eskola, Katarina (1979) *Suomalaiset kirjanlukijoina*. Helsinki. Tammi.
- Evans, Arthur B. (1999) “The origins of science fiction criticism: from Kepler to Wells.” *Science Fiction Studies* (26) 2 July. (Sähköinen lehti.)
- Featherstone, Mike (1990) “Introduction”. Teoksessa Mike Featherstone (toim.), *Theory, culture & society*, s. 1–14. London: Sage.
- Fielding (1993) “Qualitative interviewing”. Teoksessa N. Gilbert (toim.), *Researching social life*, s. 135–153. London: Sage.
- Fiske, John (1992) “The cultural economy of fandom.” Teoksessa Lisa A. Lewis (toim.), *The adoring audience. Fan culture and popular media*, s. 30–49. London: Routledge.
- Fiske, John (1997/1989) *Reading the popular*. 4 p. London: Routledge.
- Fiske, John (1987) *Television culture*. London: Methuen.
- Fiske, John (1992/1989) *Understanding the popular*. London: Routledge.

- Fornäs, Johan (1995) *Cultural theory & late modernity*. London: Sage.
- Fornäs, Johan (1998) *Kulttuuriteoria: myöhäismodernin ulottuvuuksia*. Alkuteoksesta Johan Fornäs (1995) *Cultural theory & late modernity* suomentanut Mikko Lehtonen et al. Tampere: Vastapaino.
- Fox Keller, Evelyn (1988) *Tieteen sisarpuoli: pohdintoja sukupuolesta ja tieteestä*. Tampere: Vastapaino.
- Gardella, Peter (1998) *Domestic religion: work, food, sex and other commitments*. Cleveland: The Pilgrim Press.
- Gay, Paul du (toim.) (1997) *Production of culture/cultures of production*. Sage: London.
- Gay, Paul du & Pryke, Michael (2002) *Cultural economy: cultural analysis and commercial life*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Geertz, Clifford (1973) "Thick Description: Toward an Interpretative Theory of Culture." Teoksessa Clifford Geertz: *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Gelder, Ken & Thornton, Sarah (toim.) (1997) *The subcultures reader*. London: Routledge.
- Genette, Gérard (1987) *Paratexte*. Frankfurt: Campus.
- Giarratana, Carmel (2002) "The Keanu effect. Stardom and the landscape of the acting body; Los Angeles/Hollywood as sight/site." Teoksessa Angela Ndalians & Charlotte Henry (toim.), *Stars in our eyes: the star phenomenon in the contemporary era*, 61–84. Westport, CT: Greenwood.
- Glaser, Barney G. (2002) "Constructivist grounded theory?" *Forum: Qualitative Social Research*. 3 (3) September. (Sähköinen artikkeli.)
- Glaser, Barney G. & Holton, Judith (2004) "Remodeling grounded theory." *Forum: Qualitative Social Research*. 5 (2) May. (Sähköinen artikkeli.)
- Glaser, Barney & Strauss, Anselm L. (1967) *The discovery of grounded theory. Strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine publishing company.
- Gray, Jonathan (2005/2004) "Antifandom and moral text". *American Behavioral Scientist* (48) 7, March: 840–858.

- Gray, Jonathan (2002) "Exploring new audiences. Anti fans, non-fans and new fans." Esitelmä neljännessä Crossroads-konferenssissa. Tampere 30.6.2002.
- Gray, Jonathan (1997) "New audiences, new textualities: anti-fans and non-fans". *International Journal of Cultural Studies* (6) 1, 64–81.
- Gray, Jonathan & Jason Mittell (2007) "Speculation on spoilers: *Lost* fandom, narrative consumption and rethinking textuality". *Particip@tions 1* (4). [Http://www.participations.org/](http://www.participations.org/)
- Gray, Jonathan, Sandvoss, Cornell & Harrington, C. Lee (2007) "Introduction: why study fans?" Teoksessa Jonathan Grey, Cornell Sandvoss & C. Lee Harrington (toim.), *Fandom. Identities and communities in a mediated world*, s. 1–16. New York: New York University Press.
- Green, Soshanna, Jenkins, Cynthia & Jenkins, Henry (1998) "Normale female interest in men bonking: selections from *Terra Nostra* underground and *Strange Bedfellows*." Teoksessa Cheryl Harris & Alison Alexander (toim.), *Theorizing fandom. Fans, subculture and identity*, s. 9–40. Hampton Press: Gresskill.
- Grossberg, Lawrence (1997) *Dancing in spite of myself: essays on popular culture*. Durham, North Carolina: Duke University Press.
- Grossberg, Lawrence (1992) "Is there a fan in house? The affective sensibility of fandom." Teoksessa Lisa A. Lewis (toim.), *The adoring audience. Fan culture and popular media*, s. 50–65. London: Routledge.
- Grossberg, Lawrence (1995) *Mielihyvän kytkennät. Risteilyjä populaarikulttuurissa*. Tampere: Vastapaino.
- Grossberg, Lawrence (1988) "Putting the pop back into postmodernism". Teoksessa Andrew Ross (toim.), *Universal abandon? The politics of postmodernism*, s. 167–190. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Grönholm, Pertti (2007) "Nautshanaja fantastika – venäläisten unelmien peili." *Spin 2*, 10–17.

- Grönroos, Henrik (1996) *Boken i Finland. Bokbeståndet hos borgerskap, hantverkare och lägre sociala grupper i Finlands städer enligt städernas bouppteckningar 1656-1809*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet.
- Haarikko, Harri (1986) "Puheenjohtajan palsta." *Spin* 4, 3.
- Habicht, Werner (1994) "Topoi of the Shakespeare cult in Germany." Teoksessa Péter Dávidházi & Judit Karafiáth (toim.), *Literature and its cults. An antropological approach/Approche antropologique la literature et ses cultes*, s. 47–66. Budapest: Argumentum.
- Hall, Stuart (1974) "Encoding and decoding in the television discourse." Centre for Contemporary Cultural Studies, Stencilled occasional paper, N:o 7. Birmingham: University of Birmingham.
- Hall, Stuart (1992) *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Suom. eri suomentajia. Tampere: Vastapaino.
- Hall, Stuart (1992) "Populaarikulttuuri ja valtio." Teoksessa Juha Koivisto, Mikko Lehtonen, Timo Uusitupa, Lawrence Grossberg (toim.), *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Tampere: Vastapaino.
- Hall, Stuart & Jefferson, Tony (toim.) (1993/1975) *Resistance through rituals. Youth subcultures in post-war Britain*. London: Routledge.
- Hanegraaff, Wouter J. (1996) *New age religion and Western culture: Western esotericism in the mirror of secular thought*. New York: SUNY.
- Hanifi, Riitta (2007) "Suomalaiset luottavat klassikoihin." *Hyvinvointikatsaus* 2/2007. http://www.stat.fi/artikkelit/2007/art_2007-06-15_004.html?s=0.
- Haraway, Donna (1991) *Simians, cyborgs and women: the reinvention of nature*. New York: Routledge.
- Harjulehto, Seppo Antero (1955) "Science fiction – tieteisromaani." Teoksessa *Mitä-Missä-Milloin. Kansalaisen vuosikirja 1955*, s. 288–291. Helsinki: Otava.
- Harrington, C. Lee & Bielby, Denise B. (1995) *Soap fans. Pursuing pleasure and making meaning in everyday life*. Philadelphia: Temple University Press.

- Harris, Cheryl (1998) "Introducing Theorizing fandom. Fans, subculture and identity." Teoksessa Cheryl Harris & Alison Alexander (toim.) *Theorizing fandom. Fans, subculture and identity*, s. 3–8. Cresskill, New Jersey: Hampton Press.
- Harris, Cheryl & Alexander, Alison (toim.) (1998) *Theorizing fandom. Fans, subculture and identity*. Cresskill, New Jersey: Hampton Press.
- Hartley, John (1996) *Popular reality. Journalism, modernity, popular culture*. London: Arnold.
- Haverinen, Eeva (2008) "Yhteisöllistä rajankäyntiä ja kulttisuhteita osoitteessa www.sylviaplathforum.com." Teoksessa Kaarina Nikunen (toim.), *Fanikirja. Tutkimuksia nykykulttuurin fani-ilmioistä*, s. 17–42. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 96. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- Heard, Gerald (1979/1953) "Science fiction, morals and religion." Teoksessa Reginald Bretnor (toim.) *Science fiction: itse meaning and its future*, 243–264. 2. muuttumaton painos. Chicago: Advent.
- Hebdige, Dick (2003/1979) *Subculture. The meaning of style*. London: Routledge.
- Heino, Aarre (1998) "Naiskirjoittajat tulivat voimalla". *Portti* 4, 156–157.
- Heikkilä-Halttunen, Päivi (2005) "Rakkaus lastenkulttuuriin siirtyy äidiltä tyttärelle." *Onnimanni* 4, 4–6. Heinonen, Harri (2005) *Jalkapallon lumo. Tutkimus suomalaisesta Everton-faniudesta*. Jyväskylä: Atena.
- Heiskanen-Mäkelä, Sirkka (2004/1971) "Tolkien & Me." Teoksessa Kristian Blomberg, Irma Hirsjärvi & Urpo Kovala (toim.) *Fantasian monet maailmat*. s. 56–75. BTJ: Helsinki.
- Hellekson, Karen & Busse, Kristina (2001) *Fan fiction and fan communities in the age of the internet. New Essays*. North Carolina: McFarland.
- Helve, Helena (2002) *Arvot, muutos ja nuoret*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Helve, Helena (1987) *Ihmisenä maailmassa*. Gaudeamus: Helsinki.
- Helve, Helena (1993) *The world view of young people. A longitudinal study of Finnish youth living in a suburb of metropolitan Helsinki*.

- Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia B 267. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Hemmings, Mary (2008) "The Changing role of women in science fiction." Teoksessa Lee Easton & Randy Schroeder (toim.) *The Influence of imagination. Essays on science fiction and fantasy as agents of social change*, 83–98. North Carolina: McFarland.
- Herkman, Juha (2005/2001) *Audiovisuaalinen mediakulttuuri*. Tampere: Vastapaino.
- Herkman, Juha (2006a) Faniuden markkinoilla. Esitelmä I Fandom-tutkimuksen konferenssissa Vapaus ja välttämättömyys. Jyväskylä 23.3.2006.
- Herkman, Juha (2005) *Kaupallisen television ja iltapäivälehtien avoliitto. Median markkinoituminen ja televisioituminen*. Tampere: Vastapaino.
- Herkman, Juha (2006b) "Kriittinen kulttuurintutkimus valintakauhassa." Teoksessa Juha Herkman, Pirjo Hiidenmaa, Sanna Kivimäki & Olli Löytty (toim.), *Tutkimusten maailma. Suomalaista kulttuurintutkimusta kartoittamassa*, s. 21–32. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 87. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- Herkman, Juha (2003) "Suomalaisen fanitutkimuksen päänavaus. Kirja-arvostelu teoksesta Urpo Kovala ja Tuija Saresma (toim.) *Kulttikirja. Tutkimuksia nykyajan kultti-ilmiöistä*". *Lähikuva* 4, 74–76.
- Hills, Matt (1999) *Dialectic of value. The sociology and psychoanalysis of cult media*. Julkaisematon väitöskirja, Sussexin yliopisto.
- Hills, Matt (2002) *Fan cultures*. London and New York: Routledge.
- Hills, Matt (2005) *How to do things with cultural theory*. New York: Hodder Arnold.
- Hills, Matt (2001) "Intencities interviews Henry Jenkins @ Console-ing Passions, University of Bristol, July 7th. " <http://www.cult-media.com/issue2/CMRjenk.htm> (27.1.2002). Lyhennetty versio artikkelista "Matt Hills interviews Henry Jenkins" teoksessa Henry Jenkins (2006) *Fans, bloggers, gamers. Exploring participatory culture*, s. 9–36. New York: New York University Press.

- Hilmes, Michele (1997) *Radio voices. American broadcasting, 1922–1952*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hinkkanen, Juhani (1992) ”Mitä tieteiskirjallisuus on ja mitä se ei ole, eli suomalaisia määritelmiä science fictionille.” *Kosmoskynä* 4, 6–13.
- [Hinkkanen, Juhani & Ekholm, Kai & Lius, Esko] (toim.) (1990) *Science fiction*. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Hirn, Yrjö (1935) *Runebergskulten*. SSLF 248. Svenska litteratursällskapet i Finland: Helsingfors.
- Hirsjärvi, Irma (2007) ”Camille Flammarion.” Teoksessa H. K. Rii-konen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia*, s. 326–329. Helsinki: SKS.
- Hirsjärvi, Irma (2008) ”Fandom ja maailmankuva. Suomalaisten science fiction -faniien suhteita uskontoon.” Teoksessa Kaarina Nikunen (toim.) *Fanikirja. Tutkimuksia nykyculttuurin fani-ilmiöistä*, s. 143–158. Nykyculttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 96. Jyväskylä: Nykyculttuurin tutkimuskeskus.
- Hirsjärvi, Irma (2006a) ”Fantastisten lajityyppien ongelmia.” Teoksessa Anne Leinonen ja Ismo Loivamaa (toim.), *Ihmeen tuntua. Näkökulmia lasten- ja nuortenkirjallisuuteen*, s. 167–183. Helsinki: BTJ.
- Hirsjärvi, Irma (2006b) ”Genremurros? Scifin ja fantasian genreongelmia.” Teoksessa Kaisa Hypén (toim.), *Fiktiota! Levottomat genret ja kirjaston arki*, s. 106–120. Helsinki: BTJ.
- Hirsjärvi, Irma (2009) ”Kuka fanittaa kouluampujaa.” Teoksessa Sirkku Kotilainen (toim.), *Suhteissa mediaan*. Käsikirjoitus. Ilmestyy Nykyculttuurin tutkimuskeskuksen julkaisusarjassa keväällä 2009.
- Hirsjärvi, Irma (2006e) ”Recognizing the fantasy literary genre.” *Particip@tions*. 2 (3) November. Special edition. <http://www.participations.org/>
- Hirsjärvi, Irma (2006c) ”Scifi, aktivismia kirjallisuudessa.” Teoksessa Paasonen, Susanna (toim.), *Aktivismi. Verkostoja, järjestöjä ja arjen taitoja*, s. 193–214. Nykyculttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 85. Jyväskylä: Nykyculttuurin tutkimuskeskus.

- Hirsjärvi, Irma (2003) ”Star Trek -ilmiö fanitutkimuksen valossa.” Teoksessa Urpo Kovala & Tuija Saresma (toim.) *Kulttikirja. Tutkimuksia nykyajan kultti-ilmiöistä*, s. 143–165. Helsinki: SKS.
- Hirsjärvi, Irma (2004) ”Suomenkielisen tieteiskirjallisuuden juuret.” Teoksessa Kristian Blomberg, Irma Hirsjärvi & Urpo Kovala (toim.), *Fantasian monet maailmat*, s. 128–158. Helsinki: BTJ.
- Hirsjärvi, Irma (2006d) ”Tieteiskirjallisuuden kliseet, lyhyt oppimäärä.” Teoksessa Anne Leinonen (toim.), *Kirjoita Kosmos. Opas spekulatiivisen fiktion kirjoittamiseen*, s. 89–97. Turku: Suomen Tieteiskirjailijat ry. ja Turun yliopiston tieteiskulttuurikabinetti ry.
- Hirsjärvi, Irma (1992) ”Ursula K. LeGuin ja anarkismi.” *Portti* 3, 46–53.
- Hirsjärvi, Irma & Kovala, Urpo (2008) ”Fanius kulttuurintutkimuksen kohteena”. Teoksessa Erkki Vainikkala & Henna Mikkola (toim.), *Nyky aika kulttuurintutkimuksessa*, s. 245 – 269. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 86. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- Hirsjärvi Sirkka (1997) ”Aineiston hankinta, analyysi ja johtopäätökset.” Teoksessa Sirkka Hirsjärvi, Pirkko Remes, Paula Sajavaara (toim.), *Tutki ja kirjoita*. s. 176–222. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Hirsjärvi, Sirkka (2007) ”Tutkimuksen reliaabelius ja validius”. Teoksessa Sirkka Hirsjärvi, Pirkko Remes & Paula Sajavaara (toim.), *Tutki ja kirjoita*, s. 228. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2006) *Tutkimushaastattelu. Teema-haastattelun teoria ja käytäntö*. 4. painos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes Pirkko (1987) *Suomalaisen koulutuksen tulevaisuudenkuvat*. Helsinki: Otava.
- Hobson, Dorothy (1982) *Crossroads. The drama of soap opera*. Methuen: New York.
- Holmberg, John-Henri (2000) *Inre landskap och yttre rymd 1*. Stockholm: Bibliotekjänst.
- Holmberg, John-Henri & Lundwall, Sam J. (1995) ”Scandinavia.” Teoksessa John Clute & Peter Nicholls (toim.), *The encyclopedia of science fiction*, s. 1053–1055. New York: St Martin’s Griffin.

- Horton, David & Wohl, Richard R. (1956) "Mass communication and parasocial interaction: observation on intimacy at a distance." *Psychiatry* 3 (19), 188–211.
- Hume, Kathryn (1985) *Fantasy and mimesis. Responses to reality in Western literature*. London: Methuen.
- Hunter, I. Q. (2000) "Beaver Las Vegas! A fan-boy's defence of showgirls". Teoksessa Xavier Mendik & Graham Harper (toim.), *Unruly pleasures: The cult film and its critics*, s. 473–475. Guildford: FAB Press.
- Hurtta, Boris (2003) "Dance macabre. Tulenkantajien kauhufantasiat." *Portti* 2, 44–61.
- Huss, Mikael (2006) "Hesitant journey to the west. SF's changing fortunes in Mainland China." *Science Fiction Studies* 27, 92–104.
- Ibn al-Nafis ([n. 1268-1277]/1968) *The Theologus Autodidaktus of Ibn al-Nafis*. Alkuteoksesta *Al-Risalah al-Kamiliyyah fil Siera al-Nabawiyyah* valikoiden kääntänyt, toimittanut ja kommentoinut Max Meyerhof & Joseph Schacht. Oxford: Clarendon Press.
- Iivonen, Jyrki (1983) "Utopiat venäjänkielisessä kirjallisuudessa." *Portti* 4, 3–8.
- Ijäs, Jyrki (1990) "Suomalainen tieteiskirjallisuus." Teoksessa Juhani Hinkkanen & Kai Ekholm (toim.) *Science fiction*, s. 11–38. Helsinki: KiPa.
- Ingham, Roger (1978) (toim.) *Football hooliganism. The wider context*. London: Interaction.
- Jackson, Rosemary (1981) *Fantasy. The literature of subversion*. London: Methuen.
- Jameson, Fredric (2005) *Archaeologies of the future. The Desire called utopia and other science fiction*. London: Verso.
- Jameson, Fredric (1979) "Reification and utopia in mass culture". *Social Text* (Winter), 130–140.
- Jenkins, Henry (2006a) *Convergence culture. Where old and new media collide*. New York: New York University Press.

- Jenkins, Henry (2006b) *Fans, blogger, gamers. Exploring participatory culture*. New York: New York University Press.
- Jenkins, Henry (1995a) “‘How many Starfleet officers does it take to change a lightbulb?’ Star Trek at MIT.” Teoksessa John Tulloch and Henry Jenkins (toim.), *Science fiction audiences. Watching Doctor Who and Star Trek*, s. 213–236. London: Routledge.
- Jenkins, Henry (1995b) ” ’Out of the closet and into the universe.’ Queers and Star Trek.” Teoksessa John Tulloch & Henry Jenkins (toim.), *Science Fiction Audiences. Watching Doctor Who and Star Trek*, s. 237–265. London: Routledge.
- Jenkins, Henry (1988) “Star Trek rerun, reread, rewritten. Fan writing as textual poaching.” *Critical Studies in Mass Communication*. 2 (5), 85–107.
- Jenkins, Henry (1997) “Television fans, poachers, nomads.” Teoksessa Ken Gelder & Sarah Thornton (toim.) *The subcultures reader*, s. 506–522. London: Routledge. Editoimatun tekstin julkaistu aikaisemmin teoksessa Henry Jenkins (1992) *Textual poachers. Television fans and participatory culture*. London: Routledge.
- Jenkins, Henry (1992) *Textual poachers. Television fans and participatory culture*. London: Routledge.
- Jenkins, Henry & Tulloch, John (1995) “Beyond the Star Trek phenomenon.” Teoksessa John Tulloch & Henry Jenkins (toim.), *Science Fiction Audiences. Watching Doctor Who and Star Trek*, s. 3–24. London: Routledge.
- Jenson, Joli (1992) “Fandom as pathology: consequences of characterization.” Teoksessa Lisa A. Lewis (toim.), *The adoring audience. Fan culture and popular media*. s. 9–29. London: Routledge.
- Jerrman, Toni (1994) “Isä aurinkoisen valinta.” *Tähtivaeltaja* 1, 50–55.
- Jindra, Michael (1994) “Star Trek fandom as a religious phenomenon.” *Sociology of Religion* 55, 27–51.
- Jindra, Michael (1999) “‘Star Trek to me is a Way of Life’. Fan expressions of Star Trek philosophy.” Teoksessa Porter, Jennifer E. & McLaren, Darcee L. (toim.), (1999) *Star Trek and sacred ground: explorations*

- of Star Trek, religion, and American culture*, s. 210–230. Albany, NY: State University of New York Press.
- [Joensuu, Juri, Koskimaa, Raine, Repo, Yrjö & Helman, Jali] (2001/2003) ”Kirjan funktiot, lajit, käyttäjät ja käyttötilanteet.” Teoksessa Lauri Saarinen, Juri Joensuu & Raine Koskimaa (toim.), *Kirja 2010. Kirja-alan kehitystrendit*, s. 38–64. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisusarja 70. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- Johnson, Derek (2007) ”Fan-tagonism. Factions, institutions, and constitutive hegemonies of fandom.” Teoksessa Jonathan Grey & Cornell Sandvoss & C. Lee Harrington (toim.) *Fandom. Identities and communities in a mediated world*, s. 285–300. New York: New York University Press.
- Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Kimmo (1997) *Suomalaisten lukemisen maisemaihanteet*. Yhteisjulkaisu: Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 56 ja SoPhi 14. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus ja SoPhi.
- Karvonen, Erkki (1991) ”James Bond populaarina sankarina.” Kirja-arvio teoksesta Bennett, Tony ja Woollacot, Janet: *Bond and Beyond. The Political career of a Popular Hero*. Hong Kong 1987. *Tiedotustutkimus* 1 (14), 80–82.
- Katz E. & Liebes, T (1984) ”Once upon a time, in Dallas”. *Intermedia* 12, 28–32.
- Kellner, Douglas (1995) *Mediakulttuuri*. Englanninkielisestä alkuteoksesta *Media culture, culture studies, identity and politics between the modern and postmodern* (1995) suomentanut Riitta Oittinen ja työryhmä. Tampere: Vastapaino.
- Kilpi, Tuomas (1984a) ”Neekeriankkojen vallankumous I.” *Tähtivaeltaja* 4, 13.
- Kilpi, Tuomas (1984b) ”Neekeriankkojen vallankumous II.” *Tähtivaeltaja* 4, 41–42.
- Knapas, Rainer (2001) ”Monreposin kirjasto.” Teoksessa Rainer Knapas (toim.) *Bibliotheca Academica: Helsingin yliopiston kirjasto – Suomen kansalliskirjasto*. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.

- Koistinen, Tero, Sevänen, Erkki & Turunen, Risto (1995) ”Johdanto. Populaari- ja massakulttuurin tutkimisen lähtökohdista.” Teoksessa Tero Koistinen & Erkki Sevänen & Risto Turunen (toim.), *Musta lammas. Kirjoituksia populaari- ja massakulttuurista. Kirjallisuuden ja kulttuurin tutkimuksia*, s. 6–15. Joensuu: Joensuun yliopiston Humanistinen tiedekunta.
- Koponen, Jari (2000) ”Juvisyn henkiennäjä”. Teoksessa Koponen Jari (toim.), *Mielikuvituksen mestarit. 13 unohdettua fantasiaa*, s. 78–95. Jyväskylä: Atena.
- Koponen, Jari (1983) ”Kun isoisa Marsiin lensi – 1800-luvun suomalaista tieteiskirjallisuutta.” *Aikakone* 4 (2), 2–4.
- Koponen, Jari (1986) ”Luettelo suomalaisesta tieteis- ja utopiakirjallisuudesta 1886–1985. Kirjamuodossa julkaistut teokset.” Teoksessa Jari Koponen, Olavi Markkanen, Ritva-Liisa Pihljerta, Pentti Holappa (toim.), *Jäinen vaeltaja. Sata vuotta suomalaista tieteiskirjallisuutta*. Ursa Science Fiction 7, s. 276–284. Helsinki: Tähtitieteellinen yhdistys Ursa.
- Koponen, Jari (1998) *Topelius ja tulevaisuus & Zachris Topelius: Simeon Levis resa i Finland*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Kovala, Urpo (2001) *Anchorage of meaning. The consequences of contextualist approaches to literary meaning production*. Scandinavian University Studies in the humanities and social sciences, Vol 21. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Kovala, Urpo (2008) ”Katkos vai jatkos? Fanius vertailevasta näkökulmasta.” Teoksessa Kaarina Nikunen (toim.), *Fanikirja. Tutkimuksia nykykulttuurin fani-ilmiöistä*, 227–239. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 96. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- Kovala, Urpo (2003) ”Kulttisuhte näkökulmana merkityksiin.” Teoksessa Urpo Kovala & Tuija Saresma (toim.), *Kulttikirja. Tutkimuksia nykyaikajan kultti-ilmiöistä*, s. 188–204. Tietolipas 195. Helsinki: SKS.
- Kovala, Urpo (1992) *Väliin lankeaa varjo. Angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden välittyminen Suomeen 1890–1939*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 29. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.

- Kovala, Urpo & Hirsjärvi Irma (2006) ”Fanius kulttuurintutkimuksen kohteena.” Teoksessa Erkki Vainikkala & Henna Mikkola (toim.), *Nyky aika kulttuurintutkimuksessa*, s. 245–269. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 86. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- Kovala, Urpo & Peltonen, Eeva (2004) ”Monimuotoinen monitieteisyys.” *Kulttuurintutkimus* 4. http://www.jyu.fi/kulttuurintutkimus/pk4_04.html
- Kovala, Urpo & Saresma, Tuija (2003) ”Kultit. Fanaattista palvontaa, yhteisöllistä toimintaa vai ironista leikkiä?” Teoksessa Urpo Kovala & Tuija Saresma (toim.), *Kulttikirja. Tutkimuksia nykyajan kultti-ilmiöistä*, s. 9–21. Tietolipas 195. Helsinki: SKS.
- Kovala, Urpo & Saresma, Tuija (2003) *Kulttikirja. Tutkimuksia nykyajan kultti-ilmiöistä*. Tietolipas 195. Helsinki: SKS.
- Kozinets, Robert V. (2002a) “The field behind the screen: using netnography for marketing research in online communities.” *Journal of Marketing Research*, 39 (February), 61–72.
- Kozinets, Robert V. (2002b) ”Can consumers escape the market?” *Journal of Consumer Research* 29 (June): 20–38.
- Krasniewicz, Luise & Blitz, Michael (2002) “The replicator. Starring Arnold Schwarzenegger as the great meme-machine.” Teoksessa Angela Ndalians & Charlotte Henry (toim.), *Stars in our eyes: the star phenomenon in the contemporary era*, 21–42. Westport, CT: Greenwood.
- Kroeber, Karl (1988) *Romantic fantasy and science fiction*. New Haven and London: Yale University Press.
- Kuitunen, Kalevi (1988) ”Suomen varhaiset tieteiskirjailijat pelkäsivät naisten ylivaltaa.” *Portti* 2, 20–24.
- Lacy, Suzanne (1995) ”Debated territory: towards a critical language for public art.” Teoksessa Suzanne Lacy (toim.), *Mapping the terrain. New genre public art*, s. 171–188. Seattle, Washington: Bay Press.
- Laiho, Marianna & Ruoho, Iris (1996) *Naisen naamio, miehen maski: katse ja sukupuoli mediakuvassa*. [Helsinki]: Kansan sivistystyön liitto.

- Larbalestier, Justine (2002) *The battle of sexes in science fiction*. Middletown: Wesleyan University Press.
- Larbalestier, Justine (2006) "Introduction." Teoksessa Justine Larbalestier (toim.), *Daughters of earth. Feminist science fiction in the twentieth century*, s. xv–xix. Middletown: Wesleyan University Press.
- Latvala, Johanna, Peltonen, Eeva & Saresma, Tuija (2004) *Tutkija kertojana. Tunteet, tutkimusprosessi ja kirjoittaminen*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 79. Jyväskylä: Nykykulttuurin julkaisusarja.
- Lefanu, Sarah (1989) *Feminism and science fiction*. Bloomington: Indiana University Press.
- Le Guin, Ursula K. (1990) "Woman/Wilderness." Teoksessa Ursula K. Le Guin: *Dancing in the edge of the world. Thoughts on words, women, places*, s. 161–164. New York: Perennial Library.
- Lehtonen, Mikko (1996) *Merkitysten maailma*. Tampere: Vastapaino.
- Lehtonen, Mikko (2001) *Post Scriptum. Kirja medioitumisen valtakaudella*. Tampere: Vastapaino.
- Lehtovaara, Arvo & Saarinen, Pirkko (1976) *Nuorten mielikirjallisuus*. Helsinki: Otava.
- Lem, Stanislaw (1977) "King Globares and the Sages". Teoksessa Stanislaw Lem *Mortal Engines*. Englanniksi puolankielisestä novellista kääntänyt Michael Kandel. New York: Seabury Press.
- Leppänen, Sirpa (2008) "Kouluikäisten fanifiktio. Populaarikulttuurin uudelleenkirjoitusta." Teoksessa Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.), *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla*. Helsinki: SKS.
- Lerner, Frederic Andrew (1985) *Modern science fiction and the American literary community*. Metuchen, New Jersey: The Scarecrow Press.
- Levitsky, Alexander [1988] "Odoevskij's *The Year 4338*: Eutopia or Dystopia?" Teoksessa Amy Mandelker & Roberta Reeder (toim.), *The supernatural in Slavic and Baltic literature: essays in honor of Victor Terras*, s. 72–82. Columbus, Ohio: Slavica.
- Levy, Michael (2000) "Science Fiction in Australia." *Science Fiction Studies* (27) 1, 124–131.

- Lewis, Lisa A. (toim.) (1992) *The adoring audience. Fan culture and popular media*. London: Routledge.
- Liikkanen, Mirja (2005) ”Yleisönä – kodin ulkopuolella ja kotona.” Teoksessa Mirja Liikkanen, Riitta Hanif & Ulla Hannula (toim.), *Yksilöllisiä valintoja, kulttuurien pysyvyyttä. Vapaa-ajan muutokset 1981–2002*, s. 65–100. Helsinki: Tilastokeskus.
- Linko, Maaria (2004) ”Palkintoraadit portinvartijoina. Tietokirjallisuuspaikinnot kirjallisen arvon rakentajina.” *Sociologia* 2, 212–224.
- Livingstone, Sonia & Bovill, Moira (toim.) (2001) *Children and their changing media environment. A European comparative study*. Mahwah, New Jersey & London: Lawrence Erlbaum.
- Ljungqvist, Sarah (2001) *Den litterära utopin och dystopin i Sverige 1734–1940*. Hedemora: Gidlunds Förlag.
- London, Emma (2004) ”Fanifiktio – päättymättömien tarinoiden maailma.” *Lähikuva* 4, 48–58.
- Lull, James (1990) *Inside family viewing. Ethnographic research on television's audiences*. Routledge: London.
- Lull, James (1992) *Media, communication, culture. A global approach*. New York: Columbia University Press.
- Lull, James (2001) Superculture for the communication age. <http://members.aol.com/HamesLull/superculture2.html>. Ilmestynyt myös teoksessa James Lull (toim.) *Culture in the communication age*. London: Routledge.
- Lähdesmäki, Tuuli (2007) ”*Kuohahdus koko kansan sydäimestä*”. *Henkilömonumentti diskursiivisena ilmiönä 1900-luvun lopun Suomessa*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 94. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja.
- Lähteenmaa, Jaana (1992) ”Miten käy tytöiltä rock'n roll?” Teoksessa Sari Näre ja Jaana Lähteenmaa (toim.), *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa*, s. 210–222. SKS: Helsinki.
- MacLaughling, Thomas (1996) *Street smarts and critical theory: listening to the vernacular*. Wisconsin: University of Wisconsin press.

- Maffesoli, Michel (1995/1993) *Maaailman mieli. Yhteisöllisen tyylin muodoista*. Ranskankielisestä alkuteoksesta *La Contemplation du monde. Figures du style communautaire* suomentanut Mika Määttänen. Helsinki: Gaudeamus.
- Maffesoli, Michel (1996/1988) *The times of the tribes. The decline of individualism in mass society*. Ranskankielisestä alkuteoksesta *Le temps des tribus* englanniksi kääntänyt Don Smith. London: Sage.
- Marcus, George (1995) "Ethnography in/of the world system: the emergence of multi-sited ethnography." *Annual Review of Anthropology* 24, 95–117.
- Martin, Adrian (2002) "The Misleading man: Dennis Hopper." Teoksessa Angela Ndalians & Charlotte Henry (toim.), *Stars in our eyes: the star phenomenon in the contemporary era*, s. 4–19. Westport, CT: Greenwood.
- Mattson, Kevin (2001) "Did Punk Matter? Analyzing the Practices of a youth subculture during the 1980's." *American Studies*, 1 (42) (Spring), 69–98.
- McGuigan, Jim (1992/2003) *Cultural populism*. London: Taylor & Francis e-Library.
- McKinley, Graham E. (1997) *Beverly Hills 90210. Television, gender, identity*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Mendlesohn, Farah (2003) "Introduction. Reading science fiction." Teoksessa Edward James & Farah Mendlesohn (toim.), *The Cambridge companion to science fiction*, 1–13. Cambridge: Cambridge University Press.
- Merton, Robert K. & Fiske, Marjorie & Kendall, Patricia L. (1990/1956) *The focused interview. A manual of problems and procedures*. Glencoe, IL: Free Press.
- Miller, Jody & Glassner, Barry (1997) "The 'Inside' and the 'Outside'. Finding realities in interviews." Teoksessa David Silverman (toim.), *Qualitative research. Theory, method and practice*, 99–112. London: Sage.

- Minkkinen, Virpi, Pääkkönen, Hannu & Liikkanen, Mirja (2001) *Suomalaiset osallistuvat aktiivisesti kulttuuritapahtumiin. Kulttuuri- ja liikuntaharrastukset 1991 ja 1999*. Kulttuuri ja viestintä 2001:5.
- Modinos, Tuija & Suoninen, Annikka (toim.) (2003) *Merkkillinen media. Tekstit nuorten arjessa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Moore, Ryan (2004) "Postmodernism and punk subculture: cultures of authenticity and deconstruction." *The Communication Review* 7, 305–327.
- Morgan, Cheryl (2004) "Found in translation". Emerald City 111# <http://www.emcit.com>
- Morley, David (1980) *The "nationwide" audience. Structure and decoding*. London: BFI.
- Morley, David (2006) "Unanswered questions in audience research." *The Communication Review* 9, 101–121.
- Moskowitz, Sam (1974/1954) *The immortal storm. A history of science fiction fandom*. Atlanta, Georgia: Hyperion.
- Moylan, Tom (1987) *Demand the impossible. Science fiction and the utopian imagination*. New York: Methuen.
- Moylan, Tom (2000) *Scraps of the untainted sky. Science fiction, utopia, dystopia*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- Mulvey, Laura (1989) *Visual and other pleasures*. London: McMillan.
- Mulvey, Laura (1985) "Visual pleasure and narrative cinema". Teoksessa Bill Nichols (toim.), *Movies and methods volume II*, s. 303–314. University of California Press: Los Angeles.
- Murray, Gabriella (2002) "The auteur as star – violence and utopia in the films of Sam Peckinpah." Teoksessa Angela Ndaliansis & Charlotte Henry (toim.), *Stars in our eyes: the star phenomenon in the contemporary era*, s. 129–148. Westport, CT: Greenwood.
- Mäkelä, Janne (2002) *Images in the works. A cultural history of John Lennon's rock stardom*. Helsinki: Prima Oy.

- Mäyrä, Frans (2003) ”Muodonmuuttajien maat. Moniulotteinen pelikulttuuri.” Teoksessa Urpo Kovala & Tuija Saresma (toim.) *Kulttikirja. Tutkimuksia nykyajan kultti-ilmiöistä*, s. 85–111. Helsinki: SKS.
- Määttä, Jerry (2006) *Raketsommar. Science fiction i Sverige 1950–1968*. Kirjallisuussosiologian väitöskirja. Uppsalan yliopiston kirjallisuuden laitos. Truck Pozkal, Polen: Elleströms.
- Ndalianis, Angela (2002) ”Digital stars in our eyes.” Teoksessa Ndalianis, Angela & Henry, Charlotte (toim.), (2002) *Stars in our eyes: the star phenomenon in the contemporary ERA*, s. 165–178. Westport, CT: Greenwood.
- Ndalianis, Angela (2002) ”Introduction.” Teoksessa Angela Ndalianis & Charlotte Henry (toim.), *Stars in our eyes: the star phenomenon in the contemporary ERA*. Westport, CT: Greenwood, vii–xvii.
- Ndalianis, Angela & Henry, Charlotte (toim.) (2002) *Stars in our eyes: the star phenomenon in the contemporary ERA*. Westport, CT: Greenwood.
- Newell, Diana (2003) ”Home thruths: women writing science in the nuclear dawn”. *EAJC* 3 (22), 193–203.
- Nikunen, Kaarina (2002) ”Ally McBeal -julkisuuden koukussa.” *Tiedotustutkimus* 3 (25), 50–66.
- Nikunen, Kaarina (2005) *Faniuden aika. Kolme tapausta tv-ohjelmien faniudesta vuosituuhannen taitteen Suomessa*. Tampere: Tampere University Press.
- Nikunen, Kaarina (2006) ”Faniuden intermediaaliset metkut.” Teoksessa: Juha Herkman, Pirjo Hiidenmaa, Sanna Kivimäki, Olli Löytty (toim.), *Tutkimusten maailma. Suomalaista kulttuurintutkimusta kar-toittamassa*, s. 129–142. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 87. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- Nikunen, Kaarina (2003) ”Soturiprinsessa matkassa. Televisiosarja Xena ja faniuden merkitykset.” Teoksessa Urpo Kovala ja Tuija Saresma (toim.), *Kulttikirja. Tutkimuksia nykyajan kultti-ilmiöistä*. s. 112–140. Helsinki: SKS.

- Nikunen, Kaarina (2007) "The intermedial practises of fandom." *Nordicom Review* 2 (28): 111–128.
- Nikunen, Kaarina (2008) "Uusia katseita faniudesta faniuksiin." Teoksessa Kaarina Nikunen (toim.), *Fanikirja. Tutkimuksia nykykulttuurin fani-ilmiöistä*, s. 7–14. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 96. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- Nikunen, Kaarina, Iiris Ruoho & Valaskivi, Katja (1996) *Nainen viihteenä, mies viihdyttäjänä: viihtykö katsoja*. [Helsinki]: Yleisradion tasavotomikunta.
- Nyman, Jukka (1987) "Järjen vallasta myytien rinnakkaiseloon – uskonto science fictionissa." Teoksessa Matti Savolainen (toim.), *Tieteiskirjallisuuden maailmoita*, 159–182. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Näre, Sari & Lähteenmaa, Jaana (toim.) (1992) *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa*. Helsinki: SKS.
- Osborne, Peter, & Segal, Lynne (1993) "Extracts from gender as performance. An interview with Judith Butler." <http://www.theory.org.uk/but-int1.htm> (luettu 11.11.2005)
- Paasonen, Susanna (2005) *Figures of fantasy. Internet, women & cyberdiscourse*. New York: Peter Lang.
- Pajala, Mari (2006) *Erot järjestykseen! Eurovision laulukilpailut, kansallisuus ja televisiohistoria*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 88. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- Pakkanen, Kaija (1966) "Kerro minulle mitä luet, miksi, milloin ja miten." Teoksessa Irja Lappalainen (toim.), *Nuortenkirja Suomessa ennen ja nyt*, s. 81–87. Porvoo: WSOY.
- Palmgren, Raoul (1963) *Toivon ja pelon utopiat*. Tampere: Kansankulttuuri.
- Parent, André (2004) "Giovanni Aldini: from animal electricity to human brain stimulation." *The Canadian Journal of Neurological Sciences/Le Journal Canadien des Sciences Neurologiques*, 31, 576–584.
- Parrinder, Patric (1980) *Science fiction: its criticism and teaching*. London: Richard Clay Ltd.

- Peltonen, Leena (2005) ”Kirjallisuutta siitä, mikä on pysyvää – ja joitakin karkeita yleistyksiä fantasiakirjallisuudesta.” <http://www.aikakone.org/leena/fantasia.htm>. (3.1.2005)
- Peltonen, Leena (1985) ”Tamcon 19.–21.7.1985.” *Portti* 3, 36–39.
- Peltonen, Leena (1991) ”Tom Ölander – vaikuttaja kulissien takana.” *Aikakone* 3: 21. Julkaistu myös Aikakoneen nettisivuilla <http://www.aikakone.org/sisalto.htm> (luettu 16.10.2008).
- Poe, Edgar Allan (2006) *Kootut teokset*. Helsinki: Teos.
- Polvinen, Sari (1998) ”Setä Topelius iskee jälleen.” *Legolas* 1 (16), 4–7.
- Powdermaker, Hortence (1950) *Hollywood the dream factory*. Boston: Little Brown.
- Pugh, Sheenagh (2005) *The democratic genre. Fan fiction in a literary genre*. Glasgow: Seren.
- Pulkkinen, Tuija (2000) ”Judith Butler – sukupuolen suorittamisen teoreetikko.” Teoksessa Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen, Marianne Liljeström (toim.), *Feministejä. Aikamme ajattelijoita*. s. 43–60. Tampere: Vastapaino.
- Punt, Michael (2002) ”More sign than star: Diana, death and the internet.” Teoksessa Ndalianis, Angela & Henry, Charlotte (toim.), *Stars in our eyes: the star phenomenon in the contemporary ERA*, s. 85–102. Westport, CT: Greenwood.
- Putnam, Robert, D. (1993) *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Radway, Janice (1984) *Reading the romance. Women, patriarchy and popular literature*. Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press.
- Radway, Janice (1988) ”Reception study. Ethnography and the dispersed audiences and nomadic subjects.” *Cultural Studies* 2 (3), October, 359–376.
- Rantalaiho, Liisa (1987) ”Samuel R. Delany: Todellisuutemme merkkejä Ei-koskaan -maassa.” Teoksessa Matti Savolainen (toim.), *Tieteiskirjallisuuden maailmoita*, s. 101–121. Helsinki: Kirjastopalvelu.

- Rehn, Alf (2001) *Electronic potlatch – a study on new technologies and primitive economic behaviors*. Stockholm: Royal Institute of Technology.
- Rehn, Alf & Taalas, Saara L. (2004) ”’Znakomstva i svyaz’ (Acquaintances and connections) – Blat, the Soviet Union, and mundane entrepreneurship.” *Entrepreneurship and Regional Development* 3 (16), 235–250.
- Robson, Justina (2006), ”The world ride”. Teoksessa Paul Kincaid & Andrew M. Butler (toim.), *The Arthur C. Clarke Award: a critical anthology*. Dublin: Serendip Foundation.
- Ruoho, Iiris (1994) ”Saippuoiden feministinen kritiikki. Naiseuden ja saippuoiden yhteydestä eron politisointiin.” *Tiedotustutkimus* 2 (17), 42–55.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2005) ”Johdanto.” Teoksessa Johanna Ruusuvuori ja Liisa Tiittula (toim.), *Haastattelu, tilanteet ja vuorovaikutus*, s. 9–21. Tampere: Vastapaino.
- Saarikoski, Helena (2008) ”Miten Spice Girlsä leikitään?” Teoksessa Kaarina Nikunen (toim.) *Fanikirja. Tutkimuksia nykykulttuurin faniliemiöistä*, s. 72–94. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 96. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- Saarinen, Pirkko (1966) ”Mielilukemisen muuttuminen iän myötä.” Teoksessa: Irja Lappalainen (toim.) *Nuortenkirja Suomessa ennen ja nyt*, s. 67–74. Porvoo: WSOY.
- Saarinen, Pirkko & Korkiakangas, Mikko (1997) *Ihanaa vai pitkäveteistä. Lukeminen nuorten harrastuksena*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.
- Saarinen, Pirkko, Salonen Kaija & Pakkanen, Kaija (1966) ”Tutkimuksia nuorten lukemisharrastuksesta.” Teoksessa Irja Lappalainen (toim.) *Nuortenkirja Suomessa ennen ja nyt*, s. 67–87. Porvoo: WSOY.
- Salganik, Matthew J. & Heckathorn, Douglas D. (2002) ”Sampling and estimation in hidden populations using respondent-driven sampling.” *Sociological methodology* 1 (34), 193–240.
- Salminen, Juha (1986) ”Sf-yhdistysten kokous Turussa. Yhteistyö on voimaa.” *Kosmoskynä* 3 (8), 7–8.

- Salonen, Kaija (1966) ”Kouluissa ja kirjastoissa suoritetun lukututkimuksen tuloksia.” Teoksessa: Irja Lappalainen (toim.), *Nuortenkirja Suomessa ennen ja nyt*, s. 75–80. Porvoo: WSOY.
- Sandvoss, Cornel (2005) *Fans. The mirror of consumption*. Cambridge: Polity.
- Sandvoss, Cornel (2004) ”One-dimensional fan. Toward an aesthetic of fan texts”. *American Behavioral Scientist* 7 (48) March, 822–839.
- Sargent, Pamela (1975) ”Introduction. Women and science fiction.” Teoksessa Pamela Sargent (toim.) *Women of wonder. Science fiction stories by women and about women*, s. xiii-xiv. New York: Vintage.
- Saukko, Paula (2003) *Doing research in cultural studies. An introduction to classical and new methodological approaches*. London: Sage.
- Savolainen, Matti (toim.) *Tieteiskirjallisuuden maailmoita*. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Savolainen, Matti (1987) ”Tieteen tulevaisuudesta ja tieteen tekemisen ehdoista tieteiskirjallisuudessa”. Teoksessa Matti Savolainen (toim.) *Tieteiskirjallisuuden maailmoita*, 183–204. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Schickel, Richard (1985) ”Coherent strangers.” Teoksessa Richard Schickel (toim.), *Intimate Strangers: The Culture of celebrity*, s. 255–285. New York: Doubleday.
- Scholes, Robert (1975) *Structural fabulation. An essay on fiction of the future*. Indiana: Notre Dame.
- Schön, Erich (1993) *Der Verlust der Sinnlichkeit Oder die Verwandlungen des Lesers. Mentalitätswandel um 1800*. Stuttgart: Klett Cotta.
- Sevänen, Erkki, Saariluoma, Liisa & Turunen, Risto (toim.) (1991) *Taide modernissa maailmassa. Taiteensosiologiset teoriat Georg Lukácsista Fredric Jamesoniin*. Helsinki: Gaudeamus.
- Shippey, Tom (2005) ”Hard reading: The challenges of science fiction.” Teoksessa David Seed (toim.) *A companion to science fiction*, s. 11–26. Oxford: Blackwell.
- Sinisalo, Johanna (2004) ”Fantasia lajityyppinä ja kirjailijan työvälteenä.” Teoksessa Kristian Blomberg, Irma Hirsjärvi & Urpo Kovala (toim.) *Fantasian monet maailmat*, s. 11–31. Helsinki: BTJ.

- Sinisalo, Johanna (1987) ”Kahvinkeittoa ja kirkumista – naiskuva anglo-amerikkalaisessa tieteiskirjallisuudessa.” Teoksessa Matti Savolainen (toim.). *Tieteiskirjallisuuden maailmoita*, s. 142–158. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Sinisalo, Johanna (2003) ”Millaista scifiä kirjoitan ja miksi?” Tampereen yliopiston kirjallisuuden laitoksen sivut: <http://www.uta.fi/laitokset/taide/kirjallisuus/scifi/kirjoittaminen.html>.
- Sinisalo, Johanna (1985) ”Nainen science fictionin maailmassa”. *Portti* 3, 17–24.
- Johanna Sinisalo, Juhani Hinkkanen, Pekka Manninen, Kivi Larmola & Toni Jerrman (1985) ”Tamcon science fiction kongressi Tampereella 19.–21.1985”. *Tähtivaeltaja* 4, 40–49.
- Sirkiä, Pekka (2003) ”Onko Suomessa hyvän science fictionin harrastajia. Osa 1. Kuka oli Lassi Pietari Huttunen?”. *Portti* 4, 4–11.
- Sirkiä, Pekka (2004) ”Ystäväni science fiction. Osa 2. Ensimmäinen julkisuudessa käyty sf-keskustelu kevättalvella 1954 Ylioppilaslehdessä.” *Portti* 1, 45–55.
- Sisättö, Vesa (1996) ”Mitä kartanpiirtäjät unohtivat? Fantasian paikka kirjallisuuden maailmassa.” Teoksessa Tero Norkola & Eila Rikkinen. (toim.), *Sivupolkuja. Tutkimusretkiä kirjallisuuden rajaseuduille*, s. 185–198. Helsinki: SKS.
- Sisättö, Vesa (2007) ”Tieteis- ja fantasiakirjallisuus.” Teoksessa H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia I*, s. 496–508. Helsinki: SKS.
- Siukonen, Jyrki (2003) *Muissa maailmoissa: maapallon ulkopuolisten olentojen kulttuurihistoriaa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Slusser, George (2005) ”The origins of science fiction.” Teoksessa David Seed (toim.), *A companion to science fiction*, s. 27–42. Oxford: Blackwell.
- Soikkeli, Markku (2002) ”Monikulttuurisuus 1990-luvun suomalaisessa tieteisfiktiossa.” Teoksessa Markku Soikkeli (toim.), *Kurittomat kuvitelmat. Johdatus 1990-luvun kotimaiseen kirjallisuuteen*, s. 227–249. Sarja A. N:o 50. Turku: Turun yliopiston taiteiden tutkimuksen laitos.

- Sorelius, Gunnar (1994) "The rise of the Shakespeare 'idolatry' in Sweden." Teoksessa Pétér Dávidházi & Judit Karafiáth (toim.), *Literature and its cults. An antropological approach/Approche antropologique lá literature et ses cultes*, s. 67–80. Budapest: Argumentum.
- Stacey, Jackie (1994) *Star gazing. Hollywood cinema and female spectatorship*. London: Routledge.
- Stableford, Brian (1987) *The Sociology of science fiction*. San Bernadino: Borgo Press.
- Stableford, Brian (1976) "William Wilson's prospectus for science fiction: 1851." *Foundation: The Review of Science Fiction*. 10 (June), 6–13.
- Stableford, Brian, Clute, John & Nicholls, Peter (1995) "Proto science fiction". Teoksessa John Clute, & Peter Nicholls (toim.), *Multimedia encyclopedia of science fiction*. CD-rom. Rugeley: Focus Multimedia.
- Stableford, Brian & Nicholls, Peter (1979/1981) "Definitions of sf." Teoksessa Peter Nicholls et al. (toim.), *The encyclopedia of science fiction. An illustrated A-Z*. s. 159–161. London: Granada.
- Stites, Richard (1987) Aleksandr Bogdanov. Aktiivinen utopisti. Teoksessa Matti Savolainen (toim.), *Tieteiskirjallisuuden maailmoita*, 54–72. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Stockman, Doris, Niklas Bengtsson & Yrjö Repo (2000) *Kirja Suomessa. Tekijöistä lukijaan – kirja-alan tukitoimet ja kehittäminen*. Kulttuuripolitiikan osaston julkaisusarja. 1/2000. Helsinki: Opetusministeriö.
- Suoninen, Annikka (2003) "Harmillisen loistava sarja. Babylon 5 nuorin silmin." Teoksessa Tuija Modinos ja Annikka Suoninen (toim.), *Merkillinen media. Tekstit nuorten arjessa*, s. 205–204. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston Soveltavan Kielentutkimuksen Keskus.
- Suoninen, Annikka (2004) *Mediakielitaidon jäljillä. Lapset ja nuoret valikoivina mediankäyttäjinä*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 81. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- Suoninen, Annikka (1992) Pikkutyttöjen televisionkatselu. Pikkukakkosta ja pitsiprinsessoja. Teoksessa Sari Näre ja Jaana Lähteenmaa (toim.) *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa*, s. 223–235. Helsinki: SKS.

- Suvin, Darko (1979) *Metamorphoses on science fiction. On the poetics and history of a literary genre*. New Haven: Yale University Press.
- Suvin, Darko (1988) *Positions and presuppositions in science fiction*. London: MacMillan Press.
- Särkelä, Jussi (2008) *Koulumurhat*. Pamfletti. Helsinki: WSOY.
- Söderholm, Stig (1990) *Liskokuninkaan mytologia. Rituaali ja rock-sankarin kuolema*. Helsinki: SKS.
- Taalas, Saara & Hirsjärvi, Irma (2008) ”Fanit ja seuraajat. Tieteiskirjallisuuden kuluttamisen organisoituminen.” Teoksessa Kaarina Nikunen (toim.), *Fanikirja. Tutkimuksia nykykulttuurin fani-ilmiöistä*, s. 200–224. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 96. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- Taira, Teemu (2008) ”Uskonto ja fanius”. Teoksessa Kaarina Nikunen (toim.), *Fanikirja. Tutkimuksia nykykulttuurin fani-ilmiöistä*, s. 121–142. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 96. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- Taylor, Helen (1989) *Scarlett's women. Gone With the Wind and its female fans*. London: Virago Press.
- Theodoropoulou, Vivi (2007) “The anti fan within the fan. Awe and envy in sport fandom.” Teoksessa Jonathan Grey, Cornell Sandvoss & C. Lee Harrington (toim.), *Fandom. Identities and communities in a mediated world*, s. 316–327. New York: New York University Press.
- Tienari, Janne, Vaara, Eero & Meriläinen, Susan (2005) ”Yhteisyyden rakentuminen haastattelussa”. Teoksessa Johanna Ruusuvuori ja Liisa Tiittula (toim.), *Haastattelu, tilanteet ja vuorovaikutus*, s. 103–124. Tampere: Vastapaino.
- Toffler, Alvin (1972) *Hätkähdyttävä tulevaisuus*. Englanninkielisestä alkuteoksesta *Future shock* (1970) suomeksi kääntänyt Matti Kannosto. Helsinki: Suuri Suomalainen Kirjakerho.
- Tulloch, John & Alvarado, Manuel (1984) *Doctor Who, the unfolding text*. 3 p. London: MacMillan.
- Tulloch, John & Jenkins, Henry (1995) (toim.) *Science fiction audiences. Watching Doctor Who and Star Trek*. London: Routledge.

- Turkle, Sherry (1995) *Life on Screen. Identity on the age of the internet*. New York: Sage.
- Turner, Victor (1969) *The ritual process. Structure and anti-structure*. []: Aldine press.
- Turtiainen, Riikka (2008) "Aktiivisen urheilun kantapäillä. Fanaattisia mediaurheilun kuluttajia kategorisoimassa." Teoksessa Kaarina Nikunen (toim.), *Fanikirja. Tutkimuksia nykykulttuurin fani-ilmöistä*, 43–71. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 96. Jyväskylä: Nykykulttuurin julkaisusarja.
- Tuulio, Tyyne (1967) *Nuoruuden maa, 1906–1916*. 2 p. Porvoo: WSOY.
- Väliverronen, Esa (1993) "Diskurssien verkossa". *Tiedotustutkimus* 1 (16), 22–34.
- Wiemker, Markus (1999) *Die Medienspezialkultur der X-Philes*. (Working paper) RWTH Aachen: Institut für Soziologie.
- Williams, Raymond (1977/1988) *Marxismi ja kirjallisuus*. Englanninkielisestä alkuteoksesta *Marxism and literature* suomentanut Mikko Lehtonen. Jyväskylä: Gummerus.
- Williams, Raymond (1990/1974) *Television. Technology and cultural form*. 2. toimitettu painos. Toimittanut Ederyn Williams. London: Routledge.
- Wilson, William (1851) *A little earnest book upon a great old subject. With the story of a Poe-lover*. London: []
- Ykspetäjä, Tero (1994) "Aikacon 94 – satunnaisia huomioita Tampereen matkan varrelta." *Spin* 1, 8–9.
- Ylijoki, Oili-Helena (1998) *Akateemiset heimokulttuurit ja noviisien sosiaalisaatio*. Tampere: Vastapaino.
- Ylimartimo, Sisko (2005) Salikonin ruusut – satufantasia ja kuvan keinot. Teoksessa Kristian Blomberg, Irma Hirsjärvi & Urpo Kovala (toim.), *Totutun tuolla puolen. Fantasian rooleista taiteissa ja kommunikaatiossa*, s.175–202. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- Zoonen, Lisbet van (2004) *European Journal of Communication* 1 (19), 39–52.

Sanoma- ja aikakauslehtiartikkelit

- Ahonen, Marko (2005) Suomi-scifin merkkipaalu. *Keskisuomalainen* 21.9.2005. 15.
- Ahloth, Jussi (2005) ”Junior-kisan fantasiarajaus kuohuttaa”. *Helsingin Sanomat* 18.11.2005. C1.
- Ahloth, Jussi (2003) ”Kirjallinen avaruuslaiva otti nyt uuden kurssin.” *Helsingin Sanomat* 23.10. 2003. C2.
- Ahloth, Jussi (2008) ”Naisissa käymällä parempi kulttuurilehti? *Helsingin Sanomat* 6.6.2008. C1.
- Alftan, Maija (2005) ”Kiitos kaikesta, rakas Jane”. *Helsingin Sanomat* 27.12.2005. C1.
- Anhava, Tuomas (1954) ”Science Fiction”. *Ylioppilaslehti* (9) 5.3.1954. 12.
- Anhava, Tuomas (1954) ”Science fiction”. *Ylioppilaslehti* (11) 19.3.1954. 10.
- [Anon] (1954a) ”Moderni lyriikkamme”. Mitä muut sanovat -palsta. *Ylioppilaslehti* (1) 8.1.1954. 3.
- [Anon] (1954b) ”Tieteisromaani – uusi sana suomenkieleen”. *Ylioppilaslehti* (4) 29.1.1954.
- Argus (1954) [nimimerkki] ”Science Fiction vielä kerran”. Yleisöltä-palsta. *Helsingin Sanomat* 2.1.1954. 12.
- Harjulehto, Seppo (1953) ”Science fiction” – salapoliisiromaanin vaarallinen kilpailija”. *Ylioppilaslehti* (39) 6.11.1953. 10–11.
- Him, N [] (1954) Science Fiction tulee! *Helsingin Sanomat* 8.1.1954. 16.
- Huttunen, Lassi (1953a) ”Avaruusromaani valloittaa maailmaa”. *Seura* (19) 7.10.1953. 14–15.
- Huttunen, Lassi (1954a) ”Esiintyykö Suomi Science Fictionin tulevaisuuden maailmassa. *Ylioppilaslehti* (8) 26.2.1954. 9.
- Huttunen, Lassi (1954b) ”Onko Anhava oikeassa”. *Ylioppilaslehti* (10) 12.3.1954. 10.

- Jokelainen, Jarkko (2007) ”Suomirock löysi faninsa 1970-luvulla”. *Helsingin Sanomat* 2.6.2007. C3.
- Kai de Puu (1954b) [Matti Almilan nimimerkki] ”Pikahissillä kuuhun”. *Ylioppilaslehti* (12) 27.3.1954. 20.
- Kai de Puu (1954a) [Matti Almilan nimimerkki] ”Sinuhesta Huxleyhin”. *Ylioppilaslehti* (8) 26.2.1954. 20.
- Kangassalo, Olli (2005) ”Suomalaiset valloittavat avaruuden”. *Iltalehti Online* 14.10.2005.
- Kervinen, Elina (2007) ”Lolita leikkii tosissaan”. *Helsingin Sanomat* 5.7.2007. A3, D1-2.
- Keränen, Minna (2005) ”Yhteishenkistä Harry Potter-faniutta”. *Suur-Jyväskylän Lehti* 5.10.2005. 15.
- Laitinen, Jaana (2005) ”Sarjakuva iski ohjelmoijaan”. *Helsingin Sanomat* 16.9.2005.
- Lappalainen, Tiia (2007) ”Ihailun ihanuus”. *Matkaan. VR:n lehti matkustajille*. 3.5.2007. 10–11.
- Lounela, Pekka (1954) ”Uusi luku hölynpölyn estetiikkaan”. *Ylioppilaslehti* (3) 22.1.1954. 6–7.
- Löf, Risto (2007) ”Ei scifiä vaan skefiä”. *Keskisuomalainen* 9.3.2007. 27.
- Mattila, Noora (2007) ”Harry Potter hiljenee myrskyn silmässä”. *Helsingin Sanomat* 13.7.2007. C1.
- Penttilä, Mikko (2007) ”Aabrahamin nuotiolla”. Hyvä Olo-liite. Miehen mitalla -kolumni. *Apu* 18. 67.
- Pyöhtä, Anu (2006) ”Salkkarit ja Simpson ovat kuutosten suosiossa”. Sanomalehti koulussa-teemasivut. *Etelä-Saimaa*. 13.2.2006. 8.
- Pääkkönen, Sirpa (2007) ”Sormusten Herra -fanin paratiisi”. *Helsingin Sanomat* 3.3.2007. D3.
- Savoila, Petja (2005a) ”Kokoelma kaukaisesta galaksista”. *Keskisuomalainen* 13.12.2005. 16.
- Savoila, Petja (2005b) ”Tähtien tytär”. *Keskisuomalainen* 4.10.2005. 13.

- Tarkka, Pekka (2003) ”Uuden Aniaran matka. Heimo Suden romaani vastaa huimaan haasteeseen. *Helsingin Sanomat*. 10.11.2003. Kulttuurisivut.
- Tero Sade (1954) [nimimerkki] ”Anhava vai Huttunen? Vielä tieteisromaanista”. *Ylioppilaslehti* (11) 19.3.1954. 10.
- Virtanen, Leena (2005) ”Fantasia jäi pois Finlandia Junioreista”. *Helsingin Sanomat* 11.11.2005. C3.
- Vuorenjuuri, Martti (1954) ”USA/TV – pienin yhteinen nimittäjä”. *Ylioppilaslehti* (9) 5.3.1954. 10.
- Waarala, Hannu (2004) ”Avaruus on kuin jumalan silmä”. *Keskisuomalainen* 11.1.2004. Kulttuuriosasto.

Muut lähteet

- Aniki (2008) <http://forums.aniki.fi/> Animecon 2008 palauteketju (31.7.2008).
- Babeknabel (2008) <http://babeknabel.fi/> Finncon 2008 – mitä se oli? (31.7.2008).
- Engholm, Ahrvid (2002) Re: Tom Ölander on poissa. <http://babeknabel.fi> 6.9.2002 (15.10.2008).
- Gaiman, Neil (2005) <http://www.neilgaiman.com>. Zoink-jinkies-jeepers. (6.1.2005)
- Glasser, Allen (15.5.2006/1961) <http://fanac.org/timebinders/scienceers.html> (20.8.2008).
- Engholm, Ahrvid (2003) Sähköpostikeskustelu pohjoismaisesta fandomista (3.11.2003.)
- Halme, Jukka (2009) Sähköpostiviesti (18.2.2009)
- Hinkkanen, Juhani (2008a) Sähköpostiviesti (28.10.2008.)
- Hinkkanen, Juhani (2008b) Sähköpostiviesti (6.12.2008)
- Hinkkanen, Juhani (1985/1997) <http://www.aikakone.org/index2.htm> /, Hinkkasen arkisto, Suomen tieteiskirjoittajat. (23.6.2008).
- Hinkkanen (2002) <http://www.aikakone.org/tom2.htm> (17.10.2008).

- Ijäs, Jyrki (2003a) Äänite Finncon-Euroconin paneelista ”Kun isoisä Finnconiin hiihti”. Pekka Sirkiä, Irma Hirsjärvi, Mervi Hujanen, Toni Jerrman ja Ben Roimola. Yllätysvieraina Jyrki Ijäs ja Jukka Laajarinne. 50’ 37” Turku: Finncon X. (2.8.2003.)
- Ijäs, Jyrki (2003b) ”Omaa höpinää conien alkuvaiheista. 22’ 52”.
- Jenkins, Henry (2007) Confessions Aca-fan. Fanitutkimuskeskustelujen sarja. <http://www.henryjenkins.org/> (19.8.2008.)
- Jerrman, Toni (2008) Sähköpostikeskustelu (6.11.2008.)
- Keränen, Juha ”Sid Sid” (2002) Sähköpostikeskustelu (1.1.2002.)
- Nikander, Jussi (2008) Aftercon 08, eli tapahtuman jälkeisiä tunnelmia. <http://blog.mangotarha.fi/?p=16> (30.7.2008).
- Rantalaiho, Liisa (2008) Sähköpostikeskustelu (23.6.2008.)
- Roimola, Ben (2008) Sähköpostiviesti (11.11.2008.)
- Starscream (2008) Re: Animecon 2008 palauteketju. <http://forums.ani-ki.fi/search.php?t=8401> 28.7.2008.
- Supinen, Pekka (2008) Sähköpostiviesti (3.11.2008.)
- Tiptree (2008) <http://www.tiptree.org> (23.8.2008).
- Vainikainen, Jussi (2008) Suomalaisen tieteis- ja fantasiakulttuurin sivu. <http://www.elisanet.fi/~y635205/sf/suomisf.html> (23.6.2008).
- Vainikainen, Jussi, Mölläri, Pekka & Ijäs, Jyrki (2008) *The Bibliography of Finnish Sf-, Fantasy- and Horror Literature* <http://www.elisanet.fi/~y635205/sf/bib/index.html> Suomalaisen sf-, fantasia- ja kauhu-kirjallisuuden bibliografia. (23.6.2008).

Youtube

- OECA (1992) *Prisoners of gravity: Fans 1/3, 2/3, 3/3*, October 8th 1992
 Tvontaria productions, The Ontario Educational Communications
 Authority MCMXCII
 1/3 <http://www.youtube.com/watch?v=ybDavTjKW6Y&feature=related>

2/3 <http://www.youtube.com/watch?v=MNWcq7xijxU>

3/3 <http://www.youtube.com/watch?v=be52s77Cjb8>

OECA (1993) *Prisoners of Gravity: Tolkien* 1/3, 2/3 November 24th,
1993

1/3 http://www.youtube.com/watch?v=ofSU39_Zu_4&feature=related

2/3 <http://www.youtube.com/watch?v=b2W5kQBmPLc>

LIITE 1. TEEMAHAASTATTELUN KYSYMYKSET

TEEMAHAASTATTELURUNKO

HENKILÖTIEDOT

Ikä, koulutus, nykyinen työ tms. ammatillinen toiminta

Syntymäpaikka, asuinpaikat

Perhesuhteet

SF

Miten määrittelisit scifin

Mitkä olivat ensimmäiset sf-teokset joita muistat lukeneesi

Mikä niissä kiinnosti

Mitä olet lukenut eniten nuorena, entä nykyään

Koitko sf:n vaikuttavan ajatteluusi

Muut mediat kuin kirjallisuus sf:n harrastuksessa (elokuva, radio, sarjakuvat, teatteri, musiikki, kuvataide, rooli-, lauta ja tietokonepelit

SF-HARRASTUS

Mikä on fandom

Mitä on fanius

Oletko sf-fani

Miten ensimmäisen kerran kuulit fandomista

Milloin ja kuinka ensimmäisen kerran tulit mukaan toimintaan

Miksi fandom kiinnosti

Millainen kuva fandomista oli tuohon aikaan, onko se muuttunut

Oletko vielä mukana fandomissa, miksi tai miksi ei

SF-HARRASTUS, NYKYPÄIVÄ

Mitä olet tehnyt ja mitä nyt teet fandomissa

Missä sf:n alueella toiminta on aktiivisinta, miksi

– keskusteluforumit, verkostot, nettisivut ja sähköpostipalstat

– tapahtumat

– kustannuspolitiikka, julkaiseminen

- kirjailijat, kirjoittajakoulutus
- tutkimus
- kansainvälinen fanitoiminta

Vaikuttaako fandom kirjallisuuden kaanoniin ja kuinka

Oletko itse toiminut sf-kirjallisuuden kentällä ja miten

Miten kuvailisit scifiä kirjallisuuden kentässä tällä hetkellä

Onko sf:llä roolia tulevaisuudessa

Onko scifi vaikuttanut poliittiseen ajatteluusi

Onko scifi vaikuttanut käsitykseesi uskonnosta

SF JA SEN MERKITYS

Onko sf vaikuttanut maailmankuvaasi, millä tavoin

Onko harrastus vaikuttanut sosiaaliseen elämääsi, millä tavoin

Onko sf:n ulkopuolella elämää, mitä muuta teet

Onko sf vaikuttanut elämänvalintoihisi

Fandom on perhe, pitääkö paikkansa

SF-HARRASTUS, TULEVAISUUS

Oletko fandomissa vielä kymmenen vuoden kuluttua

LIITE 2. SUOMI-FANDOM

SUOMI-FANDOM

Lähde: Tomi Junnila: <http://www.tsfs.fi/sffaq/> (5.12.2008), päivitetty helmikuussa 2009

Listaan on valikoitu ilmestyvät lehdet ja niiden olemassa olevat arkistot ja ne seurat joiden toiminnasta on tietoa.

Seurat

Aikakone ry

Lehti: Aikakone-lehti toimii nykyään tekstiarkistona
www.aikakone.org/index2.htm/

Espoon science fiction- ja fantasiaseura ESC ry

Puheenjohtaja: Tapio Ranta-aho
Lehti: Escape
<http://www.esc-ape.net/>

Helsingin Science Fiction Seura ry

Puheenjohtaja: Vesa Sisättö
Lehti: Tähtivaeltaja
<http://www.tahtivaeltaja.com/>

Helsingin Yliopiston Science Fiction Klubi ry

Puheenjohtaja: Teemu Ahonen
Lehti: Marvin
<http://www.googoomuck.org/>

Joensuun Science Fiction –seura

<http://www.joensuurpg.com/scifi/index.php>
Aktiivinen keskustelusivusto

Jyväskylän Science Fiction Seura 42 ry

Puheenjohtaja: Virpi Flyktman

Lehti: Alienisti

<http://scifi42.fi/>

Kontu ry

Verkkoyhteisö

Puheenjohtaja Santeri Palin

<http://kontu.info/>

Kuopion Science Fiction Seura & KYYn Scifi-kerho

Lehti: Kalaksikukko

<http://www.iwn.fi/~kxkukko/>

Nettisivut toimivat arkistona, seuran sähköpostilista aktiivinen

**Lahden Science Fiction Seura – Lahden Sarjakuvaseura
Gronk**

Yhteyshenkilö Petri Pelkonen

<http://koti.mbnet.fi/pasenska/lfsfs/>

Sf-seuralla ei toimintaa 2005 jälkeen, Gronkin toiminta jatkuu

Oulun Yliopiston Science Fiction ja Fantasia Klubi (Oysfk)

Yhteyshenkilö: Hannu Seppälä

Lehti: Verkkolehti joskus tulevaisuudessa Oysfk:n sivujen alla.

<http://www.student oulu.fi/~oysfk/>

Oulun sf-seura Polaris ry

Yhteyshenkilö: Mika-Petri Lauronen

Lehti: Mytago

Ei tällä hetkellä toimintaa

Porin Scifi & Fantasia Klubi

Puheenjohtaja: Aki Nummelin

Kotisivut päivitetty viimeksi 2003

Risingshadow

Nettiyhteisö

Suomenkielisen nettiyhteisön sivut <http://fi.risingshadow.net/>

Englanninkieliset nettiyhteisön sivut <http://en.risingshadow.net/>

Smial Morel

Yhteyshenkilö: Marianna Leikomaa

<http://www.iki.fi/basil/morel/>

Spektre

Yhteyshenkilö: Ari Seppi

<http://www.spektre.fi/>

Suomen Tieteiskirjoittajat ry

Puheenjohtaja: Saara Henriksson

Lehti: Kosmoskynä

<http://tieteiskirjoittajat.utu.fi/>

Suomen Tolkien-seura ry

Puheenjohtaja: Leena Peippo

Lehdet: Legolas ja Hobittilan sanomat

<http://www.suomentolkienseura.fi/>

Tampereen Science Fiction Seura ry

Yhteyshenkilö: Raimo Nikkonen

Lehti: Portti

<http://www.sci.fi/~portti/>

Tieteiskulttuuriyhdistys

Yhteyshenkilö: Pekka Supinen

Lehti: Finnzine

<http://www.finnzine.com/>

Turun Science Fiction Seura ry

Puheenjohtaja: Kati Oksanen

Lehti: Spin
<http://www.tsfs.fi/>

Turun yliopiston tieteiskulttuurikabinetti ry

Puheenjohtaja: Mirka Ulanto

Lehti: Kabinettikertomuksia (ei ilmesty säännöllisesti eikä kuulu jäsenetuihin)

<http://www.utu.fi/tutka>

Muita yhdistyksiä

Cosplay Finland

<http://cosplay.animeunioni.org/>

Wanhain Herrain Huone

<http://org.utu.fi/tyyala/tieteiskulttuurikabinetti/WH/>

Äreiden Kaljupäiden Scifistinen Yhdistys (ÄKSY (XY))

<http://xy.hierogly.fi/>

Suomessa nykyisin ilmestyvät sf-lehdet

Painetut lehdet

Alienisti

Julkaisija: Jyväskylän Science Fiction Seura 42

Päätoimittaja: Kati Mäki-Kuutti

<http://scifi42.fi/alienisti/>

Koko A4, n. 28 s, 1-2 nroa/vuosi

Enhörningen

Julkaisija: Ben Roimola

Päätoimittaja: Ben Roimola

<http://www.enhorningen.net/>

Koko A4, n. 60 s, n. yksi numero vuodessa.

Finnzine

Julkaisija: Tieteiskulttuuriyhdistys

Päätoimittaja: Pekka Supinen

<http://www.finnzine.com/>

Koko A4, 36 s, 4 nroa/vuosi (14 e/vuosi, irtonumero 4,5 e)

Kosmoskynä

Julkaisija: Suomen Tieteiskirjoittajat ry

Päätoimittaja: Pasi Karppanen

<http://kosmoskyna.net/>

Koko: A4, 36–40 s., 4 nroa/vuosi

Legolas

Julkaisija: Suomen Tolkien-seura

Päätoimittaja: Mika-Petri Lauronen

<http://www.suomentolkienseura.fi/>

Koko: A5, 40 s., 4 nroa/vuosi;

Marvin

Julkaisija: Helsingin Yliopiston Science Fiction Klubi ry

Päätoimittaja: Teemu Ahonen

<http://www.helsinki.fi/jarj/hysfk/marvin.html>

Koko: A5, n. 28–32 s, 2–4 nroa/vuosi

Portti

Julkaisija: Tampereen Science Fiction Seura ry

Päätoimittaja: Raimo Nikkonen

<http://www.sci.fi/~portti/>

Koko: B5, n. 160 s, 4 nroa/vuosi

Spin

Julkaisija: Turun Science Fiction Seura ry

Päätoimittaja: Mari Saario
<http://www.tsfs.fi/spin/>
Koko: B5, n. 40 s., 4 nroa/vuosi

Tähtivaeltaja

Julkaisija: Helsingin Science Fiction Seura ry
Päätoimittaja: Toni Jerrman
<http://www.tahtivaeltaja.com/>
Koko: B5, n. 100 s, 4 nroa/vuosi

Verkkolehdet

Aikakone (toimii tekstiarkistona)

Julkaisija: Aikakone ry
Päätoimittajat: Leena Peltonen & Juhani Hinkkanen
<http://www.aikakone.org/index2.htm/>

Kalaksikukko

Julkaisija: Kuopion Science Fiction Seura
<http://www.iwn.fi/kk/>
Nettisivut toimivat arkistona

Näthörningen, Enhörningenin sähköinen uutisosasto

Julkaisija: Ben Roimola
Päätoimittaja: Ben Roimola
<http://www.enhorningen.net/>

Usva

Julkaisija: Anne Leinonen
Päätoimittaja: Anne Leinonen
<http://www.usvazine.net/>

Säännöllisiä sf-tapahtumia tai tapahtumia joissa sf-ohjelmaa

Tammikuun ensimmäisenä päivänä: Suomen Tolkien-seuran vuosijuhla (Helsinki)

Vuoden 25. päivä: Tutkan vuositapaaminen (Turku)

Helmi-maaliskuun vaihteessa: valtakunnallinen yhteistyökokous (Tampere)

Åcon, helatorstai-viikonloppu (Maarianhamina)

Juhannuksen jälkeinen perjantai ja lauantai: Vanhan kirjallisuuden päivät (Vammala)

Lauantaina kaksi viikkoa juhannuksesta: HSFS:n kesäretki (Suomenlinna)

Heinä-elokuussa: Huviretki Tienpientareelle (Tampere) (vuosina jolloin Finncon on muualla)

Heinä-elokuussa: Finncon (kiertävä tapahtuma)

Dirk Gentlyn Holistinen eväsretki, noin elokuussa (Helsingin rautatieasemalta jonnekin)

Lokakuussa: Kirjamessut Turussa ja Kirjamessut (Helsinki)

Joka toinen vuosi: TamFan (Tampere)

Säännölliset tapaamiset:

Kuukauden viimeinen maanantai:

ESC: Mafiailta ravintola Hemingway's, Tapiolan Heikintori (Espoo)

Kuukauden toinen tiistai:

Spektre: Mafiailta ravintola Fallsissa (Tampere)

Kuukauden kolmas tiistai:

Risingshadow: tapaaminen O'Connell'sissa (Tampere):

Kuukauden toinen keskiviikko:

Jyväskylän sf-seura 42: Videoilta Huoneteatterissa (Jyväskylä)

Kuukauden kolmas keskiviikko:

Jyväskylän sf-seura 42: Mafiailta ravintola Sohwilla

Parittomien viikkojen torstai:

Helsingin sf-seura: Mafiailta St. Urho's Pubissa (Helsinki)

Kuukauden ensimmäinen torstai:

Turun sf-seura: Mafia Pub Bremerissä (Turku)

Turun sf-seura: tapaaminen joka torstai kuun ensimmäistä lukuunottamatta (Terrakoti)

Kuukauden toinen lauantai:

Risingshadow: tapaaminen Milenkassa (Helsinki)

Sopimuksen mukaan:

Joensuun sf-seuran mafiat

LIITE 3. FINNCON-TAPAHTUMAT KUNNIAVIERAINEEN,
LISTAKSI KOONNUT TERO YKSPETÄJÄ (2009)

- 1986 Helsinki. Kunniavieras Brian Aldiss. Kävijöitä noin 300.
- 1989 Helsinki. Kunniavieraat John Brunner ja Tom Ölander. Noin 3000 kävijää.
- 1991 Helsinki. Kunniavieras Iain M. Banks. Noin 4000 kävijää.
- 1993 Helsinki. Kunniavieraat Terry Pratchett ja Bryan Talbot. Noin 4000 kävijää.
- 1995 Jyväskylä. Kunniavieraat Bruce Sterling, Vonda N. McIntyre ja Storm Constantine. Yli 2000 kävijää.
- 1997 Helsinki. Kunniavieraat Norman Spinrad ja Ian McDonald. Noin 5000–6000 kävijää.
- 1999 Turku. Kunniavieraat Connie Willis ja Philip Pullman. Ulkomainen fanikunniavieras Ahrvid Engholm. Noin 3000 kävijää.
- 2000 Helsinki. Kunniavieraat Neil Gaiman, Stephen Baxter ja Ken MacLeod. Noin 3500 osallistujaa. Järjestetty yhdessä Helsingin sarjakuvafestivaalin kanssa, yhteensä noin 10 000 kävijää.
- 2001 Jyväskylä (myös Baltcon). Kunniavieraat Jonathan Carroll, David Langford, Stelarc, Richard Stallman ja Johanna Sinisalo. Fanikunniavieras Ahrvid Engholm. Yli 2000 kävijää.
- 2003 Turku (myös Eurocon ja Baltcon). Kunniavieraat Michael Swanwick, Jonathan Clements, Steve Sansweet, Carolina Bjällerstedt Mickos ja Boris Hurtt. Fan GoH Bjørn Tore Sund. Noin 4000 kävijää.
- 2004 Jyväskylä. Kunniavieraat Robin Hobb, Gwyneth Jones, John Clute, yoshitoshi ABe and Toni Jerrman. Noin 4000 kävijää (kahden päivän kävijät yhteen laskettuna).
- 2006 Helsinki. Kunniavieraat Jeff VanderMeer, Risto Isomäki, Justina Robson, Rickard Berghorn. Noin 9000 kävijää (kolmen päivän kävijät yhteen laskettuina).

2007 Jyväskylä. Kunniavieraat Ellen Datlow, Joe Haldeman, Elizabeth Hand, Cheryl Morgan ja Ben Roimola. Noin 7000 kävijää.

2008 Tampere. Kunniavieraat Farah Mendlesohn, Charles Vess, M. John Harrison, Ms. Mandu ja Petri Hiltunen. Noin 7000–8000 kävijää.

SUMMARY

Transitions of fandom. The networks of Finnish science fiction fans

This study deals with the Finnish science fiction fandom, analysing both the activities and organisation of the fandom and the personal experiences involved in fandom, placing them in larger cultural contexts. In addition, the book looks into the field of values and attitudes connected with science for instance in debates over gender, religion, and politics, and describes the debates over science fiction between the fandom and the literary field.

The theoretical framework of the study lies in cultural studies, more precisely in fandom studies, which has for the past twenty years developed into a research orientation of its own. The study approaches the Finnish science fiction fandom through multi sited ethnography (George E. Marcus), using different corpuses (focused interviews, fan publications, media texts, discussions in internet, fandom histories) and paying attention to different ‘scapes’, positions and spaces. This synchronic approach is supplemented and contextualised by means of a historical account of the arrival and spread of science fiction and science fiction fandom in Finland. The study also scrutinizes the development of the organizational practices and the productivity of the fans, as well as the utopian spaces available in fandom.

The complex relationship between sf fans and media, and between literary critics and marketing, are studied through the cultural debates in Finnish media from the 1950s till the present. The study reveals the ways fandom has created its own society, setting up and maintaining a vast amount of literary web pages and fori, their own magazines which typically publish innumerable reviews of works by both professional and beginning science fiction writers. Through media debates the writer shows how

general attitudes towards the genre still carry the derogatory label of space opera, which in turn affects the genre writers and the critics of their works.

Behind the activities of the network of the sf-fandom are the individual experiences of each and every fan. The study sheds light on the personal motives of fans, thus highlighting the individual meaning making processes of fandom experience. In the interviews and additional questionnaires, questions were asked about the first sf experience in media and literature, the ways of finding one's way into the fandom, and the activities and preferences of active members. The questions on the relationships of sf with religion, politics, and media use are scrutinized, too.

Analyses of the interviews as well as the conversations in the fandom's web pages tell us about the deeper meaning of the fandom as an utopian space. The sf community is based on shared interests towards the science fiction genre and discussions around it, and the activities rise from the enthusiastic pleasure of producing and giving. In all, science fiction fandom is understood by the fans as a long-term commitment, and fandom is typically compared to a family.

The coherent picture of the fandom created in the early parts of the work is then placed in the latter part under closer, differentiating scrutiny by focusing on differences on the levels of both fandom organization and personal experiences. There were clear differences and historical changes to be seen in discussions concerning women in genre as well as women as members of the fandom or feminism in general. A turning-point can be placed in the fierce debate concerning the space of women in fandom in the late 1980s, after which the "gender space" of fandom may be described as a utopian one. This turn is comparable to the debates in the U.S. in the late 1970s when it turned out that the highly estimated sf author James Triptree Jr was actually a woman. Major changes can also be seen in the media use and the ways of organizing the fandom practices, both in terms of age group and geographically.

As is often the case in fandom studies, the writer is both a long-term sf fan, active member of the fandom, and e.g. organiser of several sf cons. Therefore, she foregrounds in the study her insider position. A reflexive approach brings into light both problems and shifts during the research process, as well as shifts in the fandom itself that have taken place during the span of the research process. In addition, the writer takes a critical look at the earlier, mainly Anglo-American, research on fandom. One of the goals of the study, indeed, is to construct a flexible model of sf fandom which is able to enlighten both fandom practices and the meanings of fandom for the members, taking sufficiently into account the perspective of the fans themselves.

NYKYKULTTUURIN TUTKIMUSKESKUKSEN JULKAISUJA

1. Symbolit • Toim. Katarina Eskola. 1986. (110 s.) Painos loppunut.
2. Maaria Linko • Katsojien teatteri. 1986. (116 s.) Painos loppunut.
3. Näkökulmia kulttuurin tuotantoon • Toim. Katarina Eskola & Liisa Uusitalo. 1986. (127 s.) Painos loppunut.
4. Kimmo Jokinen ja Maaria Linko • Uusi Tunteaton. 1987. (122 s.)
5. Kimmo Jokinen • Ostajat, lukijat, arvioijat, tukijat. 1987. (115 s.) Painos loppunut.
6. Juha Lassila • Kulta-levyn alkemia. 1. painos 1987, 2. painos 1988. (162 s.) Painokset loppuneet.
7. Liisa Uusi-talo & Juha Lassila • Vanhojen kirjojen kenttä. 1988. (65 s.)
8. The production and reception of literature • Edited by Katarina Eskola & Erkki Vainikkala. 1988. (78 s.)
9. Martine Burgos • Life stories, Narrativity and the Search for the Self. 1988. (28 s.) Painos loppunut.
10. Heikki Hellman & Tuomo Sauri • Suomalainen prime-time. 1988. (130 s.)
11. Erik Allardt, Stuart Hall & Immanuel Wallerstein • Maailmankulttuurin äärellä. 1988. (86 s.) Painos loppunut.
12. Kimmo Jokinen • Arvostelijat. 1988. (131 s.) Painos loppunut.
13. State, Culture & The Bourgeoisie • Edited by Matti Peltonen. 1989. (82 s.)
14. J.P. Roos • Liikunta ja elämän-tapa. 1989. (72 s.) Painos loppunut.
15. Anne Brunila & Liisa Uusitalo • Kirjatuotannon rakenne ja strategiat. 1. painos 1989, 2. painos 1991. (114 s.)
16. Reino Rasilainen • Julkaistu ja julkaisematon kirjallisuus. 1989. (89 s.)
17. Juha Lassila • Riippumattomat televisiotuottajat. 1989. -(126 s.)
18. Literature as communication • Edited by Erkki Vainikkala & Katarina Eskola. 1989. (215 s.)
19. Anne Raassina • Lukutaito ja kehitysstrategiat. 1990. (123 s.)
20. Juha Lassila • Mitä Suomi soittaa? 1990. (263 s.) Painos loppunut.
21. Johanna Mäkelä • Luonnosta kulttuuriksi, ravinnosta ruoaksi. 1. painos 1990, 2. painos 1992 (89 s.) Painokset loppuneet.

22. Sublim Ylevä Sublime • Toim. Erkki Vainikkala. 1990. (107 s.) Painos loppunut.
23. Timo K. Salonen • Konserttimusiikin yleisö makujen kentällä. 1990. (104 s.)
24. Maaria Linko • Teatteriesitykset ja julkisuus. 1990. (81 s.)
25. Kyösti Pekonen • Symbolinen modernissa politiikassa. 1991. (154 s.) Painos loppunut.
26. Ulrich Beck, Klaus Mollenhauer & Wolfgang Welsch • Philosophie, soziologie und erziehungswissenschaft in der postmoderne. 1991. (69 s.)
27. Päivi Elovainio & Zeinab Shahin • The Gender Fate of Women in Rural Egypt. 1991. (112 s.)
28. Eija Eskola • Rukousnauha ja muita romaaneja. 1992. (152 s.)
29. Urpo Kovala • Väliin lankeaa varjo. 1992. (204 s.)
30. Maaria Linko • Outo ja aito taide. 1992. (121 s.)
31. The First Thirty • Edited by Urpo Kovala. 1992. (132 s.)
32. Vanguard of modernity • Edited by Niilo Kauppi & Pekka Sulkunen. 1992. (188 s.)
33. Timo Siivonen • Avantgarde ja postmodernismi. 1992. (122 s.)
34. Katarina Eskola, Kimmo Jokinen & Erkki Vainikkala • Literature and the New State of Culture. 1992. (60 s.) Painos loppunut.
35. Sanna Karttunen • Musiikki kulttuurisessa tietoisuudessa. 1992. (174 s.)
36. Risto Eräsaari • Essays on Non-conventional Community. 1993. (214 s.)
37. Annikka Suoninen • Televisio lasten elämässä. 1993. (171 s.) Painos loppunut.
38. The Cultural Study of Reception • Edited by Erkki Vainikkala. 1993. (215 s.)
39. Mieheyden tiellä • Toim. Pirjo Ahokas, Martti Lahti ja Jukka Sihvonen. 1993. (185 s.) Painos loppunut.
40. Jukka Kanerva • ”Ryvettymisen hyvä puoli...” 1994. (151 s.)
41. Uusi aika • Toim. ja kirj. Nykykulttuurin tutkimusyksikön tutkijat. 1994. (260 s.)
42. Tuija Modinos • Nainen populaarikulttuurissa. 1. painos 1994, 2. painos 2000. (124 s.)
43. Teija Virta • Saippuaopperat ja suomalaiset naiset. 1994. (135 s.) Painos loppunut.

44. Anne Sankari • Kuntosaliruumis. 1995. (108 s.)
45. Kai Halttunen • Pienkustantajan arkipäivä. 1995. (95 s.)
46. Katja Valaskivi • Wataru seken wa oni bakari. 1995. (114 s.)
47. Jukka Törrönen • Aito rakkaus maskuliinisessa maailmassa. 1996. (100 s.)
48. Tuija Nykyri • Naiseuden naamiaiset. 1996. (144 s.)
49. Nainen, mies ja fileerausveitsi • Toim. Katarina Eskola. 1996. (274 s.)
Painos loppunut.
50. Raine Koskimaa • Cultural activities in five European countries. 1996. (152 s.) Työraportti, vain tutkimuskäyttöön.
52. Raine Koskimaa • Seksiä, suhteita ja murha. 1998. (215 s.)
53. Timo Siivonen • Kyborgi. 1996. (209 s.)
54. Aina uusi muisto • Toim. Katarina Eskola & Eeva Peltonen. 1. painos 1997, 2. painos 1997. (355 s.)
55. Olli Löytty • Valkoinen pimeys. 1997. (147 s.)
56. Kimmo Jokinen • Suomalaisen lukemisen maisemaihanteet. 1997. (226 s.)
57. Maaria Linko • Aitojen elämysten kaipuu. 1998. (92 s.)
58. Kai Lahtinen • Vem tillhör teatern? 1998. (258 s.)
59. Katja Möttönen • Riitasointuja vai tema con variazioni. 1998. (128 s.)
60. Aki Järvinen • Hyperteoria. 1999. (187 s.)
61. Susanna Paasonen • Nyt! Ja ikuisesti – rewind. 1999. (188 s.)
62. Pirkkoliisa Ahponen • Kulttuurin kierreportaikossa. 1999. (168 s.)
63. Reading cultural difference • Edited by Urpo Kovala & Erkki Vainikkala. 2000. (334 s.)
64. Inescapable Horizon: Culture and Context • Edited by Sirpa Leppänen & Joel Kuortti. 2000. (273 s.)
65. Otteita kulttuurista • Toim. Maaria Linko, Tuija Saresma & Erkki Vainikkala. 2000. (422 s.)
66. Kimmo Saaristo • Avoin asiantuntijuus. 2000. (191 s.)
67. Jaakko Suominen • Sähköaivo sinuiksi, tietokone tutuksi. 2000. (368 s.)
68. Cybertext yearbook 2000 • Edited by Markku Eskelinen & Raine Koskimaa. 2001. (202 s.)
69. Sari Charpentier • Sukupuoliusko. 2001. (155 s.)
70. Kirja 2010 • Toim. Lauri Saarinen, Juri Joensuu & Raine Koskimaa. 1. painos 2001, 2. painos 2003. (259 s.)

71. Irma Garam • Julkista yksityiselämää. 2002. (102 s.)
72. Cybertext yearbook 2001 • Edited by Markku Eskelinen & Raine Koskimaa. 2002. (196 s.)
73. Henna Mikkola • Sukupolvettomat? 2002. (138 s.) Painos loppunut.
74. Satu Silvanto • Ecce Homo – katso ihmistä. 2002. (161 s.)
75. Markku Eskelinen • Kybertekstien narratologia. 2002. (106 s.)
76. Riitta Hänninen • Leikki. 2003. (161 s.) Painos loppunut.
77. Cybertext yearbook 2002–2003 • Edited by Markku Eskelinen & Raine Koskimaa. 2003. (283 s.)
78. Sanna Kallioinen • Rannalla merirosvon morsiamen kanssa. 2004. (134 s.)
79. Tutkija kertojana • Toim. Johanna Latvala & Eeva Peltonen & Tuija Saresma. 1. painos 2004, 2. painos 2005. (399 s.)
80. Writing and Research – personal views. Edited by Marjatta Saarnivaara & Erkki Vainikkala & Marjon van Delft. 1. painos 2004, 2. painos 2005. (160 s.)
81. Annikka Suoninen • Mediakielitaidon jäljillä. 2004. (274 s.)
82. Milla Tiainen • Säveltäjän sijainnit. 2005. (227 s.)
83. Petri Saarikoski • Koneen lumo. 1. painos 2004, 2. painos 2005. (471 s.)
84. Yksinäisten sanat • Toim. Kimmo Jokinen. 2005. (314 s.)
85. Aktivismi • Toim. Susanna Paasonen. 2005 (275 s.)
86. Nykyaika kulttuurintutkimuksessa • Toim. Erkki Vainikkala & Henna Mikkola. 2007. (351 s.)
87. Tutkimusten maailma • Toim. Juha Herkman & Pirjo Hiidenmaa & Sanna Kivimäki & Olli Löytty. 2006. (307 s.)
88. Mari Pajala • Erot järjestykseen! 2006. (506 s.)
89. Hanna Lindberg • Vastakohtien Ikea. 2006. (307 s.)
90. Taiteilija tutkijana, tutkija taiteilijana • Toim. Risto Pitkänen. 2007. (326 s.)
91. Nykytulkintojen Karjala • Toim. Outi Fingerroos & Jaana Loipponen. 2007. (325 s.)
92. Tuija Saresma • Omaelämäkerran rajapinnoilla. 2007. (255 s.)
93. Tekijyyden ulottuvuuksia • Toim. Eeva Haaverinen & Erkki Vainikkala & Tuomo Lahdelma. 2008.
94. Tuuli Lähdesmäki • ”Kuohahdus Suomen kansan sydäimestä”. 2007. (607 s.)

95. Moniääninen mies • Toim. Kai Åberg & Lotta Skaffari. 2008. (276 s.)
96. Fanikirja • Toim. Kaarina Nikunen. 2008. (241 s.)
97. Cult, Community, Identity. Edited by Veera Rautavuoma, Urpo Kovala & Eeva Haverinen. 2009. (356 s.)
98. Irma Hirsjärvi • Faniuden siirtymiä. 2009. (361 s.)